

მერაბ კალანდიაძე

ისტორიოგრაფიული ეტიუდები
(ნაწილი პირველი)

გამომცემლობა არტანუჯი
თბილისი 2011

წინამდებარე ნაშრომი ისტორიოგრაფიულ ხასიათს ატარებს და მასში განხილულია ისტორიის თეორიული საკითხები. ისტორიოგრაფიის, ისტორიის ფილოსოფიის და ისტორიის მეთოდოლოგიის აქტუალური პრობლემები. ამ რთულ თემებზე სიტყვის თქმას უმთავრესად ის გარემოება გვაბეძინებს, რომ ქართველი მკითხველი ამ სფეროში მშობლიურ ენაზე არსებული ლიტერატურით დღემდე არ გახლავთ განებივრებული. ამიტომ მიზანშეწონილად ვცანით ამ საკითხების წინ წამოწევა. წიგნს პრაქტიკული დანიშნულება გააჩნია და დაეხმარება სტუდენტებს გაერკვეს ისტორიოგრაფიის, ისტორიის ფილოსოფიის, ისტორიის მეთოდოლოგიის პრობლემებში. ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს სტუდენტი-ისტორიკოსის პროფესიული ფორმირების თვალსაზრისით.

წიგნში დიდი ყურადღება აქვს დათმობილი აღნიშნული თემატიკის შესწავლას და დამუშავებას საქართველოში. ამ კუთხით წიგნის გაცნობა ქართული საზოგადოებისათვის, ვფიქრობთ, ინტერესს მოკლებული არ იქნება.

წიგნი განკუთვნილია სტუდენტებისათვის და ისტორიის თეორიული პრობლემებით დაინტერესებული ქართველი მკითხველებისათვის.

რედაქტორი გურამ მანჯგალაძე
რეცენზენტები: ვაჟა თვალავაძე
 ვაჟა ჩოჩია

2

ISBN 978-9941-921-25-9

© მერაბ კალანდაძე, 2011.

© გამომცემლობა „არტანუჯი“, 2011

ავტორისაგან

ისტორიოგრაფიის, ისტორიის ფილოსოფიის და ისტორიის მეეთოდოლოგიის პრობლემებით ჩვენი დაინტერესება, რა თქმა უნდა, შემთხვევითი არ გახლავთ და პირველ ყოვლისა, პროფ. გივი კილურაძის კეთილისმყოფელი გავლენის ლოგიკურ შედეგად გვევლინება.

ამ წიგნზე ზეშაობა დავიწყეთ 2000 წლის დასაწყისში, როდესაც ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ისტორიის ფაკულტეტზე, მაგისტრატურაში, ვკკითხულობდით საინტერესო თეორიულ კურსს, რომლის მთავარი ამოსაქალი წერტილი იყო ისტორიული მოვლენებისადმი მძრავალვარიანტული მიდგომა. აქცენტი კეთდებოდა ისტორიოგრაფიაში არსებულ აზრთა სხვადასხვაობაზე. ორიენტირებული ვიყავით პრინციპზე „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“. ეს იყო ევრიპული მიდგომა. პროფ. კოტე ანთაძის ხელმძღვანელობით დაიწყეთ მუშაობა, წიგნი გარკვეულ კონდეციაზე მივიყვანეთ, მაგრამ შემდგომში უნივერსიტეტში მოხდა გარკვეული ცვლილებები და ჩვენს გეგმებში კორექტივები შევიტანეთ. ეს წიგნი არ წარმოადგენს იმ წიგნის გაგრძელებას. ეს ცოტა სხვა მიდგომაა. ნაწილობრივ პირველი ჩანაფიქრის რეალიზება ვცადეთ X კლასის სასკოლო სახელმძღვანელოში, სადაც ისტორიის პერიოდრზაციის მაგალითზე, ვაჩვენეთ ამ თემაზე ისტორიოგრაფიაში არსებული აზრთა სხვადასხვაობა, ისტორიული მოვლენებისადმი მრავალვარიანტული მიდგომა.

ისტორიოგრაფიის, ისტორიის ფილოსოფიის და ისტორიის მეეთოდოლოგიის საკითხებზე მშობლიურ ენაზე არსებული ლიტერატურით ქართული საზოგადოება დღესაც არ გახლავთ

განებიერებული. ამიტომ მიზანშეწონილად ვცანით შეგვევსო ეს ხარვეზი და ყურადღება გაგვემახვილებინა ამ თემატიკაზე.

წინამდებარე ნაშრომში შევეცადეთ ამ პრობლემის დამუშავების პოპულარიზაციის და მეცნიერული კვლევის ელემენტების შერწყმა. წიგნის დასაწყისს შემეცნებითი მნიშვნელობა გააჩნია. აქცენტი კეთდება ამ პრობლემატიკის პოპულარიზაციაზე, ვინაიდან, როგორც უკვე ითქვა, ამ თემატიკაზე ქართულ ენაზე არსებობს მეტად მწირი ლიტერატურა. დასკვნით ნაწილში, რომელიც ქართულ რეალობას უკავშირდება ვცადეთ კვლევის ელემენტები შეგვეტანა. თუ როგორ გავართვიოთ თავი ამ მისიას ამას ობიექტური და პირუთვნელი მკითხველი უკეთესად განსჯის.

ისტორიოგრაფიული პრობლემატიკით ჩვენმა დაინტერესებამ გარკვეული სახეცვლილება განიცადა. ამ თემატიკით დაინტერესების პირველმა სიმპტომებმა თავი იჩინა 70-იან წლებში სტუდენტობის და ასპირანტობის დროს. სავსებით მართლზომიერი იყო, რომ საკანდიდატო დისერტაცია ისტორიოგრაფიულ ხასიათს ატარებდა და ეხებოდა ფრიდრიხ შილერის ისტორიულ შეხედულებებს. 80-იან წლებში გამოვაქვეყნეთ რამდენიმე ისტორიოგრაფიული ხასიათის ნარკვევი. ამ ხანებში ეს დაინტერესება უმთავრესად ინფორმაციულ ხასიათს ატარებდა და სავსებით თავსდებოდა მარქსისტული ისტორიოგრაფიის თეორიულ ჩარჩოებში. დიდი არჩევანი არ იყო. ფაქტობრივად ეს მონაკვეთი ისტორიოგრაფიული საკითხებით დაინტერესების პირველ პერიოდად შეიძლება მივიჩნიოთ.

არსებითი ცვლილებები ხდება 90-იანი წლების დასაწყისში. საბჭოთა კავშირი დაიშალა. ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის მონოპოლია დასრულდა, გაჩნდა არჩევანი. დაიწყო ისტორიოგრაფიული თემატიკის მარქსიზმისაგან განმეხილვა. ცხადია, განზე არც ჩვენ ვიდექით. ეს შრომები დასავლეთ ევროპის ისტორიოგრაფიის და გამოჩენილი ისტორიკოსების შემოქმედების განხილვის ნორმალურ მეცნიერულ კალაპოტში დაბრუნების

გზაზე გადადგმულ ერთ-ერთ მოკრძალებულ ნაბიჯად შეიძლება მივიჩნიოთ.

ნიგნს საფუძვლად უდევს ჩვენ მიერ სხვადასხვა დროს გამოქვეყნებული ისტორიოგრაფიული ხასიათის შრომები, რომლებიც საფუძვლიანად იქნა გადამუშავებული და მეცნიერულად მივიყვანეთ თანამედროვე ისტორიოგრაფიის მოთხოვნებთან შესატყვისობაში. მიუხედავად, ამისა უნდა ითქვას, რომ გარკვეული უკმარობის გრძნობა მაინც გვრჩება. უმთავრესად ეს იმით გამოიხატება, რომ უახლესი საზღვარგარეთული ლიტერატურით ფართოდ სარგებლობა, ჩვენგან დამოუკიდებელ მიზეზთა გამო, ვერ მოხერხდა. ასეთი სახის ინფორმაცია საქართველოს ბიბლიოთეკებში არ არსებობს, ეს საუბრის სხვა თემაა. და, ჩვენი აზრით, ფრიად მნიშვნელოვანი მის მოწესრიგებაზე დიდადაა დამოკიდებული ქართული მეცნიერების განვითარება, შემდგომი წინსვლა, ამ პრობლემისადმი გულგრილი დამოკიდებულება მიუღებელია, ინტერნეტი, ცხადია, ძალიან კარგია, მაგრამ პანაცეა როდია. მატერიალური ყოფიდან გამომდინარე წიგნის ყიდვა ჭირს, ბიბლიოთეკაში წიგნი არაა. ასეთია სამწუხარო რეალობა.

სიტყვა ისტორიას აქვს შემდგომი გაგება: ერთი ეს არის ის რაც იყო წარსულში ანუ ისტორია, რომელიც მოხდა. მეორე იმის ცოდნა, რაც იყო ანუ ისტორია რომელიც იწერება.

ისტორია არ წარმოადგენს ფაქტების უბრალო გროვას, რომელიც მხოლოდ აღნიშნავს ისტორიულ მოვლენებს, აფიქსირებს შედეგების თუ მთავრების დაბადების და გარდაცვალების თარიღებს. ისტორია არ წარმოადგენს წარსულში იოლ გასეირნებას, სავსებით მართალი იყო გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსი ფიუსტელ დე კულანჟი როდესაც აღნიშნავდა, რომ ისტორია ერთ-ერთი რთული მეცნიერებაა.

რაში მდგომარეობს ისტორიული მეცნიერების სირთულე? მისი გასაღები იმ რეალურ სიძნელებებში უნდა ვეძებოთ, რომელიც დაკავშირებულია წარსულის შემეცნებასთან და რომელიც გამოწვეულია საკუთრივ წარსულის რთული ბუნებით, რომლის შესწავლა სპეციფიურ ხასიათს ატარებს, მისი არსი სულ მოკლე დროში მდგომარეობს, რომ ობიექტს, წარსულს, ისტორიულ პროცესს, აღიქვამს ისტორიკოსი, სუბიექტი. ასეთია რეალობა. მისადმი დამოკიდებულება ერთგვაროვანი, ცხადია, არასდროს ყოფილა. არიან სკეპტიკოსები და ოპტიმისტები, ეს რეალური სირთულეები ძალიან კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული გერმანელ ფილოსოფოსს ჰეგელს. ის მკაფიოდ გამოიყენებს ისტორიის ორ მხარეს – ობიექტურს ანუ ისტორიულ პროცესს და სუბიექტურს – ისტორიულ მეცნიერებას [2, 58]. ეს მნიშვნელოვანია და ამით მან ფაქტობრივად პასუხი გასცა სკეპტიკოსებს.

თითქოს პარადოქსულია, მაგრამ ფაქტია, ისტორია არის სუბიექტური მეცნიერება და ამავე დროს არის ზუსტი მეცნიერება. ერთის მხრივ გვაქვს რეალურად არსებული წარსული, მეორეს მხრივ არის ისტორიკოსი, რომელიც ცდილობს მის გააზრებას

შემეცნებას. ფაქტი და ინტერპრეტაცია. უნდა ითქვას, რომ განზოგადოებასაღმი ისტორიკოსთა დამოკიდებულება არასოდეს ყოფილა ერთგვაროვანი, ერთნი ფართო განზოგადებას საკმაოდ სკეპტიკურად ეკიდებიან და ხაზს უსვამენ მის სუბიექტურ ხასიათს. მათი თავკაცია გამოჩენილი ინგლისელი მედიევისტი ფრედერიკ მეიტლანდი. მეორენი პირიქით უფრო ოპტიმისტურად ჩანან განწყობილი. მათ ტონისმიმცემად „ანალების“ სკოლის ფრანგი ისტორიკოსები გვევლინებიან. ისინი წარსულისაღმი მრავალვარიანტული მიდგომის, პლურალისტული ახსნის მომხრეები არიან. ამის ლოგიკური შედეგია ის აზრთა სხვადასხვაობა, რომელიც ისტორიულ სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებობს. ეს ადვილი გასაგებია. „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკა“. მნიშვნელოვანწილად, სწორედ, ამით აიხსნება ის „კონცეფტუალური ანარქია“, რომელიც ისტორიოგრაფიაში სუფევს. ამის კლასიკური ნიმუშია საფრანგეთის დიდი რევოლუცია. არავინ უარყოფს, რომ ის მოხდა XVIII საუკუნის მიწურულს, მაგრამ მისი შეფასების დროს ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულია მრავალი დიამეტრალურად საპირისპირო შეხედულება. უსაზღვრო ხოტბით დაწყებული, უშვერი გინებით დასრულებული [3, 3-8]. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ორივე ბანაკი საკმაოდ, ფართო სპექტრითაა წარმოდგენილი: კონსერვატორები, მონარქისტები, კლერიკალები, ფაშისტები. რევოლუციის მოწინააღმდეგეების ბანაკს ქმნიან. ლიბერალები, რადიკალები, სოციალისტები, მარქსისტები რევოლუციის მხურვალე მომხრეებად გვევლინებიან. აქ შეგნებულად არაფერს არ ვამბობთ იმ პრინციპულ განსხვავებაზე, რომელიც ამ მიმართულების შიგნით არსებობს. [4, 5]. ვფიქრობთ, აქ აისახა სავსებით რეალური ვითარება. ფაქტები წმინდაა. ინტერპრეტაცია თავისუფალია.

შეიძლება თუ არა, რომ ისტორიკოსი იყოს ისტორიული მოვლენების გულგრილი მაყურებელი? შეიძლება თუ არა, რომ მან არსად არ გამოამჟღავნოს საკუთარი ემოციები ისტორიული მოვლენის ან მოვლენების მიმართ? ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა ადვილი საქმე როდია და ისტორიკოსები გამოთქვამენ დიამეტრალურად საპირისპირო შეხედულებებს. პოზიტივისტები, შარლ ლანგლუას და შარლ სენიობოსის მეთურობით, უფრო იმ აზრისაკენ იხრებიან, რომ ისტორიკოსი შეიძლება იყოს ობიექტური, დადგეს საკუთარ ემოციებზე მაღლა თუ ის ზუსტად მიყვება წყაროებს [6]. სრულიად განსხვავებული პოზიცია უკავიათ ნეოკანტიანელებს და „ანალების“ სკოლის ფრანგ ისტორიკოსებს. მათი ღრმა რწმენით, ისტორიკოსი გარედან კი არ უყურებს მოვლენებს, როგორც ამას ხაზს უსვამენ პოზიტივისტები, არამედ მოვლენების შუაგულში ტრიალებს და აქედან თავის დაღწევა მას არ უწერია, არის თუ არა ამაში რაიმე ცუდი, რა თქმა უნდა, არაფერი. ისტორიული გამოკვლევიდან არ უნდა გამოვადევნოთ ადამიანური ფაქტორი, ეს სწორი არ იქნებოდა. ისტორიკოსები ადამიანები არიან. ისინი გამოხატავენ რომელიმე საზოგადოებრივი ფენის ინტერესებს, მისწრაფებებს, შეხედულებებს. ისტორია სუბიექტური მეცნიერებაა. ისტორიკოსი სუბიექტურად აღიქვამს წარსულს, მაგრამ ამის დრამატიზირება, ალბათ მაინც არ ღირს. ეს სულაც არ აკნინებს, ჩრდილს არ აყენებს ისტორიის მეცნიერულ სტატუსს. ისტორიკოსი გვთავაზობს წარსულის საკუთარ ვერსიას. განა ეს ცოტაა? რა თქმა უნდა, აქ არ ვგულისხმობთ ისტორიულ ფაქტებზე ძალმომრეობას, თვითნებობას. ეს დაუშვებელია.

შესწევს თუ არა ისტორიკოსს წარსულის ობიექტურად აღქმის უნარი? შეუძლია თუ არა მას ობიექტურად მოახდინოს წარსულის რეკონსტრუქცია? ორივე ამ საკითხს დიდი მნიშვნელობა

აქვს. ისტორიამ უნდა დაამტკიცოს თავისი მეცნიერული ღირებულება. თავიდანვე უნდა ითქვას, რომ ამ პრინციპულ საკითხებში ისტორიკოსებს შორის არასოდეს არ ყოფილა ერთსულოვნება. პანლოგიზმის მიმდევრები, უმთავრესად პოზიტივისტები და მარქსისტები, ოპტიმისტურად არიან განწყობილი და ამტკიცებენ რომ ისტორიის ობიექტურად შემეცნება შესაძლებელია. ასე წარმოიშვა „ტოტალური ობიექტურობის“ იდეა. სულ სხვაგვარად ფიქრობენ ნეოკანტიანელები და მაქს ვებერი. ისტორიის „ტოტალური ობიექტურობის“ იდეა, უნდა აღინიშნოს, რომ მათში დიდ ეჭვებს ბადებს. ისინი უფრო იმ აზრისაკენ იხრებიან, რომ წარსულში მომხდარი მოვლენების რეალური სურათის აღდგენა, ცხადია, ადვილი საქმე არ გახლავთ. არა მხოლოდ იმიტომ რომ ის წარსულში იყო და მას უკვე ვეღარ დააბრუნებ, წყაროები მასზე მწირ ინფორმაციას გვაწვდიან, საჭიროა მათი გაშიფვრა და ამის გაკეთება შესაძლებელი იქნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ ჩაუღრმავდებით იმ შემეცნებით საშუალებებს, რომელსაც ისტორიკოსი ფლობს. ეს იყო ახალი სიტყვა ისტორიულ მეცნიერებაში, მათი ღრმა რწმენით, წარსულის აღქმა რელატივისტური, შეფარდებითია. ამით მათ, ფაქტობრივად სათავე დაუდეს მთელ „რელატივისტურ რევოლუციას“, რომელმაც ფართოდ მოიკიდა ფეხი 20-30-იანი წლების ევროპულ-ამერიკულ ისტორიოგრაფიაში. ნეოკანტიანელები პესიმისტები არასოდეს ყოფილან, ისინი მკაფიოდ გამიჯნავდნენ ერთმანეთისაგან რელატივიზმს და თვითნებობას.

წარსულის შემეცნების სფეროში არსებულმა რეალურმა სირთულეებმა, რომელიც ასევე დამაჯერებლად უჩვენეს ნეოკანტიანელებმა, ისტორიკოსთა შორის პესიმისტური განწყობა გამოიწვია. გამოჩნდნენ სკეპტიკოსები, რომლებიც ამტკიცებდნენ, რომ ისტორიკოსის შეხედულებები ასახავს არა წარსულის ობიექ-

ტურ რეალობას, არამედ იმ შეხედულებებს, რომელიც ამათუ იმ ისტორიკოსის მოღვაწეობის ხანაში იყო. ე. ი. ადგილი აქვს თანადროულობის მოდელირებას წარსულში. იტალიელი მეცნიერის ბენედეტო კროჩეს თანახმად „დაწერილი ისტორია ესაა თანამედროვეის აზრი წარსულის შესახებ“ [7. 315]. ინგლისელი სწავლულის რობინ ჯორჯ კოლინგვუდის მიხედვით, ისტორიას ქმნის „ისტორიული წარმოსახვები“. თავისი დასკვნების შემოწმების დროს ისტორიკოსს შეუძლია დაეყრდნოს მხოლოდ საკუთარ აზრებს [8. 194]. სკეპსისის საბაბი, ცხადია, არსებობს, მაგრამ საბაბი მიზეზი როდია. ასეთი სუბიექტური და ირაციონალური პოზიცია საკამათოა და ამ რთული საკითხის ადეკვატურ სურათს როდი იძლევა. აღსანიშნავია, რომ ამ საკითხში ოპტიმისტური პოზიცია უკავია „ანალების“ სკოლის ფრანგ ისტორიკოსებს, პირველ რიგში კი, მათ დამაარსებლებს ლუსიენ ფევრს და მარკ ბლოკს. მათ ღრმად სწამთ, რომ ისტორიკოსს შეუძლია წარსულის შემეცნება. მომხდარი ფაქტის დადგენა და ახსნა. ისინი ამ საკითხში პლურალიზმის მომხრეები არიან [1. 9].

ისტორიკოსს მუშაობა რთულ პირობებში უხდება. მას არ გააჩნია საკუთარი ლაბორატორია, სადაც ის ექსპერიმენტებს მიმართავს, ისტორიკოსს არ აქვს დროის მანქანა, რომლის საშუალებითაც ის იმოგზაურებს წარსულში და საკუთარი თვლით ნახავს მომხდარ ფაქტს. ფრანგი ისტორიკოსი მარკ ბლოკი ისტორიკოსს გამომძიებელს ადარებდა. ისტორიკოსმა ისე როგორც გამომძიებელმა უნდა ადადგინოს მომდარი ფაქტი რომელიც მას არ უნახავს [1. 30]. რა უნდა გააკეთოს ისტორიკოსმა? რა გზას უნდა დაადგეს ის? რა თქმა უნდა, ეს არაა გამოუვალ მდომარეობა. სკეპსისი ამ რთული ვითარებიდან გამოსავალი არ გახლავთ. მიუხედავად იმისა, რომ ისტორიკოსს არ შეუძლია

ექსპერიმენტების ჩატარება, არ აქვს მოვლენებზე უშუალოდ დაკვირვების შესაძლებლობა, მის ხელშია მეტად მრავალფეროვანი ისტორიული წყაროები, რომელზე დაყრდნობით ის უნდა შეეცადოს მომხდარი ფაქტის დადგენას. ისტორიკოსი ეძებს ჭეშმარიტებას, მაგრამ ჩას არ გამოაქვს საბოლოო ვერდიქტი. ის არ აღგენს ჭეშმარიტებას. ისტორიას არ ხელეწიფება ერთი ჭეშმარიტება. შესაძლებელია, წარსულისა რამდენიმე კუთხით დანახვა და მისი სხვადასხვაგვარი ინტერპრეტაცია. ამაში ცუდს ვერაფერს ვხედავთ. ისტორიკოსი გვთავაზობს წარსულის საკუთარ ვერსიას. XX საუკუნის ცნობილი პოლანდიელი ისტორიკოსის პიტერ ჰეილის თქმით „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“. აქ ძალიან კარგად არის დანახული ისტორიის შემეცნების პროცესი, ზუსტადაა განსაზღვრული ისტორიული ცოდნის მნიშვნელობა.

ისტორიული მეცნიერების განვითარების ლოგიკური შედეგია მისი ცალკეულ სპეციალობებად დანაწილება. პირველ რიგში ისტორიული ცოდნის დაყოფა ხდება ქრონოლოგიური ნიშნით. ეს არის „ვერტიკალური დაყოფა“. ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით გამოიყოფა ისტორიული ეპოქები, წინარე ისტორია ანუ პირველყოფილი საზოგადოების ისტორია, უძველესი ისტორია, ძველი აღმოსავლეთის ხალხები, ძველი ისტორია, ანტიკური სამყარო, ძველი საბერძნეთის და რომის ისტორია, შუა საუკუნეების ისტორია, ახალი ისტორია და ბოლოს, რა თქმა უნდა, უახლესი (თანამედროვე) ისტორია.

„ვერტიკალურ დაყოფასთან“ ერთად არსებობს „ჰორიზონტალური დაყოფა“, რომელიც ითვალისწინებს დანაწევრებას თემატიკის, შესასწავლი პრობლემების მიხედვით. თანამედროვე ხანაში ისტორიკოსის მომზადების ფართო სპექტრი არსებობს: ეკონომიკა, პოლიტიკურ მოძღვრებათა, პოლიტიკურ დაწესებულებათა, საშინაო პოლი-

ტიკის, საგარეო პოლიტიკის, სამხედრო ხელოვნების, ურბანისტიკის, სოციალურ მოძრაობების, საზღვაო საქმის ისტორიის სპეციალობა. ეს წრე ამით არ ამოიწურება. თანამედროვე ეტაპზე ხდება ახალ-ახალი სპეციალობების ჩამოყალიბება.

ისტორიული მეცნიერების დანაწევრება ამით არ სრულდება, არის სხვა პრინციპებიც, ასე მაგალითად გეოგრაფიული, რომლის თანახმადაც ისტორიკოსი შეისწავლის ერთ რომელიღაც ქვეყანას, ან რომელიღაც ვრცელ რეგიონს.

კიდევ ერთი პრინციპია დაყოფა დანიშნულების (ფუნქციონალური) საქმიანობის მიხედვით. აქ, პირველ რიგში, ბუნებრივია, იგულისხმება ის, რომ ისტორიკოსთა დიდი ჯგუფი ასწავლის სკოლებსა და უმაღლეს სასწავლებლებში. დასაქმებულია ისტორიის პოპულარიზაციით. სწავლებასაც და პოპულარიზაციასაც საბოლოო ჯამში მეცნიერულ კვლევასთან მივყავართ.

ისტორიის კვლევის პროცესი ასე გამოიყურება: ისტორიული ფაქტი, პრობლემა, დასკვნა [10. 65].

საკვლევი თემის შერჩევის შემდეგ ისტორიკოსს ესაჭიროება სამი სახის ინფორმაცია: 1. ბიბლიოგრაფიული, 2. ფაქტოლოგიური, 3. მეთოდოლოგიური [10. 67].

დასასრულს, ალბათ, უპრიანი იქნება ძალიან მოკლედ, სულ ორიოდ სიტყვით, შევჩერდეთ ისტორიოგრაფიული ნაშრომის წერის სტრუქტურაზე. ამ ხასიათის ნაშრომის დაწერას თავისი წესი აქვს. ამ სახის გამოკვლევებს ძალიან ბევრი ისტორიკოსი წერს, მაგრამ მისი შესრულების წესებს ბოლომდე ყველა როდი იცავს. ისტორიოგრაფიული ხასიათის ნაშრომის დაწერა ადვილი საქმე არ არის. ისტორიოგრაფიული ნაშრომი არ უნდა ატარებდეს წმინდა აღწერით ხასიათს. მხოლოდ ისტორიკოსის შეხედულებების გადმოცემა საკმარისი არ უნდა ჩანდეს. ისტორიოგრაფიული ნაშრომი ანალიტიკური მუხტით უნდა იყოს გაჯერებული. მან უნდა გვიჩვენოს ისტორიკოსის შეხედულებების ძლიერი და სუსტი მხარეები

და შეეკადოს ახსნას თუ რით იყო გამოწვეული ეს. მან უნდა გაამოარკვიოს ისტორიკოსის ნააზრევის ღირებულება, მნიშვნელობა და განსაზღვროს მისი ადგილი ისტორიულ მეცნიერებაში, ყველა როლი იქცევა ასე. ნაშრომში შეფასება არ უნდა წარმოადგენდეს პოლიტიკურ ბრალდებას, რასაც ფართოდ ნერგავდა საბჭოთა ისტორიოგრაფია. განსაკუთრებით სტალინურ ეპოქაში. ის არ უნდა იყოს ისტორიკოსის უბრალო ლანძღვა-გინება, განქიქება, მიწასთან გასწორება. პროფ. გრიგოლ ნათაძის წიგნი ისტორიკოს სულხან ბარათოვზე ამის ნათელი ილუსტრაციაა. [11] ისტორიოგრაფიული ნაშრომი ცხადია, არ წარმოადგენს პოლიტიკურ პამფლეტს. აკადემიური ტონი არ უნდა ირღვეოდეს.

ისტორიოგრაფიული ნაშრომის დაწერას თავისი კულტურა გააჩნია და რამდენიმე კომპონენტისაგან შედგება. პირველ ყოვლისა უნდა გავეცნოთ ისტორიკოსის ბიოგრაფიას. ვინ არის ის. შემდეგ საინტერესო იქნება გამოვარკვოთ როგორ აფასებენ ისტორიკოსები მის შეხედულებებს. ეს არის საკითხის ისტორიოგრაფია. ხშირად ამ თემას სათანადო ყურადღებას არ აქცევენ. ეს გამართლებული არ უნდა იყოს. ცხადია, ისტორიოგრაფიული გამოკვლევის ყველაზე უფრო წონიან ნაწილს წარმოადგენს ისტორიკოსის თეორიულ-მეთოდოლოგიური კრედოს, კონცეფციის მსოფლმხედველობის გამორკვევა. ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს. ამ საკითხის გამორკვევა ხელში ჩაგვიგდებს მისი შეხედულებების გაგების გასაღებს. მისი მსოფლმხედველობის გამორკვევის შემდეგ უნდა გადავიდეთ ცალკეულ საკითხებზე ისტორიკოსის შეხედულებების განხილვაზე. დასასრულს ვაჯამებთ ჩატარებულ საკვლევ სამუშაოებს და ვცდილობთ განვსაზღვროთ ისტორიკოსის შეხედულებების ღირებულება, მნიშვნელობა და მისი ადგილი ისტორიულ მეცნიერებაში, რა გააკეთა ახალი მან თავის წინამორბედებთან შედარებით.

ლიტერატურა:

1. М. Блок, Апология истории, М., 1986.
2. Гегель, Сочинение, т. 8, М., 1935.
3. მ. კალანდაძე, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის შესწავლა საქართველოში, თბ., 2006.
4. Н. Кареев, Историки французской революции, т. 1-3. Ленинград, 1924.
5. Ж. Годшо, Современное состояние изучения французской революции в странах Западной Европы и США – «Французский Ежегодник 1970». М., 1972.
6. Ш. Сеньобос, Ш. Лангула, введение в изучение истории, СПб., 1899.
7. ციტ. გ. კილურაძე, ახალი ისტორია. ნაწ. I. თბ., 1970.
8. Р. Дж. Коллингвуд, Идея истории, М., 1980.
9. Л. Февр, Бой за историю, М., 1991.
10. უ. სიღამონიძე, ისტორიული მეცნიერება და სამეცნიერო ინფორმაციის საკითხები, თბ., 1978.
11. Гр. Натадзе, Сулхан Баратов как историк Грузии, Тб., 1934. ამ საკითხზე დაწვრილებით იხ. მ. კალანდაძე, დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში XX საუკუნის პირველ ნახევარში, თბ., 1999. გვ. 113. გ. ნადირაძე, სულხან ბარათაშვილი, – ცისკარი, №8, 1993. საფიქრებელი რომ პროფ. გრ. ნათაძე, თავისი ესერული წარსულის გამო, განიცდიდა საბჭოთა ბოლშევიკურ-ტოტალიტარული სახელმწიფოს ძლიერ პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ ზეწოლას. მისი ეს წიგნი ამის ლოგიკური შედეგი უნდა იყოს. ეს არის საუკეთესო ნიმუში თუ როგორ არ უნდა დაწეროთ ისტორიოგრაფიული გამოკვლევა.

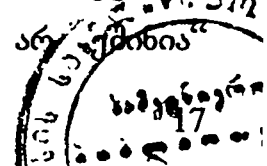
თავი II

რა არის ისტორია?

ხშირად გაიგონებთ კითხვას, რა არის ისტორია? ამ შეკითხვაზე მკითხველს, ალბათ, მრავალი პასუხი, ხშირად ურთიერთის გაპოპრიცხავიც, აქვს მოსმენილი და ამ რთულ ლაბირინთში გზის გაკვლევა ადვილი საქმე არაა. შევეცდებით, მცირე შუქი მაინც მოვფინოთ ამ რთულ თემას.

კითხვა, რა არის ისტორია? არაახალია. ის ისეთივე ძველია, როგორც თავად ისტორია. მეცნიერები ძველი დროიდან დაწყებული, თითქმის დღემდე ცდილობენ პასუხი გასცენ ამ კითხვას, მაგრამ მიუხედავად ამისა, შეიძლება ითქვას, რომ მათ შორის კონსენსუსის მიღწევა მაინც ვერ ხერხდება, გამოთქმულია მრავალი სარულიად განსხვავებული შეხედულება და ეს დისკუსია, ალბათ, კიდევ დიდხანს არ გასრულდება. ასეთი აზრთა სხვადასხვაობა, ცხადია, შემთხვევითი არაა და მნიშვნელოვანწილად იმით აიხსნება, რომ ისტორიას არ ხელეწიფება ჭეშმარიტების უკანასკნელი ინსტანცია. ამ გზას ჩიხში მივყავართ და ისტორიული მეცნიერების საიკვდილის ტოლფასი იქნებოდა.

ხშირად ისტორიას უყურებდნენ, და ზოგიერთები დღესაც უყურებენ, ზერელედ, როგორც წარსულში ადვილ გასეირნებას, ფაქტების უბრალო გროვას, რომელიც თურმე აღნუსხავს მხოლოდ მეთევების დაბადების და გარდაცვალების თარიღებს. „ისტორია მეთევთა მეცნიერებაა“ – წერდა ლეოპოლდ ფონ რანკე. სინამდვილეში ეს ასე არ არის. ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში ინგლისელი ოსტორიკოსი ედუარდ ფრიმენი თავის წიგნში „ისტორიის შესწავლის მეთოდები“ აღნიშნავდა: „ისტორიკოსის სამუშაო შეუძლია, არა მხოლოდ იმან, ვისაც მძიმე შრომის არაა, არამედ იმან, ვისაც მძიმე შრომის არაა“.

[1.52]. ფრანგი ისტორიკოსები, სორბონის უნივერსიტეტის პროფესორები, შარლ ლანგლუა და შარლ სენიობოსი თავის წიგნში, „ისტორიის სწავლების შესავალი“ აღნიშნავენ: „უმრავლესობა, ვინც თავის შესწავლის საგნად ირჩევს ისტორიას, იქცევა ანგარიშმიუცემლად, არ ეკითხება თავის თავს – აქვს კი უნარი ისტორიული შრომის და ხშირად წარმოდგენაც კი არა აქვს ამ სამუშაოს ხასიათზე. ჩვეულებრივ, ისტორიის შესწავლას იწყებენ არაფრისმთქმელი მოტივებით: იმიტომ, რომ კოლეჯში წარმატებით სწავლობდნენ ისტორიას, ან იმიტომ, რომ რაღაც რომანტიკულ სწრაფვას გრძნობენ წარსულისადმი, ხოლო ზოგჯერ იმიტომ, რომ, შეცდომით, ისტორიის შესწავლას სხვა დარგებთან შედარებით ადვილად მიიჩნევენ. ძალზე მნიშვნელოვანია, რაც შეიძლება ადრე აღმოაჩინოთ ასეთი მსჯელობის უსაფუძვლობა. ისტორიის შესწავლა არც ისე ადვილია, როგორც ეს გონებაცარიელ ადამიანებს წარმოუდგენიათ, ისტორია შეხებაშია ყველა მეცნიერებასთან და ისტორიკოსმა, რომელიც ნამდვილად ღირსია ამ სახელისა, ყველაფერი უნდა იცოდეს; უნდა იცოდეს, რომ ისტორიული ჭეშმარიტების მიღწევა შეუძლებელია, ხოლო იმისათვის, რომ მას მიუახლოვდე, უნდა მიმართო ორიგინალურ წყაროებს; უნდა იცოდეს და სარგებლობდე საუკეთესო თანამედროვე ისტორიკოსთა შრომებით, მაგრამ არასოდეს არ უნდა მიიღო ისინი როგორც სახარბიშეული ჭეშმარიტებანი“ [2.10-11]. მათი თანამემამულე ფიუსტელ დე კულანჟი დასძენდა: „ერთი დღის სინთეზს რამდენიმე წლის შრომა სჭირდება“ [3.XXXV]. გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსი ლუსიენ ფეერი წერდა: „მე მიყვარს ისტორია; ისტორია რომ არ მეყვარებოდა, ისტორიკოსი არ ვიქნებოდი“ [4.24]. „ისტორიკოსი არის ის, ვინც ეძიებს და არა ის, ვინც იცის“ [4. 507]. ფრანგი ისტორიკოსის, სორბონის უნივერსიტეტის პროფესორის,

ჟოზეფ ლეფვერის თქმით, „ისტორიკოსი ერუდიციის გარეშე არ აარსებობს“. ფაქტების, ემპირიული მასალის ზედმიწევნით კარგად ცოდნა დღეს უკვე საკმარისი აღარაა. XX საუკუნის ინგლისელი ისტორიკოსი ჰუგო ტრევორ-როპერი დასძენს: „პროფესიონალი ისტორიკოსები, რომლებიც დავობენ XVIII საუკუნის ევროპის რომელიმე პატარა სამეფო კარის სამინისტროს კრიზისის ირგვლივ ან იმის თაობაზე, თუ როგორია ქარგვის სტილი ქალთა მონასტერში, ვერ პასუხობენ საერთო საკითხებს. ადამიანები აღარ უუჯერებენ მათ და ეძებენ ისეთ ისტორიკოსს, რომელსაც ძალუძს ამაღლდეს წვრილმანთა ზევით და იპოვოს საერთო მნიშვნელობა მასალის საოცრად დიდ გროვაში“ [5.18].

პირველ ყოვლისა, უნდა ითქვას, რომ არც ერთი საკითხი ისე ცხარე დისკუსიას არ იწვევს, როგორც ის, თუ რა არის ისტორია, მეცნიერებაა თუ არა. ისტორიკოსებს შორის აღნიშნულ საკითხზე ერთსულოვნება არასოდეს ყოფილა და გამოთქმულია დიამეტრულად განსხვავებული მოსაზრებანი. ერთნი ირწმუნებიან, რომ ისტორია მეცნიერება არაა, ხოლო მეორენი კი პირიქით, უფრო ლოპტოზისტურად არიან განწყობილნი და აღიარებენ მეცნიერებათა სისტემაში ისტორიის დამოუკიდებელ სტატუსს. განსაკუთრებით დიდი პოპულარობით სარგებლობს მოსაზრება, რომლის თანახმადაც ისტორია წარმოადგენს სიტყვაკაზმული ლიტერატურის ერთ-ერთ ნაირსახეობას. ეს შეხედულება ძალზე ძველია და ჯერ კიდევ ანტიკურ ეპოქაში ჩაეყარა საფუძველი და თავისი მომხრეები ღლეცა ჰყავს. რა თქმა უნდა, მათ შორის შეხების წერტილების აარსებობას არავინ არ უარყოფს, მაგრამ მათი გაიგივება, ალბათ, მანც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს. საქმე ისაა, რომ მათ შორის აარსებობს პრინციპული ხასიათის განსხვავება და ამაზე თვალის დახუჭვა მართებული არ იქნებოდა. მტკიცება ანიჭებს ისტორიას

მეცნიერულ ღირებულებას [28.72-76.33]. ძალიან ბევრი მომხრე ჰყავს ისტორიის და სოციოლოგიის დაახლოების იდეას. თავად განსაჯეთ, ზოგიერთებმა საკმაოდ შორს შეტოპეს და ისტორიას განიხილავენ როგორც სოციოლოგიის მოახლეს. ამ ორი მეცნიერების თანამშრომლობის წინააღმდეგ, ცხადია, არავინ არ არის, მაგრამ ზღვარს არ უნდა გადავაბიჯოთ. ასეთი საშიშროება ნამდვილად არსებობს და დიდი სიფრთხილეა საჭირო. გამოითქვა მოსაზრება, რომლის მიხედვით, ისტორია წარმოადგენს ფილოსოფიის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილს. ისინი ურთიერთზემოქმედებენ, მაგრამ არასოდეს არ ემთხვევიან ერთმანეთს. ფილოსოფია იყენებს შემეცნების ლოგიკურ მეთოდს, ხოლო ისტორია კი ისტორიულ მეთოდს. თვით ერთი და იმავე ფაქტების შეფასებისას ისინი სხვადასხვა მეთოდს იყენებენ.

შესწევს თუ არა ისტორიკოსს წარსულის ობიექტურად აღქმის, შემეცნების უნარი. ამ თემას ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი უჭირავს ისტორიის მეთოდოლოგიაში, ისტორიის ფილოსოფიაში.

ფილოსოფიაში ამ საკითხისადმი ორგვარი მიდგომა არსებობს, რომლის სათავეებთან დგანან ორი გამოჩენილი ფილოსოფოსი – ჰეგელი და კანტი. ჰეგელის პანლოგიზმის ამოსავალი წერტილი, ძირითადი თეზისია, შემეცნების უპრობლემობის პრინციპი. მისი მიმდევრები ირწმუნებიან, რომ სამყაროს ობიექტური შემეცნების გზაზე არანაირი დაბრკოლებები არ არსებობს და მეცნიერს, ფილოსოფოსს, გააჩნია სამყაროს ადეკვატურად აღქმის უნარი. აღნიშნულ პრობლემას სრულიად განსხვავებულად მიუდგა სახელმძღვანელო გერმანელი ფილოსოფოსი კანტი. იგი უწინარესად ხაზს უსვამს საკუთრივ ობიექტური ჭეშმარიტების არარსებობას და მიუთითებს, რომ ჭეშმარიტება არ გახლავთ ობიექტურ საგანთა ვითარება და დამოკიდებულია სუბიექტის ორგანიზებულობაზე. შემეცნების

პრობლემისადმი კანტის დამოკიდებულება კრიტიკულია. იგი, ჯონ ლოკისაგან განსხვავებით, კი არ ენდობა ადამიანის შემეცნების უნარს, არამედ სკეპტიკურად ეკიდება. აქ კანტი ფაქტობრივად აავითარებს მოძღვრებას წმინდა გონების უნარის კრიტიკის შესახებ. კანტის თეორიის მიხედვით შეგვიძლია საგნებში აღვიქვათ მხოლოდ ის, რაც ჩვენმა გონებამ შეიტანა მასში. უნდა ითქვას, რომ ორივეს ჰყავდათ თავიანთი მიმდევრები [6.7.8].

რანკე და პოზიტივისტები ხაზს უსვამდნენ ისტორიულ მეცნიერებაში ტოტალური ობიექტურობის შესაძლებლობას. ამისათვის, მათი შეხედულებით, საკმარისი იქნებოდა წყაროების კრიტიკის ტრადიციული წესის დაცვა და სათანადო ინფორმაციის მიღება გარანტირებული გვაქვს. ფაქტობრივად, მთელი ეს რთული პროცესი წარსულის ინფორმაციის რეკონსტრუქციას და ისტორიკოსი, რომელიც ამ რეკონსტრუქციას ახდენს, პოზიტივისტებს სრულიად უმტკივნეულოდ წარმოედგინათ. „ისტორიაში უნდა თავიდან ავიცილოთ ყოველივე, რაც ფაქტების სიზუსტით გადმოცემისაგან გადახვევას მოასწავებს“ – წერდა გერმანელი ისტორიკოსი ლეოპოლდ ფონ რანკე. იგი ამ გზით ფიქრობდა ტოტალური ობიექტურობის მიღწევას. თანამედროვე ამერიკელი ისტორიკოსი, ჩიკაგოს უნივერსიტეტის პროფესორი, პ. ნოვიკი ისტორიის ტოტალურ ობიექტურობას უყურებს როგორც „ლამაზ ილუზიას, რომლის განხორციელება ისტორიოგრაფიულ პრაქტიკაში შეუძლებელია“ [9. 6]. აქ მხოლოდ მცირე კომენტარს გავაკეთებდით, შეუძლებელი არაა, ძალზე ძნელია.

ამ პრობლემას სულ სხვაგვარად მიუდგნენ ნეოკანტიანელები. მათ მოახდინეს გრანდიოზული გადატრიალება ისტორიულ მეცნიერებაში. საინტერესოა, რომ ამერიკელმა მეცნიერმა პ. ბარნსმა ეს ნოვაციები შეადარა იმ აღმოჩენებს, რომლებიც დაკავშირებული

იყო ალბერტ აინშტაინის და მაქს პლანკის სახელებთან. როგორც მათ ააფეთქეს ძველი ფიზიკა, ისე ნეოკანტიანელებმა შეურყიეს საფუძველი ძველ ისტორიოგრაფიულ ტრადიციას, რანკესა და პოზიტივისტების კონცეფციას [9. 4]. ეს იყო ძალზე მნიშვნელოვანი სიახლე, რომელიც გაცილებით უფრო ანგარიშგასაწვევი ჩანს, ვიდრე ეს დიდი ხნის განმავლობაში საბჭოთა ისტორიოგრაფიას ეგონა. უნდა ითქვას, რომ ამ ნოვაციებზე ქართული საზოგადოება ძალზე ცალმხრივად იყო ინფორმირებული და უმთავრესად ნეგატიურად აღიქვამდა, რაც აღნიშნულ საკითხზე ადეკვატურ წარმოდგენას ვერ ქმნიდა. თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფია ცდილობს გათავისუფლდეს ამ მძიმე მეშვიდრობისაგან და ამ რთული პრობლემის განხილვა ნორმალურ მეცნიერულ კალაპოტში დააბრუნოს [32.37.38].

გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ, ფაქტობრივად, ნეოკანტიანელებმა დაიწყეს ისტორიული მეცნიერების რელატივიზაცია, რასაც საფუძვლად ედო ძირფესვიანი გადახედვა თვით მეცნიერულ ცოდნაზე წარმოდგენისა. უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ნეოკანტიანელებმა ხმა აღიმალღეს ისტორიულ მეცნიერებაში ტოტალური ობიექტურობის წინააღმდეგ, რასაც ქადაგებდნენ რანკე და პოზიტივისტები. რელატივიზმი საფრთხოვებელა არაა და ტყუილად გვაშინებდნენ მისით. „რელატიური“ ლათინური სიტყვაა და ნიშნავს შედარებითს. ნეოკანტიანელებმა ძალიან კარგად გააცნობიერეს წარსულის შემეცნების მთელი სირთულე და ხაზი გაუსვეს მისი შემეცნების რელატიურობას, შედარებით ხასიათს. ეს იყო ახალი სიტყვა ისტორიულ მეცნიერებაში. წარსული რთული და მრავალწახნაგოვანია, ხოლო მისი აღქმა სულაც არ გახლავთ ისე იოლი, როგორც ეს ერთი შეხედვით შეიძლება მოგვეჩვენოს. ამით მათ კიდევ უფრო გაამწვავეს ისტორიული ეპისტემოლოგიის,

შემეცნების პრობლემა. არსებითად ახალი ფურცელი გადაშალეს ისტორიულ-მეთოდოლოგიურ ლიტერატურაში და პრაქტიკულად სათავე დაუდეს მთელ რელატივისტურ რევოლუციას, რომელმაც ფართოდ მოიკიდა ფეხი XX საუკუნის 20-30-იანი წლების ევროპულ და ამერიკულ ისტორიოგრაფიაში. სულ სხვა გზით წავიდა საბჭოთა ისტორიოგრაფია. მან მკაცრად დაგმო ეს ნოვაციები. „შემეცნების პრობლემისადმი მარქსისტულ-ჰეგელიანურმა მიდგომამ საბჭოთა ისტორიკოსების თვალში დაჩრდილა XX საუკუნის ისტორიოგრაფიაში მეორე, უფრო პერსპექტიული და საინტერესო თვალსაზრისი“ [10. 24] – წერს ა. გურევიჩი.

მეორე მნიშვნელოვანი არგუმენტი, რომლის მოშველიებითაც ცდილობდნენ კითხვის ნიშნის ქვეშ დაეყენებინათ ისტორიის დამოუკიდებელი მეცნიერული სტატუსი არის საკითხი, შესწევს თუ არა ისტორიას განზოგადების უნარი. თავიდანვე უნდა ითქვას, რომ ამ სფეროში არსებული სკეფსისი უსაფუძვლო როდია, ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და ძირითადად დაკავშირებულია იმ პრობლემასთან, როდესაც წარსულს – ობიექტს აღიქვამს ისტორიკოსი – სუბიექტი. ისტორიის ახსნის სფეროში არსებული რეალური სირთულეები, ისტორიის შემეცნების პროცესში სუბიექტურ-ობიექტურის ურთიერთობის პრობლემა, ჩაანაცვლა პესიმისტურმა განწყობილებამ. გერმანელი ისტორიკოსის, ფრიდრიხ მაინეკეს თანახმად, „ისტორიის ცხოვრების გამოცანა ყოველთვის რჩება საიდუმლო, ვერაგი, გამოუცნობი“ [11.13.240]. მისი თანამემამულის, რ. ვიტრაძის აზრით, „ისტორია არის გაჩერებული დრო, რომელიც გაცილებით უფრო ბნელია, ვიდრე უკუნი ღამე“ [13.240]. „წარსული – წერს ცნობილი გერმანელი ფილოსოფოსი კარლ იასპერსი – მიუწვდომელია ჩვენი ცდომილებისათვის, მომავალი ბნელია, არავინ იცის, საით მიდის ისტორია“ [12]. XX

საუკუნის გერმანელი ისტორიკოსი თეოდორ შიდერი დასძენდა, „საითაც არ გაიხედავ, ისტორიის მიზანი დაფარულია საიდუმლო სიბნელით და პასუხი, რა გზით მიდის ისტორია, სულ უფრო ძნელი ხდება“ [14.73.15.110.16.56]. ასეთი პესიმისტური მიდგომა, ვფიქრობთ, ამუქებს საქმის ვითარებას და საკამათო შეიძლება იყოს. ხომ არ არის ეს პესიმიზმი ამ რთული სიტუაციიდან ერთ-ერთი ადვილი გამოსავალი? მართალია, განზოგადება ძალიან ძნელია და სუბიექტურ ხასიათს ატარებს, მაგრამ შეუძლებელი როდია. ისტორიკოსი გთავაზობს წარსულის საკუთარ ვერსიას. აღსანიშნავია, რომ ამ საკითხთან დაკავშირებით არსებობს უფრო ოპტიმისტური თვალსაზრისიც. აქ, უწინარესად, რა თქმა უნდა, ვგულისხმობთ „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსებს [36. 38]. ისინი ისტორიის პლურალისტური ახსნის მომხრეებად გვევლინებიან. მათი ერთ-ერთი თავკაცი მარკ ბლოკი პირდაპირ ამბობდა: „მუხლის მოყრა ერთადერთი მიზნის წინაშე – ეს არის ისტორიაში ძალიან ხშირად განსაზღვრული ფორმა დამნაშავეის ძიებისა... მონიშნი მიზეზების დადგენისას ისტორიის ახსნისათვის იქნებოდა მხოლოდ დაბრკოლება. ისტორიკოსი ეძებს მიზეზობრივი ტალღის ჯაჭვსა და საშიში როდია, თუ ის აღმოჩნდება (ვინაიდან ასე ხდება ცხოვრებაში) მრავალრიცხოვანი“ [17.110]. შესაძლოა, ასეთ მსჯელობას დაჰკრავს ეკლექტიკური ელფერი, მაგრამ ამგვარ მიდგომას, ვფიქრობთ, გაცილებით უფრო ახლო მივყავართ ისტორიულ რეალობასთან, ვიდრე უკიდევანო პესიმიზმს. სხვათა შორის, პესიმისტები ამ საკითხში არც ნეოკანტიანელები არიან. უბრალოდ, ისინი თეორიულად იმ პოსტულატიდან გამოდიან, რომ ისტორიული გამოკვლევა არ ატარებდა ჩვეულებრივ შემგროვებლურ ხასიათს, როგორც ამას ხაზს უსვამდნენ რანკე და პოზიტივისტები, პირველ რიგში კი – შარლ ლანგლუა და შარლ

სენიობოსი. სულ სხვაგვარად მიუდგა ამ საკითხს საბჭოთა ისტორიოგრაფია. ის წარსულის მონისტური ახსნის მომხრეა და ხაზს უსვამდა ისტორიაში რომელიმე ერთი ფაქტორის, უმთავრესად მაინც ეკონომიკური, დომინანტს. ამგვარ კონცეფციას საბოლოოდ ჩიხში მივყავართ და კრიზისმა ბოლოს და ბოლოს ლეტალური ანუ სასიკვდილო ხასიათი მიიღო.

ხშირად გაიგონებთ კითხვას: რაში გვჭირდება ისტორია? რა სარგებლობის მოტანა შეუძლია ისტორიას? გვასწავლის თუ არა რაიმეს ისტორია? ამ საკითხებზე ისტორიკოსთა შორის ერთსულოვნება არასოდეს ყოფილა და სერიოზული აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს. ამ მხრივ საინტერესოა პოლემიკა ორ დიდ ფრანგ მოაზროვნეს – პოლ ვალერიისა და მარკ ბლოკს შორის. ცნობილმა ფრანგმა პოეტმა აკად. პოლ ვალერიმ ისტორიას მკაცრი განაჩენი გამოუტანა: „ისტორია პოლიტიკის მსახურია, შოვინიზმის და ნაციონალიზმის წყაროა. ისტორიიდან არავითარი გაკვეთილების გამოტანა არ შეიძლება. ისტორია ყველაზე საშიში პროდუქტია, რომელიც გამოუმუშავებია ადამიანის ინტელექტის ქიმიას. აქვს თუ არა ისტორიას რაიმე სიაშკარავე, რომელიც უფლებას მისცემს ხალხებს, უკარნახოს, როგორ მოიქცნენ? არავითარი“ [18]. უფრო ოპტიმისტური პოზიცია უკავია მარკ ბლოკს: „ასეთი განცხადებებისათვის ნიშანდობლივია საეჭვო მიმზიდველობა. ის თავიდანვე ამართლებს უმეცრებას. საბუნდოვრად, ჯერ კიდევ შემოგვრჩა ცნობისმოყვარეობა და აპელაცია ჯერ კიდევ შეიძლება“ [17.10]. მეორე ადგილას იგი დასძენს: „ისტორია კაცობრიობის ფართო და მრავალმხრივი გამოცდილებაა, ადამიანების შეხვედრაა საუკუნეებში, ფასდაუდებელია სარგებლობა ცხოვრებისათვის, თუ ეს შეხვედრა ძმური იქნება“ [17.82]. აღორძინების ეპოქის ინგლისელი მოაზროვნე ფრენსის ბეკონი აღნიშნავდა, რომ „ისტორიკოსმა

უნდა იცოდეს არა მხოლოდ ცოდნისათვის, არამედ უნდა იცოდეს იმისათვის, რომ იმოქმედოს“ [5.18]. გერმანელი განმანათლებელი ლესინგი დასძენდა: „თუ ისტორია არ იცი, გამოუცდელ ბავშვად დარჩებიო.“ XVIII საუკუნის ინგლისელი პოლიტიკური მოღვაწე ჯეიმს ბოლინგბროკი შენიშნავს: „მაგალითების სკოლა... არის მთელი სამყარო, ხოლო ამ სკოლაში დამრიგებელი ისტორია და გამოცდილება... ისტორია აბსოლუტურად აუცილებელია, რათა მოგვაშალოს გამოცდილების ასათვისებლად და თან გვახლავს ჩვენ მანამდე, ვიდრე ჩვენ შევიძენთ მას (ე. ი. გამოცდილებას – მ. კ.), ე. ი. მთელი ჩვენი ცხოვრების მანძილზე“ [19.13]. ინგლისელი მეცნიერის, რობინ ჯორჯ კოლინგვუდის ღრმა რწმენით, ისტორია აუცილებლად საჭიროა „კაცობრიობის თვითშემეცნებისათვის“. „ისტორიის ღირებულება იმაში მდგომარეობს, რომ მისი საშუალებით ვიგებთ, რა გაუკეთებია ადამიანს და თუ რას წარმოადგენს ის“ [20.13]. თანამედროვე ფრანგი ისტორიკოსის, ჟაკ ლე გოფის თქმით, როდესაც „საზოგადოება თვლემს, ისტორიკოსი უნდა ფხიზლობდეს“. დიდი ქართველი ისტორიკოსი აკად. ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „ეროვნული თვითშემეცნების გაღვივებისათვის, განსაკუთრებით კი განმტკიცებისათვის, წარსულის ცოდნას აქვს დიდი მნიშვნელობა: ისტორია ადამიანის მსოფლმხედველობას აფართოვებს და იმავე ღროს საჭირო სიღრმესა და საფუძვლიანობას ანიჭებს“ [21.401]. ამიტომ ძნელია დავეთანხმოთ XX საუკუნის ამერიკელ ისტორიკოსს ჯ. მალინს თითქოსდა „ისტორია სრულიად უსარგებლოა“ [16.56-57].

კიდევ ერთი არგუმენტი, რომელსაც მიმართავენ სკეპტიკოსები, შემდეგში მდგომარეობს: ისტორიკოსებს ძალიან უყვართ, ხაზი გაუსვან თავიანთ ობიექტურობას, მიუკერძოებლობას. ცნობილი ისტორიკოსი და ფილოსოფოსი დევიდ იუმი აღნიშნავდა,

რომ „ისტორიკოსის უპირველესი თვისებაა იყოს მიუკერძოებელი“. სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს, რომ ისტორიკოსის იდეალი უკვე ანტიკურ ეპოქაში გამოიკვეთა. იგი ჩამოაყალიბა ფლუკიანე სამოსატელმა თავის ტრაქტატში „როგორ უნდა დაიწეროს ისტორია“. „ისტორიკოსი უნდა იყოს მამაცი, მოუსყიდველი, დამოუკიდებელი, თავისუფალი სიტყვისა და ჭეშმარიტების მქონე... რომელიც ანგარიშს არ უწევს არც მეგობრებს და არც მტრებს, დაუნდობელია და სასტიკი, უშიშარი, სამართლიანი მსაჯულია და კეთილმოსურნე იმდენად, რომ არავის არ აძლევს იმაზე მეტს, რამდენსაც ის იმსახურებს“ [22.419]. რეალობა გაცილებით უფრო რთულია და ისტორიკოსს მრავალი სიძნელის დაძლევა უხდება, რათა მიუახლოვდეს ისტორიულ ჭეშმარიტებას. რა თქმა უნდა, ისტორიკოსი გულგრილად არ აღნიშნავს მომხდარ ფაქტებს. ცხადია, ყოვლად წარმოუდგენელი იქნებოდა, რომ ისტორიკოსმა გადმოსცეს წარსული ისე, რომ დამალოს თავისი დამოკიდებულება მომხდარისადმი. ეს ასეა და ამის დრამატიზება არ ღირს. ინგლისელი ისტორიკოსი ედვარდ კარი აღნიშნავდა, რომ ისტორიკოსი ასახავს საზოგადოებას, რომელშიც ის ბუშაობს. ისტორიკოსი ისტორიის ნაყოფია. [23-42] ასეთია რეალობა, ხოლო მისდამი დამოკიდებულება ერთგვაროვანი არა-შოდეს იქნება. აქ პესიმიზმი უადგილოა. ჯერ კიდევ ჰეგელი გამოარჩევდა ისტორიის ობიექტურ მხარეს – პროცესს და სუბიექტური მხარეს – მეცნიერებას. ისტორია სუბიექტური მეცნიერებაა, მაგრამ ეს ჩრდილს როდი აყენებს ისტორიის მეცნიერულ სტატუსს. ისტორიკოსი არ ადგენს ჭეშმარიტებას. ისტორიკოსს არ გამოაქვს საბოლოო ვერდიქტი. ეს ისტორიულ მეცნიერებას არ ხელეწიფება. ისტორიკოსი ეძიებს ჭეშმარიტებას, რომელიც არის უადრესად რთული და მრავალწახნაგოვანი, მრავალფეროვანი.

ერთმნიშვნელოვნად შეფასებას ნაკლებად ექვემდებარება, ისტორიკოსი გვთავაზობს წარსულის საკუთარ ვერსიას. განა ეს ცოტაა? არის ამაში რაიმე მიუღებელი? ვფიქრობთ, არაფერი. უშუალოდ აქედან იღებს სათავეს ისტორიისადმი მრავალვარიანტული მიდგომა. მნიშვნელოვან ნაწილად, სწორედ, ამითაა გამოწვეული ის „კონცეფტუალური ანარქია“, რომელიც ისტორიულ მეცნიერებაში სუფევს. აქ აისახა სავსებით რეალური ვითარება „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკა“.

დიდი პოპულარობით სარგებლობს მოსაზრება, რომლის თანახმადაც ისტორია არის დიდი ადამიანების ბიოგრაფია. ამ ჟანრს საფუძველი ჯერ კიდევ ანტიკურ ეპოქაში ჩაეყარა და დღესაც ბევრი მომხრე ჰყავს. ამ იდეის ერთ-ერთი მხურვალე დამცველი, ინგლისელი ფილოსოფოსი ბერტრან რასელი დარწმუნებულია, რომ ინგლისის მეფის, ჰენრი VIII-ის (1509-1547 წწ.) და ენ ბოლენის სიყვარულმა გამოიწვია ამერიკის შეერთებული შტატების წარმოშობა. იმავე ბერტრან რასელის მიხედვით, ოტო ფონ ბისმარკი ბავშვობაში რომ მომკვდარიყო, ევროპის ისტორია სულ სხვანაირად წარიმართებოდა [5. 318. 28. 34]. ასეთი მსჯელობა საკამათო ჩანს, რაც მნიშვნელოვანწილად იმით აიხსნება, რომ ძირითად აქცენტს აკეთებს შემთხვევითობაზე. XX საუკუნის ისტორიოგრაფიაში ბიოგრაფიული მეთოდის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელია ცნობილი ინგლისელი ისტორიკოსი ლუსის ნემერი [40].

რესტავრაციის ეპოქის ფრანგი ისტორიკოსის, ოგიუსტენ ტიერის თქმით, „ისტორია ეს არის თხრობა“. მისი თანამედროვე ფრანსუა გიზო კი ირწმუნება, რომ „ისტორია ეს არის მხოლოდ ანალიზი“. ორივე ეს მიდგომა, უდავოდ, შეიცავს რაციონალურ მარცვალს. თხრობა და ანალიზი ურთიერთმოქმედებენ. თხრობა

შეიცავს ანალიზს, ხოლო ანალიზი, თავის მხრივ, შეიცავს თხრობას. ამიტომ მათი გამიჯვნა ან დაპირისპირება ხელოვნური და ცალმხრივი იქნებოდა.

ინგლისელი ისტორიკოსის, ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორის, ედუარდ ფრიმენის შეხედულებით, „ისტორია არის მეცნიერება ადამიანზე, როგორც პოლიტიკურ არსებაზე“, „ისტორია არის წარსულის პოლიტიკა, ხოლო პოლიტიკა არის თანამედროვე ისტორია“ [1 34, 75. 97]. აქ საქმე გვაქვს გერმანელი ისტორიკოსის, ჰაინრიხ ფონ ზიბელის გავლენასთან, რასაც ედ. ფრიმენი, რატომღაც, დუმილით უვლის გვერდს. ამ შეხედულებამ ფართოდ მოიკიდა ფეხი გერმანულ ისტორიოგრაფიაში. წმინდა მეცნიერული თვალსაზრისით სავსებით მართალი იყო რანკე, როდესაც ისტორიულ მეცნიერებას პოლიტიკისაგან გამიჯნავდა. პრაქტიკულად ცოტა სხვაგვარად იყო და ამას ბოლომდე თავი თვითონ რანკემაც ვერ დააღწია. მის შრომებში ძალუმად იგრძნობა პრუსიის პოლიტიკის და ბისმარკის განდიდება. ისტორია პოლიტიკური მეცნიერებაა, მოგწონს თუ არა ეს, ამას ვერსად ვერ გაექცევი, მაგრამ პოლიტიკურმა ტენდენციამ არ უნდა დაჩრდილოს პირუთვნელი ისტორიკოსი, რაც სამწუხაროდ, ხშირად ხდება.

იტალიური რენესანსის აღიარებული მკვლევრის, იაკოპ ბურკჰარტის თანახმად, „ისტორია არის ის, რაც ერთ თაობას მეორეში აინტერესებს“ [28.26]. ცხადია, ეს ასეა, მაგრამ მართო ამის თქმა საკმარისი არ უნდა იყოს.

ფრანგი მეცნიერის, პოლ ლაკობის შეხედულებით, „ისტორია არის მხოლოდ ერუდიცია“ [24]. ეს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია და ამაში ლაკობი სავსებით მართალია, მაგრამ მისი თვალსაზრისი აღნიშნულ თემაზე ამომწურავ წარმოდგენას როდი გვიქმნის.

გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსი სორბონის უნივერსიტეტის პროფესორი შარლ სენიობოსი ხაზს უსვამს, რომ „ისტორია წარმოადგენს შემეცნების განსაკუთრებულ პროცესს, რომელიც ატარებს სუბიექტურ და აბსტრაქტულ ხასიათს“ [25. 5]. ეს მართლაც ასეა. შ. სენიობოსი სავსებით სწორია, მაგრამ აქ ისტორიის დამამცირებელს ვერაფერს ვხედავთ. ის აქცენტს აკეთებს წყაროების ანალიზზე და უნდობლობას უცხადებს განზოგადებას. ის ძალიან აახლოებს ერთმანეთთან ისტორიას და წყაროთმცოდნეობას.

XX საუკუნის იტალიელი მეცნიერი ბენედეტო კროჩე აღნიშნავს, რომ „ისტორიის გააზრება ხდება მხოლოდ ადამიანის შეგნებაში. წინააღმდეგ შემთხვევაში ის რეალურად არ არსებობს. ისტორია არის ის, რასაც ისტორიკოსი აკეთებს“ [26]. მას კვერს უკრავს ინგლისელი სწავლული რობინ ჯორჯ კოლინგვუდი. მისი აზრით, „თავისი დასკვნების შემოწმებისას ისტორიკოსს შეუძლია დაეყრდნოს მხოლოდ საკუთარ აზრებს. ისტორიას ქმნის წარმოსახვები“ [20]. ბ. კროჩე და რ. კოლინგვუდი უმთავრესად აქცენტს აკეთებენ წარმოდგენებზე და განჭვრეტაზე. ფაქტობრივად, ისინი ხაზს უსვამენ ინტუიციის დიდ მნიშვნელობას და ეს ასეცაა, მაგრამ კითხვაზე „რა არის ისტორია?“ ამომწურავად სრულყოფილ პასუხს ვერც ისინი ვერ იძლევიან.

ამ საკითხს სულ სხვაგვარად მიუდგა ცნობილი რუსი ფილოსოფოსი ნიკოლოზ ბერდიაევი. მან ეს თემა რელიგიურ-ფილოსოფიურ ჭრილში გადაიყვანა. ნ. ბერდიაევის თანახმად, „ისტორია არის მითი, რომელსაც ესაჭიროება რწმენა“. ასეთი მიდგომა ცხადია, ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და უპირატესად იმით იყო განპირობებული, რომ ნ. ბერდიაევი ისტორიის ტრანსცენდენტური საზრისის თეორიის მომხრეა [27].

გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსი მარკ ბლოკი თავის წიგნში „ისტორიის აპოლოგია ანუ ისტორიკოსის ხელობა“ ჩვენთვის საინტერესო კითხვაზე ასეთ პასუხს იძლევა: „ისტორია კაცობრიობის ფართო და მრავალმხრივი გამოცდილებაა, ადამიანთა შეხვედრაა საუკუნეებში, ფასდაუდებელია სარგებლობა ცხოვრებისათვის, თუ ეს შეხვედრა ძმური იქნება“ [17. 32].

საინტერესოდ მიუღმა აღნიშნულ საკითხს XX საუკუნის ცნობილი ინგლისელი ისტორიკოსი, კემბრიჯის უნივერსიტეტის პროფესორი, ედვარდ კარი. ის თავის წიგნში „რა არის ისტორია“ შეეცადა პასუხი გაეცა ამ კითხვაზე. პირველ ყოვლისა, ედ. კარი ხაზს უსვამს იმას, რომ ისტორია არის ბანქოს თამაში უჯოკეროდ. ისტორია ეს არის გაუთავებელი პოლემიკა პროფესიით ისტორიკოსისა და ფაქტების ურთიერთზემოქმედებისა, უწყვეტი დიალოგი აწმყოსა და წარსულს შორის [23-27]. შემდეგ ედ. კარი დასძენს: „წარსულის წვდომა უპირატესად საინტერესოა აწმყოს თვალთახედვით. აწმყოს გაგება არ შეიძლება სრულყოფილი იყოს წარსულში წვდომის გაუთვალისწინებლად. წარსულში წვდომის შედეგი უკეთესად გამოიყენება საზოგადოებაში“ [23.51]. ეს მოსაზრებები ნამდვილად საინტერესოა და, უეჭველად, შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს, მაგრამ გარკვეული უკმარისობის გრძნობა, ვფიქრობთ, მაინც რჩება. ისინი თითქოს მართლაც ძალიან ახლოს მივიდნენ სინამდვილესთან, მაგრამ მთავარი სათქმელი მაინც სხვამ თქვა. ისტორიულ მეცნიერებას საინტერესო დიაგნოზი დაუსვა XX საუკუნის ცნობილმა პოლანდიელმა ისტორიკოსმა პიტერ ჰეილიმ. კითხვაზე, რა არის ისტორია, მან ასეთი პასუხი გასცა: „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“. აქ ყველაზე უფრო კარგადაა დანახული ისტორიის შემეცნების პროცესი, მისი მთავარი სპეციფიკა. შეიძლება გვეჩვენება, მაგრამ გვგონია, რომ

ისტორიული ცოდნის ამგვარი განსაზღვრება, შესაძლოა, ყველაზე ახლოს იყოს რეალობასთან. ჩვენი ღრმა რწმენით, ქართულ ისტორიოგრაფიაში ხვალინდელი დღე სწორედ წარსულისადმი მრავალვარიანტულ მიდგომას ეკუთვნის. ასე იქმნება კონკურენტუნარიანი გარემო, სადაც სხვადასხვა შეხედულები, მოსაზრებები, ერთმანეთს მეტოქეობას უწევს. ეს ძალიან კარგია. ცნობილი ავსტრიელი მეცნიერი ჰუგო შუხართი ამბობდა: „მხოლოდ განსხვავებული შეხედულებების ურთიერთჭიდილში მიაბიჯებს მეცნიერება წინ“. ისტორიული მეცნიერების შემდგომი პროგრესის ყველაზე უფრო საიმედო გარანტიას, სწორედ, ეს წარმოადგენს. ისტორია კუმულატური მეცნიერებაა და შესწევს ცოდნის დაგროვების უნარი.

სავსებით კანონზომიერი უნდა იყოს, რომ წარსულისადმი მრავალვარიანტული მიდგომა სწორედ ახალი ღრმის ისტორიოგრაფიაში იკაფავს გზას, იკიდებს ფეხს. ანტიკურ ისტორიოგრაფიაში ისტორიას მეტად მოკრძალებული მისია ჰქონდა დაკისრებული. ფაქტობრივად, ის სიტყვაკაზმული ლიტერატურის ერთ-ერთი ნაირსახეობა იყო. ისტორიკოსის ამოცანას წარმოადგენდა წარსულის საამოდ მოთხრობა. ჰეროდოტეს თხზულება ამის საუკეთესო ნიმუშია. მკვეთრად იცვლება ვითარება შუა საუკუნეებში. ამ ეპოქის ისტორიული აზროვნება წარმოადგენდა სერიოზულ წინადადებულ ნაბიჯს და განამართლებელთა მცდელობა, კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენონ მათი წვლილი ისტორიოგრაფიაში, უმართებულოა. [31] ისტორია გახდა ღვთისმეტყველების მსახური. იგივე ხდება აღმოსავლეთში მაჰმადიანურ სამყაროში. ერთი გაბატონებული იდეოლოგიის მონოპოლია აფერხებდა ისტორიული აზროვნების განვითარებას. ფაქტობრივად, გამორიცხული იყო წარსულისადმი მრავალვარიანტული მიდგომა. ქრისტიანული თეოლოგიური ან მაჰმადიანური მსოფლმხედველობის წინააღმდეგ ყოველგვარი გა-

ლაშქრება მკრეხელობად აღიქმებოდა და სასტიკად ისჯებოდა. ახალ დროში ისტორიისადმი მრავალვარიანტული მიდგომა ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და მნიშვნელოვანწილად იმით იყო განპირობებული, რომ თანდათან დასავლეთ ევროპაში იკვეთება სამართლებრივი სახელმწიფოს ჩამოყალიბების კონტურები. სანამ ეს პრინციპები საბოლოოდ დაიმკვიდრებდა მოქალაქეობის უფლებას, მას საკმაოდ ხანგრძლივი და მძიმე ბრძოლის გადატანა მოუხდა. ფრანგული განმანათლებლობის პატრიარქს ვოლტერს უყვარდა თქმა: „მართალია, მე არ ვიზიარებ თქვენს აზრს, მაგრამ სიცოცხლეს გავეწირავდი, რათა თქვენი აზრის თავისუფლად გამოთქმის საშუალება გქონდეთ“. ამ სიტყვებშია მთელი ვოლტერი. მას სხვა რომ არაფერი ეთქვა, ესეც საკმარისი იქნებოდა. ამის ერთ-ერთი პირველი ნიმუში იყო ღიდროს ენციკლოპედია. იგი არ გამორიცხავდა განსხვავებული თვალსაზრისის სტატიების პუბლიკაციას და ფაქტობრივად პლურალიზმს ამკვიდრებდა „ჩვენ მზად ვართ დავბეჭდოთ განსხვავებული შეხედულებების სტატიები ერთი და იმავე თემაზე, თუ ამას საკითხების აქტუალობა ითხოვს“. ისტორიისადმი მრავალვარიანტული მიდგომიდან ლოგიკურად გამომდინარეობს პრინციპი „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“.

უნდა აღინიშნოს, რომ ეს პოლემისტური მუხტი თავად ისტორიის ბუნებაშია ჩადებული. ისტორიული ფაქტი არის უაღრესად რთული, მრავალწახნაგოვანი და ერთმნიშვნელოვან შეფასებას ყველაზე ნაკლებად ექვემდებარება. ის „კონცეფტუალური ანარქია“, რომელიც ისტორიულ მეცნიერებაში სუფევს, სწორედ, ამის შედეგია. ისტორიკოსებს შორის სერიოზული აზრთა სხვადასხვაობა და კამათი არსებობს არა მხოლოდ კარდინალურ, პრინციპულ, თეორიულ საკითხებზე, მსოფლიო ისტორიის საკვანძო პრობლე-

მეზზე, ფაქტებზე, არამედ თვით უწვრილმანეს დეტალებზეც. საქმე ხშირად კუროზებადღეც კი მიდის: სად მოხვდა ისარი ჟანა დ'არკს – კოჭში, წვივში, თუ თეძოში? რა ავადმყოფობა ჭირდა ვ. ი. ლენინს?

პოზიტივისტური და მარქსისტული ისტორიოგრაფია ამტკიცებდა, რომ ისტორიას ამოდრავებს კანონები, რომლებსაც გააჩნიათ ისეთივე ობიექტური ხასიათი, როგორც ბუნების კანონებს. ამას საბოლოოდ პოზიტივისტები ისტორიის და საბუნებისმეტყველო დარგების გაიგივებამდე მიჰყავდა. არავითარი საერთო ისტორიული კანონები არ არსებობს. გამოჩენილი გერმანელი ისტორიკოსი ედ. მაიერი თავის ნაშრომში „ისტორიის თეორიული და მეთოდოლოგიური საკითხები“, აღნიშნავდა: „მე ძალიან ბევრი ვიკვლიე ისტორია, მაგრამ ჩემი ხანგრძლივი გამოცდილების განმავლობაში ვერც ერთი ისტორიული კანონი ვერ აღმოვაჩინე“ [29. 35-36]. ისტორიკოსი არკვევს კონკრეტულ ისტორიულ კანონზომიერებებს, სახელდობრ, კონკრეტული სიტუაციის რეალურ მიმდინარეობას, რომელიც საშუალებას გვაძლევს გამოვიშუშავოთ რაღაც ვექტორი, რომელიც მოქმედებს დროის რაღაც მცირე მონაკვეთზე. ნეოკანტიანელების დამსახურება ისტორიული მეცნიერების წინაშე იმაში მდგომარეობდა, რომ მათ მოახდინეს ისტორიული მეცნიერების ემანსიპაცია. ეს იმით გამოიხატებოდა, რომ ისტორია გაათავისუფლეს საბუნებისმეტყველო მეცნიერების ტირანიისაგან, რომელშიც ის აღმოჩნდა პოზიტივისტების წყალობით. ბუნების კანონებს სრულიად სხვა გნოსეოლოგიური და ონტოლოგიური სტატუსი გააჩნიათ, ვინაიდან ისტორიას ქმნიან ადამიანები. ედ. მაიერი, რომელიც ნეოკანტიანელების გავლენას განიცდიდა, დასძენდა: „ისტორიის, როგორც მეცნიერების ამოცანა იმაში მდგომარეობს, რომ შეისწავლოს არა ტიპური ფორმები ისტორიული ყოფისა, არამედ

გააშუქოს კონკრეტული, ცალკეული, ინდივიდუალური მოვლენები და ფაქტები“. მეორე ადგილას ის აღნიშნავს: „ისტორიული სინამდვილე გამოდის ცალკეული ფაქტებიდან და სრულდება ამავე ცალკეული ფაქტებით“ [29. 2. 34. 42].

ერთი ამტკიცებენ, რომ ისტორიას აქვს საერთო კანონები, ხოლო მეორენი კი პირიქით, სრულიად საწინააღმდეგო პოზიციაზე დგანან და კატეგორიულად უგულებელყოფენ ისტორიის საერთო კანონების არსებობას. მათ შორის კონსესუსის მიღწევა, ცხადია, ადვილი საქმე არ იქნება და ეს კამათი, ალბათ, კიდევ დიდხანს გასტანს. „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა.“

ამის კლასიკური ნიმუშია საფრანგეთის დიდი რევოლუცია. ალბათ, მსოფლიო ისტორიაში ძალზე ძნელი იქნება მოგვეძებნა მეორე დიდი, მნიშვნელოვანი, მოვლენა, რომელიც იწვევს იმდენ აზრთა სხვადასხვაობას, კამათს, რამდენსაც საფრანგეთის დიდი რევოლუცია. გამოთქმულია სრულიად საწინააღმდეგო, ურთიერთსაპირისპირო, მოსაზრებები. თანამედროვე ფრანგი ისტორიკოსის, პიერ შონიუს თქმით, საფრანგეთის დიდი რევოლუცია „იყო აბსოლუტური ბოროტება, ეროვნული დაცემის პერიოდი, ყველა ლტოლნიტარული სისტემის წინამორბედი“. სულ სხვაგვარად ფიქრობდა გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსი ჟიულ მიშლე. მისი შეხედულებით, „საფრანგეთი ორჯერ იქნა გადარჩენილი: ერთხელ ჟანა დ'არკის მიერ, მეორეჯერ რევოლუციის მიერ“. თანამედროვე ფრანგი ისტორიკოსის, მიშელ ვოველის თქმით, „საფრანგეთის რევოლუცია არის მწვავე საკითხი, რომლის გარშემოც საფრანგეთში არასოდეს ყოფილა სახალხო შეთანხმება.“ აღსანიშნავია, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში უკვე აღარ არსებობს დომინირებული ისტორიოგრაფიული მიმდინარეობა. კლასიკური და მარქსისტული ისტორიოგრაფიის

ჰეგემონიის ხანა წარსულს ჩაბარდა და კარგა ხანია, რაც ყავლი გაუვიდა. შეინიშნება მეცნიერული სკოლის წონის დაქვეითება და ისტორიული გამოკვლევების ინდივიდუალიზაცია.

მედიევისტის ერთ-ერთ აქტუალურ და ყველაზე უფრო სადისკუსიო თემას წარმოადგენს საკითხი, ანტიკურობიდან შუა საუკუნეებზე გადასვლის დროს ადგილი ჰქონდა წყვეტილობას, „ნახტომს“, „ცეზურიას“, თუ პირიქით – „უწყვეტელობას“, „კონტინუიტეტს“, როგორც ამას ხაზს უსვამდა გამოჩენილი ავსტრიელი ისტორიკოსი ალფონს დოფში. ერთნი ფიქრობენ, რომ წყვეტილობას ადგილი ჰქონდა V საუკუნეში გერმანელთა შემოსევების შედეგად. მეორენი კი, პირიქით, ამტკიცებენ, რომ ეს მოხდა შედარებით მოგვიანებით, VII საუკუნეში, არაბთა შემოსევების შედეგად. მათი თავგაცია ცნობილი ბელგიელი ისტორიკოსი ანრი პირენი.

სერიოზული აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს დასავლეთ ევროპის ქალაქების გენეზისის ირგვლივ. გამოთქმულია არაერთი საინტერესო შეხედულება. ერთნი ფიქრობენ, რომ ქალაქები აღმოცენდა ბაზრიდან, მეორენი ქალაქების აღმოცენებას უკავშირებენ ვაჭრობის განვითარებას, მესამენი მამულის აღმოცენებას, მეოთხენი თავისუფალ გლეხურ თემს – მარკას, მეხუთენი – ციხესიმაგრეებს – ბურგებს.

სერიოზულ აზრთა შეხლა-შემოხლას და კამათს იწვევს უახლესი ისტორიის ერთ-ერთი აქტუალური საკითხი – ნაციზმი და ფაშიზმი. ისტორიულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მრავალი საინტერესო და ურთიერთგამომრიცხავი მოსაზრება. ხშირად ბრალს სდებენ ერთ პიროვნებას – ადოლფ ჰიტლერს და ყველაფერში დამნაშავედ სწორედ მას ასახელებენ. გერმანელი ისტორიკოსის, ვალტერ ჰოფერის თქმით, „ნაციონალ-სოციალიზმი წარმოუდგენელი იქნებოდა საბედისწერო პიროვნების ჰიტლერის

„გარეშე“. ხშირად ნაციზმის აღმოცენებაში ხალხთა მასებს სდებენ ბრალს. ზოგიერთმა იმდენად შორს შეტოპა, რომ ამაში მთელს ერს დასდო ბრალი.

არანაკლები, შეიძლება მეტი, აჟიოტაჟი არსებობს გამოჩენილი პიროვნებების მოღვაწეობის ირგვლივ. გამოითქვა არაერთი დიამეტრულად განსხვავებული თვალსაზრისი. ერთნი განადიდებდნენ მათ და ცაში აჰყავთ, ხოლო მეორენი კი პირიქით – მიწასთან ასწორებენ და ლაფში სვრიან მათ სახელს. ასეთი პოლარულად განსხვავებული შეხედულებები გამოთქმულია არაერთ გამოჩენილ პიროვნებაზე. მოვიყვანო რამდენიმე ნიმუშს. ელინიზმის ეპოქის ერთ-ერთი კომპეტენტური მკვლევარი, გერმანელი ისტორიკოსი გუსტავ დროიზენი მიიჩნევს, რომ „ალექსანდრე იყო არა მარტო სამხედრო საქმის დიდოსტატი, არამედ შორსმჭვრეტელი სახელმწიფო მოღვაწე და ფილოსოფოსი“. ინგლისელი ისტორიკოსი უილიამ ტარნი ფიქრობს, რომ „ალექსანდრე იყო მსოფლიოში ყველაზე დიდი რევოლუციის ინიციატორი, პირველი ადამიანი, რომელმაც განჭვრიტა კაცთა მოღვმის თანაარსებობის შესაძლებლობა, ანუ სამყაროს ერთიანობა.“ დიამეტრულად საპირისპირო მოსაზრებას გამოთქვამს ჯორჯ გროტი: „ფილიპე და მისი ვაჟი ალექსანდრე დაუნდობელი ავანტიურისტები იყვნენ. მათ ძალაუფლების, სიმდიდრისა და ახალი ტერიტორიების დაპყრობის გარდა სხვა არაფერი აინტერესებდათ.“

გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსი, სორბონის უნივერსიტეტის პროფესორი, ჟორჟ ლეფევერი თავის საინტერესო წიგნში ნაპოლეონზე წერდა: „ნაპოლეონი იყო საუკუნის ადამიანი“. ფრანგი ისტორიკოსი ედუარდ დროი ირწმუნება, თითქოს „ნაპოლეონის მომები იყო კაცობრიობის ისტორიაში უდიდესი მოვლენა“. იგი ფიქრობს, რომ ამ ეპოქის მკვლევრის მთავარი მისიაა, რაც შეიძ-

ლება კარგად გააშუქოს „ნაპოლეონის გრანდიოზული ფიგურა“. ნაპოლეონის თაყვანისმცემელი ისტორიკოსები ძალიან ბევრს ლაპარაკობენ მის მშვიდობისმოყვარეობაზე. ცნობილი ფრანგი ისტორიკოსი ალბერ ვანდალი ირწმუნებოდა, რომ „ნაპოლეონი ელბაზე და ოდერზე რომ იბრძოდა, მაშინაც საფრანგეთს იცავდაო“ (ეს უკვე მეტიმეტია). ინგლისელი ისტორიკოსი, კემბრიჯის უნივერსიტეტის პროფესორი, ჯონ აკტონი ვერ ფარავს თავის აღტაცებას და ნაპოლეონს უწოდებს „ყველაზე დიდ გენიას, რომელიც გამოჩენილა დედამიწის ზურგზე“. XIX საუკუნის ინგლისელი პოლიტიკოსი ლორდი როზბერი აღნიშნავს, რომ „ნაპოლეონმა უსასრულობამდე გადასწია ის, რაც მის გამოჩენამდე ადამიანის შესაძლებლობების ზღვრად იყო მიჩნეული“. სრულიად საპირისპირო პოზიციაზე დგას ფრანგი ისტორიკოსი პიერ ლანფრე. იგი ნაპოლეონში ხედავს ტირანს, დესპოტს, დიქტატორს, რომელმაც სისხლით მორწყა ევროპა. თანამედროვე ფრანგი ისტორიკოსი ფრანსუა ფიურე გაკვირვებას გამოთქვამს, თუ რა სურდა ნაპოლეონს ამ გაუთავებელი ომებით. აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს ნაპოლეონის მმართველობაზე. ანტონიო გრამში ნაპოლეონს „პროგრესული ცეზარიზმის“ ტიპურ წარმომადგენლად მიიჩნევს. თანამედროვე ფრანგი ისტორიკოსი ჟან ტიულარი ნაპოლეონის მმართველობას ადარებს „რომაული ნიმუშის საზოგადოების ხსნის დიქტატურას“. სრულიად საწინააღმდეგო შეხედულებას გამოთქვამს თანამედროვე გერმანელი ისტორიკოსი ერნსტ ენგელბერგი. იგი ნაპოლეონს ახასიათებს როგორც „რევოლუციის არადემოკრატიული მხარის წარმომადგენელს“ [34].

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ცხარე დავაა გაჩაღებული არა მარტო საფრანგეთის დიდი რევოლუციის, არამედ მისი ბელადების მოღვაწეობის ირგვლივ. ნათქვამი, პირველ რიგში, რა თქმა უნდა

ეხებათ იაკობინელებს და მათ ლიდერებს: ჟორჟ ჟაკ დანტონს, მამაქსიმილიან რობესპიერს და ჟან-პოლ მარატს.

ფრანგული ლიბერალური ისტორიოგრაფია საკმაოდ მაღალი აზრისაა ჟორჟ ჟაკ დანტონზე და პირდაპირ მიწასთან ასწორებს მამაქსიმილიან რობესპიერს. ფრანგული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი აღიარებული თავკაცი, სორბონის უნივერსიტეტის პროფესორი, ალფონს ოლარი წერს: „დანტონის სახელი წმინდათაწმინდაა. ესაა შესანიშნავი პოლიტიკოსი, უანგარო და ჰუმანური პიროვნება, კეთილმოქმედი დიდი რესპუბლიკელი. რევოლუციის გმირებს შორის დანტონს ვერავინ ვერ შეედრება. მისმა სიკვდილმა სამი მეთოთხედი საუკუნით დააგვიანა საფრანგეთში კეთილმოწყობილი რესპუბლიკის შექმნა“. დანტონის მოღვაწეობის შეფასებისას დიამეტრულად განსხვავებულ პოზიციებზე დგას მეორე გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსი ალბერ მატეიზი. იგი ილაშქრებს დანტონის კულტის წინააღმდეგ, მაგრამ სულ სხვა უკიდურესობაში ვარდება. პოლიტიკურმა ტენდენციამ დაჩრდილა პირუთვნელი ისტორიკოსი და პიროვნება, რომელმაც რევოლუციის ისტორიაში ობიექტურად დადებითი როლი შეასრულა, არარაობად წარმოაჩინა. მატეიზის საყვარელი გმირია მამაქსიმილიან რობესპიერი. მისი ღრმა რწმენით, „რობესპიერს უნდოდა თანასწორობის რესპუბლიკის დაარსება, ანუ, სხვაგვარად რომ ვთქვათ – სოციალიზმი“. რობესპიერისადმი ა. ოლარის დამოკიდებულება მტრულია: „მე უარს ვამბობ განვასახიერო საფრანგეთის რევოლუცია ამ უღმრთო ცილისმწამებლისა და მკვლელის სახით“. XX საუკუნეს ინგლისელი ისტორიკოსი რიჩარდ კობი დასძენს: „არ არის ისტორიული პიროვნება სენ-ჟიუსტის გარდა, რომელსაც რობესპიერზე უფრო საძაგლად ვთვლიდეთ“ [35]. ჟან პოლ მარატისადმი უარყოფითი დამოკიდებულების საუკეთესო ნიმუშია შარლოტა კორდეს იდეალიზაცია. გერმანელმა

პუბლიცისტმა იოჰან შერმა ისე შორს შეტოპა, რომ ის ჟანა დ'არკს შეადარა. მარატის მოღვაწეობის შეფასებისას სრულიად განსხვავებულ მოსაზრებას გამოთქვამს ფრანგი ისტორიკოსი ალფრედ ბუჟარი თავის წიგნში „მარატი ხალხის მეგობარი“. აქ შეინიშნება მარატის გაიდევლება.

XX საუკუნის გამოჩენილი ინგლისელი ისტორიკოსი, კემბრიჯის უნივერსიტეტის პროფესორი, ედვარდ კარი თავის სოლიდურ ნაშრომში „საბჭოთა რუსეთის ისტორია“ [30] საკმაოდ მაღალი აზრისაა ვ. ი. ლენინზე და ი. ბ. სტალინზე. ის არაა ერთადერთი, რომელიც ასე ფიქრობს და მას ბევრი მიმდევარი ჰყავს. ეს მოსაზრება არ წარმოადგენს ჭეშმარიტების უკანასკნელ ინსტანციას. არსებობს სრულიად განსხვავებული მიდგომა, სადაც ვ. ლენინის და ი. სტალინის მოღვაწეობა შეფასებულია უაღრესად ნეგატიურად და მათში უპირატესად ხედავენ დესპოტებს, ტირანებს, მონსტრებს, რომლებმაც შექმნეს „ბოროტების იმპერია“.

სერიოზულ დავას და აზრთა დიდ შეხლა-შემოხლას იწვევს ცალკეული კონკრეტული საკითხები და დეტალები. XX საუკუნის 60-იან წლებში შეგდმა მეცნიერმა სვენ ფორშედმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ წმიდა ელენეს კუნძულზე ნაპოლეონი მოწამლული იქნა ღარიშხანით გრაფი მონტელონის მიერ. ეს აზრი შემდეგში აიტაცა კანადელმა მილიონერმა ბენ ვეიდერმა. ფრანგი ისტორიკოსები მეტად თავშეკავებულად შეხვდნენ მოწამვლის ვერსიას [39].

საფრანგეთის მეფეს ლუი XIV-ს (1643-1715 წწ.) მიაწერენ ცნობილ ფრაზას „სახელმწიფო ეს მე ვარ“. როგორც მისი ერთი ბიოგრაფი სიბურგი დასძენს, „მეფემ ბევრი რამ თქვა, მაგრამ არა ეს სიტყვები“.

რა თქმა უნდა, სხვა მაგალითების მოყვანაც შეიძლებოდა მაგრამ მოხმობილი მასალა, ვფიქრობთ, საკმარისი უნდა იყოს.

ცხადია, ყოველთვის იქნებოდა რომელიმე ისტორიული მოვლენის თუ პიროვნების მომხრეები და მოწინააღმდეგეები. მათ შორის კონსესუსი, შეთანხმება ადვილი საქმე არ იქნება და ეს დავა, ალბათ, კიდევ დიდხანს გასტანს. „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკა“.

მაშ ასე, კითხვას – რა არის ისტორია? – ერთ-ერთი საინტერესო პასუხი, ჩვენი აზრით, XX საუკუნის პოლანდიელმა ისტორიკოსმა პიტერ ჰეილიმ გასცა. „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა.“ აქ ყველაზე უფრო კარგადაა დანახული ისტორიული პროცესის შემეცნება. ზუსტადაა განსაზღვრული ისტორიული ცოდნის მნიშვნელობა.

ლიტერატურა:

1. Э. Фримен, Методы изучения истории, М., 1905.
2. Ш. Ланглуа, Ш. Сеньобос, Введение в изучение истории, СПб., 1899.
3. Н. Д. Фустель де Куланж, История общественного строя древней Франции, т. 1. СПб. 1904.
4. Л. Февр, Бой за историю, М., 1991.
5. გ. კილურაძე, ახალი ისტორია, ნაწ. 1. თბ., 1970.
6. А. Гуревич, История историка, М., 2004.
7. კ. ბაქრაძე, რჩეული ფილოსოფიური ნაწერები, ტ. VI, თბ., 1972.
8. გ. თევზაძე, იმანუელ კანტი, თბ., 1974.

9. Б. Могильницкий, Между объективизмом и релятивизмом: дискуссии в современной американской историографии – «Новая и новейшая история», №5. 1993.
10. А. Гуревич, О кризисе исторической науки – «Вопросы истории». №2-3. 1991.
11. Фр. Маинеке, Возникновение историзма, М., 2004.
12. К. Ясперс, Смысл и назначение истории, М., 1994.
13. Н. Ирабаджаков, Клио перед судом буржуазной философии, М., 1972.
14. В. Дьяков, Методология истории в прошлом и настоящем, М., 1974.
15. В. Салов, Современная западногерманская буржуазная историография, М., 1968.
16. Н. Ерофеев, что такое история, М., 1976.
17. М. Блок, Апология истории или ремесло историка, М., 1986.
18. П. Валери, Избранное, М., 1936.
19. Г. Болингброк, Письмо об изучении и пользе истории, М., 1978.
20. Р. Дж. Колингвуд, Идеи истории: Автобиография, М., 1980.
21. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. IV. თბ. 1967.
22. Лукиан, Избранное, М., 1962.
23. ჯ. კარი, რა არის ისტორია, თბ., 2001.
24. П. Лакомб, Социологические основы исторической науки, СПб., 1895.

25. Ш. Сеньобос, Исторический метод в применении к социальным наукам, СПб., 1902.
26. Б. Кроче, Исторический материализм и марксистская экономия, критический очерк. СПб., 1902.
27. Н. Бердяев, Смысл истории, М., 1990.
28. გ. ყორანაშვილი, პროფესია-ისტორიკოსი, თბ., 1986.
29. Э. Меиер, Теоретические и методологические вопросы истории, М., 1904.
30. Э. Карр, История советской России, большевистская революция 1917-1923. т. 1-2. М., 1990.
31. ფ. ლომაშვილი, ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია, ტ. 1, თბ., 2003.
32. ფ. ლომაშვილი, ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია, ტ. 2, თბ., 2007.
33. მ. კალანდაძე, ისტორიის და ლიტერატურის ურთიერთობისათვის – „ცისკარი“, №1, 1991.
34. მ. კალანდაძე, ისტორიკოსი ნაპოლეონზე – „კლდეკარი“, №3. 1998.
35. თ. ანთაძე, მ. კალანდაძე, ისტორიკოსები რობესპიერიზე – კრებული მიძღვნილი ვლადიმერ ივანოვის და რევაზ ლასკარის ხსოვნისადმი, თბ., 2007.
36. მ. კალანდაძე, „კოპერნიკისეული გადატრიალება“ ისტორიკოსის პროფესიაში – კლიო, №14. თბ., 2002.
37. მ. კალანდაძე, გრანდიოზული გადატრიალება ისტორიკოსის პროფესიაში – საისტორიო ბიებანი, VII-IX, თბ., 2006.

38. მ. კალანდაძე, ისტორიის კვლევის მეთოდების ევოლუცია – კრებული მიძღვნილი პროფ. ნოდარ შენგელიას დაბადების 75 წლისადმი, თბ., 2008.
39. თ. ანთაძე, მ. კალანდაძე, ნაპოლეონის გარდაცვალების ვერსიები – კრებული: „ხელისუფლება და საზოგადოება“, №3. თბ., 2008.
40. Н. Ерофеев, Л. Немир и его место в буржуазной историографии – «Вопросы истории», №4. 1973.

თავი III

ისტორიული აზროვნების განვითარების ძირითადი პერიოდები

ისტორიულმა აზროვნებამ განვითარების გრძელი და საინტერესო გზა გაიარა და საკმაოდ რთული ევოლუცია განიცადა მითოლოგიური აზროვნებიდან რაციონალიზმისაკენ. ამიტომ, ვფიქრობთ, ინტერესსმოკლებული არ უნდა იყოს მოკლედ გადავავლოთ თვალი ისტორიული აზროვნების წარსულს და შევეცადოთ გამოვარკვიოთ მისი განვითარების ძირითადი პერიოდები. ამ პრობლემაზე ყურადღების გამახვილება შემთხვევითი არაა და უპირატესად ორი გარემოებითაა მოტივირებული. ამ რთულ საკითხზე სიტყვის თქმას უმთავრესად ის გარემოება გვაბედვინებს, რომ მასზე ქართულ ენაზე დღემდე თითქმის არაფერი დაწერილა. ლალი ფირცხალავას წიგნი „ისტორიული მეცნიერების შესავალი“ [1], ამ საკითხის დასმად შეიძლება მივიჩნიოთ, თუმცა ეს თემა მან სულ სხვა კუთხით გააშუქა. ისტორიული აზროვნების განვითარების მარქსისტული პერიოდიზაცია, ცხადია, დღეს უკვე მოძველებულია, კორექტივების შეტანას საჭიროებს და გადასინჯული უნდა იქნას.

ისტორიული აზროვნების პერიოდიზაციის ორი პრინციპულად განსხვავებული მეთოდი არსებობს. ევროპული მოდელი, რომელიც უპირატესად პლურალისტულია, მრავალვარიანტულ მიდგომაზეა გათვლილი და მარქსისტული, რომლის მთავარ ამოსავალ წერტილს წარმოადგენს ისტორიის მონისტური გაგება. ერთი რომელიმე ფაქტორის, უმთავრესად ეკონომიკურის, დომინანტი. ერთი იდეოლოგიის მონოპოლია ამის ლოგიკური შედეგია.

ევროპული ისტორიოგრაფია, რთული, საინტერესო, მრავალფეროვანი და მრავალწახნაგოვანია. ევროპულ ისტორიოგრაფიაში არსებობს ისტორიული აზროვნების პერიოდიზაციის მრავალი ვარიანტი, მოდელი. მასში უნდა დავინახოთ არა ევროპულ ისტორიოგრაფიაში არსებული ქაოსის და დაბნეულობის გამოვლინება, როგორც, ამას სულ ცოტა ხნის წინ, ზაზს უსვამდა საბჭოთა ისტორიოგრაფია, არამედ ევროპულ ისტორიოგრაფიაში ფართოდ ფუნქციონირებული პლურალიზმის, მრავალვარიანტული მიდგომის, ან-არეკლი მოჩანს.

საბჭოთა პერიოდში ისტორიული აზროვნების პერიოდიზაციის მარქსისტული სქემა მიღებული და გაბატონებული იყო და ის ძალად მოახვიეს თავს ქართულ ისტორიოგრაფიას, რომელსაც მის წინააღმდეგ ხმის ამოღების, არანაირი საშუალება არ გააჩნდა. დღეს ვითარება მკვეთრად შეიცვალა. საბჭოთა კავშირი დაიშალა, საქართველომ აღიდგინა დამოუკიდებლობა, სუვერენობა, ახლა მას შეეძლო გაეკეთებინა საკუთარი არჩევანი. უარი ეთქვა ისტორიული აზროვნების მარქსისტულ სქემაზე. ყოველგვარი ორიგინალურობისა და ნოვაციების გარეშე მიზანშეწონილად მიგვაჩნია გადავიდეთ ისტორიული აზროვნების პერიოდიზაციის იმ მოდელზე, რომელიც მიღებული და აღიარებულია ევროპულ და ამერიკულ ისტორიოგრაფიაში.

მსოფლიო ისტორიოგრაფიაში ისტორიული აზროვნების პერიოდიზაციის სხვადასხვა მოდელი, სქემა, არსებობს. მათი დეტალურად განხილვა ძალზე შორს წაგვიყვანს და არ შეადგენს ჩვენს მიზანს. ამ თემას, ალბათ, ერთი ცალკე ნაშრომი შეიძლება მიეძღვნას.

ამ შემთხვევაში განვიხილავთ ისტორიული აზროვნების პერიოდიზაციის ერთ მოდელს, რომელსაც გააჩნია არსებობის უფლება

და კარგად შეესატყვისება მსოფლიოს ისტორიის პერიოდიზაციას.

ისტორიული აზროვნების განვითარება არ შეიძლება მოვწყვიტოთ ისტორიულ პროცესს. ისინი პარალელურად ვითარდებიან და ერთმანეთზე ურთიერთზემოქმედებას ახდენენ. ისტორიკოსი თავისი ეპოქის პირმშოა. ჩვენი ღრმა რწმენით, ისტორიული აზროვნების პერიოდიზაცია უნდა შეესატყვისებოდეს მსოფლიოს ისტორიის პერიოდიზაციას, ცხადია, ეს მოდელი არ წარმოადგენს უკანასკნელ ჭეშმარიტებას და მხოლოდ ამ პრობლემის გადაწყვეტის ერთ-ერთ ვარიანტი გახლავთ.

არა ერთი მკვლევარი ფიქრობს, რომ ისტორიული აზროვნება ძველ საბერძნეთში ჩაისახა. ძველმა ბერძნებმა ისტორიული აზროვნების განვითარებაში დიდი წვლილი შეიტანეს. ეს უდავოა და ამის თაობაზე ორი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს. (მაგრამ მიუხედავად ამისა ისტორიული აზროვნების ათვლის წერტილად ძველი საბერძნეთის ისტორიოგრაფიის აღება, მაინც დაგვიანებული უნდა ჩანდეს. ისტორიული აზროვნების სათავეები კიდევ უფრო შორს უძველეს პერიოდში – წინარე ისტორიული ხანაში და ძველი აღმოსავლეთის ხალხების ისტორიაშია საძიებელი, ისტორიული აზროვნების პირველი სიმპტომები, ელემენტები. სწორედ მათ წარმოადგენებში შეინიშნება. ცნობილი ინგლისელი მეცნიერი რობინ ჯორჯ კოლინგუდი ამ პერიოდს „კვაზიისტორიას“ უწოდებს [2, 14-15] და სავსებით სამართლიანად გამიჯნავს მას მეცნიერულისგან, მაგრამ კოლინგუდი სულ სხვა უკიდურესობაში ექცევა და საქმის ვითარებას ცოტათი ამუქებს, როდესაც კატეგორიულად

უგულებელყოფს ამ პერიოდში ისტორიული აზროვნების ნიშნებს. „წერილობით ტრადიციას წინ უნდა უსწრებდეს ხანგრძლივი პერიოდი, რომლის მანძილზე სწავლობდნენ აზრის ფორმირებას, ჩამოყალიბებას, წერილობითი სახით... რათა წერილობითი გადმოცემა შესაძლებელი გამხდარიყო, საჭირო იყო გაგვევლო ეს ეტაპი“ [3.6] – დასძენს გერმანელი მკვლევარი ჰუგო ვინკლერი.

წინარე ისტორიული ხანისთვის უპირატესად დამახასიათებელია ზეპირი გადმოცემები. იმ ეპოქის აზროვნებაში წარსული აირეკლებოდა თავისებურად, ლეგენდებსა და თქმულებებში, რომელიც შეიცავდა ბუნდოვან ცნობებს როგორც სამხედრო-პოლიტიკურ მოვლენებზე, ისე კულტურის სფეროში არსებულ წარმატებებზე.

ისტორიული აზროვნების განვითარებაში სახელმწიფოს წარმოშობას და დამწერლობის გაჩენას რევოლუციური მნიშვნელობა ჰქონდა. მან მკვეთრი ზღვარი გაავლო წინაისტორიული ხანის და ძველი აღმოსავლეთის ხალხების ისტორიულ აზროვნებას შორის. მის მთავარ ცენტრს, ცხადია, ძველი აღმოსავლეთის ხალხების ისტორიული ლიტერატურა წარმოადგენდა. ეს იყო უძველესი ეპოქის ისტორიული აზროვნება. მის პიკს, მწვერვალს, ბიბლია, უფრო კონკრეტულად კი, „ძველი აღქმა“ წარმოადგენს [4].

ისტორიულ აზროვნებას „ძველ საბერძნეთში კი არ ჩაეყარა საფუძველი, როგორც ამას ხშირად ამტკიცებენ, არამედ ძველ საბერძნეთში ისტორიული აზროვნება ახალ, თვისებრივად უფრო მაღალ საფეხურზე ავიდა. ძველი საბერძნეთის ისტორიოგრაფია ეტაპობრივ მოვლენას წარმოადგენს და მკაფიოდ გამოიჯნავს ერთმანეთისგან უძველესი ეპოქის, ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა და ძველი პერიოდის ისტორიულ აზროვნებას. ძველი ბერძნული ისტორიოგრაფიით იწყება ძველი ეპოქის ანუ ანტიკური ისტორიო-

გრაფია. ის პირობით ორ მონაკვეთად იყოფა: ძველი საბერძნეთის და რომის ისტორიოგრაფია.

ლოგოგრაფიის ნაწერებმა ძველი ბერძნული ისტორიული აზროვნების უვერტურად გაიჟღერა. ძველი საბერძნეთის ისტორიოგრაფიის ზენიტია ჰეროდოტეს და თუკიდიდეს შემოქმედება. ჰეროდოტეს მთავარი ამოცანა იყო ისტორიის საამოდ თხრობა [[5]. „ისტორიის მამად“ ძველი ბერძენი ისტორიკოსი ჰეროდოტე გვევლინება. მან ისტორია წარმოადგინა როგორც საერთო-საკაცობრიო პროცესი, რომლის გააზრებას, აღქმას, ასევე საყოველთაო და მარადიული ფასეულობა უდევს საფუძვლად. თუკიდიდე უფრო წინ მიდის და ისტორიის მიზანს „ჭეშმარიტების ძიებაში“ ზედავს. ჰეროდოტეს შემოქმედების შემდეგ თუკიდიდე არ წარმოადგენს უკანგადადგმულ ნაბიჯს, როგორც ამას ხაზს უსვამს რ. ჯ. კოლინგუელი [2. 31]. თუკიდიდემ ათევისა ჰეროდოტეს მემკვიდრეობა და მისი შემდგომი განვითარება სცადა. სწორედ ამაში მდგომარეობდა თუკიდიდეს დამსახურება [6].

ძველმა რომაელმა ისტორიკოსებმა სერიოზული ნაბიჯი გადადგეს წინ, რაც იმით გამოიხატებოდა, რომ გაცილებით უფრო მეტ ყურადღებას უთმობდნენ მოვლენების და ფაქტების ქრონოლოგიას, რასაც მათი წინამორბედები ძველი ბერძნები შედარებით გულგრილად ეკიდებოდნენ. ისტორიის მიზნების გაგების თვალსაზრისით ისინი ძველ ბერძნებზე შორს არ წასულან და უმთავრესად აქცენტს აკეთებდნენ ისტორიის საამოდ თხრობაზე. საძირკველი ჩაეყარა ისტორიის წერის პრინციპს „ისტორია იწერება არა მკიცებისათვის, არამედ თხრობისათვის“ [7]

ამრიგად, წინარეისტორიული ხანის ისტორიული აზროვნებისათვის დამახასიათებელია ზეპირი გადმოცემები. წინაისტორიული ხანის და ძველი აღმოსავლეთის ხალხების ისტორიულ აზროვნე-

ბას შორის მნიშვნელოვანი საზღვარია სახელმწიფოს წარმოშობა და დამწერლობის გაჩენა. აქედან იწყება უძველესი ეპოქის ისტორიული აზროვნება. სადემარკაციო ხაზი უძველესი და ძველი ეპოქის ისტორიულ აზროვნებას შორის ძველი საბერძნეთის ისტორიოგრაფიის ჩასახვაზე გადის. ანტიკური, ძველი საბერძნეთის და რომის ისტორიოგრაფია, ძველი ისტორიული აზროვნების მწვერვალია.

აღმოსავლეთის ისტორიული აზროვნების ერთ-ერთი თვალსაჩინო მიღწევაა ძველბერძენი და ძველჩინური ისტორიულ-ფილოსოფიური შეხედულებები. ეს აღმოსავლეთი ისტორიული აზროვნების დიდი მიღწევაა [7]. მან ღრმა კვალი დაამჩნია და დიდი გავლენა მოახდინა ევროპული ისტორიოგრაფიის განვითარებაზე და ამის დაუნახაობა, ცხადია, არ ივარგებს [8].

ანტიკური ეპოქის და შუა საუკუნეების ისტორიულ აზროვნებას შორის მნიშვნელოვანი მიჯნაა ქრისტიანობის გავრცელება. ისტორიული აზროვნების განვითარებაში გრანდიოზულ ნახტომს, რევოლუციულ გადატრიალებას, წარმოადგენდა ისტორიის საღვთისმეტყველო ახსნის ჩასახვა. თანდათან, ნელ-ნელა, უპირატესობა მოიპოვა საეკლესიო-ქრისტიანულმა დამწერლობამ. ასე ჩაეყარა საძირკველი ძველ ქრისტიანულ მწერლობას. ეს იყო ახალი სიტყვა ისტორიული აზროვნების განვითარების საქმეში.

ანტიკური ეპოქის და შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნების ზღურბლზე დგას ჰიპონის ეპისკოპოსის ნეტარი ავეუსტინეს კოლორიტული ფიგურა. მისი შემოქმედება ახალ ფურცელს შლის ისტორიული აზროვნების განვითარებაში, რაც უპირატესად იმით გამოიხატებოდა რომ მან სათავე დაუდო ისტორიის ქრისტიანულ-

თეოლოგიურ გააზრებას. ისტორია „ღვთისმეტყველების მოახლის“ როლში მოგვევლინა. ნეტარი ავგუსტინე რწმენას გონებაზე, ბიბლიას კი ისტორიულ ჭეშმარიტებაზე მალლა აყენებდა. „ჩვენ ისტორიაში ვეყრდნობით ჩვენ რწმენას და ღმერთის ავტორიტეტს და დარწმუნებული ვართ, ყველაფერი რაც ეწინააღმდეგება ამას სიცრუეა“ – დასძენს ნეტარი ავგუსტინე.

ამრიგად, ანტიკური და შუა საუკუნეების ისტორიულ აზროვნებას შორის მიჯნა პირობით V საუკუნის დასაწყისი ჩანს. ნეტარმა ავგუსტინემ საფუძველი ჩაუყარა ისტორიის საღვთისმეტყველო ახსნას. ეს იმდროინდელი ისტორიოგრაფიის ფონზე თვისებრივი სიახლე იყო.

შუა საუკუნეების ისტორიოგრაფიამ, თავისი სიტყვა თქვა ისტორიული პროცესის ახსნის საქმეში. მან სათავე დაუდო ისტორიის ქრისტიანულ-თეოლოგიურ ინტერპრეტაციას და წარსულს პროვიდენციალიზმის პოზიციებიდან აღიქვამდა. ეს ნიშნავდა იმას, რომ ისტორიას განგების ძალა წარმართავს. ანტიკური ისტორიოგრაფიის შემდეგ ეს იყო გრანდიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი. ისტორიული აზროვნება ვითარდება აღმავალი ხაზით. მისი პროგრესი აშკარაა. ძნელია დავეთანხმოთ XVIII საუკუნის ფრანგ განმანათლებლებს, რომ თითქოსდა შუა საუკუნეების ისტორიოგრაფია წარმოადგენდა უძრაობის ხანას ისტორიული აზროვნების განვითარებაში. შეიძლება არ გაიზიარო შუა საუკუნეების ისტორიკოსების ისტორიული კონცეფცია, მაგრამ მათი დამსახურების უგულვებელყოფა დამაჯერებლად არ გამოიყურება. ისტორიული მეცნიერება წინ მიდის. ისტორიის საღვთისმეტყველო ახსნა საკამათოა, თუმცა უნდა ითქვას, რომ მას დღესაც ძალიან ბევრი მომხრეები ყავს. სოლიდურად გამოიყურება ოპონენტების რიგებიც. „ამ შემთხვევაში (ე. ი. შუა საუკუნეების ისტორიოგრაფიაში –

მ. კ.) მოხდა შემდეგი. აზროვნების ქანქარა ბერძნულ-რომაული აბსტრაქტული, ცალმხრივი ჰუმანიზმიდან, ასევე აბსტრაქტული და ცალმხრივი თეოკრატიციზმისაკენ გადაიხარა“ [2. 55] – დასძენს ინგლისელი სწავლული რ. ჯ. კოლინგვუდი.

შუა საუკუნის ისტორიოგრაფიას ახასიათებდა განსხვავებული აზრისადმი შეუწყნარებლობა. ქრისტიანულ-თეოლოგიური მსოფლმხედველობის მონოპოლიის წინააღმდეგ გალაშქრება მკრეხელობად, მწვალებლობად, აღიქმებოდა და სასტიკად ისჯებოდა. ქრისტიანულ-თეოლოგიური მსოფლმხედველობის მონოპოლია აფერხებდა ისტორიული აზროვნების განვითარებას. შუა საუკუნეების ისტორიკოსებმა სრულიად მიივიწყეს წყაროებისადმი კრიტიკული დამოკიდებულება. მნიშვნელოვანწილად, სწორედ, ამით იყო განპირობებული ის უამრავი შეცდომები, რომელსაც შუა საუკუნეების ჟამთააღმწერლები უშვებდნენ. ისტორია გაივსო ლეგენდებით და მითებით.

შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნების ერთ-ერთი დიდი მიღწევაა არაბული ისტორიოგრაფია, რომლის განვითარების კულმინაციას, პიკს, წარმოადგენს XIV საუკუნის არაბი ისტორიკოსის იბნ ხალდუნიშის შემოქმედება. არაბმა ისტორიკოსებმა ძალიან დიდი გავლენა მოახდინეს ევროპული ისტორიული აზროვნების ჩამოყალიბებაზე, ფორმირებაზე. პროფ. ფ. ლომაშვილი თავის საინტერესო წიგნში „ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია“ [7] რატომღაც ღუმილთ უვლის გვერდს ამ თემას, აღნიშნული საკითხის განხილვა შინაარსობრივად გაამდიდრებდა მის წიგნს და ძალიან კარგი იქნებოდა.

ევროპულ და საბჭოთა მარქსისტულ ისტორიოგრაფიას შორის სერიოზულ აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს საკითხი სად

მთავრდება შუა საუკუნეების და სად იწყება ახალი ეპოქის ისტორიული აზროვნება.

ევროპელი ისტორიკოსების დიდი ნაწილი ამ ორი ეპოქის ისტორიულ აზროვნებას შორის მიჯნად ყველაზე უფრო ხშირად ასახელებენ XV საუკუნის მიწურულს და XVI საუკუნის დასაწყისს, კონკრეტულად კი ჰუმანისტურ ისტორიოგრაფიას [8]. ეს იყო თვისებრივი სიახლოვე ისტორიული აზროვნების განვითარებაში. ჰუმანისტები მკვეთრად დაუპირისპირდნენ – წინა შუა საუკუნეების ისტორიოგრაფიას. მათ შორის პოლემიკა პრინციპულ ხასიათს ატარებდა და ეხებოდა ისტორიის აღქმის, გაგების, საკითხს. ჰუმანისტების დამსახურება იმაში მდგომარეობდა, რომ მათ მოამზადეს ნიადაგი რევოლუციური გადატრიალებისთვის ისტორიული აზროვნების სფეროში და სცადეს რელიგიური მსოფლმხედველობისგან მისი განთავისუფლება. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ეს იყო ისტორიული აზროვნების სეკულარიზაციის პირველი სიმპტომი.. ამიერიდან ჰუმანისტები ისტორიული პროცესის ახსნის გასაღებს ისტორიის გარეთ, ზეცაში კი არ ეძებდნენ, არამედ ისტორიის შიგნით, მიწაზე. ეს იყო რაციონალური აზროვნებისაკენ გადაღმული პირველი სერიოზული ნაბიჯი.

ჰუმანისტები ისტორიის თეორიის და მეთოდოლოგიის საკითხები ღრმად და საფუძვლიანად დაამუშავეს. მისი მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობდა, რომ თანდათან შეიქმნა წანამძღვრები ისტორიის სიტყვაკაზმული ლიტერატურისაგან გამოყოფის და ცალკე დამოუკიდებელ მეცნიერებად ჩამოყალიბებისათვის. ჰუმანისტების დიდი დამსახურება იყო წყაროების კრიტიკული მეთოდის აღორძინება, რომელიც მათმა წინამორბედმა შუა საუკუნის ისტორიკოსებმა სავსებით მიივიწყეს. ჰუმანისტები დიდ ყურადღებას აქცევდნენ წერილობით წყაროებს, ყურადღება მიაპყრეს საარქივო

მასალას, წარწერებს, არქეოლოგიურ და ნუმიზმატიკურ მონაცემებს. პირველებმა შემოიღეს სქოლიო, სამეცნიერო აპარატი. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ამიერიდან ისტორია თხრობა-მტკიცების ელფერს იძენს. იკვეთება კონტურები ისტორიის სიტყვაკაზმული ლიტერატურისაგან გამოყოფის გზაზე. იკვეთება ისტორიის და-მოუკიდებელ მეცნიერებად ჩამოყალიბების წანამძღვრები [16].

აღნიშნულ საკითხზე საბჭოთა მარქსისტულ-ლენინურ ისტორიოგრაფიას დიამეტრალურად საპირისპირო აზრი გააჩნდა. იგი ეყრდნობოდა ისტორიის მონისტურ გაგებას, რომლის მთავარი ამოსავალი იყო მოვლენებისადმი ფორმაციული პრინციპით მიდგომა და კლასობრივი ბრძოლის ფაქტორები. თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამგვარი კრიტერიუმი ისტორიული აზროვნების განვითარების დამაჯერებელ სურათს როდი იძლეოდა. მივყვეთ თანამიმდევრულად.

თავდაპირველად, უმთავრესად ი. სტალინის ძალისხმევით, ამ ორი პერიოდის ისტორიულ აზროვნებას შორის მიჯნად აღებული იქნა XVIII საუკუნის მიწურული, კონკრეტულად კი საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დასაწყისი [9]. ისტორიული აზროვნების პერიოდიზაციის ამ სქემას ძალზე ბევრი ნაკლი ჰქონდა. პირველ ყოვლისა უნდა ითქვას, რომ ახალი დროის ისტორიული აზროვნების დაწყება XVIII საუკუნის მიწურულს საფრანგეთის რევოლუციით დაგვიანებული ჩანს. საქმე ის გახლავთ, რომ ჰუმანისტური ისტორიოგრაფია, ერუდიტების სკოლა და განმანათლებლობა აშკარად არ თავსდება შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნების თეორიულ ჩარჩოებში და აქ ახალი დროის, რაციონალური აზროვნების, მაჯისცემა უკვე საკმაოდ ძალუმად იგრძნობა და ამის წაყრუება, მიჩუმათება, მიჩქმალვა, გამართლებული არ უნდა იყოს. შემთხვევითი არაა, რომ ი. სტალინის გარდაცვალების შემდეგ

საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ გადასინჯა ეს შეხედულება და უფრო კომპრომისული პოზიცია დაიკავა. ორი ეპოქის ისტორიულ აზროვნებას შორის მიჯნად ახლა აიღო XVII საუკუნის შუა ხანების ინგლისის რევოლუცია [10]. ამჯერად ახალი დროის ისტორიული აზროვნების განვითარება შუაზე იქნა გახლეჩილი. ასეთი მიდგომა აშკარად უპირისპირდებოდა მსოფლიო ისტორიოგრაფიის მიღწევებს, კარგად გამოხატავდა ერთი ისტორიული სკოლის თვალსაზრისს და სულაც არ წარმოადგენდა უკანასკნელ ჭეშმარიტებას, როგორც ამას დიდი ხნის მანძილზე გვიქადაგებდნენ.

ამრიგად, შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნების ქრონოლოგიური ჩარჩოები პირობით ასე უნდა განვსაზღვროთ – V საუკუნის დასაწყისი – ქრისტიანულ-თეოლოგიური მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება და XV-XVI საუკუნეების მიჯნა, კონკრეტულად ჰუმანისტური ისტორიოგრაფია [8]. (აღმოსავლეთის სამყაროსათვის ასეთი საზღვარია არაბების გამოჩენა და ისლამის გავრცელება).

ალბათ, ინტერესს მოკლებული არ იქნება ვცადოთ გავარკვიოთ შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნების შიდა პერიოდიზაცია. საკითხი არის საინტერესო და აქტუალური. შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნება პირობით სამ პერიოდად შეიძლება დავყოთ. ის თავის მხრივ კიდევ იყოფა ქვეპერიოდებად. პრაქტიკულად ეს დაყოფა შეესატყვისება შუა საუკუნეების ისტორიის პერიოდიზაციას.

შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნების შიგნით მნიშვნელოვანი ნიშანსვეტი ჩანს XI საუკუნის მიწურული. ქალაქების აღმოცენება და ჯვაროსნული ლაშქრობები. ამან თავისი ასახვა ჰპოვა ისტორიული აზროვნების განვითარებაზე. უწინარესად აქ, რა თქმა უნდა, ვგულისხმობთ იმას, რომ ისტორიოგრაფიამ თავი

დააღწია კარჩაკეტილობას და კონტაქტები შესაძინევად გააფართოვა. ევროპელები ახლოს გაეცნენ ბიზანტიური და მაჰმადიანური არაბეთის ისტორიულ აზროვნებას. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. მონაკვეთი V საუკუნის დასაწყისიდან, ქრისტიანულ-თეოლოგიური მსოფლმხედველობის დამკვიდრებიდან (აღმოსავლეთ სამყაროში ასეთი იყო არაბების გამოჩენა და ისლამი), XI საუკუნის მიწურულამდე წარმოადგენს ადრეული შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნების ხანას.

ამ პერიოდის შიგნით მნიშვნელოვანი ტეხილი ჩანს VIII-IX საუკუნეების მიჯნა. არაბული ისტორიოგრაფია და „კაროლინგური რენესანსი“. კაროლინგების ეპოქის ისტორიულ აზროვნებაში სერიოზული სიახლე იყო ბიოგრაფიული ჟანრის აღორძინება. სადაც სიმბოლის ცენტრის გადატანა საეკლესიოდან საერო ცხოვრებაზე ხდება. იმდროინდელი ისტორიოგრაფიის ფონზე ეს სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი იყო. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს ეინჰარდის „კარლოს დიდის ცხოვრება“. IX საუკუნის არაბმა ისტორიკოსმა ტაბარმა ააღორძინა კიდევ ერთი მივიწყებული ტრადიცია. მსოფლიო ისტორიის წერა, რომელსაც, რა თქმა უნდა, საფუძვლად ედო ფეოდალურ-რელიგიური მრწამსი.

ამრიგად, ადრეული შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნება პირობით ორ ქვეპერიოდად შეიძლება გაიყოს: 1. V-VIII-IX საუკუნეების მიჯნა. როდესაც ისტორიულ ლიტერატურაში ძირითადად დომინირებს აგიოგრაფიული და ჰიმნოგრაფიული ხასიათის თხზულებები. 2. VIII-IX საუკუნეების მიჯნა – XI საუკუნის მიწურული, როდესაც ხდება ბიოგრაფიული ჟანრის აღორძინება იწერება მსოფლიო ისტორია. თანდათან აქცენტი კეთდება საერო ისტორიაზე.

შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნების შიგნით შემდგომი მნიშვნელოვანი ნიშანსვეტი XIII საუკუნის მიწურული უნდა იყოს. ისტორიულმა აზროვნებამ სერიოზული სახეცვლილება განიცადა. გაჩნდა ახალი ტიპის ისტორიული ქრონიკები, რომელსაც საფუძვლად საერთო-სახელმწიფოებრივი ინტერესები ედო და მიზნად ისახავდა სახელმწიფოს ცენტრალიზაციის პროცესის კანონზომიერების დასაბუთებას. თანდათანობით ფეოდალურ დაქსაქსულობას ანაცვლებს ძლიერი ცენტრალიზებული სახელმწიფო. ამ პროცესების მიღმა არც ისტორიული აზროვნება დარჩენილა. ჩნდება ახალი ტიპის ისტორიული ქრონიკები. ამის კარგი ნიმუშია „დიდი ფრანგული ქრონიკა“. ეს იყო განვითარებული (კლასიკური) შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნება. ამრიგად, განვითარებული (კლასიკური) შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნება ქრონოლოგიურად მოიცავს მონაკვეთს XI საუკუნის დასასრულიდან XIII საუკუნის მიწურულამდე.

აღნიშნულ თემაზე განსხვავებული აზრი გააჩნდა საბჭოთა ისტორიოგრაფიას. ის ამ ეპოქის ისტორიული აზროვნების ქრონოლოგიურ ჩარჩოებს განსაზღვრავს XI-XV საუკუნეებით. შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნების ასეთი პერიოდიზაცია დაზუსტებას საჭიროებს და მისი ქრონოლოგიური ჩარჩოები ხელოვნურადაა გაჭიმულია. არ შეიძლება ერთ პერიოდში მოთავსებული იქნას ფეოდალური დაქსაქსულობის ეპოქის და სახელმწიფოს ცენტრალიზაციის პროცესის ისტორიული აზროვნება. ეს ორი პრინციპულად განსხვავებული მიდგომაა.

განვითარებული (კლასიკური) შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნება პირობითად ორ ქვეპერიოდად შეიძლება გაიყოს. ამ ეპოქის ისტორიული აზროვნების შიგნით მნიშვნელოვანი ნიშანსვეტია XIII საუკუნის დასაწყისი, ლათინური ენის ეროვნული

ენებით ჩანაცვლება. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ამიერიდან ისტორიის ცოდნა ხელმისაწვდომი შეიქმნა საზოგადოების უფრო ფართო ფენებისათვის. ყოველივე ამან, ცხადია, მნიშვნელოვანწილად უზრუნველყო ისტორიული აზროვნების შემდგომი აღმავლობა-განვითარება.

ამრიგად, განვითარებული (კლასიკური) შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნება პირობით მოიცავს XI საუკუნის მიწურულს და XIII საუკუნის მიწურულს. ამ ხანის ისტორიული აზროვნების შიგნით მნიშვნელოვანი ნიშანსვეტი ჩანს XIII საუკუნის დასაწყისი. ლათინური ენის ეროვნული ენებით ჩანაცვლება. ის ორ ქვეპერიოდად იყოფა. XII საუკუნე და XIII საუკუნე.

XIV საუკუნის დასაწყისიდან ისტორიული აზროვნების განვითარებაში ძალუძად დაქროლა ახალმა სიომ, რომელიც ძნელია მივაკუთვნოდ განვითარებული (კლასიკური) შუა საუკუნეების ისტორიულ აზროვნებას, როგორც ამას საბჭოთა ისტორიოგრაფია ჩადიოდა.

XIV საუკუნის დასაწყისი შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნების განვითარებაში მნიშვნელოვან მიჯნად გვევლინება. პირობით აქედან იწყება გვიანი შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნება, რომელიც ქრონოლოგიურად მოიცავს ისტორიულ მონაკვეთს – XIV-XV საუკუნეებს. ამიერიდან ისტორიის დაწერა უკვე აღარ წარმოადგენს საეკლესიო პირების პრივილეგიას. ისტორიკოსები ცდილობენ დაასაბუთონ ძლიერი ცენტრალიზებული სახელმწიფოს უპირატესობა და გმოებენ ფეოდალურ დაქსაქსულობას. იმდროინდელი ისტორიოგრაფიის ფონზე ეს თვალსაჩინო წინგადადგმული ნაბიჯი იყო, რომელიც მკვეთრად გამოიჯნავს განვითარებული, კლასიკური და გვიანი შუა საუკუნეების ისტორიულ აზროვნებას.

გვიანდელი შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნება პირობით
ორ ქვეპერიოდად შეიძლება გაიყოს. ის საუკუნეების მიხედვით
იყოფა: XIV საუკუნე და XV საუკუნე.

ამრიგად, შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნება პირობით
სამ პერიოდად იყოფა: 1. ადრინდელი შუა საუკუნეების ისტო-
რიული აზროვნება – V საუკუნე, ქრისტიანულ-თეოლოგიური
მსოფლმხედველობის გამარჯვებიდან – XI საუკუნის მიწურუ-
ლამდე. აღდგა კონტაქტები დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის.
ამ მომენტის შიგნით მნიშვნელოვანი ნიშანსვეტი ჩანს VIII-IX
საუკუნეების მიჯნა. არაბული ისტორიოგრაფია, „კაროლინგების
რენესანსი“, ბიოგრაფიული ჟანრის რეანიმაცია. 2. განვითარე-
ბული (კლასიკური) შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნება
– XI საუკუნის მიწურული და XIII საუკუნის დასასრული. ამ
ეპოქის ისტორიულ აზროვნების შიგნით მნიშვნელოვანი ზღვარია
XIII საუკუნის დასაწყისი. ლათინური ენის ეროვნული ენებით
ჩანაცვლება. 3. გვიანი შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნება
– XIV-XV საუკუნეები. ის საუკუნეების მიხედვით შეიძლება
დაიყოს.

XV-XVI საუკუნეების მიჯნაზე მწვერვალს მიაღწია ჰუმან-
ისტურმა ისტორიოგრაფიამ. ფაქტობრივად აქედან იწყება ახალი
დროის ისტორიოგრაფია [8]. სად გადის ზღვარი ახალი და უახ-
ლესი ეპოქის ისტორიულ აზროვნებას შორის. ამ ორ პერიოდს
შორის მიჯნას ერთი თავისებურება ახასიათებს. ის არამყარია.
ცვალებადია. ის რაც დღეს უახლეს ისტორიაში შედის, ხვალ
შეიძლება უკვე ახალი ეპოქის ისტორიული აზროვნების კუთვ-
ნილება შეიქმნას.

დღევანდელი გადასახედიდან ახალი და უახლესი დროის ისტორიულ აზროვნებას შორის მიჯნად, ალბათ, ყველაზე უფრო უპრიანი იქნებოდა, პირობით ავიღოთ XX საუკუნის მიწურული, კონკრეტულად 90-იანი წლების დასაწყისი, როდესაც მსოფლიო ისტორიოგრაფიის ორ დაპირისპირებულ ბანაკად დაყოფას წერტილი დაესვა. ისტორიული აზროვნება გაერთიანდა. ეს მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო.

XX საუკუნიდან ისტორიული აზროვნების ათვლის წერტილად პირობით შეიძლება ავიღოთ XX საუკუნის დასაწყისი. პირველ რიგში ყურადღებას იპყრობს პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის კრიზისი და ნეოკანტიანელების შეხედულებანი. მათ გრანდიოზული გადატრიალება მოახდინეს ეპისტემოლოგიის სფეროში [11].

ამრიგად, ახალი დროის ისტორიული აზროვნების ქრონოლოგიური ჩარჩოები პირობით შეიძლება განვსაზღვროთ: ჰუმანისტური ისტორიოგრაფია XV-XVI საუკუნეების მიჯნაზე და XX საუკუნის მიწურული, როდესაც წერტილი დაესვა მსოფლიო ისტორიოგრაფიის ორ დაპირისპირებულ ბანაკად დაყოფას. პოლიტიკური და იდეოლოგიური კონფრონტაციის ხანა უკან დარჩა.

ახალი დროის გარიჟრაჟზე თანდათან იკვეთება ევროპელთა უპირატესობა. ისტორიოგრაფია ევროპოცენტრისტული ხდება. აღმოსავლეთი თანდათან თმობს პოზიციებს. ცხადია, ეს არ იყო შემთხვევითი და მისი გასაღები პოლიტიკურ პროცესებშია საძიებელი. თუ ევროპის ქვეყნებმა მტკიცედ აიღეს კურსი მოდერნიზაციაზე, თავისუფალი მეწარმეობის განვითარების გზას დაადგენ, აღმოსავლეთში ტრადიციონალიზმმა არ დათმო პოზიციები. ქალაქები სახელმწიფოს ძლიერი გავლენის ქვეშ დარჩნენ.

ახალი დროის ისტორიული აზროვნება პირობით სამ პერიოდად შეიძლება დაიყოს, რომელიც თავის მხრივ კიდევ იყოფა

ქვეპერიოდებად. ფაქტობრივად ეს არის ახალი ეპოქის ისტორიული აზროვნების შიდაპერიოდიზაცია.

ახალი დროის ისტორიული აზროვნების შიგნით ყურადღებას იპყრობს XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნა. საფრანგეთის დიდი რევოლუცია და ნაპოლეონის ეპოქა. ამ მონაკვეთისათვის დამახასიათებელია ერთი ტენდენცია. მკაფიოდ იკვეთება ისტორიის დამოუკიდებელ მეცნიერებად ჩამოყალიბების წანამძღვრები. დასრულდა ისტორიული აზროვნების სეკულარიზაცია. თანდათან ფეხს იკიდებს წყაროების დამუშავების კრიტიკული მეთოდი. ჩნდება სქოლიო. ისტორიის თხრობა მეცნიერულ ელფერს იძენს და მტკიცებას ეყრდნობა. პრაქტიკულად ეს არის ახალი დროის ისტორიული აზროვნების პირველი პერიოდი. ჰუმანისტური ისტორიოგრაფია XV-XVI საუკუნეების მიჯნა – XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის და ნაპოლეონის ეპოქა. ახალი დროის ისტორიული აზროვნების პირველი პერიოდი პირობით სამ ქვეპერიოდად იყოფა. ჰუმანისტური ისტორიოგრაფია (XVI საუკუნე), ერუდიტების სკოლა (XVII საუკუნე) განმანათლებლები (XVIII საუკუნე) [16].

საფრანგეთის დიდმა რევოლუციამ და ნაპოლეონის ეპოქამ მძლავრი სტიმული მისცა ისტორიული აზროვნების განვითარებას და კატალიზატორის როლი შეასრულა. ისტორიული აზროვნების განვითარების ერთი პერიოდი მთავრდება. ფაქტობრივად ამით იწყება ახალი ეპოქის ისტორიული აზროვნების განვითარების მეორე პერიოდი, რომელმაც XX საუკუნის დასაწყისამდე გასტანა.

მეორე პერიოდის ისტორიული აზროვნება პირობით ორ ეტაპად იყოფა. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი მიჯნა ჩანს XIX საუკუნის შუა ხანები. საქმე ის გახლავთ, რომ ამ დროისათვის ხანგრძლივი ბრძოლის შემდეგ ისტორია გამოეყო სიტყვაკაზმულ

ლიტერატურას და ბოლოს და ბოლოს, როგორც იქნა, დაიმკვიდრა მეცნიერებათა სისტემაში დამოუკიდებელი სტატუსი. მკაფიოდ ჩამოყალიბდა მეცნიერული ისტორიის ორი მთავარი კომპონენტი. ისტორიის მიერ საკუთარი ამოცანების უფრო ღრმად გააზრება და ისტორიული წყაროების კრიტიკის მეცნიერული მეთოდი. ისტორიის დამოუკიდებელ მეცნიერებად გადაქცევა ამ ორი კომპონენტის სინთეზის ლოგიკური შედეგია [1. 29, 3. 26-27].

ამრიგად, ეს პერიოდი ორ მონაკვეთად იყოფა. XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნა – XIX საუკუნის შუა ხანები, როდესაც ისტორიის დამოუკიდებელ მეცნიერებად ფორმირების პროცესი შეუქცევად ხასიათს იღებს. ინგლისელმა სწავლულმა რობინ ჯორჯ კოლინგვუდმა მას უწოდა „მეცნიერული ისტორიის ზღურბლზე“ [2. 83-129]. ფრანგი ფილოსოფოსის ანრი ირენ მარუს თქმით XIX საუკუნის შუა ხანებში ისტორია იქცა „მეცნიერების დედოფლად“ [3. 38]. XIX საუკუნის შუა ხანებიდან იწყება მეორე ქვეპერიოდი, რომელიც გრძელდება XX საუკუნის დასაწყისამდე. ისტორიამ დაიმკვიდრა დამოუკიდებელი მეცნიერების სტატუსი, მაგრამ დავა იმის თაობაზე რა არის ისტორია ამით არ დასრულებულა და შეიძლება ითქვას, რომ ახალი ძალით იფეთქა.

ახალი ღროის ისტორიული აზროვნების მესამე პერიოდი XX საუკუნის 90-იან წლებამდე გრძელდება და ფაქტობრივად XX საუკუნის ისტორიული აზროვნების პერიოდიზაციაა.

ახალი ღროის მესამე პერიოდის, XX საუკუნის, ისტორიული აზროვნების ათვლის წერტილად პირობით აღებული შეიძლება იქნას XX საუკუნის დასაწყისი. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს რამდენიმე გარემოება: პირველ რიგში, რა თქმა უნდა, ეს გახლავთ პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის კრიზისი. შემდეგ საგულისხმო უნდა იყოს ნეოკანტიანელების ეპისტემოლოგიური

ძიებები. ნეოკანტიანელებმა უკიდურესად გაამწვავეს ისტორიის ეპისტემოლოგიის, შემეცნების, პრობლემა. ხაზი გაუსვეს ისტორიული ფაქტის აღქმის მთელს სირთულეს, დამაჯერებლად ცხადყვეს მისი რელატიურობა. ამან გარკვეული სკეფსისი წარმოშვა, რომელიც პოლიტიკური მოვლენების შედეგად, პირველი მსოფლიო ომი, 1917 წლის ოქტომბრის გადატრიალება, სამოქალაქო ომი, ეკონომიკური კრიზისები, კიდევ უფრო ღრმავდება. შეიქმნა ისტორიოგრაფიის ორად გახლეჩის პრეცედენტი. უმთავრესად ნეოკანტიანელების ძალისხმევით 20-30-იანი წლების ევროპულ და ამერიკულ ისტორიოგრაფიაში ადგილი აქვს მთელ „რელატივისტურ რევოლუციას“. როგორც მაქს პლანკმა და ალბერტ აინშტაინმა ააფეთქეს ძველი ფიზიკა, ისე ნეოკანტიანელებმა შეურყიეს საფუძველი ძველ პოზიტივისტურ ისტორიოგრაფიას [12. 4]. წყალი შეუყენეს ისტორიის ტოტალური ობიექტების კონცეფციას, რასაც ქადაგებდნენ რანკე და პოზიტივისტები. 20-30-იან წლებში მწვერვალს, ზენიტს, აღწევს ანტიისტორიზმი. იერიში მიამართ ისტორიის მეცნიერულ სტატუსზე. 1929 წელს ფრანგი ისტორიკოსების ლუსიენ ფევრის და მარკ-ბლოკის ძალისხმევით დაარსდა ჟურნალი „ანალები“. მის გარშემო თავმოყრილი ისტორიკოსების, პირველ ყოვლისა კი მისი დამაარსებლების ლუსიენ ფევრის და მარკ ბლოკის სახელს უკავშირდება „კოპერნიკისეული გადატრიალება“ ისტორიკოსის პროფესიაში. „ახალი ისტორიული მეცნიერების დაბადება“. ინგლისელი ისტორიკოსის ლოურენს სტოუნის თქმით „ისტორიული მონაკვეთი პირველ მსოფლიო ომამდე და ორ მსოფლიო ომს შორის ისტორიული მეცნიერების ისტორიაში საუკეთესოა, ოქროს ხანას წარმოადგენს“ [14, 21]. ეს პერიოდი პირობით ორ ქვეპერიოდად შეიძლება დაიყოს. XX საუ-

კუნის პირველი ნახევარი. ახალი დროის ისტორიული აზროვნების მესამე პერიოდის პირველი ქვეპერიოდად შეიძლება მივიჩნიოთ.

ამ პერიოდის ისტორიული აზროვნების შიგნით, მნიშვნელოვან ნიშანსვეტად გვევლინება XX საუკუნის შუა ხანები. კონკრეტულად მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ სისტემის ჩამოყალიბება. ისტორიოგრაფიის ორად გახლეჩის პროცესი კიდევ უფრო ღრმავდება. ფაქტობრივად ეს არის მეორე ქვეპერიოდი. გრძელდება XX საუკუნის ბოლომდე, როდესაც მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ შექმნილი სისტემა აღესრულა. მსოფლიო ისტორიოგრაფია გაერთიანდა, ფაქტობრივად ამით იწყება უახლესი ეპოქის ისტორიული აზროვნება, რომელიც დღესაც გრძელდება.

უახლესი ისტორიოგრაფია არის უაღრესად რთული, მრავალფეროვანი და მრავალწახნაგოვანი. მისი ერთ-ერთი დამახასიათებელი შტრიხია მეცნიერული სკოლების საერთო დონის დაქვეითება და ისტორიული გამოკვლევების ინდივიდუალიზაცია. ამას აქვს თავისი პლუსებიც და მინუსებიც [15].

ცალკე თემაა XX საუკუნის ისტორიული აზროვნების პერიოდიზაცია. საკითხი არის საინტერესო და აქტუალური. XX საუკუნის ისტორიული აზროვნების პერიოდიზაციის მრავალი სქემა არსებობს. მაგრამ მათი განხილვა ამჯერად არ წარმოადგენს ჩვენს მიზანს. XX საუკუნის ისტორიული აზროვნება პირობით ორ პერიოდად შეიძლება დაიყოს. ნეოკანტიანელთა ეპისტემოლოგიურმა ძიებებმა XX საუკუნის ისტორიული აზროვნების უკვერტურად გაიჟღერა. ამ ეპოქის ისტორიული აზროვნების შიგნით მნიშვნელოვანი ნიშანსვეტია XX საუკუნის შუა ხანები, როდესაც ყალიბდება მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი სისტემა. მსოფლიოს ისტორიოგრაფიის ორად გახლეჩა. 90-იანი წლებიდან იწყება XXI საუკუნის ისტორიული აზროვნება.

ამრიგად, ისტორიული აზროვნების მარქსისტული პერიოდიზაცია სერიოზული კორექტივების შეტანას საჭიროებს, ყავლი გაუვიდა, მოძველებულია და მიუღებელია. წინამდებარე ნაშრომი გვთავაზობს ისტორიული აზროვნების მარქსისტული პერიოდიზაციის გადასინჯვის ერთ-ერთ გზას. ეს არის ისტორიული აზროვნების პერიოდიზაციის ერთ-ერთი მოდელი, სქემა, რომელიც შეესატყვისება მსოფლიო ისტორიის პერიოდიზაციას. ამგვარ მიდგომას აქვს არსებობის უფლება და საკმაოდ ბევრი მომხრეები ყავს, გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. არსებობს ისტორიული აზროვნების განვითარების პერიოდიზაციის სხვა მოდელები, ვარიანტები. ეს საუბრის ცალკე თემაა და მას, ალბათ, ერთი დიდი მონოგრაფია შეიძლება მიეძღვნას.

ლიტერატურა:

1. ლ. ფირცხალავა, ისტორიის მეცნიერების შესავალი, თბ., 1994.
2. Р. Дж. Коллингвуд, Идея истории, Автобиография, М., 1980.
3. Н. Ерофеев, Что такое история, М., 1976.
4. ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიის ქრესტომათია, თბ., 1990.
5. ჰეროდოტე, ისტორია, თარგმნა, წინასიტყვაობა და საძიებელი დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა, ტ. 1. თბ., 1975.
6. Тукидид, История, М., 1981/
7. ფ. ლომაშვილი, ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია, ნაწ. 1. თბ., 2003.
8. Ed. Euter, Geschichte der neuer Historiographie, Berlin, 1936.

9. Е. Косминский, История средних веков – V век – середина XIX века, М., 1963. О. Ваинштаин, Историография средних веков, М., 1940. О. Ваинштаин, Западноевропейская средневековая историография, М., 1964.
10. Е. Гутнова, Историография истории средних веков, М., 1974. Историография истории нового времени стран Европы и Америки, часть 1-2. М., 1967-1968. Историография истории нового времени Европы и Америки, М., 1977.
11. Г. Риккерт, Философия истории, СПб., 1908. მაგრამ ჰრიკერტის ისტორიის ფილოსოფიის გასაგებად მარტო ეს ნაშრომი საკმარისი არაა (ფ. ლომაშვილი, ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია, ნაწ. 2. თბ., 2007. გვ. 350). Г. Риккерт, Естествоведение и культуроведение, СПб., 1903, Г. Риккерт, Границы естественнонаучного образования понятий, СПб., 1905.
12. ციტ. Б. Могильницкий, Между объективизмом и релятивизмом: дискуссии в современной американской историографии – «Новая и новейшая история» №5. 1993.
13. Л Февр, Бои за историю, М., 1991. М. Блок, Апология истории или ремесло историка, М., 1986.
14. ციტ. Гуревич, О кризисе современной исторической науки – «Вопросы истории, №2-3. 1991.
15. Л. Стоун, Будущее истории – Thesis №4. 1994. В. Мучник, И. Николаев, От класიკი к постмодерну. О тенденциях развития современной западной исторической мысли. – К новому пониманию человека в истории, Томск, 1994. А. Чубарян, Пребывает ли история как наука в кризисе

- се? – Таис, №1. 1997. Л. Репина, Вызов постмодернизма и перспективы новой культурной и интеллектуальной истории – Одиссей – 1996. Л. Репина, Интеллектуальная история на рубеже XX-XXI века – «Новая и новейшая история», №1. 2006. К Хвостова, Постмодернизм, синергетика и современная историческая наука – «Новая и новейшая история», №2. 2006. И. Шарифжанов, Английская историография XX века. Основные теоретико-методологические тенденции, школы и направления, Казань, 2004. Л. Бородкин, Квантитативная история в системе координат модернизма и постмодернизма – «Новая и новейшая история», №5. 1998. Л. Репина, Историческая память и современная историография – «Новая и новейшая история», №5., 2004. Н. Смоленский, Теория и методология истории, (Учебное пособие для студентов), М., 2007. И. Согрин, Современная историографическая революция – «Новая и новейшая история», № 3. 2009. Б. Могильницкии, Ю. Николаев, История, память, мифы ... «Новая и новейшая история», № 2. 2007.
16. М. Бобкова, у истоков формирования исторического сознания западноевропейского общества нового времени – «Новая и новейшая история», № 6. 2008.

ისტორიული მეცნიერების ისტორია

ისტორიის მეცნიერებას თავისი ხანგრძლივი და საინტერესო ისტორია გააჩნია. ისტორიული მეცნიერების ისტორია არის მისი ჩასახვის, განვითარების და დამოუკიდებელ მეცნიერებად ჩამოყალიბების პროცესი. ისტორიული მეცნიერების განვითარება ისტორიისაგან მოწყვეტით არ უნდა განვიხილოთ. ისტორიული მეცნიერების განვითარებაზე ისტორიის მსვლელობა დიდ გავლენას ახდენს. ისინი ურთიერთზემოქმედებენ. ინგლისელი ისტორიკოსის, კემბრიჯის უნივერსიტეტის პროფესორის, ედ. კარის თქმით „ისტორიკოსი მისი საზოგადოების პირმშოა“. „ისტორიკოსი ასახავს საზოგადოებას, რომელშიც ცხოვრობს“ [1.-42].

ისტორიულ მეცნიერებას ვიდრე მეცნიერებათა სისტემაში დამოუკიდებელ ადგილს დაიმკვიდრებდა, საკმაოდ დიდი და მძიმე ბრძოლების გადატანა დასჭირდა. მას დამოუკიდებელი მეცნიერების სტატუსის დამკვიდრება უხდებოდა მომიჯნავე მეცნიერებებთან, სიტყვაკაზმულ ლიტერატურასთან, ფილოსოფიასთან და სოციოლოგიასთან მწვავე კონკურენციის გარემოში. ამიტომ, ალბათ, ინტერესს მოკლებული არ იქნება ძალიან მოკლედ გადავავლოთ თვალი ისტორიული მეცნიერების ისტორიას. ამ თემას განიხილავს ზოგიერთი ქართველი ისტორიკოსი [2, 3, 4,], მაგრამ ამ რაკურსში ეს საკითხი გაშუქებული არ ყოფილა. ამიტომ მიზანშეწონილად ვცანით მისი წინ წამოწევა, მასზე ყურადღების გამახვილება.

ისტორიამ, ვიდრე მეცნიერებათა სისტემაში დამოუკიდებელ სტატუსს დაიმკვიდრებდა, საკმაოდ გრძელი გზა გაიარა და ის პირობით რამდენიმე პერიოდად შეიძლება დაიყოს. უნდა აღინიშნოს,

რომ ამ საკითხზე ისტორიკოსთა შორის ერთსულოვნება არასოდეს არ ყოფილა და გამოთქმულია განსხვავებული მოსაზრებანი, რომლებსაც გააჩნიათ არსებობის უფლება.

ისტორიული მეცნიერების ისტორიას ხშირად ორ მკვეთრად გამოკვეთილ პერიოდად ყოფენ: XIX საუკუნის შუა ხანებამდე და XIX საუკუნის შუა ხანებიდან დღემდე. ეს თვალსაზრისი გვხვდება ქართულ ისტორიოგრაფიაში [2]. აქ წყალგამყოფად აღებულია ისტორიის დამოუკიდებელ მეცნიერებად ჩამოყალიბება. ეს მნიშვნელოვანი ზღვარია. ამგვარი დაყოფა სავსებით მისაღები ჩანს და აქვს მოქალაქეობის უფლება.

არსებობს სხვა დაყოფაც. ისტორიის დამოუკიდებელ მეცნიერებად ჩამოყალიბების პროცესში მნიშვნელოვან მიჯნას წარმოადგენს XV საუკუნის დასასრული და XVI საუკუნის დასაწყისი – ჰუმანისტური ისტორიოგრაფია. საქმე ისაა, რომ თანდათანობით იკვეთება ისტორიის დამოუკიდებელ მეცნიერებად ჩამოყალიბების წანამძღვრები. ეს იმით გამოიხატება, რომ იწყება ისტორიული აზროვნების სეკულარიზაცია. გზას იკაფავს წყაროების კრიტიკული დამუშავების მეთოდი.

ჰუმანისტებამდე ისტორია სიტყვაკაზმული ლიტერატურის ნაირსახეობას წარმოადგენდა. ეს ერთი საკმაოდ ხანგრძლივი და დიდი მონაკვეთია. მას საძირკველი ძველ საბერძნეთში ჩაეყარა. ჰუმანისტური ისტორიოგრაფიის შემდეგ ასეთი მნიშვნელოვანი ნიშანსვეტია XVIII-XIX საუკუნის მიჯნა, სახელდობრ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის და ნაპოლეონის ომების ხანა. ისტორიის ბრძოლა მეცნიერებათა სისტემაში დამოუკიდებელი სტატუსის მოპოვებისათვის გადამწყვეტ ფაზაში შედის და შეუქცევად ხასიათს იღებს. ინგლისელმა სწავლულმა რობინ ჯორჯ კოლინგუდმა მას უწოდა „მეცნიერული ისტორიის ზღურბლზე“.

XIX საუკუნის შუა ხანებიდან ისტორია იმკვიდრებს დამოუკიდებლობას, სუვერენიტეტს, მაგრამ, ამით ღავა ისტორიული მეცნიერების გარშემო არ მთავრდება, პირიქით, ახალი ძალით ჩაღდება. ამიერიდან მას თავის დაცვა ჭირდება ანტიისტორიზმის მოძალებისაგან, რომელიც თავის პიკს, ზენიტს, XX საუკუნის 20-30-იან წლებში აღწევს.

ცნობილი ინგლისელი სწავლული რობინ ჯორჯ კოლინგუდი ისტორიული მეცნიერების ისტორიის ათვლის წერტილად ძველ საბერძნეთს იღებს. ეს საკვებით სწორია და რ. ჯ. კოლინგუდის მიდგომა, უდაოდ, შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს. [5.16-46]. ძველი საბერძნეთის ისტორიოგრაფიას ფასდაუდებელი წვლილი მიუძღვის ისტორიული მეცნიერების განვითარებაში.

რა თქმა უნდა, ისტორიული მეცნიერების წინაშე ძველი ბერძნების დამსახურებას არავინ არ უარყოფს, მაგრამ ისტორიის მეცნიერების ისტორიის ძველი საბერძნეთიდან დაწყება მაინც დაგვიანებული უნდა ჩანდეს. საკითხისადმი რ. ჯ. კოლინგუდის ასეთი მიდგომა ცარიელ ნიადაგზე არ ყოფილა აღმოცენებული და უმთავრესად შემდეგი გარემოებით იყო განპირობებული. პირველ რიგში, ეს არის ინგლისელი სწავლულისათვის ნიშანდობლივი ევროპოცენტრისტული განწყობილება და ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნების ისტორიული აზროვნებისადმი სკეპტიკური დამოკიდებულება. იგი მთელს ჰეროდოტემდელ ისტორიოგრაფიას „კვაზისტორიას“ უწოდებს [5.15]. ისტორიული მეცნიერება ჯერ მხოლოდ პირველ ნაბიჯებს ღვაძს, სიარულს სწავლობს, სუსტადაა განვითარებული. აქ აისახა საკვებით რეალური ვითარება, ისტორიული მეცნიერების განვითარების გარიჟრაჟზე შექმნილი მდგომარეობა.

მიუხედავად ამისა შეიძლება ითქვას, რომ ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ნაწერებში მაინც შეინიშნება ისტორიული აზროვნების პირველი სიმპტომები, ელემენტები და ამის გვერდის ავლა, ალბათ, მართებული არ იქნებოდა. „წერილობით ტრადიციას წინ უსწრებდა ხანგრძლივი პერიოდი, რომლის მანძილზე სწავლობდნენ აზრის ფორმირებას, ჩამოყალიბებას წერილობითი სახით... რათა წერილობითი გადმოცემა შესაძლებელი ყოფილიყო, საჭირო იყო გაგველო ეს ეტაპი“ [6.6] დასძენს გერმანელი მეცნიერი ჰუგო ვინკლერი. ამიტომ ჩვენ უფრო იმ აზრს ვიზიარებთ, რომ ისტორიული მეცნიერების ისტორიის სათავეები ძველი აღმოსავლეთის ხალხების ნაწერებში უნდა ვეძიოთ [2.3.4].

თვალაპირველად ისტორიული ცოდნის საფუძველს წარმოადგენდა ზეპირი გადმოცემები. ისტორიული მეცნიერების ჩამოყალიბის საქმეში დიდი როლი მიუძღვის დამწერლობის წარმოშობას და სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას. ისტორიის ცოდნაზე მოთხოვნილება იზრდება. რ. ჯ. კოლინგვუდი ძველი აღმოსავლეთის ხალხების ისტორიულ აზროვნებას ორ ნაწილად ჰყოფს – მითოლოგიურ და თეოკრატიულ ისტორიად, მაგრამ ძნელია დაეთანხმო მას, როდესაც ამ მემკვიდრეობას ძალზედ გულგრილად ეკიდება. [5.14]. ძველი აღმოსავლეთის ხალხების ისტორიული ლიტერატურის გვირგვინია ბიბლია, უფრო ზუსტად ძველი აღქმა. ეს უძველესი ნაწერები შეიცავენ მათიანის ძირითად ელემენტებს. მოვლენათა ქრონოლოგიური თანმიმდევრობა, პოლიტიკური ტენდენცია, პრაქტიკული ღანიშნულება [7]. „ძველ შუამდინარეთში მითი ყოველთვის წარმოადგენდა ცოდნის მიღწეული ღონის ახსნის საშუალებას, მაგრამ ის რელიგიურ წარმოდგენებთან ერთად, მეცნიერებისა და ფილოსოფიის წანამძღვრებსაც შეიცავდა“ [8.12]. ისტორიულ მეც-

ნერებას მოუხდა რთული და გრძელი გზის გავლა მითოლოგიური აზროვნებიდან რაციონალურ აზროვნებამდე.

ისტორიული მეცნიერება ძველ აღმოსავლეთში ჩაისახა, ხოლო ძველ საბერძნეთში დაიბადა. ძველი საბერძნეთისა და რომის ისტორიოგრაფიის მნიშვნელობა, სწორედ, ამაში მდგომარეობდა. „ისტორიის მამად“ ძველი ბერძენი ისტორიკოსი ჰეროდოტე მოგვევლინა. ჰეროდოტეს შემოქმედება, ცხადია, ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და მას ლოგოგრაფოსების სახით თვალსაჩინო წინამორბედი ყავდა. ჰეროდოტეს დამსახურება იმაში მდგომარეობდა, რომ მან საძირკველი ჩაუყარა წარსულის მხატვრულ-ისტორიული თხრობის სტილს, ლოგოგრაფოსები მშრალი თხრობისაგან განსხვავებით. ამიერიდან წარსულის თხრობას საფუძვლად დაედო მოვლენების თავშესაქცევი გადმოცემა. [9] სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს, რომ სწორედ ანტიკურ ეპოქაში წარმოიშვა პრინციპი „ისტორია იწერება თხრობისათვის და არა მტკიცებისათვის“. ისტორიის ლამაზად თხრობა ძალზედ ახლოს დგას სიტყვაკაზმულ ლიტერატურასთან. ამიტომ ძველი ბერძნები ისტორიას სიტყვაკაზმული ლიტერატურის ნაირსახეობად აღიქვამდნენ. აღსანიშნავია, რომ ამან თავისი ასახვა ჰპოვა ბერძნულ მითოლოგიაში. შემთხვევითი არ იყო, რომ ისტორიის მუზა „კლიო“, ხელოვნების, პოეზიის მუზა იყო. ასეთ მიდგომაში ისტორიისთვის დამამცირებელს ვერაფერს ვხედავთ, თუმცა მათი ძალიან დაახლოება საკამათო შეიძლება იყოს, ზღვარს არ უნდა გადავაბიჯოთ. მათ შორის შეხების წერტილები, უეჭველად, არსებობს, მაგრამ განსხვავება პრინციპულ ხასიათს ატარებს, ერთ შემთხვევაში საქმე გვაქვს წარსულის მხატვრული აღქმასთან, ხოლო მეორე შემთხვევაში მეცნიერულ შემეცნებასთან [10].

ამ ფონზე ერთგვარ ბედნიერ გამონაკლისად გვევლინება დიდი ბერძენი ისტორიკოსი თუკიდიდეს. უწინარესად ეს იმით გამოიხატება, რომ თუკიდიდესთან ისტორიული კვლევა-ძიების კრიტიკული ხერხები და მეთოდები გაცილებით უფრო ღრმა და მრავალფეროვანია. მნიშვნელოვანწილად, სწორედ, ამით იყო გამოწვეული, რომ თუკიდიდესე მაღალი აზრისა იყვნენ ნიბური, რანკე და მაიერი. ამიტომ ჰეროდოტეს და თუკიდიდეს შორის არსებული განსხვავების უგულვებელყოფა, როგორც ამას ჩადის ზოგიერთი თანამედროვე მკვლევარი, დამაჯერებელი არ ჩანს. თუკიდიდეს დამსახურება ისტორიული მეცნიერების წინაშე იმაში მდგომარეობს, რომ მან არა მარტო წარმატებით აითვისა ჰეროდოტეს მემკვიდრეობა, არამედ შემდგომ განავითარა და დიდ ყურადღებას უთმობდა მოვლენებისა და ფაქტების აღწერას და ცდილობდა გაეგო მათი გამომწვევი მიზეზები [11] ამიტომ თუკიდიდეს და ჰეროდოტეს დაპირისპირება, როგორც ამას რ. ჯ. კოლინგვუდი ჩადის, არ ღირს.

ამრიგად, ძველ საბერძნეთში დაიბადა ისტორიული მეცნიერება, მაგრამ სანამ ის მეცნიერებათა სისტემაში დამოუკიდებელ სტატუსს დაიმკვიდრებს, სუვერენობას მოიპოვებს, კიდევ ბევრი დრო გაივლის. ჯერჯერობით კი ისტორია სიტყვაკაზმული ლიტერატურის ერთ-ერთ ნაირსახეობას წარმოადგენს.

ისტორია კუმულატური მეცნიერებაა. მას შესწევს ცოდნის დაგროვების უნარი. ეს პროცესი ძალზე თავისებურად მიმდინარეობდა, რაც უწინარესად იმით გამოიხატებოდა, რომ ისტორიულ მეცნიერებაში ძირითადად ადგილი აქვს რაოდენობრივ ცვლილებებს, ხოლო თვისებრივი ხასიათის ძვრები კი მეტად ნელა, თანდათანობით, ხორციელდება.

ანტიკური ისტორიოგრაფიის შემდეგ შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნება წარმოადგენდა სერიოზულ წინგადადგმულ ნაბიჯს. პირველ რიგში ხაზი უნდა გაუსვას იმას, რომ მისთვის სრულიად უცხოა პესიმისტური განწყობილება და ოპტიმისტური სულისკეთებითაა განმსჭვალული. ნეტარი ავგუსტინეს თანახმად „ისტორია არ არის ერთ ადგილზე ტკეპნა, არ არის გავლილი ეტაპების გამეორება და მისკენ მუდმივი დაბრუნება, არამედ უწყვეტი ცვლილებაა, ახლის წარმოშობა და ძველის გაქრობა“ [3.17].

მეორე მნიშვნელოვანი სიახლე, რომელიც შუა საუკუნეების ისტორიოგრაფიის წიაღში იშვა, იყო ისტორიის საღვთისმეტყველო გააზრება, პროვიდენციალური ახსნა, რომლის მიხედვითაც, ისტორიას წარმართავდა განგების ძალა. აი, რას წერდა ნეტარი ავგუსტინე „ჩვენ ისტორიაში ვეყრდნობით ჩვენს რწმენას და ღმერთის ავტორიტეტს და დარწმუნებულები ვართ, რომ ყველაფერი, რაც ეწინააღმდეგება ამას, სიცრუეა...“ [3.17]. ამით მან საძირკველი ჩაუყარა ისტორიის ქრისტიანულ-თეოლოგიურ გააზრებას და „ისტორიას ღვთისმეტყველების მოახლის“ ფუნქცია დაეკისრა. რწმენა გონებაზე, ბიბლია კი ისტორიულ ჭეშმარიტებაზე მაღლა იდგა. ასე ჩაეყარა საფუძველი ისტორიის ქრისტიანულ-თეოლოგიურ იდეოლოგიის მონოპოლიას, რომლის წინააღმდეგ გალაშქრება მკრებელობად აღიქმებოდა. ეს აფერხებდა ისტორიული მეცნიერების განვითარებას.

რაოდენობრივად ძალიან იზრდება ისტორიული ლიტერატურა. გაჩნდა სამეფო კარის ანალები, მეფეთა ბიოგრაფიები, მსოფლიო-ისტორიული ქრონიკები, ეროვნული ქრონიკები. საეკლესიო მოღვაწეთა ბიოგრაფიები.

შუა საუკუნეების ისტორიოგრაფიამ სრულიად მიივიწყა წყაროებისადმი კრიტიკული დამოკიდებულება. ისტორია გაივსო

ათასგვარი ლეგენდებითა და ჭორებით. მნიშვნელოვანწილად, სწორედ, ამით იყო გამოწვეული, რომ რაოდენობრივი ცვლილებების თვისებრივში გადაზრდა ნელი ტემპით მიმდინარეობს. ისტორია კვლავ რჩება სიტუაკაზმული ლიტერატურის ერთ-ერთ დარგად.

სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს, რომ ისტორიის მეცნიერებად ჩამოყალიბების წანამძღვრები გამოიკვეთა ახალი დროის გარიჟრაჟზე. ამიერიდან რაოდენობრივი ცვლილებების თვისებრივში გადაზრდის პროცესი გაცილებით უფრო სწრაფი ტემპით მიმდინარეობს.

პირველ ყოვლისა, უნდა ითქვას, რომ ცოდნის, განათლების, წინსვლას დიდად შეუწყო ხელი, მძლავრი სტიმული მისცა, წიგნის ბეჭდვის გამოგონებამ. ამას ძალზე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ამიერიდან განათლება, წიგნი, საზოგადოების უფრო ფართო ფენებისათვის შეიქმნა ხელმისაწვდომი.

ჰუმანისტების შრომებში იგრძნობა ისტორიული აზროვნების სეკულარიზაციის პირველი სერიოზული სიმპტომები. ეს იყო თვალსაჩინო წინგადადგმული ნაბიჯი. მათ თხზულებებში ისტორიული ცოდნის საკითხი დასმულია გაცილებით უფრო ფართოდ. ისინი დიდ ყურადღებას უთმობენ ისტორიის მიზნებისა და მნიშვნელობის, მისი შესწავლის მეთოდების განხილვას. აქცენტები კეთდება საერო ისტორიაზე. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს ფრანგი მეცნიერის ჟან ბოდენის თხზულება „ისტორიის ადვილად შესწავლის მეთოდები“ [13]. მან გამოთქვა მრავალი საინტერესო მოსაზრება, რომელმაც შემდგომი პერიოდის ისტორიოგრაფიაში მტკიცედ დაიმკვიდრა ადგილი. ბოდენი ისტორიას მეცნიერებად მიიჩნევს, რომელსაც გააჩნია შემეცნების საკუთარი მეთოდები. მათ შორის ფრანგი მოაზროვნე გამოარჩევს კრიტიკისა

და შედარებით მეთოდებს. ეს იმდროინდელ ისტორიოგრაფიის ფონზე მნიშვნელოვანი სიახლე იყო.

ახალი დროის გარიჟრაჟზე აღგილი აქვს ჭეშმარიტ „ინტელექტუალურ რევოლუციას“, რომლის მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობდა, რომ ცოდნის შეფასების კრიტერიუმად იქცა არა რწმენა, როგორც ეს იყო შუა საუკუნეებში, არამედ გონება და ექსპერიმენტი. ასეთი მკვეთრი შემობრუნება, ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა და მას დიდად შეუწყო ხელი ახალმა პოლიტიკურმა აზროვნებამ. ადამიანები თვით პოლიტიკური საკითხების გადაწყვეტისას გაცილებით უფრო პრაგმატულები, პრაქტიკულები, გახდნენ. აღორძინების ეპოქის ცნობილმა ინგლისელმა ფილოსოფოსმა ფრენსის ბეკონმა დაამუშავა მოძღვრება კვლევის ინდუქციური მეთოდების შესახებ, რომელიც ემყარება მარტივიდან რთულისაკენ, ცალკეული ფაქტებიდან კანონზომიერებისაკენ სვლას. ამით მან ფაქტობრივად დასახა გზა, რომლითაც წავიდა ახალი დროის მეცნიერება. ფრანგმა ფილოსოფოსმა რენე დეკარტემ და ჰოლანდიელმა ფილოსოფოსმა ბენედიქტე სპინოზამ სათავე დაუდეს მეცნიერული ცოდნის ანალიტიკურ მოდელს, რომლის მთავარ ამოსავალ წერტილს წარმოადგენს სკეპტიციზმი, საგნებისადმი კრიტიკული დამოკიდებულება. გზას იკაფავს რაციონალური აზროვნება. ყალიბდება ატმოსფერო, რომელიც ხელს უწყობს მეცნიერების წინასვლას [14]. თანამედროვე ანალიტიკური ისტორიული აზროვნება სათავეს იღებს იტალიელი ნიკოლო მაკიაველის შემოქმედებაში. ძნელია დავეთანხმოთ გერმანელ ისტორიკოსს ედ. ფიუტერს, რომ „გვიჩარდინის „იტალიის ისტორია“ წარმოადგენდა თანამედროვე ანალიტიკური ისტორიული მეცნიერების დასაწყისს“ [15].

ჰუმანისტების დამსახურებას წარმოადგენს წყაროების ისტორიულ-კრიტიკული მეთოდების დამუშავების დაწყება. ამას დიდი

მნიშვნელობა ჰქონდა. ფაქტობრივად ეს იყო პირველი სერიოზული ნაბიჯი გადადგმული ისტორიის მომიჯნავე მეცნიერებების, სახელდობრ, სიტყვაკაზმული ლიტერატურისაგან, გამოყოფის გზაზე. ჰუმანისტები აქცენტს აკეთებდნენ წერილობით წყაროებზე. გაჩნდა სამეცნიერო აპარატი სქოლიო, ამით ისინი ცდილობდნენ თხრობისათვის მეცნიერული ელფერი მიენიჭებინათ, მაგრამ ჰუმანისტები პიეტეტის, პატივისცემის, გრძნობით ეკიდებოდნენ ანტიკური ავტორების ცნობებს და მრავალი ლეგენდა და მითი გაეპარათ.

თამამად შეიძლება ითქვას, რომ XVII საუკუნის „ერუდიტებმა“ წყაროების შესწავლის კრიტიკული დამუშავების მეთოდი ახალ, კიდევ უფრო, მაღალ საფეხურზე აიყვანეს. წყაროთმცოდნეობის განვითარებაში მათ ფასდაუდებელი წვლილი მიუძღვით. მათ სერიოზული ნაბიჯი გადადგეს წინ და მოგვცეს ისტორიული წყაროების გარეგანი კრიტიკის ნიმუში. ერუდიტები დიდ ყურადღებას უთმობდნენ ისტორიული წყაროების ტექსტუალურ ანალიზს. მისი სარწმუნოების გამორკვევას, მაგრამ წყაროების სარწმუნოობა ჯერ კიდევ არ ნიშნავს მის სანდოობას. ყოველ საბუთს თავისი ისტორია აქვს. მას ქმნიან ადამიანები, რომლებიც გარკვეული მოტივებით მოქმედებენ. „ერუდიტების“ დამსახურება იმაში მდგომარეობდა, რომ მათ კიდევ უფრო გააღრმავეს ისტორიის მისწრაფება დამოუკიდებლობისაკენ.

ჰუმანისტების და ერუდიტების მიერ დაწყებული საქმის დამთავრება XVIII საუკუნის განმანათლებლებს ხვდათ წილად. განმანათლებელთა მრავალრიცხოვან გამოკვლევებში ისტორიულმა მეცნიერებამ კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გადადგა დამოუკიდებლობისაკენ, რაც ძირითადად იმით გამოიხატა, რომ ისტორიის დამოუკიდებელ მეცნიერებად გადაქცევის წანამძღვრები კიდევ უფრო ჩამოყალიბებულ სახეს იღებს. განმანათლებლებმა

საბოლოოდ თქვეს უარი ისტორიის საღვთისმეტყველო-თეოლოგიურ ინტერპრეტაციაზე და ისტორიის რაციონალიზმის პოზიციიდან ახსნის მომხრეებად გვევლინებიან. ეს იყო გრანდიოზული გადატრიალება ისტორიული აზროვნების სფეროში. ამით მათ ფაქტობრივად დაასრულეს ისტორიული აზროვნების სეკულარიზაციის პროცესი. მნიშვნელოვანწილად, სწორედ, ამით იყო განპირობებული ფრანგი განმანათლებლებისადმი კლერიკალური წრეების სიძულვილი. ფრანგი მისტიკოსის ლეონ ბლუას თქმით „ფრანგული სულის შემოღამება განმანათლებლობიდან იწყება“ [22.65].

განმანათლებლები ისტორიის მრავალვარიანტულ მიდგომაზე აკეთებდნენ აქცენტს და ისტორიის ახსნის გასაღებს ეძებდნენ ადამიანის გონების, ცოდნის განვითარებაში, გეოგრაფიულ გარემოში, კანონმდებელთა და მმართველთა გონივრულ მოქმედებაში. იმდროინდელი ისტორიოგრაფიის ფონზე ეს სერიოზულად წინადადებული ნაბიჯი იყო.

XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე მკვეთრად ყალიბდება რადენობრივი ცვლილებების თვისებრივში გადაზრდის წინაპირობები. თანდათან იკვეთება მეცნიერული ისტორიის ორი მთავარი კომპონენტი: ისტორიის მიერ საკუთარი ამოცანების უფრო ღრმად გასიგრძეგანება და ისტორიული წყაროების კვლევის მკაცრი მეცნიერული მეთოდის დამუშავება. ამ ორი ელემენტის სინთეზის შედეგად საბოლოოდ ყალიბდება ისტორია, როგორც მეცნიერების ცალკე, დამოუკიდებელი, სუვერენული, დარგი [6.26-27. 3.29].

XIX საუკუნის პირველ ნახევარში სიტყვაკაზმული ლიტერატურისგან ისტორიის გამოყოფისათვის ხანგრძლივი ბრძოლა ფინიშის სწორზე გავიდა. რით იყო გამოწვეული ისტორიის პრესტიჟის ასეთი მკვეთრი ამაღლება? ჯერ კიდევ XIX საუკუნის დასაწყისში რესტავრაციის ეპოქის ფრანგი ისტორიკოსი ოგიუსტენ ტიერრი

აღნიშნავდა ვალტერ სკოტის რომანების მნიშვნელობას ფართო საზოგადოებისათვის ისტორიული აზროვნების ფორმირების საქმეში [16.177]. ო. ტიერის ამ მსჯელობას აქვს თავისი რეზონი. საქმე ისაა, რომ ვ. სკოტის რომანებმა დიდად შეუწყო ხელი ისტორიის პოპულარიზაციას. მრავალრიცხოვანი მკითხველისათვის ისტორიულ აზროვნების ჩამოყალიბებას, მაგრამ იყო ამის გამომწვევი სხვა უფრო სერიოზული მიზეზები, რომლების გვერდის ავლა ამ თემაზე სრულყოფილ, ამომწურავ, წარმოდგენას როდი გვიქმნის. ისტორიის ავტორიტეტის მკვეთრი ამაღლება მჭიდროდაა დაკავშირებული საფრანგეთის დიდი რევოლუციის და ნაპოლეონის ომების ეპოქასთან. გაძლიერდა პატრიოტული გრძნობები, ლტოლვა თავისუფლებისაკენ. ამ პროცესში აქტიურად აღმოჩნდა ჩაბმული ისტორია. ის ერთა თვითგამორკვევის იარაღად მოგვევლინა. წარსულის ცოდნა ეხმარება საზოგადოებას წარმოდგენა შეიქმნას თავის მიზნებზე. ისტორიკოსების მ. ნეჩკინას, თ. პაშუტოს და ე. ჩერნიაკის თქმით „XIX საუკუნის შუა ხანებში ისტორიამ მიაღწია თავისი გაფურჩქვნის ხანას და საზოგადოების ფართო აღიარებას“ [17]. ფრანგი მკვლევარის ანრი-ირენ მარიუს აზრით, ამ დროისათვის ისტორია „მეცნიერებათა დედოფლად“ იქცა [6. 38].

ისტორიული მეცნიერება ვითარდება სიღრმეში და სიფართოვეში. წარმოიშობა სრულიად ახალი მიმართულებები: პოლიტიკური მიმართულება, ისტორიულ-ეკონომიკური მიმართულება, ისტორიულ-სამართლებრივი მიმდინარეობა, კულტურულ-ისტორიული სინთეზი. წყაროების კვლევის მკაცრი მეცნიერული მეთოდის დამუშავების ლოგიკური შედეგი იყო ახალი დამხმარე ისტორიული დისციპლინის – წყაროთმცოდნეობის აღმოცენება. მან XIX საუკუნის შუა ხანებიდან საბოლოოდ მოიპოვა მოქალაქეობის უფლება. გამოუმუშავებულ იქნა ისტორიული წყაროს სანდოობის მკაც-

რი მეცნიერული კრიტერიუმი. საძირკველი ჩაეყარა ისტორიული წყაროების გარეგანი და შინაგანი კრიტიკის მეთოდს. გარეგანი, ანუ ტექსტუალური კრიტიკა მიზნად ისახავს ისტორიული წყაროს სარწმუნოების გამორკვევას. შინაგანი, ანუ ისტორიული კრიტიკა ახდენს წყაროების შეჯერებას, რათა გამოირკვეს მასში ჩადებული ინფორმაციის სიზუსტე, ფასეულობა. კლასიკური სახე მიიღო გერმანელი ისტორიკოსის გუსტავ დროიზენის მეთოდმა, ისტორიული გამოკვლევის ოთხ ნაწილად დაყოფის თაობაზე: 1. ვერისტიკა, მოძღვრება წყაროებზე, 2. კრიტიკა, 3. ინტერპრეტაცია (ფაქტებს შორის კავშირისა და მათი მნიშვნელობის გამორკვევა) 4. გადმოცემა, ანუ ისტორიული რეკონსტრუქცია. ძველი ტექსტების გაშიფრის თეორიას და ხელოვნებას პერმანენტული ეწოდება. ქართულ ისტორიოგრაფიაში გ. დროიზენის მეთოდის დანერგვის ინიციატორად დიდი ივანე ჯავახიშვილი მოგვევლინა, რომელიც ამ მიღწევებს, ეტყობა, კარგად გაეცნობოდა გერმანიაში ყოფნის დროს. ისტორია თხრობა, რომელიც ძალიან ახლოს დგას სიტყვაკაზმულ ლიტერატურასთან, გარდაიქმნება მეცნიერულ ისტორიად. რანკემ და პოზიტივისტებმა თხრობას მეცნიერული ელფერი მიანიჭეს და მას საფუძვლად ისტორიული წყაროების კვლევის მკაცრი მეცნიერული მეთოდი დაუდეს. თავდაპირველად ისინი ამ მეთოდს ძველ და შუა საუკუნეების ისტორიაზე ავრცელებდნენ, შემდეგ იგი ახალ ისტორიასაც შეეხო. ისტორიის თხრობამ მტკიცების ხასიათი მიიღო.

ცნობილი გერმანელი ისტორიკოსი ფრიდრიხ მაინეკე ისტორიზმის როგორც მსოფლმხედველობის და როგორც მეცნიერული მეთოდის წარმოშობას ისტორიულ აზროვნებაში ერთ-ერთ უდიდეს გადატრიალებად მიიჩნევს [18]. ის მეცნიერებაში საბოლოოდ XIX საუკუნის შუა ხანებში იმკვიდრებს ადგილს.

გერმანელი ისტორიკოსის ერნსტ ტრიოლჩის მიხედვით, ისტორიის ფილოსოფიის პირველმა სიმპტომებმა მხოლოდ „საწყისებმა“ იჩინეს თავი XVIII საუკუნის განმანათლებლებთან. ეს ტერმინი პირველად გამოიყენა ფრანგული განმანათლებლობის პატრიარქმა ვოლტერმა. ამ თვალსაზრისით საგულისხმო ჩანს მისი თხზულება „გამოკვლევა ხალხთა ზნე-ჩვეულებების, სულის და მთავარი ისტორიული მოვლენების შესახებ“ ისტორიის ფილოსოფიის ერთ-ერთ შემქმნელად კი დიდი გერმანელი ფილოსოფოსი კანტი მოიაზრებოდა [19. 22-23].

ისტორიული ცოდნის ტრიუმფალურმა წარმატებამ დღის წესრიგში დააყენა ახალი ისტორიული დისციპლინის ჩამოყალიბება, რომელიც საგანგებოდ სწავლობს ისტორიული მეცნიერების ისტორიას. მისი ინტერესების მთავარი ობიექტია ისტორიული აზრის ისტორია. ამ ახალ დარგს ისტორიოგრაფია ეწოდება [12]. ამან ახალი პერსპექტივები გადაუშალა ისტორიკოსებს. ისტორია არაა მხოლოდ ფაქტების უბრალო გროვა. მეფეთა დაბადებისა და გარდაცვალების აღმწერსხველი მეცნიერება. მას გააჩნია თეორიული ასპექტები. ისტორიოგრაფია, ისტორიის ფილოსოფია, ისტორიის მეთოდოლოგია, წყაროთმცოდნეობის თეორიული და მეთოდოლოგიური საკითხები. მკვეთრად მაღლდება ისტორიის მეცნიერული სტატუსი. ისტორია არაა წარსულში ადვილი გასეირნება. ისტორიულ ჭეშმარიტებასთან მიახლოება კი ძალზე ძნელია. ფრანგი ისტორიკოსის ფიუსტელ დე კულანჟის თქმით „ერთი დღის სინთეზს მრავალი წლის შრომა სჭირდება“ [20.35]. ცამდე მართალი იყო იგივე ფიუსტელ დე კულანჟი, როდესაც ფიქრობდა, რომ „ისტორია მეცნიერებათა შორის ერთ-ერთი რთულია“.

XIX საუკუნის შუა ხანებში ისტორია მკვეთრად გაემიჯნა მომიჯნავე მეცნიერებებს. პირველ რიგში კი, სიტყვაკაზმულ ლიტე-

რატურას და მეცნიერებათა სისტემაში დამოუკიდებელი სტატუსი მოიპოვა. თითქოსდა ამით გასრულდა კამათი იმის თაობაზე, თუ რა არის ისტორია მეცნიერება თუ ხელოვნება? მაგრამ სინამდვილეში ეს ასე არ მოხდა. პირიქით, შეიძლება ითქვას, რომ დავა ახალი ძალით გაჩაღდა. მეცნიერები ორ მკვეთრად გამოკვეთილ ბანაკად აღმოჩნდნენ გაყოფილი. მათი ერთი ნაწილი ცნობდა მეცნიერებათა სისტემაში ისტორიის დამოუკიდებელ სტატუსს. მეორენი კი, პირიქით, სრულიად საწინააღმდეგო პოზიციაზე დგანან და დიამეტრალურად განსხვავებულ მოსაზრებას ანვითარებენ. ისტორიის მეცნიერულ სტატუსს მეტად სკეპტიკურად უყურებენ. ერთნი საკმაოდ მაღალი აზრის არიან, ისტორიის მუზაზე კლიოზე და მას მუზებს შორის ყველაზე უფრო მკაცრად, სამართლიანად, მიიჩნევენ. მეორენი პირიქით, დიამეტრალურად საწინააღმდეგო პოზიციაზე დგანან და ძალიან დაბალი აზრის არიან კლიოზე. მას უპირატესად აღიქვამენ როგორც „მოხეტიალე, მსუბუქი ყოფაქცევის ქალს“. ეს დავა დღესაც გრძელდება და, ალბათ, კიდევ დიდხანს გასტანს. მოწინააღმდეგე მხარეებს შორის კონსენსუსის გამოწევა, ცხადია, ადვილი საქმე არ იქნება. „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“.

შესაძლოა საოცარია, მაგრამ ფაქტია, რომ ანტიისტორიზმის პირველმა სიმპტომებმა XIX საუკუნის შუა ხანებში იჩინა თავი. მის ტონისმიმცემად ცნობილი გერმანელი ფილოსოფოსი არტურ შოპენჰაუერი მოგვევლინა. აი, როგორი პასუხი გასცა მან კითხვაზე: რა არის ისტორია? შოპენჰაუერის ღრმა რწმენით, ისტორია წარმოსახვასთანაა დაკავშირებული და უფრო მეტად ხელოვნებაა, ვიდრე მეცნიერება [21]. პირდაპირ უნდა ითქვას, რომ არტერ შოპენჰაუერის არგუმენტაცია მთლად დამაჯერებელი როდია. სიმართლე გითხრათ, ამაში ისტორიისათვის დამამცირებელს

ვერაფერს ვხედავთ. ანტიისტორიზმი ცდილობს კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენოს ისტორიის მეცნიერული ღირებულება. ის არ გულისხმობს ემპირიულ ისტორიაზე უარის თქმას. ანტიისტორიზმი თავის აპოგეას, პიკს, აღწევს XX საუკუნის 20-30-იან წლებში, როდესაც ასპარეზზე გამოდის ანტიისტორიზმის ორი თვალსაჩინო წარმომადგენელი ოსკალდ შპენგლერი და თეოდორ ლესინგი. ამ უკანასკნელის თანახმად „ისტორია ეს არის „უსაზრისოს გასაზრიანება“. მას ისტორია წარმოუდგენია როგორც შემთხვევითობის ქაოსი, რომელსაც არავითარი თავისთავადი საზრისი არ გააჩნია „ისტორია გადაიშლება ჩვენს წინაშე, როგორც სავსებით უსაზრისო“ [22.316]. თ. ლესინგმა ისტორიას ფაქტიურად მოაკვდინებელი განაჩენი გამოუტანა. მას ჰყავს თავისი მომხრეები და ზოგიერთნი ღღესაც ასე ფიქრობენ. ასეთი მდგომა, ცხადია, ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და მას უმთავრესად განზოგადოების, ინტერპრეტაციისადმი, სკეპტიკური დამოკიდებულება უდევს საფუძვლად. ის მნიშვნელოვანწილად გამოწვეული იყო იმ რეალური სირთულეებით, რომელიც დაკავშირებულია წარსულის შემეცნებასთან და რომლის გასაღებიც წარსულის რთულ ბუნებაში ძვეს, რომლის შესწავლაც სპეციფიურ ხასიათს ატარებს. მისი არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ობიექტს ე. ი. წარსულს ისტორიულ პროცესს აღიქვამს სუბიექტი, ე. ი. ისტორიკოსი. ჰეგელი მკაფიოდ მიჯნავდა ერთმანეთისაგან ისტორიის ობიექტურ მხარეს – ისტორიულ პროცესს და სუბიექტურ მხარეს – მეცნიერებას, რომელიც გაიაზრებს ამ პროცესს [23.58]. რა თქმა უნდა, წარსულის შემეცნება ადვილი არაა და უამრავ სირთულეებთანაა დაკავშირებული. მიუხედავად ამისა სასოწარკვეთას არ უნდა მივეცეთ. ისტორიკოსს შესწევს განზოგადების უნარი და იგი წარსულის საკუთარ ვერსიას გვთავაზობს. შეიძლება

გვეჩვენება, მაგრამ გვგონია, რომ ასეთ ოპტიმისტურ პოზიციას, შესაძლოა, გაცილებით ახლოს მივყავდეთ რეალობასთან, ვიდრე უკიდურესო პესიმიზმს.

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ყველანი ასე როდი ფიქრობენ. გამოთქმულია სრულიად განსხვავებული მოსაზრებები, რომლის მომხრეები გაცილებით უფრო ოპტიმისტურად არიან განწყობილნი. აქ, პირველ რიგში, რა თქმა უნდა, ვგულისხმობთ ნეოკანტიანელებს და მაქს ვებერს და „ანალების“ სკოლის ფრანგ ისტორიკოსებს, „ახალ ისტორიულ მეცნიერებას“. ეს XX საუკუნის პირველი ნახევრის ევროპული ისტორიული აზროვნების ორი თვალშეუვლებელი სიმაღლეა, მწვერვალია.

ნეოკანტიანელები არასოდეს არ უარყოფდნენ ისტორიის მეცნიერულ სტატუსს და მათი მიკუთვნება ანტიისტორიზმის მომხრეებისადმი, როგორც ამას საბჭოთა მარქსისტული, ისტორიოგრაფია სჩადიოდა, სუბიექტური და ტენდენციურია. ამ საკითხისადმი ნეოკანტიანელების მიდგომა საინტერესოა. ისინი მეცნიერებას ორ კატეგორიად ყოფდნენ: „ნომოთეტური“, რომლებსაც ძალუბთ კანონის დადგენა. ამ ჯგუფს ისინი მიაკუთვნებდნენ საბუნებისმეტყველო დარგებს და „იდეოგრაფიული“, რომელიც სწავლობს, აღწერს, განუმეორებელს, ინდივიდუალურს. მათი შეხედულებით, ამ ჯგუფს მიეკუთვნება ისტორია. ისინი არსად არ ამბობდნენ, რომ ისტორია მეცნიერება არაა. პირიქით, ისინი განიხილავდნენ ისტორიას, როგორც მეცნიერებას, რომელიც აღწერს განუმეორებელს, ინდივიდუალურს. „ისტორიის, როგორც მეცნიერების ამოცანა იმაში მდგომარეობს, რომ შეისწავლის არა ტიპიურ ფორმებს ისტორიული ყოფისა, არამედ აშუქებს კონკრეტულ, ინდივიდუალურ მოვლენებს და ფაქტებს. „ისტორიული მეცნიერება გამოდის ცალკეული ფაქტებიდან და სრულდება ამავე ცალკეული ფაქტებით“ [24. 34].

არის ამაში ისტორიის როგორც მეცნიერებისათვის რამე დამამცირებელი? რა თქმა უნდა, არა. ფაქტობრივად ნეოკანტიანელებმა მოახდინეს ისტორიული მეცნიერების ემანსიპაცია გათავისუფლება და მკაფიოდ გამოიწვეს ის საბუნებისმეტყველო დარგებისაგან. იმდროინდელი ისტორიოგრაფიის ფონზე ეს იყო მნიშვნელოვანი თვისებრივი სიახლე, ახალი ისტორიული მეცნიერების დაბადება. „შემეცნების პრობლემისადმი მარქსისტულ-ჰეგელიანურმა მიდგომამ, საბჭოთა ისტორიკოსების თვალში, დაჩრდილა XX საუკუნის ისტორიოგრაფიაში მეორე, უფრო პერსპექტიული და საინტერესო მეთოდოლოგიური თვალსაზრისი“ – დასძენს პროფ. ა. გურევიჩი [26.24].

ამ პრობლემას სულ სხვა მხრივ მიუდგენენ „ანალების სკოლის ისტორიკოსები“ უწინარესად უნდა აღინიშნოს, რომ „ანალების“ სკოლის ფრანგი ისტორიკოსების და პირველ რიგში, რა თქმა უნდა, მათი დამაარსებლების ლუსიენ ფევრის და მარკ ბლოკის სახით საქმე გვაქვს „ისტორიული მეცნიერების უსაზღვრო თაყვანისმცემლებთან, რომლებსაც წამითაც არ ეპარებათ ეჭვი ისტორიის მეცნიერულ სტატუსში. ლ. ფევრი ამბობდა მე მიყვარს ისტორია. მე რომ არ მიყვარდეს ისტორია, ისტორიკოსი არ გავხდებოდი“ [27.24]. ფრიად სიმპტომატური იყო, რომ მარკ ბლოკმა დაწერა „ისტორიის აპოლოგია, ანუ ისტორიკოსის ხელობა“ [28], ხოლო ლ. ფევრმა „ბრძოლა ისტორიისათვის“. ფაქტობრივად, ამით მათ ისტორიულ მეცნიერებას ხელთუქმნელი ძეგლი დაუდგეს.

„ანალების“ სკოლის ფრანგი ისტორიკოსის სახელს უკავშირებენ „კოპერნიკისეულ გადატრიალებას“ ისტორიკოსის პროფესიაში „ახალი ისტორიული მეცნიერების“ დაბადება. პირველ ყოვლისა უნდა ითქვას, რომ მათ ძირფესვიანად შეცვალეს ისტორიკოსის დამოკიდებულება კვლევის ობიექტისადმი. „ანალების“ სკოლის

ისტორიკოსები ღრმა რწმენით, წარსულის რეკონსტრუქციის საქმეში ისტორიკოსი ასრულებს აქტიურ როლს, ის თვითონ წამოჭრის პრობლემას, განსაზღვრავს მასალის შერჩევას და იმ პოზიციას, რომელიც საფუძვლად დაედება ამ მასალის ანალიზს, ეს იყო ისტორიული მეცნიერების ხვალისდელი დღე [29].

არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ დღესაც ბევრი მომხრე ჰყავს ბიოგრაფიულ ჟანრს. წარსულისადმი ასეთი პერსონიფიკირებული მიდგომა მიზნად ისახავს რომელიმე გამოჩენილი პიროვნების მოღვაწეობის განხილვის საშუალებით შეაღწიოს წარსულში და ჩასწვდეს მას. გააცნობიეროს ეპოქა, ქვეყანა, ხალხი დრო. ამ ჟანრის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელია XX საუკუნის ცნობილი ინგლისელი ისტორიკოსი ლ. ნემერია [30].

უახლესი ისტორიოგრაფია უაღრესად რთული, მრავალწახნაგოვანი და წინააღმდეგობრივია. მის ერთ-ერთ დამახასიათებელ შტრიხს წარმოადგენს მეცნიერული სკოლების საერთო დონის დაქვეითება და ისტორიული გამოკვლევების ინდივიდუალიზაცია. ამ ტენდენციას აქვს თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. თანამედროვე ინგლისელი ისტორიკოსის ლოურენს სტოუნის აზრით, დამაფიქრებელია მეტისმეტი გატაცება კვანტიფიკაციით, ფსიქოლოგიური შტუდიებით, ზოგიერთ შემთხვევაში სწორხაზოვანია ახსნის სისტემა [31.165.170].

თანამედროვე ევროპულ ისტორიოგრაფიაში ადგილი აქვს ისტორიის წერის საბაზისო აქსიომების რადიკალურ გადასინჯვას. ეს ეხება ისტორიული კვლევის საგანს, ისტორიულ ფაქტს, ისტორიულ წყაროს. მეცნიერის ადგილს, ისტორიული გამოკვლევის ენას. ამ პროცესში ნელ-ნელა თანდათან უნდა ჩაებას ქართული ისტორიოგრაფია (აქ რადიკალიზმი არ ივარგებს), რომელიც ცდილობს გაამდიდროს თავისი მეთოდოლოგიური არსენალი. ამ თვალ-

საზრისით დიდ ყურადღება უნდა მიექცეს ახალი, ანთროპოლოგიური, კულტუროლოგიური და მიკროისტორიული დისკურსის ათვისებას.

ლიტერატურა:

1. ედ. კარი, რა არის ისტორია. თბ., 2001-
2. ფ. ლომაშვილი, ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია, ნაწ. 1. თბ., 2003. ნაწ. 2. თბ., 2007.
3. ლ. ფირცხალავა, ისტორიის მეცნიერების შესავალი, თბ., 1994.
4. მ. კალანდაძე, ისტორიული აზროვნების განვითარების პერიოდიზაცია – კრებული მიძღვნილი ვახტანგ ნანიტაშვილის ხსოვნისადმი, თბ., 2004.
5. Р. Дж. Коллингвуд. Идея истории. Автобиография М , 1980.
6. Н. Ерофеев, что такое история, М., 1976.
7. ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიის ქრესტომათია, თბ., 1990.
8. История философии в кратком изложении. М.1995.
9. ჰერადოტე, ისტორია, წიგნი 1, თბ., 1975, წიგნი 2. თბ., 1976.
10. გ. ყორანაშვილი, პროფესია – ისტორიკოსი, თბ., 1986.
11. Фукидид, История, М., 1980.
12. ქ. ნადირაძე, ისტორიოგრაფია ისტორიის მეცნიერების ისტორია. თბ., 2005.

13. Ж. Боден, Методы легкого познания истории. М., 2000.
დაწვრილებით იხ. მ. ბიბიკოვის რეცენზია – «Новая и новейшая история» №3, 2001.
14. ინტელექტუალურ რევოლუციაზე იხ. В. Кираснов, Научная революция XVII века, М., 1987.
15. Ed. Fueter, Geschichte der neueren Historiographie, Berlin, 1936.
16. О. Ваинштайн, Историография средних веков, М., 1940.
17. М. Нечкина, Т. Пашуто, Е. Черняк, Эволюция исторической мысли в середине XIX века – «Вопросы истории» №12. 1965.
18. Фр. Майнеке, Возникновение историзма, М., 2004.
19. Э. Трельч, Историзм и его проблемы, М., 1994.
20. Фюстель де Куланж, История общественного строя древней Франции, т. 1 СПб., 1904.
21. А Шопенгауер, Введение в Философию. Минск, 2000.
22. გ. კიქურაძე, ახალი ისტორია, ნაწ. 1. თბ., 1970.
23. Гегель, соч. т. 8, М., 1935.
24. Э.Маиер, Теоретические и методологические вопросы истории, М. 1904.
25. ნეოკანტიაზლებზე და მ. ვებერზე დაწვრილებით იხილეთ В. Момзен, Макс Вебер и историческая наука – «новая и новейшая история» №4. 1990. А. Патрущев, Ренессанс Макса Вебера, истоки, дискуссии, тенденции – «Новая и новейшая история» №1. 1993. А Гуревич. История историка, М. 2004. М. Вебер, жизнь и творчество Макса Вебера, М., 2007. А. Медушевский, Книга о Максе Вебере – Новая и новейшая история. № 6. 2008.

- ქართულ ენაზე ამ საკითხზე იხ. მ. კალანდაძე, გრანდიოზული გადატრიალება ისტორიულ მეცნიერებაში, ისტორიული ძიებანი, VIII-IX, თბ., 2006.
26. А Гуревич о кризисе современной исторической науки – «Вопросы истории» №2-3. 1991.
27. Л Февр, Бой за историю, М., 1991.
28. М. Блок, Апология истории или ремесло историка, М., 1986.
29. „ანალების“ სკოლაზე დაწვრილებით იხ. P. Burke, The French Historical Revolution. The Annales School. 1929-1989. Cambridge, 1990. O. Dumoulin. Mark Block, Le Soldat et le Cutouen, Paris, 2000. Ж. Ле Гофф, Существовала ли французская историческая «Школа Анналов» - «Французский Ежегодник» М., 1969. А. Гуревич, «Новая историческая наука» во Франции достижения и трудности (критические заметки Медиевиста) – «История и Историки», 1981. М., 1985. А. Гуревич, Проблема ментальности в современной историографии – Всеобщая история: дискуссии, новые подходы. вып: 1. М. 1989. ქართულ ენაზე იხ. მ. კალანდაძე „კოპერნიკისეული გადატრიალება“ ისტორიკოსის პროფესიაში – „კლიო“, №14. 2002.
30. Н. Ерофеев, Л. Немир и его место в буржуазной историографии – «Вопросы истории», №4. 1973.
31. Л. Стоун, Будущее истории. Thesis №4. 1994.

ისტორიის კვლევის მეთოდების ევოლუცია

ამჯერად მოკლედ მიმოვიხილავთ იმ სახეცვლილებას, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ისტორიის კვლევის მეთოდების განვითარებაში. თემა არის საინტერესო და აქტუალური. ამ რთულ საკითხზე სიტყვის თქმას ძირითადად ის გარემოება გვაბედინებს, რომ მასზე ქართულ ენაზე დღემდე თითქმის არაფერია დაწერილი. პროფ. გრ. ნათაძის წიგნი, რომელიც ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ პრობლემის განხილვის ერთ-ერთი პირველი მცდელობაა, დღეს, ცხადია, ძალიან მოძველებულია და ისტორიოგრაფიის განვლილ ეტაპს წარმოადგენს. გრ. ნათაძის მსჯელობისათვის ნიშანდობლივი წინააღმდეგობები უპირატესად იმით აიხსენებოდა, რომ ის ცდილობდა „ეკონომიკური მატერიალიზმიდან“ მარქსიზმისაკენ ევოლუციას [1].

ისტორია ერთ-ერთი ძველი მეცნიერებაა. ასევე ძალიან დიდი ხნის ისტორია აქვს ისტორიის შესწავლის და კვლევის მეთოდებს. ისტორია კუმულატიური მეცნიერებაა, რომელსაც შესწევს ცოდნის დაგროვების უნარი. ამის უარყოფა სწორი არ იქნებოდა. ისტორიულ ცოდნას ახასიათებს არა მხოლოდ რაოდენობრივი, არამედ თვისებრივი ხასიათის ცვლილებები, რომლებიც მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს ისტორიული მეცნიერება წინსვლას, შემდგომ პროგრესს. ისტორიული აზროვნება ვითარდება აღმავალის ხაზით. ამჟამად სწორედ ეს თვისებრივი ცვლილებები გვაინტერესებს.

ტერმინი „მეთოდოლოგია“ წარმოადგება ბერძნული სიტყვისაგან „მეთოდი“ და ნიშნავს კვლევის საშუალებებს, გამოკვლევის გზებს, შესასწავლი ობიექტისადმი მიდგომას, მეცნიერული შემეც-

ნების გზების დასახვას. მეთოდოლოგია ეწოდება მოძღვრებას მეცნიერეული გამოკვლევის მეთოდებზე. ისტორიის მეთოდოლოგიისა და მეთოდის გაიგივება სწორი არ უნდა იყოს. ისტორიის მეთოდოლოგია ისტორიული დისციპლინაა და მას აინტერესებს ისტორიის კვლევის მეთოდები. ისტორიის მეთოდის პედაგოგიკური მეცნიერების დარგია და ყურადღებას მიაპყრობს ისტორიის სწავლების მეთოდებს, ეს ორი სხვადასხვა სფეროა.

ამ თემატიკისადმი გულგრილი დამოკიდებულება, რომელმაც თავი იჩინა ისტორიკოსთა ერთ ნაწილში, დამაჯერებლობას მოკლებულია და უმრავლესობის მიერ გაზიარებული არ ყოფილა. აღნიშნული პრობლემატიკის მნიშვნელობა კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული ალორძინების ეპოქის ინგლისელ მოაზროვნეს ფრენსის ბეკონს. მისი თქმით „შემეცნება განსაზღვრული მეთოდის გარეშე ემსგავსება შეუკრავ ცოცხს ან ღამით ფათურით სიარულს“.

რა ადგილი უკავია ისტორიის მეთოდოლოგიას ისტორიულ მეცნიერებაში? საკითხი არის ფრიად აქტუალური და საინტერესო. აღსანიშნავია, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში ამ თემაზე დამეტრალურად განსხვავებული შეხედულებებია გამოთქმული. ბულგარელი ფილოსოფოსი ნიკოლა ირიბაჯაკოვი უფრო იმ აზრისაკენ იხრება, რომ ფილოსოფია ასრულებს ისტორიის მეთოდოლოგიის როლს. სრულიად განსხვავებულ შეხედულებას ავითარებს აკად. მილიცა ნეჩკინა. მისი აზრით, ისტორიის მეთოდოლოგია ისტორიის მეცნიერების ორგანულ შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს [2, 177, 226]. ეს მოსაზრება, ვფიქრობთ, ახლოა ჭეშმარიტებასთან, თუმცა იგი კიდევ უფრო უნდა დავაკონკრეტოთ. მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ ისტორიის ფილოსოფია, ისტორიის მეთოდოლოგიასთან ერთად ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილად უნდა მივიჩნიოთ. ისტორიოგრაფიას აინტერესებს

არა მარტო ისტორიული მეცნიერების ისტორია, არამედ ის ახალი იდეები და მეთოდები, რომლებიც გზას იკაფავდა ისტორიულ აზროვნებაში. სწორედ ამ თეორიულ ნოვაციებს უკავშირდება ის თვისებრივი ხასიათის ცვლილებები, რომელიც ხდება ისტორიული ცოდნის განვითარების სფეროში.

ისტორიულმა აზროვნებამ, პირველი ნაბიჯები ჯერ კიდევ ძველი აღმოსავლეთის ხალხების ისტორიაში გადადგა. ამ პერიოდში ისტორიულ ცოდნაზე ლაპარაკი, მართალია, ძალიან ძნელია, მაგრამ მისი ელემენტების არსებობა აშკარად შეინიშნება. ის უპირატესად მითოლოგიურ-რელიგიურ სამოსელში იყო გახვეული, აქ აისახება სავსებით რეალური სიტუაცია, ისტორიული აზროვნების გარიჟრაჟზე შექმნილი ვითარება. ინგლისელმა მეცნიერმა რობინ ჯორჯ კოლინგვუდმა ჰეროდოტემდელ საისტორიო მწერლობას ძალზე მკაცრი განაჩენი გამოუტანა და „კვაზი ისტორია“ უწოდა [3, 15]. ძველი აღმოსავლეთის ხალხების ისტორიულ ლიტერატურაში ხდება ისტორიული აზროვნების ელემენტების ჩასახვა და ამის გვერდის ავლა გამართლებული არ იქნებოდა. საკითხისადმი კოლინგვუდის ამგვარი მიდგომა, ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა და მასში პირველ ყოვლისა ევროპოცენტრიზმის ანარეკლი მოჩანს.

ძველ საბერძნეთში ისტორიული მეცნიერების განვითარება ახალ, უფრო მაღალ საფეხურზე ავიდა. ისტორიული ცოდნა ჩამოყალიბებულ სახეს იღებს, რაც იმით გამოიხატება, რომ ხდება მითოლოგიურ-რელიგიური აზროვნებიდან ფილოსოფიურზე გადასვლა. ეს იმ დროისათვის გრანდიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი იყო.

ძველ ბერძნულ ისტორიოგრაფიაში ეტაპობრივი მოვლენა არის ჰეროდოტეს ისტორიული თხზულება. ცხადია, ჰეროდოტეს შემო-

ქმედება ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და მას ლოგო-გრაფოსების სახით თვალსაჩინო წინამორბედი ჰყავდა. ლოგო-გრაფოსებმა გადადგეს პირველი ნაბიჯი ისტორიის პროზაული გადმოცემის გზაზე. მათი მთავარი ნაკლი ის იყო, რომ მითებს აღიქვამდნენ როგორც რეალობას. ეს თხზულებები უმთავრესად მაინც ლოკალურ ხასიათს ატარებდა და მოტანილ ფაქტებს შო-რის ლოგიკური კავშირი მოიკოჭლებდა [4, 25].

ჰეროდოტეს დამსახურება ისტორიული მეცნიერების წინაშე იმაში მდგომარეობს, რომ მან პირველმა ისტორიოგრაფიაში მოგვცა წარსულის რაციონალური კონსტრუქცია. წარსულის მხატვრულ-ისტორიული თხრობის მანერა. ჰეროდოტე რიტორიკული ის-ტორიოგრაფიის მესაძირკველ მოგვევლინა, რომლის თანახმად, ისტორია მოვლენათა საამო თხრობაა. ამიტომ, ჰეროდოტეს „ის-ტორიის მამა“ უწოდეს [5].

ფრიად სიმპტომატური უნდა იყოს, რომ წყაროებისადმი კრი-ტიკული დამოკიდებულების ნიშნებმა თავი იჩინა ჯერ კიდევ ბერძნულ ისტორიოგრაფიაში. ამ თვალსაზრისით, ერთ-ერთ ბედ-ნიერ გამონაკლისად გვევლინება ძველი ბერძენი ისტორიკოსის თუკიდიდეს თხზულება [6]. ისტორიული მეცნიერების წინაშე თუკიდიდეს დამსახურებისადმი დამოკიდებულება ერთგვაროვანი არასოდეს ყოფილა. გამოთქმულია დიამეტრალურად განსხვავე-ბული შეხედულებები. ერთნი უსაშველოდ განადიდებენ და ცაში აჰყავთ თუკიდიდე (რანკე, ნიბური, მაიერი), ხოლო მეორენი კი, პირიქით, ისტორიული მეცნიერების წინაშე თუკიდიდეს დამსახურე-ბას სკეპტიკურად უყურებენ. მათი თავკაცი ცნობილი ინგლისელი სწავლული რობინ ჯორჯ კოლინგვუდია [3, 30-31].

ჰეროდოტეს შემდეგ თუკიდიდემ სერიოზული ნაბიჯი გადა-და წინ. ეს იმით გამოიხატა, რომ თუკიდიდესთან ისტორიული

კვლევა-ძიების კრიტიკული ხერხები და მეთოდები გაცილებით უფრო ღრმა და მრავალფეროვანია. ამიტომ ჰეროდოტეს და თუკიდიდეს ისტორიულ შეხედულებებს შორის არსებული განსხვავების უგულებელყოფა, როგორც ამას ჩადის ზოგიერთი თანამედროვე მკვლევარი, დამაჯერებელი არ ჩანს, თუკიდიდეს დამსახურება ისტორიული მეცნიერების წინაშე იმაში მდგომარეობდა, რომ მან არა მარტო წარმატებით აითვისა ჰეროდოტეს მემკვიდრეობა, არამედ შემდგომში განავითარა, რაც იმით გამოიხატა, რომ, ის დიდ ყურადღებას აქცევდა მოვლენების და ფაქტების დადგენას და ცდილობდა გაეგო მათი გამომწვევი მიზეზები. ეს უკვე სერიოზული საიხლე იყო, ამიტომ ჰეროდოტეს და თუკიდიდეს დაპირისპირება, როგორც ამას რ. ჯ. კოლინგუდი ჩადის, არ ღირს.

ანტიკური ისტორიოგრაფია თავის მთავარ ამოცანას იმაში ხედავდა, რომ საამოდ მოეთხრო ისტორია. ასე ჩაეყარა საფუძველი ცნობილ პრინციპს „ისტორია იწერება თხრობისათვის და არა მტკიცებისათვის“. აქ აისახა სავსებით რეალური ვითარება. ძველი ბერძნები ისტორიას აღიქვამდნენ როგორც სიტყვაკაზმული მწერლობის ერთ-ერთ დარგს [7. 159-177].

შუა საუკუნეებში ისტორია ღვთისმეტყველების მსახურად იქცა. შუა საუკუნეების ისტორიულ აზროვნებაში ფართოდ იკიდებს ფეხს საზოგადოების განვითარების ქრისტიანულ-თეოლოგიური აზრს. ისტორიულ პროცესებს მისტიკური, სიმბოლური, ალეგორიული ინტერპრეტაცია ეძლეოდა. შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნების კორიფე ნეტარი ავგუსტინე დასძენდა: „ჩვენ ისტორიაში ვეყრდნობით ჩვენს რწმენას და ღმერთის ავტორიტეტს და დარწმუნებული ვართ, ყველაფერი, რაც ეწინააღმდეგება ამას სიცრუეა“. თანდათანობით გამოიკვეთა ერთი ქრისტიანულ-თეოლოგიური იდეოლოგიის მონოპოლია და მის წინააღმდეგ გალაშქრება

მკრეხელობად აღიქმებოდა. ისტორიული მოვლენებისადმი მრავალ-
ვარიანტული მიდგომა შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნების
სათვის სრულიად უცხო იყო.

ისტორიულ აზროვნებაში, პირველი დიდი, მნიშვნელოვანი გა-
დატრიალება ქრისტიანობამ, მოახდინა. ნეტარი ავგუსტინეს ის-
ტორიული კონცეფცია ოპტიმიზმითაა აღსავსე. ის არ უარყოფს
ისტორიის აღმავალი ხაზით განვითარებას. ეს იყო სერიოზული
წინგადადგმული ნაბიჯი ანტიკურ ფილოსოფიასთან შედარებით,
ფრანგი განმანათლებლები ამუქებენ საქმის რეალურ ვითარებას
და შუა საუკუნეების ისტორიულ აზროვნებას წარმოაჩენდნენ
როგორც უძრაობის ეპოქას. სინამდვილეში ასე არ იყო. შუა
საუკუნეების ქრისტიანების მიერ დაშვებულ შეცდომებს ერთნი
მათი ცრუ რწმენის გამოვლინებად აღიქვამდნენ, მეორენი მას შუა
საუკუნეების ისტორიკოსთა გაუნათლებლობას უკავშირებენ (ზი-
ბელი), ხოლო მესამენი ამას მათი ასკეტური ცხოვრების წესით
ხსნიან (ბ. კროჩე, რ. კოლინგუდი). მთავარი ის იყო, რომ შუა
საუკუნეების ისტორიოგრაფიამ ფაქტობრივად სრულიად მიივიწყა
წყაროებისადმი კრიტიკული დამოკიდებულება. „აზროვნების ქან-
ქარა ბერძნულ-რომაული აბსტრაქტული და ცალმხრივი ჰუმან-
იზმიდან ასევე აბსტრაქტული და ცალმხრივი თეოკრატიისაკენ
გადაიხარა“. — დასძენს ინგლისელი მეცნიერი რ. ჯ. კოლინგუდი
[3. 56]. ისტორია კვლავ რჩება სიტყვაკაზმული ლიტერატურის
ერთ-ერთ დარგად.

შუა საუკუნეების და ახალი ეპოქის ისტორიულ აზროვნებას
შორის მნიშვნელოვან მიჯნად გვევლინება აღორძინების ეპო-
ქის ისტორიოგრაფია. უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს,
რომ ჰუმანისტების შრომებში იგრძნობა ისტორიული აზროვნების
სეკულარიზაციის პირველი სიმპტომები, ისტორიული მეცნიერების

წინაშე ჰუმანისტების ერთ-ერთი დიდი დამსახურება წყაროების ისტორიულ-კრიტიკული მეთოდის დამუშავების დაწყებაა. თავიანთი წინამორბედების თხზულებებს ისინი კრიტიკული თვალთუყურებდნენ. ისტორია იწყებს ბრძოლას დამოუკიდებელი მეცნიერული სტატუსისათვის. ისტორიული მეცნიერების განვითარებას მძლავრი სტიმული მისცა წიგნის ბეჭდვის გამოგონებამ. ჰუმანისტების თხზულებებში ისტორიული ცოდნის საკითხები დასმულია გაცილებით უფრო ფართოდ. ისინი დიდ ყურადღებას უთმობენ ისტორიის მიზნების და მნიშვნელობის, მისი შესწავლის მეთოდების განხილვას. აქცენტები კეთდება საერო ისტორიაზე. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ფრანგი მოაზროვნის ჟან ბოდენის თხზულება „ისტორიის ადვილად შესწავლის მეთოდი“ [8]. ბოდენმა გამოთქვა მრავალი საინტერესო იდეა, რომელმაც შემდგომი პერიოდის ისტორიოგრაფიაში მტკიცედ დაიმკვიდრა მოქალაქეობის უფლება. ბოდენი ისტორიას მეცნიერებად მიიჩნევს, რომელსაც შემეცნების საკუთარი მეთოდები აქვს. მათ შორის ფრანგი მეცნიერი გამოარჩევს კრიტიკისა და შედარების მეთოდებს. ეს იმდროინდელი ისტორიოგრაფიის ფონზე მნიშვნელოვანი სიახლე იყო.

XVII საუკუნეში ადგილი აქვს ჭეშმარიტ „ინტელექტუალურ რევოლუციას“, რომლის მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობდა, რომ ცოდნის შეფასების კრიტერიუმად იქცა არა რწმენა. როგორც ეს იყო შუა საუკუნეებში. არამედ გონება და ექსპერიმენტი. მეცნიერული აზროვნებაში მომხდარ შემობრუნებას დიდად შეუწყო ხელი ახალმა პოლიტიკურმა აზროვნებამ. ადამიანები თვით პოლიტიკური საკითხების გადაწყვეტის დროს გაცილებით უფრო პრაგმატულები, პრაქტიკულები, გახდნენ.

ისტორიის მეთოდოლოგიის განვითარებას მძლავრი სტიმული მისცა ფილოსოფიამ. აღორძინების ეპოქის ინგლისელი ფილოსო-

ფოსი ფრენსის ბეკონი აყალიბებს მოძღვრებას კვლევის ინდუქციური მეთოდის შესახებ, რომელიც ემყარება მოძრაობას მარტივიდან რთულისაკენ. ცალკეული ფაქტებიდან საერთო კანონზომიერებისაკენ. ამით მან ფაქტობრივად დასაბა ის გზა, რომლითაც წავიდა ევროპული მეცნიერება. რენე დეკარტემ და ბენედიქტე სპინოზამ სათავე დაუდეს მეცნიერული ცოდნის ანალიტიკურ მოდელს, რომლის საფუძველი იყო სკეპტიციზმი, საგნებისადმი კრიტიკული დამოკიდებულება, გზას იკაფავს რაციონალური აზროვნება, რომელიც ხელს უწყობს მეცნიერების და ფილოსოფიის წინსვლას [9]. თანამედროვე ანალიტიკური ისტორიული აზროვნება სათავეს იღებს იტალიელი ნიკოლო მაკიაველის შემოქმედებაში. თუმცა არსებობს განსხვავებული აზრიც, გერმანელი ისტორიკოსი ედ. ფიუტერი საპირისპიროს ამტკიცებს და დასძენს, რომ „გვიჩარდინის „იტალიის ისტორია“ წარმოადგენს თანამედროვე ანალიტიკური ისტორიული მეცნიერების დასაწყისს“ [10], ეს საკამათოა.

წყაროებისადმი კრიტიკული დამოკიდებულება თანდათან მიიკვლევს გზას. წყაროების შესწავლის კრიტიკული მეთოდის შემდგომი სრულყოფის საქმეში თავისი წონიანი სიტყვა თქვეს XVII საუკუნის ისტორიკოსებმა. ამ მხრივ უწინარესად ყურადღებას იპყრობს „ერუდიტების სკოლის“ საქმიანობა. მათ სერიოზული ნაბიჯი გადადგეს თავიანთ წინამორბედებთან შედარებით. საქმე ისაა, რომ ჰუმანისტები პიეტეტის გრძნობით ეპყრობოდნენ ანტიკური ავტორების ცნობებს და მრავალი ლეგენდა და მითი გაეპარათ. ერუდიტებმა ფაქტობრივად საფუძველი ჩაუყარეს წყაროების გარეგანი კრიტიკის მეთოდს. ერუდიტები დიდ ყურადღებას იჩენდნენ წყაროების ტექსტუალური ანალიზისადმი, ცდილობდნენ მისი ჭეშმარიტების გამორკვევას. წყაროების სანდოობა ჯერ კიდევ არ ნიშნავს მის სარწმუნოებას, ყოველ საბუთს თავისი ისტორია

აქვს. მას ქმნიან ადამიანები, რომლებიც გარკვეული მოტივებით მოქმედებენ. ისტორიული მეცნიერების წინაშე „ერუდიტების“ დამსახურებაზე ჯერ კიდევ ფრანგული განმანათლებლის კორიფე ვოლტერი ალაპარაკდა. „ეს დიდი საწყობია, საიდანაც თქვენ შეგიძლიათ წამოიღოთ ყველაფერი, რასაც მოისურვებთ“ [11. 82-84; 12. 22-26].

ძველი შუა საუკუნობრივი სტერეოტიპებისა და შტამპების დამსხვრევის საქმეში ფასდაუდებელი წვლილი მიუძღვით XVIII საუკუნის ფრანგ განმანათლებლებს. მათ საბოლოოდ გაათავისუფლეს ისტორია თეოლოგიური სამოსელისაგან, ისტორიიდან განდევნეს განგების ძალა. მნიშვნელოვანწილად სწორედ ამით იყო გამოწვეული ფრანგი განმანათლებლისადმი კათოლიკურ-კლერიკალური წრეების სიძულვილი. ფრანგი მისტიკოსის ლეონ ბლუას აზრით, „ფრანგული სულის შემოღამება განმანათლებლებიდან იწყება“ [11. 65].

ფრანგი განმანათლებლები ენერგიას არ იშურებდნენ იმისათვის, რომ ისტორია გადაექციათ დამოუკიდებელ საუნივერსიტეტო დისციპლინად. ისტორიულ პროცესებს ფრანგი განმანათლებლები რაციონალიზმის პოზიციიდან მიუდგნენ. ისინი ისტორიული მოვლენების გასაღებს ეძებდნენ არა ისტორიის გარეთ, ზეცაში, არამედ ისტორიის შიგნით, დედამიწაზე. მათი ერთი ნაწილი საზოგადოების განვითარების მიზეზებს გონების, განათლების ევოლუციაში ხედავდა. მეორე ნაწილი მას უპირატესად გეოგრაფიულ გარემოს უკავშირებდა. ყურადღებას იპყრობს გერმანელი და ინგლისელი განმანათლებლების ფილოსოფიურ-ისტორიული გამოკვლევები და კონკრეტული შრომები. კიდევ უფრო მკვეთრად იკვეთება ისტორიის დამოუკიდებელ მეცნიერებად გადაქცევის წანამძღვრები. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ სწორედ ამ დროს ჩნდება პირველად

ცნება ისტორიის ფილოსოფია. მისი გამოყენების ინიატორად გვევლინება ფრანგი განმანათლებელი ვოლტერი. ამ თვალსაზრისით, საგულისხმო ჩანს მისი თხზულება „გამოკვლევა ხალხთა ზნე-ჩვეულებების, სულის და მთავარი ისტორიული მოვლენების შესახებ“. ისტორიის ფილოსოფიის კონცეფცია თავის დასრულებულ სახეს ღებს ჰეგელის თხზულებაში „ისტორიის ფილოსოფია“.

XVII-XIX საუკუნის მიჯნაზე აშკარად ამაღლდა ისტორიის პრესტიჟი. წარსულის ცოდნას ფასი დაედო, ისტორია ერთა თვითდამკვიდრების იარაღად მოგვევლინა. XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ყალიბდება რომანტიკული ისტორიოგრაფია. რომელმაც თავისი წვლილი შეიტანა ისტორიის პოპულარიზაციის, პრესტიჟის ამაღლების საქმეში.

XIX საუკუნის შუა ხანებში სიტყვაკაზმული ლიტერატურისაგან ისტორიის გამოყოფისათვის ხანგრძლივი ბრძოლა ფინიშის სწორზე გავიდა, ისტორია იმკვიდრებს დამოუკიდებელი მეცნიერების სტატუსს. ფრანგი ფილოსოფოსის ანრი ირენ მარუს თქმით, ამ დროისათვის ისტორია „მეცნიერებათა დედოფლად“ იქცა. ისტორიკოსების მ. ნეკინას, თ. პაშუტოს და ე. ჩერნაკის თანახმად, XIX საუკუნის შუა ხანებში ისტორიამ მიაღწია თავისი გაფურჩქვნის ხანას და საზოგადოების ფართო აღიარებას [14]. მეცნიერებათა სისტემაში ისტორიის ადგილი მნიშვნელოვნად განპირობებული იყო ორი ელემენტის სინთეზით: ისტორიის ამოცანების უფრო ღრმა გააზრება და წყაროების კვლევის მკაცრი მეცნიერული მეთოდის დამუშავება [15. 26-27]. მიუხედავად ამისა, შეიძლება ითქვას, რომ დავა ისტორიის მეცნიერული სტატუსის გარშემო ამით არ გასრულებულა და დღესაც გრძელდება. ერთნი სცნობენ მეცნიერებათა სისტემაში ისტორიის კუთვნილ ადგილს, ხოლო მორენი კი პირიქით, სრულიად საწინააღმდეგოს ამტკიცე-

ბენ და ისტორიას როგორც მეცნიერებას სკეპტიკურად უყურებენ. ეს კამათი, ალბათ, კიდევ დიდხანს გასტანს. XX საუკუნის პოლანდიელი ისტორიკოსი პიტერ ჰეილის თქმით, „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“.

ისტორიის მეცნიერული სტატუსის დამკვიდრებას მოჰყვა თვისებრივი ნახტომი ისტორიის მეთოდოლოგიაში. სავსებით მართლზომიერი იყო, რომ ისტორიზმი, როგორც მსოფლმხედველობა და როგორც მეცნიერული მეთოდი მყარად იკიდებს ფეხს, სწორედ XIX საუკუნის შუა ხანებიდან [16. 17]. ამ პერიოდში ჩაეყარა საძირკველი ახალ დარგს – ისტორიის მეთოდოლოგიას, ამ თვალსაზრისით, ყურადღებას იპყრობს ედ. ფრიშმენის წიგნი „ისტორიის სწავლების მეთოდები“, ე. ბერჰაიმის „შესავალი ისტორიულ მეცნიერებაში“, გ. დროიზენის „ისტორიული მეცნიერების შესავალი“, შ. ლანგლუას და შ. სენიობოსის „ისტორიის სწავლების შესავალი“. მეთოდოლოგიის საკითხებით დაინტერესდნენ რუსი ისტორიკოსები: ნ. კარეევი – „ისტორიული ცოდნის თეორია“, ა. ლაპო-დანილეესკი – „ისტორიის მეთოდოლოგია“, ლ. კორსავინი – „შესავალი ისტორიაში (ისტორიის თეორია). საბჭოთა სინამდვილეში ამ დაინტერესებას ცალმხრივი ხასიათი მიეცა და ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის დიქტატურას დაექვემდებარა. ამ მიმართულებით იღწვოდნენ მ. ბარგი, ნ. ეროფეევი, ე. ჟუკოვი, ვ. დიაკონოვი და სხვები. საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ფონზე ბედნიერ გამონაკლისად ცნობილი ისტორიკოსის ა. გურევიჩის შრომები უნდა მივიჩნიოთ, რომლებიც ამ პრობლემებისადმი მეცნიერულ ხედვაზეა ორიენტირებული. აქვე უნდა დავძინოთ, რომ

ამ თემას უწყურადღებოდ არ ტოვებს უახლესი რუსული ისტორიოგრაფია. ეს შრომები აღნიშნული პრობლემის ნორმალურ მეცნიერულ კალაპოტში დაბრუნების გზაზე გადადგმულ ერთ-ერთ მცდელობად შეიძლება მივიჩნიოთ. განსაკუთრებით ბევრი იწერება სახელმძღვანელოები, თუმცა უნდა ითქვას, რომ მათი მეცნიერული ღირებულება სხვადასხვაგვარია [41].

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ისტორიის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საკითხების დამუშავების ინიციატორად, რა თქმა უნდა, დიდი ივანე ჯავახიშვილი მოგვევლინა. განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ მან ამ სფეროში თავისი ჩანაფიქრის ბოლომდე მიყვანა ვეღარ მოასწრო. სულ სხვა გზით მიდის გრ. ნათაძე. იგი ისტორიის სოციოლოგიური გაშუქებისაკენ იხრებოდა და ცდილობდა „ეკონომიკური მატერიალიზმიდან“ მარქსიზმისაკენ ევოლუციას. მისი მსოფლმხეველობისადმი ნიშანდობლივი წინააღმდეგობები სწორედ ამით აიხსნებოდა.

ისტორიის მეთოდოლოგიის სფეროში ნოვაციების მოთავეები გერმანელი ისტორიკოსები ლეოპოლდ ფონ რანკე და ბერტოლდ ჰანს ნიბური იყვნენ. მათ მოგვცეს წყაროების მეცნიერული კრიტიკის მეთოდები. თავდაპირველად მას ავრცელებდნენ ძველი და შუა საუკუნეების ისტორიაზე. შემდგომში ეს დაინერგა ახალ ისტორიაშიც.

წყაროების მეცნიერული კრიტიკა ორი სახის იყო: გარეგანი, რომელიც ითვალისწინებდა ტექსტოლოგიურ ანალიზს, წყაროებში მოცემული ინფორმაციის სარწმუნოების გამორკვევას და შინაგან, ანუ საკუთრივ ისტორიულ კრიტიკას, რომელიც მიზნად ისახავს წყაროების მონაცემების შეჯერებას, რათა გამოარკვიოს წყაროს მიერ მოწოდებული ცნობები მეცნიერულად რამდენად ზუსტია.

კლასიკური სახე მიიღო გერმანელი ისტორიკოსის გუსტავ დროიზენის მეთოდმა ისტორიული გამოკვლევის ოთხ ნაწილად დაყოფის თაობაზე: 1. ევრისტიკა, მოძღვრება წყაროებზე; 2. კრიტიკა; 3. ინტერპრეტაცია (ფაქტების შორის კავშირის და მათი მნიშვნელობის გამორკვევა); 4. გადმოცემა ანუ ისტორიული რეკონსტრუქცია. ისტორია-თხრობა, რომელიც ძალიან ახლოს იყო სიტყვაკაზმულ მწერლობასთან, გადაიქცევა მეცნიერულ ისტორიად. მტკიცება ანიჭებს ისტორიას მეცნიერულ ღირებულებას, ქართულ ისტორიოგრაფიაში გ. დროიზენის მეთოდის დანერგვის მოთავე იყო დიდი ივანე ჯავახიშვილი, რომელიც ამ მიღწევებს, ეტყობა, კარგად გაეცნო გერმანიაში ყოფნის დროს.

საზღვარგარეთულ ლიტერატურაში თანამედროვე ისტორიული მეცნიერების დამაარსებლად ცნობილ გერმანელ ისტორიკოსს, ბერლინის უნივერსიტეტის პროფესორს, ლეოპოლდ ფონ რანკეს ასახელებენ. შესაძლოა, ვინმეს ეს შეფასება გადაჭარბებული ერვენოს, მაგრამ ის, უეჭველად შეიცავს რაციონალურ მარცვალს. ისტორიული მეცნიერების წინაშე ლეოპოლდ ფონ რანკეს დამსახურება დიდია. მაგრამ მისი უსაშველოდ განდიდება, ცხადია არ ღირს, ზედმეტია. გერმანულ ისტორიოგრაფიაში რანკეს კულტი არსებობს. გერმანელი ისტორიკოსის ფრიდრიხ მაინკეს თანახმად, რანკე იყო „გერმანელი ერის უდიდესი ისტორიული მოაზროვნე“, ვილჰელმ დილთაის მიხედვით რანკე იყო „ობიექტური ისტორიოგრაფიის უდიდესი ოსტატი“, ხოლო ოტოკარ ლორენცი კიდევ უფრო შორს მიდიოდა და რანკეში „ისტორიოგრაფიის მეფეს“ ხედავდა [18]. რაში მდგომარეობდა ლეოპოლდ ფონ რანკეს დამსახურება ისტორიული მეცნიერების წინაშე? ალბათ, ორი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს იმის თაობაზე, რომ რანკე იყო სკრუპულოზური მკვლევარი, რომელმაც ასწია უზარმაზარი საარქივო მასალა. მას

სურდა ეჩვენებინა წარსული ზუსტად ისე, როგორიც ის იყო. რანკეს უდიდესი წვლილი მიუძღვის ისტორიული ფაქტების ზუსტად დადგენის საქმეში. მან ფაქტობრივად საფუძველი ჩაუყარა ფაქტის კულტს. რანკეს მეცნიერული მეთოდი ესმოდა როგორც წყაროების კრიტიკული ანალიზი, მას სწამს პროფესიონალი ისტორიკოსის მიუკერძოებლობისა. ეს რანკეს ილუზია იყო, რეალობა გაცილებით რთულია, ისტორია სუბიექტური მეცნიერებაა.

გამოჩენილი გერმანელი ისტორიკოსი წყაროების კრიტიკული მეთოდის არსს იმაში ხედავდა, რომ ზუსტად მიყოლოდა პირველწყაროს. მნიშვნელოვანწილად ამით აიხსნება რანკეს სკეპტიკური დამოკიდებულება არა მარტო ვალტერ სკოტის ისტორიული რომანებისადმი, არამედ შილერის, როგორც ისტორიკოსის მიმართ. ამ შემთხვევაში რანკეს სკეპტიციზმი მთლად დამაჯერებელი როდია. მიუხედავად ამ მინუსისა, ფრიდრიხ შილერის ისტორიულ შრომებს, ღირსებები გაცილებით მეტი გააჩნდა, ვიდრე ნაკლი და ამაზე თვალის დახუჭვა გამართლებული არ უნდა იყოს. რაც შეეხება ვალტერ სკოტს. ის თავის რომანში არ ისახავდა მიზნად წარსულის მეცნიერულ ასახვას და მისი პოეტური გადმოცემა სურდა. ამ მისიას კი მან წარმატებით გაართვა თავი. რანკეს სურვილი იყო, ისტორიაში უნდა თავიდან ავიცილოთ ყოველივე რაც ფაქტების სიზუსტით გადმოცემისაგან გადახვევას მოასწავებს“. არსებითად ეს იყო მისი თეორიულ-შემეცნებითი იდეალი, რამდენად შეესატყვისებოდა სანიმუშო იდეალი რეალობას? XX საუკუნის პოლანდიელი ისტორიკოსის პიტერ ჰეილის თანახმად, რანკეს მისწრაფება, ისტორიის გააზრებიდან გამოერიცხა საკუთარი „მე“ – სხვა არაფერი აღმოჩნდა თუ არა „საიდუმლოების გასაღები, რომელიც მთლიანად ვერ აღებს მასში შესასვლელ კარებს“ [19]. რანკეს დამსახურება ისტორიული მეცნიერების წინაშე იმაში

მდგომარეობდა, რომ მან დაიწყო წარსულის გაწმენდა მრავალრიცხოვანი ლეგენდებისა და მითებისაგან, რომლებიც დაამკვიდრეს შუა საუკუნეების ჟამთააღმწერლებმა. რანკეს შრომები ფაქტოგრაფიის, ემპირიზმის, საუკეთესო ნიმუშია.

რანკეს მიერ დაწყებული საქმე გააგრძელეს პოზიტივისტებმა. მათი თეორიულ-მეთოდოლოგიური კრეფო კარგადაა გაცხადებული ფრანგი ისტორიკოსების, სორბონის უნივერსიტეტის პროფესორების, შარლ ლანგლუასა და შარლ სენიობოსის წიგნში „ისტორიის სწავლების შესავალი“. ეს წიგნი დიდი ხნის განმავლობაში წარმოადგენდა და ზოგიერთისათვის დღემდე რჩება კლასიკურ სახელმძღვანელოდ ისტორიულ წყაროებზე მუშაობის მეთოდოლოგიაში. ეს წიგნი იყო „პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის ბიბლია“. უნდა ითქვას, რომ ამ წიგნისადმი ისტორიკოსთა დამოკიდებულება იმთავითვე არ ყოფილა ერთგვაროვანი. გამოითქვა სრულიად საპირისპირო შეხედულებები. ცნობილი ფრანგი მედიევისტი ფერდინანდ ლოტი ამ წიგნით აღფრთოვანებული იყო და მასში ხედავდა ყველაზე უფრო სერიოზულ ტრაქტატს ისტორიის მეთოდოლოგიაში, რომელიც მოასწავებდა შემობრუნებას ისტორიის წერის სტილში. სულ სხვაგვარად ფიქრობს ინგლისელი სწავლული რობინ ჯორჯ კოლინგვუდი. მან ამ წიგნს თავიდანვე მკაცრი განაჩენი გამოუტანა. კოლინგვუდი მასში ხედავდა „მეცნიერებამდე აზროვნების პროდუქტს“ [20. 17]. ეს ორი სხვადასხვა უკიდურესობაა.

ისტორიული მეცნიერების განვითარების ერთი მნიშვნელოვანი ეტაპი იყო პოზიტივისტური ისტორიოგრაფია. მათ თავიანთი წონიანი სიტყვა თქვეს ისტორიული აზროვნების განვითარების საქმეში. რანკეს და პოზიტივისტებს ფასდაუდებელი წვლილი მიუძღვით ისტორიის მეცნიერებად ჩამოყალიბებაში. ისტორია მკვე-

თრად გაემიჯნა სიტყვაკაზმულ ლიტერატურას. იმდროინდელი ისტორიული მეცნიერების ფონზე პოზიტივისტური ისტორიოგრაფია წარმოადგენდა სერიოზულ წინგადადგმულ ნაბიჯს. პოზიტივისტებმა პირველად ისტორიულ მეცნიერებაში შემოიტანეს მრავალი მანამდე უცნობი ფაქტი, გადასინჯეს ძველი სტერეოტიპები და შტამპები. წყალი შეუყენეს ლიტერატურაში მტკიცედ დამკვიდრებულ არაერთ დებულებას. პოზიტივისტებმა ისტორია-თხრობას, რომელიც ძალიან ახლოს იდგა სიტყვაკაზმულ ლიტერატურასთან, მეცნიერული სახე მისცეს. ამიტომ პოზიტივისტისადმი ნიჰილისტურმა დამოკიდებულებამ, რომელიც შეიმჩნევა არა მარტო რ. ჯ. კოლინგუდის, არამედ ანრი ბერის და, მნიშვნელოვანწილად „ანალების სკოლის“ ისტორიკოსებთან, გამართლებული არ უნდა იყოს. ისტორიული მეცნიერების წინაშე პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის დამსახურების უსაშველოდ განდიდება, ცხადია, არ ღირს და ზედმეტია. ეს ორი სხვადასხვა უკიდურესობაა.

საინტერესოა პოზიტივისტების თეორიული ძიებანი, რომლებიც ასევე არ იყო სიახლეს მოკლებული. პოზიტივისტები ფართოდ იყენებდნენ საბუნებისმეტყველო მეცნიერების მეთოდებს და ამ ნიადაგზე აგებენ თავიანთ ისტორიის მეთოდოლოგიას [21, 99; 22, XXII, 23, 3]. პოზიტივისტები დიდ ყურადღებას უთმობდნენ ისტორიული ფაქტის მნიშვნელობას და მასში ხედავდნენ ისტორიული ცოდნის ელემენტს. მართლაც, ეს არის ისტორიული ცოდნის ერთ-ერთი მთავარი კომპონენტი, ფაქტის გარეშე ისტორიკოსი ნაბიჯს ვერ გადადგამს. პოზიტივისტები წყაროების გულმოდგინედ შესწავლის გზით ცდილობდნენ დაეყენებინათ ისტორიული მეცნიერება ზუსტი მეცნიერების დონეზე. ისტორიის და საბუნებისმეტყველო მეცნიერების დაახლოება ამის ლოგიკური შედეგია. პოზიტივისტებს ღრმად სწამდათ, რომ ყველა მეცნიერების

სფეროში გნოსეოლოგიური პროცესები ერთგვაროვან ხასიათს ატარებს და ძალიან მსგავსია.

პოზიტივისტების თანახმად, ისტორიული ფაქტი ობიექტური რეალობაა, ის მოცემულია წყაროებში. პოზიტივისტები არ განიხილავენ ფაქტს, როგორც რთულ მეცნიერულ პრობლემას, ისტორიული წყარო არის საიმედო გზამკვლევი, რომელიც აკავშირებს ისტორიკოსს წარსულთან. თუ ისტორიკოსი საიმედოდ დაიცავს წყაროების კრიტიკის ტრადიციულ წესს, მას სათანადო ინფორმაციის მიღება გარანტირებულია აქვს. მთელი ეს რთული პროცესი წარსულის რეკონსტრუქციაა და ისტორიკოსი, რომელიც ამ რეკონსტრუქციას ახდენს, პოზიტივისტებს სრულიად უპრობლემოდ წარმოუდგენიათ. ასე ჩაეყარა საფუძველი უპრობლემო ემპირიზმს, რომელსაც გააჩნია თავისი პლუსები და მინუსები. ისტორიული ფაქტის ზუსტად დადგენა პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის დიდი წარმატება იყო. მაგრამ მხოლოდ ფაქტების შეგროვება საკმარისი არ არის: რანკე და პოზიტივისტები სკეპტიკურად ეკიდებოდნენ ისტორიაში ფართო განზოგადების შესაძლებლობას, ინგლისელი ისტორიკოსის, კემბრიჯის უნივერსიტეტის პროფესორის, ედვარდ კარის თქმით, „ინტერპრეტაცია ისტორიის სისხლსავსე არტერიაა“.

რანკე და პოზიტივისტები ქადაგებდნენ ისტორიული მეცნიერების ტოტალურ ობიექტურობას და წარსულის ობიექტური შემეცნების გზაზე ვერავითარ სერიოზულ პრობლემას ვერ ხედავდნენ. ამგვარი მიდგომა ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და მის ამოსავალს ჰეგელის პანლოგიზმი წარმოადგენდა, რომლის ძირითადი იდეაა წარსულის შემეცნების უპრობლემობის პრინციპი. პანლოგიზმის თანახმად, სამყაროს ობიექტურად შემეცნების გზაზე არანაირი დაბრკოლება არ არსებობს: და ფილოსოფოსს,

მეცნიერს, გააჩნია წარსულის ადეკვატურად აღქმის უნარი. სულ სხვაგვარად უდგებოდა ამ საკითხს მეორე ცნობილი გერმანელი ფილოსოფოსი კანტი. მან და მისმა მოწაფეებმა დამაჯერებლად ცხადვეს წარსულის ობიექტური აღქმის სირთულე. ეს საკითხისადმი სულ სხვა მიდგომა იყო. აქ ძირითადი აქცენტი კეთდებოდა წარსულის შემეცნების რელეტივობაზე. თანამედროვე ამერიკელი ისტორიკოსი, ჩიკაგოს უნივერსიტეტის პროფესორი, პ. ნოვაკი ისტორიის ტოტალური ობიექტურობის იდეას უყურებს, როგორც „ლამაზ ილუზიას, რომლის განხორციელება ისტორიულ პრაქტიკაში შეუძლებელია“ [24. 6]. აქ ჩვენის მხრივ დავსძენთ, არა შეუძლებელია, არამედ ძალიან ძნელია.

რანკემ და პოზიტივისტებმა საფუძველი დაუდეს ისტორიული ფაქტის, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, წერილობითი წყაროების კულტს. მათი ერთ-ერთი თავკაცი, გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსი ფუსტელ დე კულანჟი პირდაპირ აცხადებდა „ტექსტები, ტექსტები, ტექსტები და არაფერი ტექსტების გარდა“. [25. XII]. მნიშვნელოვანწილად ამით აიხსნებოდა, რომ პოზიტივისტები ძალიან აახლოებდნენ ერთმანეთთან, შესაძლოა, აიგივებენ კიდევ, ისტორიას და წყაროთმცოდნეობას. შარლ ლანგლუა და შარლ სენიობოსი დასძენდნენ, რომ „ისტორიული მეცნიერება სხვა არაფერია თუ არა წყაროების დამუშავება“. საზოგადოების ისტორიის შესწავლა ძალიან განსხვავდება საბუნებისმეტყველო მეცნიერებისაგან. ყოველად შეუძლებელია ისტორიის ექსპერიმენტული რეკონსტრუქცია. საზოგადოების ისტორია არ შეიძლება იყოს ისტორიის „ობიექტი“ ან აბსტრაქტული კატეგორიების ისტორია. მას არ შეუძლია ცდების, ექსპერიმენტის ჩატარება.

XX საუკუნის დასაწყისში თავი იჩინა პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის კრიზისმა, ეს უწინარესად იმით იყო განპირობებული,

რომ თავისი შესაძლებლობები ამოწურა ისტორიის თხრობის ტრადიციულმა ფორმამ. უპრობლემო ემპირიზმმა, პოლიტიკური, საპარლამენტო ისტორიის გადმოცემამ. იყო ამის სხვა, სერიოზული მიზეზიც. ამ თვალსაზრისით, საინტერესო იყო ის დისკუსია, რომელიც მიმდინარეობდა გერმანულ ისტორიოგრაფიაში XIX საუკუნის მიწურულს. მისი მოთავე გერმანელი ისტორიკოსი კარლ ლამპრეხტი იყო. ის ძირითად აქცენტს კულტურის ისტორიაზე აკეთებდა. ამით მან არსებითად ხელი აიღო რანკეს კონცეფციაზე. კ. ლამპრეხტს მომხრებიც გამოუჩნდნენ და მოწინააღმდეგეებიც. მას სერიოზულად აკრიტიკებდა გერმანელი ისტორიკოსი ედუარდ მაიერი [26].

XX საუკუნის პირველი ნახევარი ისტორიული მეცნიერების განვითარებაში ერთ-ერთი ყველაზე უფრო ნაყოფიერი ხანა აღმოჩნდა. თანამედროვე ინგლისელი ისტორიკოსი ლოურენს სტოუნი ფიქრობს, რომ პირველი მსოფლიო ომის წინა წლები და ორ მსოფლიო ომს შორის ეპოქა „ისტორიოგრაფიის ოქროს ხანად იქცა“. ისტორიულ აზროვნებაში ხდება გრანდიოზული მნიშვნელობის გადატრიალება, რომელსაც ყველაზე უფრო ხშირად ნეოკანტიანელების და „ანალების სკოლის“ ფრანგი ისტორიკოსების სახელს უკავშირებენ.

ნეოკანტიანელთა მოძღვრება ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და მათ გერმანელი ფილოსოფოსის ვილჰელმ დილთაის სახით სერიოზული წინამორბედი ჰყავდათ. ის ისტორიული ფაქტის გნოსეოლოგიური და ლოგიკური ბუნების გამორკვევის საქმეში აქცენტს აკეთებს ისტორიკოსის ინტუიციაზე. ფაქტობრივად ის იყო ერთ-ერთი პირველი, რომელიც ჩაუღრმავდა ისტორიის სუბიექტურ მხარეს. ეს ხაზი გააგრძელეს და ახალ, კიდევ უფრო მაღალ საფეხურზე აიყვანეს ნეოკანტიანელებმა და მაქს ვებერმა [27].

ნეოკანტიანელებმა ახალი სიტყვა თქვეს ისტორიულ აზროვნებაში, რაც იმით გამოიხატებოდა, რომ გაათავისუფლეს ისტორია საბუნებისმეტყველო მეცნიერების ტირანიისაგან, რომელშიც იგი აღმოჩნდა პოზიტივისტების ძალისხმევით. ნეოკანტიანელებმა ძირითადი აქცენტი ონტოლოგიის სფეროდან გნოსეოლოგიაზე გადაიტანეს და წინ წამოწიეს მთელი რიგი ისეთი საკითხებისა რომლებიც მათი წინამორბედი ისტორიკოსების მიერ არსებითად იგნორირებული იყო. ნეოკანტიანელთა ყურადღების ცენტრში დგას საკითხი, როგორია ისტორიის შემეცნების შესაძლებლობა, როგორია ის შემეცნებითი, ეპისტემოლოგიური, ინსტრუმენტები, რომლებიც არის ადამიანის ტვინში და როგორ შეიძლება მათი რეალიზება.

პირველ ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ნეოკანტიანელებმა დამაჯერებლად ცხადვეს ისტორიული ფაქტის მთელი სირთულე და მისი შემეცნების სიძნელე. ეს იმდროინდელი ისტორიოგრაფიის ფონზე სერიოზული წინ გადადგმული ნაბიჯი იყო. ნეოკანტიანელებმა ხმა აიმაღლეს ისტორიული მეცნიერების ტოტალური ობიექტურობის წინააღმდეგ, როგორც ამას ხაზს უსვამდნენ რანკე და პოზიტივისტები. ფაქტობრივად ნეოკანტიანელებმა დაიწყეს ისტორიული მეცნიერების რელატივიზაცია, რომელსაც საფუძვლად ედო ძირფესვიანი გადახედვა თვით მეცნიერულ ცოდნაზე წარმოდგენისა. საინტერესოა, რომ ამერიკელმა მეცნიერმა ჰ. ბარნსმა ეს ნოვაციები შეადარა იმ აღმოჩენებს, რომლებიც დაკავშირებული იყო ალბერტ აინშტაინისა და მაქს პლანკის სახელთან. როგორც მათ ააფეთქეს ძველი ფიზიკა, ისე ნეოკანტიანელებმა შეურყიეს საძირკველი ისტორიულ ტრადიციას უპრობლემო ემპირიზმს, შემგროვებლურ ისტორიოგრაფიას, მოვლენების აღწერას [24. 4].

ამით ნეოკანტიანელებმა პრაქტიკულად სათავე დაუდეს მთელ რელატივისტური რევოლუციას, რომელმაც ფართოდ მოიკიდა ფეხი. 20-30-იან წლების ევროპულ და ამერიკულ ისტორიოგრაფიაში.

საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მიდგომა ნეოკანტიანელთა ეპისტომოლოგიური ძიებებისადმი ცალმხრივი იყო და მკვეთრად გამოკვეთილად ნეგატიური ხასიათით გამოირჩეოდა. „შემეცნების პრობლემისადმი მარქსისტულ-ჰეგელიანურმა მიდგომამ საბჭოთა ისტორიკოსების თვალში დაჩრდილა XX საუკუნის ისტორიოგრაფიაში მეორე უფრო პერსპექტიული და საინტერესო მეთოდოლოგიური თვალსაზრისი“ – დასძენს ისტორიკოსი ა. გურევიჩი [28. 24].

წარსულის შემეცნების საკუთარი მეთოდი შეიმუშავა ცნობილმა გერმანელმა ისტორიკოსმა მაქს ვებერმა. ბუნებრივია, ვგულისხმობთ მოძღვრებას „იდეალური ტიპების“ შესახებ. ეს არის წარსული შემეცნების ერთი საინტერესო მეთოდი, რომელიც სულაც არ წარმოადგენს უკანასკნელ ჭეშმარიტებას და გერმანელ ისტორიკოსებს შორის სერიოზულ აზრთა სხვაობას და კამათს იწვევს.

მაქს ვებერის მოძღვრების მიხედვით, ისტორიკოსი თავის საჭმიანობას იწყებს საერთო კონცეფციით. ეს ნიშნავს იმას, რომ ის იქმნის წარმოდგენას ისტორიული წარსულის იმ ფრაგმენტზე, რომელიც მას აინტერესებს. გერმანელი მეცნიერები უფრო იმ აზრისაკენ იხრებიან, რომ „იდეალური ტიპი“ წარმოადგენს მხოლოდ აზრობრივ კონსტრუქციას, რომელიც გვეხმარება უფრო კარგად გავიგოთ ინდივიდუალური, განუმეორებელი. ფაქტობრივად, „იდეალური ტიპი“ წარმოადგენს წინასწარ ჰიპოთეზას [29]. შესაძლოა, მაქს ვებერი, მკაფიოდ არ გამიჯნავს ორ ცნებას – ტიპილოგიას და იდეალიზაციას. სხვათა შორის, ამ თვალსაზ-

რისით საგულისხმო უნდა ჩანდეს საკუთრივ ტერმინი „იდეალური ტიპები“ [30].

ისტორიული აზროვნების და ცოდნის განვითარების საქმეში ეტაპობრივ მოვლენას წარმოადგენდა „ანალების“ სკოლის ფრანგი ისტორიკოსების შემოქმედება. ფაქტობრივად, სწორედ მათ ჩაუყარეს საფუძველი „ახალ ისტორიულ მეცნიერებას“. სწორედ „ანალების“ სკოლის ფრანგი ისტორიკოსები, პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, მათი დამაარსებლების ლუსიენ ფევრის და მარკ ბლოკის სახელს უკავშირდება „კოპერნიკისეული გადატრიალება“ ისტორიკოსის პროფესიაში, რომელმაც ძირფესვიანად შეცვალა ისტორიკოსის დამოკიდებულება კვლევის ობიექტისადმი.

კატეგორიულად იმის მტკიცება, რომ „ანალების“ სკოლის ფრანგი ისტორიკოსები კარგად იცნობდნენ მაქს ვებერის თეორიული ხასიათის ძიებებს, ძნელია, მაგრამ მათ შორის სულიერი ნათესაობა აშკარად შეინიშნება, რაც ძალზე საყურადღებოა. ფრანგულ „ახალ ისტორიულ მეცნიერებას“ და ნეოკანტიანელებს შორის არანაირი უფსკრული არ არსებობს, როგორც ეს ერთი შეხედვით შეიძლება ჩანდეს. უახლოეს გამოკვლევებში [31] ხაზგასმულია, რომ ისინი ერთსა და იმავე საკითხებს უდგებიან სხვადასხვა კუთხით – ფრანგი ისტორიკოსები კონკრეტული ისტორიული გამოკვლევების ჭრილში, ხოლო გერმანელი სწავლულები – ეპისტემოლოგიის, გნოსეოლოგიის დონეზე. ამით ფაქტობრივად გაბათილებულ იქნა ის სკეპტიკური დამოკიდებულება, რომელსაც ამ თემის მიმართ ამჟღავნებენ ფრანგი ისტორიკოსები ჟაკ ლე გოფის მეტაურობით.

მათი ყურადღების ცენტრში დგას პრობლემები, პრობლემური აზროვნება, ლუსიენ ფევრი დასძენდა „არ არის პრობლემა, მაშასადამე, არ არის ისტორია“ [32].

ნეოკანტიანელებისაგან განსხვავებით, „ანალების“ სკოლის ფრანგი ისტორიკოსები შედარებით გულგრილ დამოკიდებულებას იჩენდნენ ისტორიის ეპისტომოლოგიის პრობლემისადმი. სამაგიეროდ მრავალ ნოვაციას და სიახლეს შეიცავს მათი კონკრეტული ისტორიული გამოკვლევები.

„ანალების“ სკოლის ისტორიკოსები დიდ ყურადღება უთმობენ სტრუქტურებს, ხოლო მოვლენათა ისტორიის მიმართ შედარებით გულგრილ დამოკიდებულებას იჩენდნენ. ეს კი უკვე სულ სხვა უკიდურესობა იყო. ეს თვალსაზრისი საკმაოდ მკაფიოდ ჩამოაყალიბა ცნობილმა ინგლისელმა სწავლულმა რობინ ჯორჯ კოლინგვუდმა: „ფაქტები არაფერია, ინტერპრეტაცია – ყველაფერი“.

თანამედროვე ისტორიოგრაფიის კრიზისში ბრალი დავდოთ „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსებს, ცხადია, აბსურდული იქნებოდა. ისინი შეეცადნენ მოეძებნათ ამ რთული სიტუაციიდან გამოსავალი და დასახეს კრიზისის დაძლევის გზები. ეს იყო კონსტრუქციული მიდგომა. მათ ახალი სიტყვა თქვეს ისტორიულ მეცნიერებაში და ამის იგნორირება, უგულველყოფა, გამართლებული არ უნდა იყოს [34].

საინტერესოა თანამედროვე ევროპულ ისტორიოგრაფიაში მიმდინარე მეთოდოლოგიური ძიებები. იგი პირველ ყოვლისა, ყურადღება იპყრობს თავისი მრავალფეროვნებით, მრავალვარიანტულობით, რაც ისტორიული მოვლენების პლურალისტური გაშუქების ლოგიკურ შედეგს წარმოადგენს.

თანამედროვე ევროპულ ისტორიულ მეცნიერებაში არსებულ ვითარებას ისტორიკოსები ერთგვაროვნად არ აფასებენ. გამოითქვა სრულიად განსხვავებული შეხედულებები. ევროპულ ისტორიულ აზროვნებას დიდ წარმატებებთან ერთად ჰქონდა ჩავარდნები, კრიზისი. ამან არ უნდა შეგვაშინოს, პესიმისტურად არ უნდა

განგვაწყოს. საქმის ვითარების გამუქება, როგორც ამას დიდი ხნის მანძილზე საბჭოთა ისტორიოგრაფია ჩადიოდა, ცხადია, არ ღირს და ზედმეტია. საქმე ისა, რომ კრიზისი ისტორიული მეცნიერებისათვის ჩვეულებრივი მოვლენაა და წინააღმდეგ შემთხვევაში მის წინსვლა წარმოუდგენელი იქნებოდა. ერთხელ, როდესაც სახელმძღვანელო ფრაგმა ისტორიკოსებმა ფერნან ბროდელმა მოისმინა თავისი კოლეგების შეშფოთება ისტორიული მეცნიერების კრიზისზე, მშვიდად მიუგო „კრიზისი ეს მეცნიერების ნორმალური მდგომარეობაა. მეცნიერება, რომელიც კრიზისს არ განიცდის, იმყოფება სტაგნაციის მდგომარეობაში“ [28. 35]. საინტერესოა, რომ სხვადასხვაგვარი შეიძლება იყოს კრიზისის ხასიათი, ბუნება. ერთ შემთხვევაში ეს შეიძლება იყოს ზრდის კრიზისი, ხოლო მეორე შემთხვევაში კი ის უფრო მძიმე ფორმით მიმდინარეობდეს და ლეტალურ (სასიკვდილო) ხასიათს ატარებს.

ერთნი უფრო იმ აზრისაკენ იხრებიან, რომ აქ უნდა ვიგულისხმოდეთ „ზრდის კრიზისი“. მეორენი მასში სულ სხვაგვარ შინაარსსა და ამათ გამოხატავენ საერთოდ ისტორიული მეცნიერების გლობალურ კრიზისს. მესამენი კრიზისს იმაში ხედავენ, რომ ისტორიაში შემოიჭრა მისთვის მიუღებელი ფილოსოფიური პარადიგმები, რომელიც შეუძლებელს ხდის სანდოობის „სპეციფიკური ისტორიული“ კრიტერიუმების რეალიზებას [35]. ჩვენ ძალიან ფრთხილად, მაგრამ იმ თვალსაზრისაკენ უფრო ვიხრებით, რომ ეს არის ზრდის კრიზისი.

პირველ ყოვლისა, ხაზი უნდა გაუსვათ იმას რომ უახლეს ისტორიოგრაფიაში იგრძნობა მეცნიერული სკოლების საერთო დონის დაქვეითება და ისტორიული გამოკვლევების ინდივიდუალიზაცია.

უახლეს ფრანგულ ისტორიოგრაფიაში დომინანტის მდგომარეობა უკავია ისტორიულ-ანთროპოლოგიურ მიდგომას, რომლის

სათავეებთან დგანან „ანალების“ სკოლის დამაარსებლები ლუსიენ ფევრი და მარკ ბლოკი [36].

ძალიან ბევრი მომხრეები შეიძინა ისტორიულ-დემოგრაფიულმა მეთოდმა. „დემოგრაფიული ისტორია ყოველთვის არსებობდა. ახლა მას უნდა მოეძებნოს თავისი ადგილი, რომელიც შეიძლება იყოს მხოლოდ პირველი“ – დასძენს ფრანგი ისტორიკოსი პიერ შონიუ.

დიდი ყურადღება ექცევა ისტორიაში მათემატიკური მეთოდის გამოყენებას, მისი ერთ-ერთი მოთავეა ემანუელ ლერუა-ლადური. მას პიერ შონიუმ „ელექტრონიკის საუკუნის ისტორიკოსი“ უწოდა [37].

თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში ფართოდ მოიკიდა ფეხი სტრუქტურალისტურმა მეთოდმა. მას ბევრი მომხრე ჰყავს (კლოდ კლევი-სტროსი, მიშელ ფუკო). ზოგიერთმა (ე. სესტანი) იმდენად შორს შეტოპა, რომ სტრუქტურალზმს ისტორიულ მეცნიერებაში უკანასკნელ სიტყვად მიიჩნევდნენ, რაც, ცხადია, საკამათოა.

თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში შეინიშნება გატაცება „მიკროისტორიით“, როგორც მკვლევარები აღნიშნავენ, საკუთრივ ეს „მიკროისტორია“ ყველას სხვადასხვაგვარად ესმის [38]. ბუნებრივია, თავისი მომხრეები ჰყავს ნარატიულ (თხრობით) ჟანრს. პოსტ-მოდერნისტული ისტორიის იდეამ პირველად ამერიკის შეერთებული შტატების და ინგლისის ისტორიოგრაფიაში გაიჟღერა.

ეს მხოლოდ უახლესი ისტორიოგრაფიის ზოგიერთ მეთოდ-ოლოგიური ტენდენციებია და ამ პრობლემის უფრო დეტალური განხილვა საუბრის ცალკე თემაა, მას, ალბათ, ერთი საინტერესო ნაშრომი შეიძლება მიეძღვნას.

თანამედროვე ინგლისელი ისტორიკოსის ლოურენს სტოუნის აზრით, დამაფიქრებელია მეტიმეტი გატაცება კვანტიფიკაციით

ფსიქოლოგიური შტუდიებით, სწორხაზოვანია – პრიმიტიულია ახსნის სისტემა.

პესიმისტურად ჟღერს და შესიტყვების სურვილს ბადებს, XX საუკუნის ფრანგი მეცნიერის, ექს-ენ- – პროვანსის უნივერსტეტის პროფესორის, პოლ ვეინის მტკიცება, რომ ისტორიკოსის მეთოდი ჰეროდოტეს და თუკიდიდეს შემდეგ არ შეცვლილა. „ისტორიას არ გააჩნია, არც სტრუქტურა, არც მეთოდი და თავიდანვე ნათალია, რომ ნებისმიერი თეორია ამ სფეროში მკვლადშობილია“ [40. 37]. ფაქტობრივად ის კითხვის ნიშნის ქვეშ სვამს იმ ევოლუციას, რომელიც განიცადა ისტორიის კვლევის მეთოდებმა უძველესი დროიდან დღემდე, კატეგორიულად უგულბებელყოფს ამ სფეროში რაიმე პროგრესს. ეს კი, ცხადია მიუღებელია.

ლიტერატურა:

1. გრ. ნათაძე, საზოგადოებათმცოდნეობის მეთოდოლოგიის და მეთოდიკის საკითხები, თბ., 1931. ამ თემაზე დაწვრილებით იხილეთ: მ. კალანდაძე, დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში XX საუკუნის პირველ ნახევარში, თბ., 1999.
2. И. Ирибаджаков, Клио перед судом буржуазной философии, М., 1972. Вступление академика М. В. Нечкиной – История и Социология, М., 1964.
3. Р. Коллингвуд, Идея истории, автобиография, М., 1980.
4. ნ. ლომოური, ბერძენი ლოგოგრაფოსები, ბერძენები და რომაელი ისტორიკოსები, თბ., 1998.
5. ჰეროდოტე, ისტორია, ტ. I, თბ., 1975, ტ. II, თბ., 1976.
6. Фукидид, История, М., 1980.

7. ფ. ლომაშვილი, ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია, ნაწ., I, თბ., 2003.
8. Ж. Боден, Методы легкого познания истории, М., 2000.
დაწვრილებით იხილეთ მ. ბიბიკოვის რეცენზია – „Новая и новейшая история“, №3, 2001.
9. ინტელექტუალურ რევოლუციაზე იხ. В. Кирсанов, Научная революция XVII века, М., 1987.
10. Ed. Fueter, Geschichte der neueren Historiographie, Berlin, 1936, Н. Макиавели, история Флоренции, М., 1973.
Ф. Бурлацкий, Загадка и уроки Николо Макиавели, М., 1977. А. Риклин, Николо Макиавели, Искусство властвовать, СПб. 2002. М. Юсим, Макиавели: Карьера чиновника и судьба мыслителя, «Новая и новейшая история», №6, 2006.
11. გ. კილურაძე, ახალი ისტორია, ნაწ. I, თბ., 1970.
12. ლ. ფირცხელავა, ისტორიული მეცნიერების შესავალი, თბ., 1994. ამ თემას რატომღაც დუმილით უვლის გვერდს ფ. ლომაშვილი თავის წიგნში „ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია“ [7].
13. О. Ваинштейн, Историография средних веков, М., 1940.
14. М. Нечкина, Т. Пашуто, Е. Черняк, Эволюция исторической мысли в середине XIX века, «Вопросы истории», №12, 1965.
15. Н. Ерофеев, Что такое история, М., 1976.
16. იხ. Фр. Meineke, Возникновение историзма, М., 2004.
ფრ. მაინეკეს ისტორიზმის გენეოლოგია გადატვირთული უნდა ჩანდეს. ისტორიზმის წინამორბედები განიხილება როგორც ისტორიზმის წარმომადგენლები, ეს კი საკამათოა. მ. კალანდაძე, გერმანელი ისტორიკოსი ფრიდრიხ მაინეკე

- კრებული: ევროპა და საქართველო, ნაკვეთი V, თბ. 1991; მ. კალანდაძე, ფრიდრიხ მაინეკე „ისტორიზმის წარმოშობა – ახალი 7 დღე, 10-16 ივნისი, 2005; Э. Трельч, Историзм и его проблемы, М., 1994.
17. М. Барг, Эпохи и идеи (становление историзма), М., 1987.
 18. G. Mehlis, Lehrbuch der geschichts philisophie, Berlin, 1915; H. Schleier, Die Ranke Geschichts Wissenschaft. Bd. 2. Berlin, 1965.
 19. О Ваинштейн, Леопольд Фон Ранке и современная буржуазная историография – Труды Лоии, вып 3., М-Л., 1961; Н. Смоленский, Л. Фон Ранке, Методология и методика исторического исследования, Труды Томского университета, т. 187. Томск, 1966; Н. Ростиславлева От Шлоссера к Ранке: истинная или мнимая прерывность исторического Знание – Диалог во времени. Альманах интеллектуальной истории, вып: 4. М., 2001.
 20. О. Ваинштейн, Очерки развития буржуазной философии и методология истории в XIX-XX веках, Ленинград, 1979.
 21. Ш. Ланглуа, Ш. Сеньебос, Введение в изучение истории, СПб. 1899.
 22. Фюстель де Куланж, История общественного строя в древней Франции. т. 4, СПб., 1907.
 23. Г. Бокль, История цивилизации Англии, т. I, СПб., 1862.
 24. ციგ: Б. Могильницкий, Между объективизмом и релятивизмом: дискуссии в современной американской историографии, «Новая и новейшая история», №5, 1993.
 25. Фюстель де Куланж, История общественного строя в древней Франции. т. 3, СПб., 1907.

26. Э Меиер, Методологический и теоритический вопросы истории, М., СПб., 1904.
27. Г. Риккерт, Философия истории, СПб., 1908; Г. Риккерт, Границы естественнонаучного образования понятий. Логическое введение исторической науки, СПб., 1903; В. Вилдельбанд, Предюдии, СПб., 1903.
28. А. Гуревич, О кризисе современной исторической науки, «Вопросы истории», №2-3, 1991.
29. ეს ოდეები უღევს საფუძვლად მაქს ვებერის კონკრეტულ ისტორიულ გამოკვლევებს: М. Вебер, Город, Пг., 1923; М. Вебер, История хозяйства, Пг., 1923 და სხვა.
30. მ. ვებერის მოძღვრება დაწვრილებით იხილეთ: В. Момзен, Макс Вебер и историческая наука – «Новая и новейшая история», №4, 1990; А. Патрушеев, Ренесанс Макса Вебера: истоки, дискуссии, тенденции – «Новая и новейшая история», №1, 1993; А. Гуревич, История историка, 2004. М. Вебер, жизнь и творчество Макса Вебера И 2007. А. Медушевский, Новая книга о Макс Вебере – «Новая и новейшая история», №1, 2008. ქართულ ენაზე ამ საკითხზე იხ.: მ. კალანდაძე, გრანდიოზული გადატრიალება ისტორიულ მეცნიერებაში. ისტორიული ბიებანი, №8-9, 2006.
31. O. Dumoulin, Mark Bloch, Le soldat et le Cutouen, Paris, 2000. ეს აზრი კიდევ უფრო ადრე გამოთქვა რუსმა მედიევისტმა არონ გურევიჩმა: Гуревич, «Новая историческая наука» во Франции: достижения и трудности (критические заметки медиевиста), История и историки 1981. 1985 და სხვა.
32. М. Блок, Апология истории, 1986; Л. Февр, Бой за историю, 1991.

33. М. Блок, Характерные черты французской аграрной истории, 1957; М. Блок, Феодальное общество, 2003. Ф. Бродаль Материальная цивилизация, экономика и капитализм XV-XVII вв. т. 1-3, Москва 1986-1992; ფ. ბროდელზე იხ.: Л. Таран, Историческая мысль Франции и России 70-е годы XIX века 40-е годы XX века, Киев, 1994; М. Юсим, «Средиземноморье»; Ф. Бродель: Человек в ландшафте большой истории – «Новая и новейшая история», №5, 2005; П. Шонью, Цивилизация классической Европы, Екатеринбург, 2005.
34. „ანალების“ სკოლაზე ქართულ ენაზე არსებობს ლიტერატურა: გ. კილურაძე, ახალი ისტორია, ნაწ. I, 1970; რ. მეტრეველი, კლიოს მუარველობის ქვეშ, „მაცნე-ისტორის სერია“, №4, 1990; რ. მეტრეველი, მცირე განსჯა უკ ლე გოფის წიგნის „წარმოსახვითის შუასაუკუნეებრივი სამყაროს“ წაკითხვის შემდეგ, 2005; ნ. ჩიქოვანი, „ანალების“ სკოლა და ისტორიის ცივილიზაციური ხედვის საკითხები, კრებ. „კულტურის ისტორიის საკითხები“, VI, 1999; ე. კვაჭანტირაძე, ისტორიული მეხსიერების ცნება და სამეცნიერო პრობლემა ევროპულ ისტორიოგრაფიაში, – ქართული წყაროთმცოდნეობა, ნაკვეთი XII. თბ., 2010. მ. კალანდაძე, „კოპერნიკისეული გადატრიალება ისტორიკოსის პროფესიაში – კლიო“ № 14 თბ., 2002. მ. კალანდაძე, ფრანგი ისტორიკოსის უკ ლე გოფის „ხანგრძლივი შუასაუკუნეების“ კონცეფცია, კრებული მიძღვნილი თამარ გამსახურდიას 70 წლისთავისადმი, 2008; მ. კალანდაძე, მარკ ბლოკის „ფეოდალური საზოგადოება“, კრებ.” „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, ნაწ. II, 2007; მ. კალანდაძე, ფრანგი ისტორიკოსი მარკ ბლოკი, ისტორიული პარადიგმები, 2009; რეცენზიები: მ. კალანდაძე, ლუსიენ

ფევერის წიგნი „ბრძოლა ისტორიისათვის“, სალიტერატურო გაზეთი, 19 ნოემბერი, 1997. კ. ანთაძე, მ. კალანდაძე საინტერესო ნაშრომი ფრანგი ისტორიკოსის ჟაკ ლე გოფის წიგნზე, გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“, 17 ივნისი, 2005; მ. კალანდაძე, პიერ შონიუს „კლასიკური ევროპის ცივილიზაცია“, გაზეთი „ახალი 7 დღე“, 11-17 აგვისტო, 2006; მ. კალანდაძე, ჟორჟ დიუბის „რაინდი ქალი და მღვდელი“, გაზეთი „ახალი 7 დღე“, 2-8 თებერვალი, 2007; მისასაღმებლად მიგვაჩნია ამ თემატიკით ახალგაზრდობის დაინტერესება. რ. ლაბაძე, მენტალიტეტის კვლევის თანამედროვე მეთოდები მონტაიუს მაგალითზე, „უნივერსიტეტის შრომები – ისტორიის სერია“ ტ. 328, თბილისი, 1999; რ. ლაბაძე, ცოდვა და შიში შუა საუკუნეებში (ქართული მენტალური მოდელის ორი ასპექტი), საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბილისი, 2005; ნ. ლაშხი, ინტერდისციპლინარული კვლევის საკითხები „ანალების სკოლის“ წარმომადგენლებთან (ლუსენ ფევერი, ფერნან ბროდელი, ჟაკ ლე გოფი). ეთნოლოგია, სოციოლოგია, კულტუროლოგია – ინტერესთა ურთიერთგადაკვეთა და ინტეგრაციის პერსპექტივები, 2004. მ. ქართველიშვილი, ფერნან ბროდელი (შტრიხები მეთოდოლოგიური პორტრეტისათვის) – კრ. მიძღვნილი ვლადიმერ ივანოვის და რევაზ ლასკარის ხსოვნისადმი, თბ., 2007.

35. Л. Стоун, Будущее истории №4, 1994; А. Чубарьян, Пребывает ли история как наука в кризисе? – Таис, №1, 1997; В. Мучник, И. Николаева, От класики к потмодернизму. О тенденциях развития современной западной исторической мысли – к новому пониманию человека в истории, Томск, 1994.

36. Ж. Ревель, История и социальные науки во Франции. На примере Эволюции школы «аналов» – «Новая и новейшая история», №5, 1999.
37. К. Хвастова, Постмодернизм, Синергетика и современная историческая наука – «Новая и новейшая история», №2, 2006.
38. Э. Гренди, Ещё раз о микроистории – Казус, 1996.
39. М. Эмар, История и компаративизм, – «Новая и новейшая история», №5, 1999; Методологические проблемы исторической информатики и квантитативной истории – «Новая и новейшая история», №3,5, 1997; Смоленский, Возможна ли общеисторическая теория? – «Новая и новейшая история», №1, 1996. Н. Смоленский, Проблемы теоретико плюрализма, – «Новая и новейшая история», №1, 1998; А. Аникеев, О некоторых вопросах современной методологии истории – «Новая и новейшая история», №6, 1996; А. Кунина, Проблемы методологии в журнале «История и теория» (США) – «Новая и новейшая история», №5, 2002; Н. Трубникова, П. Уваров, Пути эволюции социальной истории во Франции – «Новая и новейшая история», №6, 2004; В. Жигунов, Г. Мягков, К новому пониманию человека в истории, очерки развития современной исторической мысли, Томск, 1994; В. Страда, Глобализация и история – «Новая и новейшая история», №6, 2002; Л. Репина, Интеллектуальная история на рубеже XX-XXI веков, – «Новая и новейшая история», №1, 2006.
40. Гобозов, И. Гобозов, Современная французская буржуазная философия истории, М., 1978.

41. А. Румянцева, Теория истории, Учебное пособие, М., 2002. Е. Блосфельд, Введение в историю, Учебное пособие, Волгоград, 2003. Н. Селунская, Проблемы методологии истории, Учебное пособие, М., 2003. Н. Минков, Методология истории, Р./д. 2004. Л. Репина, В. Зверева, М. Парамонова, История исторического знания, Пособие для студентов, М., 2004. А. Бочаров, Основные методы исторического исследования, учебное пособие, Томск, 2006. Н. Смоленский, Теория и методология истории, Учебное пособие, М., 2007. Дж. Тот, стремление к истине как овладеть мастерством историка, М., 2000. А. Про, Двенадцать уроков по истории, М., 2000. И. Гобозов, Введение в философии истории, М., 1993. Ю. Семенов, Секреты клио: сжатое введение в философию истории, М., 1996. Философия истории. Общая теория. Основные проблемы, идеи и концепции, от древности до наших дней, М., 2003.

ისტორია, ისტორიოგრაფია, ისტორიის ფილოსოფია, მეთოდოლოგია

ამ მონაკვეთში შევეცდებით გავაშუქოთ ისტორიის, ისტორიოგრაფიის, ისტორიის ფილოსოფიისა და ისტორიის მეთოდოლოგიის ურთიერთობა. მათი ადგილი მეცნიერებათა სისტემაში. თემა არის ფრიად აქტუალური, საინტერესო და რთული. ამ ძნელ პრობლემაზე, საუბარს უმთავრესად ის გარემოება გვაბედინებს, რომ მასზე ქართულ ენაზე ძალიან ცოტაა დაწერილი.

დავიწყოთ ისტორიით. რა არის ისტორია? ამ კითხვაზე მეცნიერთა შორის ერთსულოვნება არასოდეს არ სუფევდა და მათ შორის კონსენსუსი მიღწევა ადვილი საქმე არ უნდა ჩანდეს. ეს კამათი, ალბათ, კიდევ დიდხანს გასტანს და ამაში ალოგიკური არაფერია. აქ აისახება სავსებით რეალური ვითარება. XX საუკუნის პოლანდიელი ისტორიკოსის პიტერ ჰეილის თქმით, „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“. აქ კარგადაა დანახული ისტორიის შემეცნების პროცესი და ზუსტადაა განსაზღვრული ისტორიული ცოდნის მნიშვნელობა.

სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს, რომ XIX საუკუნის შუა ხანებში ისტორიამ მოიპოვა მეცნიერებათა სისტემაში დამოუკიდებელი სტატუსი. ეს იყო მეცნიერული ისტორიის ორი ძირითადი კომპონენტის, ისტორიის მიერ საკუთარი ამოცანების უფრო ღრმა გააზრების და ისტორიული წყაროების კვლევის კრიტიკული მეთოდის დამუშავების, სინთეზის ლოგიკური შედეგი. [1, 26, 2, 29]. თითქოსდა ამით კამათი იმაზე, თუ რა არის ისტორია, დასრულდა, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა. პირიქით, შეიძლება

ითქვას, რომ ღაჟა ამ თემაზე ახალი ძალით გაჩაღდა და კიდევ უფრო მწვავე ხასიათი მიიღო.

ამ დისკუსიას გააჩნია ორი მხარე: ზოგადი და კონკრეტული. რა არის ისტორია? ერთნი ამტკიცებენ, რომ ისტორია არის მეცნიერება, და ხაზს უსვამენ მეცნიერებათა სისტემაში მის დამოუკიდებელ სტატუსს. ეს არის ერთი ხედვა, არსებობს განსხვავებული თვალსაზრისიც. მისი მოხრეები ფიქრობენ, რომ ისტორია არაა მეცნიერება და კატეგორიულად უარყოფენ მეცნიერებათა სისტემაში ისტორიის ადგილს.

XX საუკუნის ინგლისელი ისტორიკოსი, ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი, ვ. უოლში აღნიშნავდა, რომ „თავდაპირველად უნდა დამტკიცო, რომ ისტორია, როგორც მეცნიერება არსებობს, რაშიც მე დიდი ეჭვი მეპარება“. მას ეთანხმება ამერიკელი მეცნიერი მორტონ უაიტი, რომელიც დარწმუნებულია, რომ „ისტორია არაა მეცნიერება“ [3. 165].

საინტერესოა ამ პრობლემის კონკრეტული გადაწყვეტა. იკვეთება რამდენიმე მაგისტრალური მიმართულება. 1. ისტორია წარმოადგენს სიტყვაკაზმული ლიტერატურის ნაისრსახეობას. ეს მოსაზრება არაახალია, ძველია და მისი ფესვები ძველი საბერძნეთის ისტორიაში უნდა ვეძებოთ. ფრიად სიმპტომატურია, რომ ისტორიის მუზა „კლიო“ ამავე ღვთაებას იყო პოეზიის მუზა. ამ მოსაზრების მომხრეები ორ განშტოებად იყოფიან: ა) ერთნი პოეზიას უფრო ფილოსოფიურად, მეცნიერულად, მიიჩნევენ და ისტორიაზე მაღლაც კი აყენებენ. ბ) მეორენი ძალზედ აახლოებენ ისტორიას და სიტყვაკაზმულ ლიტერატურას და ირწმუნებიან, თითქოს ისტორიოგრაფიის და დრამატურგის ამოცანები იდენტურიან.

ცნობილი ბერძენი მოაზროვნე არისტოტელე ფიქრობს, რომ „ისტორიკოსი და პოეტი ურთიერთისაგან განსხვავდებიან იმით

რომ პირველი ლაპარაკობს იმის შესახებ, რაც მოხდა, მეორე კი იმის შესახებ, რა შეიძლებოდა მომხდარიყო. ამის გამო პოეზია უფრო ფილოსოფიურია და უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე ისტორია. პოეზიას უფრო მეტად მხედველობაში აქვს ზოგადი, ისტორიას კი უფრო მხედველობაში აქვს ცალკეული“ [4. 161]. ისტორიას პოეზიაზე უფრო დაბლა აყენებდა ინგლისელი მოაზროვნე ფრენსის ბეკონი. მან მოგვცა მეცნიერების კლასიფიკაცია ადამიანის უნარების მიხედვით ისტორია – მეხსიერება, პოეზია – წარმოსახვა, ფილოსოფია – გონება. [5. 45]. ამგვარი დაყოფა, ცხადია, ძალზე პირობითია და საკამათოა. XX საუკუნის გერმანელი ისტორიკოსი თეოდორ შილერი თავის წიგნში „ისტორიის საწყისის“ აღნიშნავდა, რომ ფრიდრიხ შილერი ვალენშტაინის მოღვაწეობის შეფასების დროს თავის დრამაში „ვალენშტაინი“ გაცილებით უფრო ახლოს მივიდა ჭეშმარიტებასთან, ვიდრე თავის ისტორიული ნაშრომში „ოცდაათწლიანი ომი“ [6. 78-79]. ფაქტობრივად, აქ თ. შილერი იმ აზრს ავითარებს, რომ სიტყვაკზამული ლიტერატურის ნიმუში გაცილებით უფრო მაღლა დგას, ვიდრე ისტორიული გამოკვლევა. ეს არის ერთი ხედვა, რომელსაც გააჩნია თავისი ღირსებები და ნაკლი. არის სხვა ხედვაც, ფრანგი განმანათლებელი შარლ ლუი მონტესკიე და დიდი გერმანელი ფილოსოფოსი ჰეგელის ხაზს უსვამენ, რომ ისტორიას გააჩნია ფილოსოფიური, მეცნიერული, დატვირთვა. [7]. ასეთი განსხვავებული მიდგომა, ბუნებრივია, ცარიელ ნაიდაგზე არ აღმოცენებულა და უპირატესად იმით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული, რომ ერთ შემთხვევაში აქცენტი კეთდება ინტუიციაზე, ხოლო მეორე შემთხვევაში კი მეცნიერული აზროვნების როლზე.

ანტიკურ ეპოქაში ჩაეყარა საფუძველი პრინციპს „ისტორია იწერება არა მტკიცებისათვის, არამედ თხრობისათვის“. ამგვარმა

მიდგომამ საკმაოდ ნოყიერი ნიადაგი შექმნა ისტორიისა და სიტყვაკაზმული ლიტერატურის დაახლოებისათვის. ეს ადვილი გასაგებია. ისტორიის საამოდ თხრობა, აღწერა, მართლაც, ახლოს დგას სიტყვაკაზმულ ლიტერატურასთან. ამგვარმა მიდგომამ თავის აპოგეოს, პიკს, მიაღწია XIX-XX საუკუნეების ევროპულ ისტორიოგრაფიაში (ტრეველიანე, მომზენი, შპენგლერი, კროჩე, რასელი, ვალერი, ჰოიზინგა და სხვა). ამ ორი დარგის დაახლოების იდეა, ბუნებრივია, ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და მას განზოგადებისადმი სკეპტიკური დამოკიდებულება უდევს საფუძვლად. ასეთ მიდგომას აქვს თავისი რეზონი და ხაზს უსვამს განზოგადების სუბიექტურ ხასიათს. აქედან იღებს სათავეს ინტერპრეტაციისადმი მათი უნდობლობა. ეს არის ერთი მიდგომა, რომელიც უეჭველად შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს. არსებობს მეორე, უფრო ოპტიმისტური პოზიცია. მათი ღრმა რწმენით, წარსულის აღქმა მართალია ძნელია, სუბიექტურია, მაგრამ შეუძლებელი როდია, ისტორიკოსი გვთავაზობს წარსულის საკუთარ ვერსიას. არის ამაში რაიმე მიუღებელი, ცუდი? რა თქმა უნდა, არაფერი. არავინ არ უარყოფს ისტორიისა და სიტყვაკაზმულ ლიტერატურას შორის შეხების წერტილების არსებობას, მაგრამ მათი ძალიან დაახლოება, თითქმის გაიგივება, მაინც, ალბათ დიდი სიფრთხილეს მოითხოვს. საქმე ისაა, რომ მათ შორის პრინციპული ხასიათის განსხვავება არსებობს და ამის გვერდის ავლა, სწორი არ იქნებოდა. ისტორიას და სიტყვაკაზმულ მწერლობას შორის ზღვარს ავლენს მტკიცება. ისტორიკოსის მსჯელობა, დიდი თუ პატარა დებულება, მტკიცებას უნდა ემყარებოდეს. მტკიცება ანიჭებს ისტორიას მეცნიერულ ღირებულებას. XIX საუკუნის ფრანგი მწერლები ედმუნდ და ჟორჟ გონკურები დასძენდნენ „ისტორია არის რომანი, რომელიც მოხდა. რომანი – ეს არის ისტორია,

რომელიც შეიძლება რომ მომხდარიყო“ [8. 328]. ისტორიკოსის წარმოსახვები უნდა ემორჩილებდეს ჭეშმარიტების ძიებას [9].

2. მეცნიერების ერთი ჯგუფი მეტად აახლოებს ერთმანეთთან ფილოსოფიას და ისტორიას და იმ თვალსაზრისისაკენ უფრო იხრება, რომ ისტორია ფილოსოფიის ერთ-ერთ ნაირსახეობად, დარგად გვევლინება. აქ ფაქტობრივად საქმე გვაქვს ისტორიაზე უარის თქმასთან ამ შეხედულებას ავითარებს იტალიელი ფილოსოფოსი ჯოვანი ჯენტილე. მისი აზრით „ფილოსოფია მთლიანად ამოწურავს სულიერ რეალობას და არ ტოვებს სათანადო ნიადაგს, საიდანაც შეიძლება რომ აღმოცენდეს ისტორია“. [10. 251]

რა თქმა უნდა, ისტორიას და ფილოსოფიას შორის, უდაოდ, არსებობს შეხების წერტილები, ისინი ურთიერთქმედებენ. ყველაზე უფრო კარგად ეს მჟღავნდება მაშინ, როდესაც საქმე მიდგება წარსულის ინტერპრეტაციაზე, მაგრამ მიუხედავად ამისა, შეიძლება ითქვას, რომ ისტორიისა და ფილოსოფიის ძალიან დაახლოება, თითქმის გაიგივება, მაინც დამაჯერებელი არ უნდა იყოს, საქმე ის არის, რომ მათ შორის პრინციპული ხასიათის განსხვავებაა და ამაზე თვალის დახუჭვა უმართებულო იქნებოდა. მათ შორის პრინციპული განსხვავება ყველაზე უფრო რელიეფურად ჩანს შემეცნების სხვადასხვა საშუალებებში. თვით ერთი და იგივე მოვლენის შესწავლის დროს. ფილოსოფია იმარჯვებს ლოგიკურ მეთოდს, ხოლო ისტორია – ისტორიულ მეთოდს.

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ამ საკითხთან მიმართებაში სრულიად საპირისპირო პოზიციაზე დგას ცნობილი იტალიელი მეცნიერი ბენედეტო კროჩე. ის ანვითარებს მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც, შემეცნების ისტორიული მეთოდები გვევლინება „ერთადერთ ჭეშმარიტ შემეცნებად“ [11. 101-109]. ბ. კროჩე სულ სხვა კუთხით მიუდგა საკითხს. მისი მსჯელობის თანახმად ის-

ტორია შთანთქავს ფილოსოფიას და ამ უკანასკნელის ადგილი არ რჩება, ფილოსოფია გაუჩინარდა, გაქრა, ისტორიას შეეწირა. ეს კი სულ სხვა უკიდურესობა იყო.

3. XIX საუკუნის შუა ხანებიდან მკეთრად იკვეთება ტენდენცია, რომელსაც საბოლოოდ ისტორიის და სოციალოგიის დაახლოებასთან, თითქმის გაიგივებასთან მივყავართ. პოზოტივისტები სოციოლოგიას განიხილავდნენ, როგორც ისტორიის ერთ-ერთი ნაირსახეობას. მათი ერთ-ერთი თავკაცი ფიუსტელ დე კულანჟი პირდაპირ ამბობდა „ჭეშმარიტი სოციოლოგია – ეს ისტორიაა“. მისი თანამემამულე ანრი ბერი აღნიშავდა, „ისტორიის უმაღლესი მიზანია გახდეს წარსულის სოციოლოგია“ [3. 203]. პოლ ლაკობი დასძენდა „სწორედ ახსნილი ისტორია თავად გახდება სოციოლოგია“ [12]. ინგლისელი ისტორიკოსი ს. რენსიმენი კიდევ უფრო შორს მიდის და დასძენს, რომ „ისტორიას და სოციალოგიას შორის არავითარი განსხვავება არ არსებობს“. საინტერესოა, აღნიშნული პრობლემებისადმი იტალიელი ისტორიკოსის სესტანის მიდგომა, რომელსაც ამკარად ეტყობა „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების, პირველ რიგში კი, ფერნან ბროდელის გავლენის კვალი. „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების მსგავსად, ის ისტორიას ყოფს ორ ნაწილად, „ემპირიული ისტორია“, რომლისადმი ე. სესტანის დამოკიდებულება მკვეთრად გამოკვეთილად ნეგატიურია და „სტრუქტურების ისტორია“, რომლის მიმართაც იტალიელი ისტორიკოსი საკმაოდ კეთილგანწყობილი ჩანს. „მოსწონს თუ არა ეს ვინმეს, არავითარ ეჭვს არ იწვევს, რომ სტრუქტურული ისტორიოგრაფია, მიუხედავად არსებული რისკისა, მივიდეს სოციოლოგიასთან იდენტიფიკაციამდე, წარმოადგენს ჩვენი დროის მოწინავე ისტორიოგრაფიას...“ [13. 12]. ამგვარი მიდგომა ცალმხრივი უნდა ჩანდეს და მისთვის ნიშანდობლივია ემპირიული ისტორიისადმი

სკეპტიკური დამოკიდებულება, ფაქტების გარეშე სტრუქტურები იქცევიან, რჩებიან, გაუნძრევლად და უსიცოცხლოდ.

„ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების სახელს უკავშირდება ისტორიული მეცნიერების დეჰუმანიზაციის დაწყება. რა გზით აპირებდნენ ისინი ამ ჩანაფიქრის განხორციელებას? ისინი საზოგადოებრივი მოვლენების კომპლექსური შესწავლის მომხრეებად გამოდიან., უწინარესად ისტორიამ უნდა დაძლიოს იდეოგრაფიული, ინდივიდუალიზირებული, აზროვნება და შეუერთდეს ნომოტეტიკურ, განზოგადების უნარის მქონე, მეცნიერებებს. ასე წარმოიშვა დისციპლინათაშორისი დაახლოების, სინთეზის, იდეა. XX საუკუნის დასაწყისის ევროპული ისტორიოგრაფიის ფონზე ეს იყო სერიოზული წინდაგადადგმული ნაბიჯი. ასეთი მიდგომა საკმაოდ ნაყოფიერ ნიადაგს ქმნიდა ისტორიის და სოციოლოგიის დაახლოებისათვის. გლობალური მიდგომა არც სოციოლოგიისათვისაა უცხო. ასე გაიღო ხიდი ამ ორ დარგს შორის. უშუალო აქედან გამომდინარეობს „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების, განსაკუთრებით კი ფერნან ბროდელის მიერ ამ ორი დარგის, ისტორიის და სოციოლოგიის, ძალიან დაახლოება, თითქმის გაიგივება. [14]. ბუნებრივია, ეს მიდგომა არ წარმოადგენს უკანასკნელ სიტყვას ისტორიულ მეცნიერებაში, როგორც ამას ხაზს უსვამენ „ანალების“ თაყვანისმცემელი ისტორიკოსები, პირველ რიგში კი იტალიელი ისტორიკოსი ე. სესტანი. ეს არის ერთი საინტერესო მიდგომა, რომელსაც გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. მისთვის უცხო არ უნდა იყოს „მოვლენათა ისტორიისადმი“ ირონიული, სკეპტიკური, დამოკიდებულება. უშუალოდ ამის შედეგია პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიისადმი ნიჰილისტური მიდგომა. ეს კი მიუღებელი უნდა იყოს.

არის სრულიად განსხვავებული ზედვა. მის მომხრეები ერთ-მანეთს უპირისპირებენ ისტორიას და სოციოლოგიას, ერთ-ერთმა პირველმა ეს მოსაზრება გამოთქვა ცნობილმა ფრანგმა ისტორიკოსმა, სორბონოს უნივერსიტეტის პროფესორმა, შარლ სენიობოსმა. მისი თვალსაზრისით ისტორიკოსის მთავარი ამოცანაა წყაროების გულდასმით შესწავლა და ყოველმხრივი კრიტიკა, ხოლო ისტორიის განვითარების კანონების დადგენა კი სოციოლოგიის მოვალეობას წარმოადგენს. [15]. ფრანგი მეცნიერის ფრანსუა სიმიანის თანახმად, „ისტორიის სოციოლოგიის მოახლის ფუნქცია აკისრია“. მისი ღრმა რწმენით, „ისტორიკოსის და სოციოლოგის მიდგომებს შორის არსებობს უფსკრული. სოციოლოგია ეძებს კანონებს, ისტორია სოციოლოგიის დამატებას წარმოადგენს, რომელიც მას ნელლუულით ამარაგებს“. ეს უკვე სულ სხვა უკიდურესობაა. ამ ორ დარგს შორის ჩინური კედლის აღმართვა, ცხადია, არ ღირს, ზედმეტია.

საშუალოდ პოზიცია უკავია ცნობილ ფრანგ მეცნიერს ემილ დიურკჰეიმს. ის ცდილობს თავიდან აიცილოს ორივე უკიდურესობა. ისტორიის და სოციოლოგიის გაიგივება ან მათი მკვეთრი დაპირისპირება. მისი ღრმა რწმენით, „ისტორია საჭიროა სოციოლოგიისათვის და პირიქით“. „სოციოლოგმა უნდა მიმართოს ისტორიას. სოციოლოგიურ გამოკვლევას ესაჭიროება ისტორიული მომზადება. მაგრამ ეს სხვადასხვა მეცნიერებებია“. მკაცრად ჟღერს მარკ ბლოკის მოსაზრება, თითქოსდა „დიურკჰეიმის სკოლამ“, „ისტორიას ადგილი მიუჩინა შორს, ადამიანებზე მეცნიერებათა კუთხეში, სადღაც სარდაფში“ [16. 16] სინამდვილე ცოტა სხვაგვარადაა.

4. მეცნიერთა ერთი დიდი ნაწილი აღიარებს მეცნიერებათა სისტემაში ისტორიის ადგილს და დარწმუნებულია მის მეცნიერულ ღირებულებაში.

რანკეს და პოზიტივისტებს ეჭვი არ ეპარებათ, რომ ისტორიას გააჩნია მეცნიერული სტატუსი, მათი ერთ-ერთი თავკაცი ფიუსტელ დე კულანჟი აცხადებდა, რომ „ისტორია ერთ-ერთი რთული მეცნიერებაა“.

რანკემ საფუძველი ჩაუყარა ისტორიაში ფაქტის კულტს. მას ხშირად მიიჩნევდნენ თანამედროვე ისტორიული მეცნიერების ფუძემდებლად. რანკეს შემოქმედება წარმოადგენს ფაქტის კულტს [17]. ის იყო ზედმიწევნით სკრუპულოზური მკვლევარი, რანკესათვის მეცნიერული მეთოდი იყო წყაროების კრიტიკული ანალიზი და მას ღრმად სწამდა, პროფესიული ისტორიკოსის მიუკერძოებულობისა და ობიექტიურობის.

პოზიტივისტებმა ფაქტის კულტი წყაროს კულტად აქციეს. ფიუსტელ დე კულანჟი აცხადებდა „ტექსტები, ტექსტები და არაფერი ტექსტების გარდა“ [18. XII]. შესაძლოა, ისინი ძალიან, აახლოებდნენ, თითქმის აიგივებდნენ, ისტორიას წყაროთმცოდნეობასთან. შარლ ლანგლუა და შარლ სენიობოსი დასძენდნენ „ისტორიული მეცნიერება სხვა არაფერია, თუ არა წყაროების დამუშავება“. ამით პოზიტივისტებმა ფაქტობრივად მტკიცე საფუძველი ჩაუყარეს, ისტორიული მეცნიერებას და ამის გვერდის ავლა უმართებულო იქნებოდა. პოზიტივისტები ძალიან აახლოვებენ ისტორიას. საბუნებისმეტყველო მეცნიერებასთან. წყაროების ანალიზის საშუალებით ისინი ცდილობდნენ დაეყენებინათ ისტორია ზუსტი მეცნიერების, ბუნებისმეტყველების დონეზე. ფართო განზოგადებას რანკე და პოზიტივისტები სკეპტიკურად ეკიდებოდნენ და ამას უმთავრესად მისი სუბიექტური ხასიათით ხსნიდნენ. ამგვარი მიდ-

გომა, უდაოდ, შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს და გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. განზოგადებისადმი მეტიმეტი უნდობლობა პესიმისტური უნდა ჩანდეს და საკამათო.

შემდგომი მნიშვნელოვანი ნაბიჯი ისტორიის, როგორც მეცნიერების დამოუკიდებელი დარგის პრესტიჟის ამაღლების საქმეში ნეოკანტიენელების და მაქს ვებერის სახელთანაა დაკავშირებული. ნეოკანტიენელთა ეპისტემოლოგიის დამკვირდება ახალი სიტყვა იყო ისტორიულ მეცნიერებაში. ეს არის ახალი ისტორიული მეცნიერების დაბადება. მათ სახელს უკავშირდება ისტორიული მეცნიერების ემანსიპაცია, რაც იმაში გამოიხატება, რომ ნეოკანტიანელმა გაათავსუფლეს ისტორიული მეცნიერება საბუნებისმეტყველო დარგების ტირანიისაგან, რომელშიც ის აღმოჩნდა პოზიტივისტების ძალისხმევით. [19. 20, 21].

ისტორიის მეცნიერული სტატუსის დაცვის საქმეში, თავისი წონიანი სიტყვა თქვეს „ანალების“ სკოლის ფრანგმა ისტორიკოსებმა. პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, მათმა დაამარსებლებმა, ლუსიენ ფევრმა და მარკ ბლოკმა. ცხადია, შემთხვევითი სულაც არ ყოფილა, რომ მარკ ბლოკმა თავის წიგნს უწოდა „ისტორიის აპოლოგია“, ხოლო ლუსიენ ფევრმა „ბრძოლა ისტორიისათვის“. ლუსიენ ფევრი წერდა „მე მიყვარს ისტორია, ისტორია რომ არ მიყვარდეს, ისტორიკოსი არ გავხდებოდი“ [22. 24].

ერთნი საკმაოდ კეთილგანწყობილი ჩანან ისტორიის მუზის „კლიოს“ მიმართ და მას უწოდებენ „მუზებს შორის ყველაზე უფრო მკაცრს“, ხოლო მეორენი პირიქით, ძალზე უარყოფითად არიან განწყობილნი და მას მხოლოდ აუგად მოიხსენიებენ, ადარებენ „მოხეტიალე, გზაბნეულ, გზასაცდენილ ქალწულს“. რას იზამ. „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“.

ახლა შევეხებით ისტორიოგრაფიის, ისტორიის ფილოსოფიის და ისტორიის მეთოდოლოგიის მიმართებას და მათ ადგილს მეცნიერებათა სისტემაში. თემა არის ფრიალ აქტუალური, საინტერესო და რთული.

აღსანიშნავია, რომ ამ პრობლემების ირგვლივ მეცნიერთა შორის ერთსულოვნება არ ყოფილა და ცხარე დისკუსია არის გაჩაღებული. გამოთქმულია საპირისპირო მოსაზრებები. მათ შორის საერთო ენის გამონახვა პრაქტიკულად შეუძლებელი ჩანს და ეს კამათი, ალბათ, არასოდეს გასრულდება. ყოველთვის იქნებიან ერთი და მეორე მოსაზრებების მომხრეები ან მოწინააღმდეგეები. აღნიშნულ საკითხზე თავისი შეხედულების გამოთქმის უფლება ყველას აქვს. მეცნიერი გვაწვდის ამ თემის ხედვის მისეულ ვერსიას.

დავიწყოთ ისტორიოგრაფიით. მეცნიერებათა სისტემაში ისტორიოგრაფიის ადგილის თაობაზე სერიოზული აზრთა სხვადასხვა არსებობს და მკვლევარები ორ საპირისპირო ბანაკად არიან დაყოფილი, ერთნი, ნეოკანტიენელების მეთაურობით, ისტორიოგრაფიას აღიქვამენ, როგორც ფილოსოფიის შემადგენელ ნაწილს [19]. მეორენი კი, პირიქით, დიამეტრალურად განსხვავებულ პოზიციაზე დგანან და ირწმუნებიან, რომ ისტორიოგრაფია წარმოადგენს ისტორიული მეცნიერების შემადგენელ ნაწილს. ამ მოსაზრებას ავითარებდნენ იტალიელი ბენედეტო კროჩე და ინგლისელი რობინ ჯორჯ კოლინგეუდი.

ისტორიოგრაფიის ფილოსოფიის შემადგენელ ნაწილად გამოცხადება, როგორც ამას ხაზს უსვამენ ნეოკანტიანელები, დამაჯერებელი არ უნდა იყოს და საკამათოდ მიგვაჩნია. ცხადია, მათ შორის შეხების წერტილები არსებობს, მაგრამ ამავე დროს გვერდს ვერ აუვლი იმ პრინციპულ განსხვავებას, რომელიც არის ამ ორ

სფეროს შორის. გაცილებით უფრო მეტი შეხების წერტილები გააჩნდა ისტორიოგრაფიას ისტორიულ მეცნიერებასთან.

ჩვენი აზრით, ბ. კროჩე და რ. ჯ. კოლინგუდი ძალიან ახლოს მივიდნენ ისტორიულ რეალობასთან და ისტორიოგრაფიას ისტორიული მეცნიერების სფეროში მოიაზრებდნენ. ეს სავსებით მისაღები უნდა იყოს და სწორია. ისტორიის და ისტორიოგრაფიის გაიგივება მათი შეხედულების მინუსია. „მთელი ისტორია არის აზრის ისტორია“ [23. 385]. ასე და ამგვარად ისინი ჭეშმარიტების ზღურბლზე შეჩერდნენ და მისი გადალახვა ვერ შეძლეს. ერთი ნაბიჯის გადადგმა იყო საჭირო.

ისტორიოგრაფია ისტორიული მეცნიერების სპეციალური დისციპლინის – ისტორიული მეცნიერების ისტორიის კვლევის ობიექტია. ისტორიოგრაფია არის ისტორიული მეცნიერების ისტორია. ის მკვეთრად გამოიჯნულია ისტორიისაგან. ისტორიოგრაფიას თავისი კვლევის მეთოდები, თავისი ფაქტები და თავისი წყაროები – ისტორიოგრაფიული წყაროები აქვს. მისი კვლევის ძირითადი საგანია ისტორიული აზროვნების ისტორია. ისტორიოგრაფია არის დამხმარე ისტორიული დისციპლინა, რომელსაც მჭიდრო კონტაქტი აქვს მომიჯნავე დარგებთან, რომლებიც ურთიერთზემოქმედებენ მასზე და ამდიდრებენ მას ახალი იდეებით, თეორიებით, მეთოდებით. რაც მისი შემდგომი წინსვლის, განვითარების, ერთ-ერთი საიმედო საწინდარია. [2. 42-45. 31].

შემდგომი აქტუალური თემაა ისტორიის ფილოსოფიის მიმართება და ადგილი მეცნიერებათა სისტემაში. ამ საკითხისადმი დამოკიდებულება ერთგვაროვანი არ გახლავთ და გამოთქმულია რამდენიმე განხსვავებული შეხედულება, ძირითადი ტენდენციები ასეთია:

მკვლევართა ერთი ნაწილი, ნეოკანტიელების თავკაცობით, უფრო იმ თვალსაზრისისაკენ იხრებიან, რომ ისტორიის ფილოსოფია წარმოადგენს ფილოსოფიის შემადგენელ ნაწილს. მათი ერთ-ერთი აღიარებული ლიდერი ვილჰელმ ვინდელბანდი დასძენდა, „ისტორიის ფილოსოფიური გაშუქება, ფილოსოფიის ფარგლებში შედის, რამდენადაც ის შემოიზღუდება ხალხთა ცხოვრების ისტორიაში მოქმედი კანონების შესწავლით და წარმოადგენს ადამიანთა მიზან-შეწონილი მოქმედების საუფლოს, ხოლო ისტორიის ფილოსოფიის საკითხები, რამდენადაც ეს ფილოსოფია ისტორიული მოძრაობის საერთო მიზანსა და თანმიმდევრულ განხორციელებას სწავლობს პრაქტიკულ პრობლემათა რიცხვს განეკუთნება“. [24. 447].

მას კვერს უკრავს ნეოკანტიანელთა მეორე თვალსაჩინო წარმომადგენელი ჰანს რიკერტი. „ისტორიის ფილოსოფია, როგორც მეცნიერება პრინციპების შესახებ, აქ უფრო ზოგად ფილოსოფიურ კვლევას, განსაკუთრებით კი სამყაროს აზრის, ანდა უფრო მეცნიერული ენით რომ ვთქვათ, ადამიანური ცხოვრების საზრისის კვლევას უკავშირდება. ამიტომ, ისტორიის ფილოსოფიის ძირითადი დებულებები ფილოსოფიის, როგორც ღირებულებების მეცნიერების ძირითადი დებულებებს ემთხვევა“. [19. 110]. საკითხისადმი ნეოკანტიანლების დამოკიდებულება საინტერესოა და უეჭველად შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს. ფილოსოფიას და ისტორიის ფილოსოფიას შორის შეხების წერტილების არსებობას, რა თქმა უნდა, არავინ არ უარყოფს. ეს არის მედლის ერთი მხარე, რომელიც ნეოკანტიანელებს მშვენივრად ჰქონდათ გაცნობიერებული, რაც მათი შეხედულების პოზიტიური მომენტია, მაგრამ მიუხედავად ამისა შეიძლება ითქვას, რომ გარკვეული უკმარისობის გრძნობა მაინც გვრჩება. საქმე ისაა, რომ მხოლოდ ამის თქმა საკმარისი არ უნდა იყოს და აღნიშნულ თემაზე ამომწურავ, სრულყოფილ,

წარმოდგენას, როდი გვიქმნის. ორ გარემოებაზე გავამახვილებთ ყურადღებას. ნეოკანტიანელების მიერ ისტორიის ფილოსოფიის ფილოსოფიის შემადგენელ ნაწილად გამოცხადება დამაჯერებლად არ მიგვაჩნია. პირველ რიგში წამოიჭრება საკითხი ისინი ძალიან ხომ არ აახლოებენ, თითქმის აიგივებენ ისტორიის ფილოსოფიას და ფილოსოფიას? ხომ არ აკნინებს ეს ისტორიის ფილოსოფიის მნიშვნელობას, ღირებულებას? ხომ არ ჩაიკარგა ის ფილოსოფიაში? ამგვარი ხედვა მიუღებელი იქნებოდა. ისტორიის, კონკრეტულად კი ისტორიოგრაფიის და ისტორიის ფილოსოფიის შორის კონტაქტებზე ნეოკანტიანელები რატომღაც კრინტს არ ძრავენ და ღუმილით უვლიან გვერდს. ეს აღნიშნული პრობლემაზე მათი მსჯელობის აქილევსის ქუსლს წარმოადგენს.

მეცნიერთა მეორე ჯგუფი ავითარებს თვალსაზრისს, რომლის თანახმადაც ისტორიის ფილოსოფია წარმოადგენს ისტორიის შემადგენელ ნაწილს. ეს იდეა ყველაზე კარგად გამოხატეს ინგლისელმა სწავლულმა რობინ ჯორჯ კოლინგვუდმა და იტალიელმა ფილოსოფოსმა და ისტორიკოსმა ბენედეტო კროჩემ. „არ არსებობს არც ფილოსოფიის ისტორია, არც ისტორიის ფილოსოფია. არსებობს მხოლოდ ისტორია“ – დასძენს რ. ჯ. კოლინგვუდი. ანალოგიურ მოსაზრებას გამოთქვამს ბ. კროჩე „არ არსებობს არც ფილოსოფია, არც ისტორია, არც ისტორიის ფილოსოფია. არსებობს მხოლოდ ისტორია, რომელიც ფილოსოფიაა და არსებობს ფილოსოფია, რომელიც ისტორიაა“. [20. 234].

ფაქტობრივად ისტორიის ფილოსოფია გაქრა, გაუჩინარდა, ისტორიას შეერწყა. ზღვარი ისტორიას და დამხმარე ისტორიულ დისციპლინებს შორის წაიშალა, აღარ არსებობს. „მთელი ისტორია არის აზრის ისტორია“ – დაასკვნის რობინ ჯორჯ კოლინგვუდი [23. 385]. საკითხის ამგვარი ხედვა, ცხადია, ცარიელ ნიადაგზე

არ აღმოცენებულა და ის ემპირიული ფაქტოლოგიური, ისტორიისადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულების ლოგიკური შედეგია. რ. ჯ. კოლინგუდს უყვარდა თქმა „ფაქტები არაფერია ინტერპრეტაცია ყველაფერია“.

ცნობილი გერმანელი მკვლევარი მაქს ვებერი ფიქრობს, რომ ისტორიის ფილოსოფია ძალიან ახლო დგას სოციოლოგიასთან. ის ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „ისტორიის ადგილი დაიკავა სოციოლოგიამ“. ეს თვალსაზრისი ყველაზე რელიეფურად ჩამოაყალიბა გერმანელმა მკვლევარმა, ლაიპციგის უნივერსიტეტის პროფესორმა, პაულ ბარტმა. მის წიგნს ზუსტად ასე ჰქვია „სოციოლოგია, როგორც ისტორიის ფილოსოფია“. მას ღრმად სწამს, რომ სოციოლოგია მთლიანად ემთხვევა ისტორიის ფილოსოფიას და მათ შორის განსხვავებას მხოლოდ სახელწოდებაში ხედავს. [25]. ისტორიის ფილოსოფიის სოციოლოგიის ნაწილად გამოცხადება საკამათო უნდა იყოს. მათ შორის შეხების წერტილები, ცხადია, არსებობს, მაგრამ ზღვარი არ უნდა დავარდვიოთ. მათი ძალიან დაახლოება, გაიგივება, დამაჯერებელი არ ჩანს.

ზოგიერთები ისტორიის ფილოსოფიას ცალკე დამოუკიდებელ დარგად მოაიზრებენ. მათ რიცხვს მიეკუთვნებიან გერმანელი მკვლევარი ერნსტ ტრიოლჩი და ამერიკაში მოღვაწე რუსი ემიგრანტი პიტირიმ სოროკინი. ე. ტრიოლჩის თანახმად, ისტორიის ფილოსოფია წარმოადგენს ცალკე დამოუკიდებელ დარგს, რომელიც ჩამოყალიბდა XVIII საუკუნეში და მის მესაძირკველ დიდი გერმანელი ფილოსოფოსი იმანუელ კანტი ესახება [32. 17-22]. პიტირიმ სოროკინის მიხედვით, მეოცე საუკუნეში, რომელიც წარმოადგენდა კაცობრიობის ისტორიაში ყველაზე დიდი კრიზისის პერიოდს, წარმოშვა უამრავი ისტორიის ფილოსოფიები [26]. აღსანიშნავია, რომ ამ მოსაზრებას მომხრეები ქართულ ისტორიო-

გრაფიაშიც გამოუჩნდნენ [20. 52]. ისინი საკმაოდ მაღალი აზრის არიან ისტორიის ფილოსოფიაზე და მას ცალკე, დამოუკიდებელ, სუვერენულ დისციპლინად მოიაზრებენ. ეს უკვე სულ სხვა უკიდურესობა იყო. ჩვენი აზრით, ამგვარი პოზიცია მეტისმეტად ოპტიმისტური შეიძლება ჩანდეს. ხომ არ გავაზვიადეთ ისტორიის ფილოსოფიის მნიშვნელობა?

და ბოლოს სკეპტიკოსები. ისინი კატეგორიულად უარყოფდნენ საერთოდ რაიმე ისტორიის ფილოსოფიის არსებობას. ფრანგული ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების მეტრი, რაიონ არონი ისტორიის ფილოსოფიას მეტად სკეპტიკურად უყურებს. ისტორიის ფილოსოფია, ეს არის მეტაფიზიკა, რომელსაც, ფრანგი მეცნიერის აზრით, არავითარი ღირებულება არ გააჩნია. [3. 171]. ბევრი ფიქრობს, რომ საერთოდ, ისტორიის ფილოსოფიამ უნდა დაამტკიცოს, რომ მას აქვს მოქალაქეობის უფლება. ეს უკვე მეტისმეტია. ასეთი პესიმისტური განწყობილება მიუღებელია.

ჩვენი ღრმა რწმენით, ისტორიის ფილოსოფია ისტორიოგრაფიის შემადგენელ ნაწილად შეიძლება იქნას მოაზრებული. ის ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი საინტერესო აპარატამენტია.

ისტორიის მეცნიერების ისტორიას აინტერესებს არა მარტო ის კონკრეტული გამოკვლევები, რომლებიც შეიქმნა მსოფლიოს ისტორიის კარდინალური საკითხების ირგვლივ, არამედ ის ახალი თეორობები და იდეები, რომლებიც წარმოიშვა და იომლებმაც მძლავრი ბიძგი მისცეს ისტორიული აზროვნების განვითარებას. ღრმა კვალი დატოვებს ისტორიულ მეცნიერებაში, ან ისტორიაში, იქმნება ფილოსოფიური კონცეფციები, რომლებიც ღებულობს ზოგად ფილოსოფიურ ხასიათს ან მოხდება ზოგადი ხასიათის ფილოსოფიური კონცეფციების მისადაგება ისტორიოგრაფიისადმი ან მისი ცალკეული პრობლემებისადმი. აქვე დავძენთ, რომ ერთმანეთში

არ უნდა აგვერიოს ფილოსოფიის ისტორია და ისტორიის ფილოსოფია. მათ შორის შეხების წერტილები, მჭიდრო კონტაქტები, უდაოდ, არსებობს. ისინი ზემოქმედებას ახდენენ ურთიერთზე და ამდიდრებდნენ ერთმანეთს. ამავე დროს არის განსხვავება და ამაზე თვალი არ უნდა დახუჭო. ფილოსოფიის ისტორიას აინტერესებს ფილოსოფიური მეცნიერების წარსული, ისტორია, ხოლო ისტორიის ფილოსოფიის ის ახალი იდეები და თეორიები, რომლებიც გზას იკაფავს და მკვიდრდება ისტორიულ აზროვნებაში. ამიტომ მათ შორის გაუცხოება, ჩინური კედლის აღმართვა, ცხადია, არ ღირს, ზედმეტია, მაგრამ არც მათი მეტისმეტად დაახლოება შეიძლება და ზღვარს არ უნდა გადავაბიჯოთ.

ასე მიუახლოვდით კიდევ ერთ საინტერესო და აქტუალურ თემას. ისტორიის მეთოდოლოგია მეცნიერების რომელ დარგს განეკუთვნება. ბუნებრივია, ეს საკითხი გამონაკლისი არ გახლავთ და მასზე გამოთქმულია განსხვავებული შეხედულებები.

ბულგარელი ფილოსოფოსი ნიკოლა ირაბაჯაკოვის თანახმად „ფილოსოფია უცილობლად ასრულებს ისტორიის მეთოდოლოგიის როლს“ [27. 177]. ამით მან ფაქტობრივად თავისი პოზიცია საკმაოდ მკაფიოდ გამოიკვეთა და ისტორიის მეთოდოლოგია ფილოსოფიურ მეცნიერებათა სფეროში მოიაზრა. ეს არის ერთი მიდგომა. არსებობს სხვა ხედვაც.

ცნობილი ისტორიკოსი აკად. მილიცა ნეჩკინა უფრო იმ აზრისაკენ იხრება, რომ ისტორიის მეთოდოლოგია ისტორიული მეცნიერების შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს [28. 226]. აკად. პ. ფედოსეევი აღნიშნავს, რომ ისტორიის მეთოდოლოგია არის ყველაზე უფრო ისტორიული მეცნიერება, არ არსებობს ისტორიული მეცნიერება მეთოდოლოგიის გარეშე [29. 329-330]. ბულ-

გარელი ფილოსოფოსი ნ. სტეპანოვი ისტორიის მეთოდოლოგიას ისტორიული მეცნიერების დარგად მიიჩნევს [30. 259].

უნდა ითქვას, რომ ამგვარ მიდგომას საკმაოდ ახლოს მივყავართ ჭეშმარიტებასთან, მაგრამ მის უკანასკნელ ინსტანციას არ წარმოადგენს. ამგვარი შეხედულების შემდგომი სრულყოფა, დახვეწა, ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ უნდა იყოს. აქ, რა თქმა უნდა, პირველ ყოვლისა, ვგულისხმობთ, იმას რომ ეს მსჯელობა უფრო უნდა დავაკონკრეტოთ. ჩვენ ძალზე ფრთხილად იმ მოსაზრებისაკენ ვიხრებით, რომ ისტორიის მეთოდოლოგია, ისტორიის ფილოსოფიასთან ერთად, ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილად, განშტოებად, შეიძლება მივიჩნიოთ. სწორედ, ამ ახალ, თეორიულ და მეთოდოლოგიურ ნოვაციებს უკავშირდება ის თვისებრივი ხასიათის ცვლილებები, რომელიც მიმდინარეობს ისტორიული ცოდნის განვითარების სფეროში. რაოდენობრივი ცვლილებების თვისებრივში გადაზრდა ამის ლოგიკური შედეგია. ჩვენი შეხედულებით, ისტორიის ფილოსოფია და ისტორიის მეთოდოლოგია ისტორიოგრაფიის შემადგენელი ნაწილებია. ისტორიული აზროვნება ვითარდება სიგანეში, ის კონკრეტული გამოკვლევები, რომელიც იწერება ისტორიის პრობლემებზე და სიღრმეში ის იდეები, თეორიები, კონცეფციები და ისტორიის კვლევის მეთოდები, რომელიც ფეხს იკიდებს ისტორიულ მეცნიერებაში.

ამრიგად, ისტორიოგრაფია, ისტორიული აზროვნება, რამდენიმე ძირითად კომპონენტს მოიცავს. ის კონკრეტული ისტორიული გამოკვლევები, რომელიც იწერება. ის ახალი იდეები, თეორიები, კონცეფციები, რომელიც ფეხს იკიდებს ისტორიულ მეცნიერებაში, ანუ ისტორიის ფილოსოფია, ისტორიის კვლევის ახალი მეთოდები, რომელიც მკვიდრდებოდა ისტორიულ მეცნიერებაში ანუ ისტორიის მეთოდოლოგია. ისტორიის თეორიის ქვეშ მოაზრებულ შეიძლება

იქნას ისტორიოგრაფია, ისტორიის ფილოსოფია, ისტორიის მეთოდოლოგია, წყაროთმცოდნეობის თეორიის და მეთოდოლოგიის საკითხები. ჩვენი ღრმა რწმენით, ამ პრობლემის შესწავლა, პირველ ყოვლისა, ისტორიკოსის კომპეტენციას წარმოადგენს.

ლიტერატურა:

1. Н. Ерофеев, Что такое история, М., 1976.
2. ლ. ფირცხალავა, ისტორიის მეცნიერების შესავალი. თბ., 1995.
3. О. Ваинштейн, Очерки развития буржуазной философии и методология в XIX-XX веках, Ленинград, 1979.
4. არისტოტელე, პოეტიკა, თბ., 1979.
5. გ. ყორანაშვილი, პროფესია – ისტორიკოსი, თბ., 1986.
6. T. Schieder, Begegnungen mit der Geschichte, Göttingen, 1962.
7. შ. მონტესკიე, კანონთა გონი, თბ., 1994; ჰეგელი, ლექციები ისტორიის ფილოსოფიაში, თბ., 2001.
8. З. Гонкур, Ж. Гонкур, Дневники, Записки о литературной жизни, т. I, М., 1964.
9. А. Гулыга, Эстетика истории, М., 1974; А. Гулыга, Понятие и образ в исторической науке – «Вопросы истории», №9, 1965; Г. Могильницкий, О соотношении исторического и художественного познания – «Средние века», Вып. 39, М., 1975; მ. კალანდაძე, ისტორიის და ლიტერატურის ურთიერთობა – ცისკარი №1, 1991; მ. კალანდაძე, ნაპოლეონი ქართულ სიტყვაკაზმულ ლიტერატურაში, თბ., 2008, კარი I, თავი I, II, III.

10. Э. Гарин, Хроника итальянской философии XX века (1900-1934), М., 1956.
11. Г. Лопухов, О «тождестве» философии и истории в работах Бенедето Кроче – «Вопросы истории» №1, 1970.
12. П. Лакомб, Социологические основы истории, СПб., 1895.
13. Э. Сестан, История событий и история структур, М., 1970.
14. Ф. Бродель, История и общественные науки, Историческая длительность – Философия и методология истории, М., 1977.
15. Ш. Сеньобос, Исторический метод в применении к социальным наукам, М., 1902.
16. М. Блок, Апология истории или ремесло историка, М. 1986.
17. Л. Фон Ранке, Об эпохах новой истории, М., 1898.
18. Фюстель де Куланж, История общественного строя древней Франции, т. 3, СПб., 1907.
19. Г. Риккерт, История философии, СПб., 1908.
20. ფ. ლომაშვილი, ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია, ნა 2, თბ., 2007.
21. მ. კალანდაძე, გრანდიოზული გადატრიალება ისტორიულ მეცნიერებაში – ისტორიული ძიებანი. 8-9, 2006; კალანდაძე, ისტორიის კვლევის მეთოდების ევოლუცია კრებული მიძღვნილი პროფ. ნოდარ შენგელიას დაბადე 75 წლისთავისადმი, თბ., 2008.
22. Л. Февер, Бой за историю, М., 1991.

23. Р. Дж. Колингвуд, Идеи истории, Автобиография, М., 1980.
24. В. Виндельбанд, История философии, Киев, 1997.
25. П. Барт, Социология, как философия истории, СПб., 1902.
26. П. Сорокин, Человек, цивилизация, общество, М., 1992.
27. Н. Ирибаджаков, Клино перед судом буржуазной философии, М., 1972.
28. Выступление академика М. Нечкиной, история и социология. М., 1964.
29. П. Федосеев, История и социология, М., 1964.
30. Н. Стефанов, Теория и метод общественных наук, М., 1967.
31. ქ. ნადირაძე, ისტორიოგრაფია, ისტორიული მეცნიერების ისტორია, იბ., 2005.
32. Э. Трёльз, Историзм и его проблемы: логическая проблема философии истории, М., 1994.

კარი მორა

ახალი ისტორიული მეცნიერების დაბადება

თავი I

ბრანდიოზული გადატრიალება ისტორიულ მეცნიერებაში

ისტორიულ მეცნიერებაში „კოპერნიკისულ გადატრიალებას“ უკავშირებენ „ანალების სკოლის“ ფრანგი ისტორიკოსების სახელს, „ახალ ისტორიულ მეცნიერებას“. [1]

ისტორიის თეორიის, შემეცნების, ეპისტემოლოგიის, პრობლემების დამუშავების საქმეში თავისი წონიანი სიტყვა თქვეს გერმანელმა მეცნიერებმა, პირველ რიგში კი, ცხადია, ნეოკანტიანელებმა და მაქს ვებერმა. ეს XX საუკუნის ისტორიული აზროვნების კიდდე ერთი თვალშეუვლები მწვერვალია.

ფრანგულ „ახალ ისტორიულ მეცნიერებასა“ და ნეოკანტიანელებს შორის არანაირი უფსკრული არ არსებობს, როგორც ეს ერთი შეხედვით შეიძლება ჩანდეს. უახლოეს გამოკვლევებში ხაზგასმულია, რომ ისინი ერთი და იმავე საკითხს უდგებიან სხვადასხვა კუთხით — ფრანგი ისტორიკოსები კონკრეტული ისტორიული გამოკვლევების ჭრილში, ხოლო გერმანელი მეცნიერები ეპისტემოლოგიის, გნოსეოლოგიის, დონეზე. დაბეჯითებით იმის მტკიცება, რომ მარკ ბლოკი კარგად იცნობდა მაქს ვებერის თეორიული ხასიათის ძიებებს, მართალია, ძალიან ძნელია, მაგრამ

მათ შორის შეხების წერტილები აშკარად შეინიშნება და ეჭვს არ უნდა აწვევდეს.

XIX-XX საუკუნის მიჯნაზე დიდი პოპულარობა მოიხვეჭეს ნეოკანტიანელებმა. მათი ასეთი წარმატება შემთხვევითი არ ყოფილა და ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა. ამას გააჩნდა თავისი ობიექტური მიზეზები. პირველ ყოვლისა, ეს ინტერესი განპირობებული იყო იმით, რომ მათ სახელს უკავშირდება გრანდიოზული მნიშვნელობის გადატრიალება ისტორიის შემეცნების, ეპისტემოლოგიის, სფეროში. ახალი ისტორიული მეცნიერების დაბადება. ეს იყო ახალი სიტყვა ისტორიულ მეცნიერებაში.

აღსანიშნავია, რომ ნეოკანტიანელებმა გავლენა მოახდინეს ქართულ ისტორიოგრაფიაზე. ნათქვამი, პირველ რიგში, ეხება ცნობილ ქართველ ისტორიკოსს, პროფ. გრიგოლ ნათაძეს. მისი დამოკიდებულება ნეოკანტიანელებისადმი მეტად თავისებური იყო, რაც მნიშვნელოვანწილად იმით აიხსნებოდა, რომ გრ. ნათაძე ცდილობდ. ეკონომიკური მატერიალიზმიდან მარქსიზმისაკენ ევოლუციას [2]. შემდგომში ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის მონოპოლიის დამყარების პირობებში, ნეოკანტიანელების აუგად მოხსენიება ჰრდაპირ მოდად იქცა, თავის პიკს, აპოგეას, მიაღწია. ნეოკანტიანელების მარქსისტული კრიტიკა ღელეს უკვე მოძველებულია, ყავლი გაუვიდა და ისტორიოგრაფიული რეტროს სურნელი დაჰკრავს. საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ფონზე ერთ-ერთ ბედნიერ გამონაკლსად ცნობილი რუსი ისტორიკოსის, პროფესორ არონ გურევიჩის შეხედულებები უნდა მივიჩნიოთ [3].

მკვეთად შეიცვალა ვითარება უახლოეს ქართული ისტორიოგრაფიაში, რაც, უმთავრესად პოლიტიკური კატაკლიზმების შედეგი იყო. საბჭოთა კავშირი დაიშალა. ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის მონოპოლია, დიქტატი, დასრულდა. დასაშვები შეიქმნა

ისტორიული მოვლენებისადმი მრავალვარიანტული მიდგომა. ე. დაიწყო ნეოკანტიანელთა მოძღვრების მარქსისტული შტამპებისა და სტერეოტიპებისაგან გაწმენდა. ყინული ნელა-ნელა დაიდრა. ა. ეს ძალიან კარგია, აღნიშნული საკითხი ვრცლად და საინტერესოდ არის განხილული პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილის წიგნში „ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია“ [2^ა 342-377]. პირველ რიგში ხ ხაზი უნდა გაუსვათ იმას, რომ აქ აქცენტი კეთდება ნეოკანტიანელების პოზიტიურ გამოცდილებაზე და არა მათ განქიქებაზე, როგორც ეს იყო საბჭოთა პერიოდში. ეს, ცხადია, მისასაღმებელია. ამგვგვარი მიდგომა სულაც არ ამცირებს მისი მსჯელობის პოლემისტურ მუხტს და ის კონსტრუქციულ, მეცნიერული ხასიათს იღებს. ს. ეს კი წინგადადგმული ნაბიჯი უნდა იყოს. აქვე დიდი პატივისცემით და მოკრძალებით უნდა დავძინოთ, რომ ძნელია დავეთთანხმოთ ავტორს თითქოს „რიკერტის ისტორიულ ფილოსოფიური მოძღვრების გასაგებად ჩემი აზრით საკმარისია მისი ერთ-ერთი მთავარი ნაშრომი „ისტორიის ფილოსოფია განვიხილოთ“ [2^ა 3:350]. რა თქმა უნდა, ეს იყო რიკერტის მთავარი ნაშრომი. მაგრამ მარტო ამ წიგნის განხილვა, მის ისტორიის ფილოსოფიაზე ამომწურავ, სრულყოფილ, წარმოდგენას როდი გვიქმნის. აუცილებელია მისი სხვა თხზულებების განხილვა. ვფიქრობთ, ასე უფრო ადეკვატური იქნება. ალბათ, სასურველი იყო მაქს ვებერის შეხედულებების განხილვას უფრო მეტი ყურადღება დათმობოდა [2^ა. გვ. 3374-376]. ჩვენი აზრით, ეს ცოტაა. შეიძლება გვეჩვენება, მაგრამ გვგონია, რომ შედარებით მკრთალადაა განხილული ჰანს რიკერტის მოძღვრება ფასეულობათა ღირებულების შესახებ. ბუნებრივია, ეს მოსაზრებები არავითარ ჩრდილს არ აყენებს მისი მსჯელობის მეცნიერულ მნიშვნელობას და ის ამ საკითხის გაცნობიერების საქმეში წინ გადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს.

ამ თემატიკით ჩვენმა დაინტერესებამ ერთგვარი ევოლუცია განიცადა და შეიძლება ითქვას, რომ რამდენიმე საფეხური განვლო. თავდაპირველად ის უპირატესად წმინდა ინფორმაციულ ხასიათს ატარებდა და მარქსისტული ისტორიოგრაფიის თეორიულ ჩარჩოებს არ ცილდებოდა. ამ პრობლემის მარქსისტული გაშუქებისადმი სკეპტიკური დამოკიდებულება გაგვიჩნდა 90-იან წლებში, საბოლოოდ კი თვალი აგვეხილა თსუ ისტორიის ფაკულტეტზე მაგისტრატურაში ისტორიოგრაფიული ხასიათის კურსის „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკა“ წაკითხვისას. ჩვენ საბოლოო გამოფხიზლებაში გერმანელ სწავლულ ვოლფგანგ მომზენტან ერთად, რომელიც მაქს ვებერის შემოქმედების ერთ-ერთი ყველაზე უფრო კომპეტენტური მკვლევარია, დიდი წვლილი მიუძღვის, ზემოთხსენებულ რუს ისტორიკოსს პროფ. არონ გურევიჩს.

წინამდებარე ნაშრომს ნეოკანტიანელების ისტორიული კონცეფციის ამომწურავი წარმოჩენის პრეტენზია არ გააჩნია და გაცილებით უფრო მოკრძალებულ მისიას ისახავს. ის ნეოკანტიანელების ეპისტემოლოგიური ძიებების ნორმალურ, მეცნიერულ კალაპოტში დაბრუნების გზაზე გადადგმულ კიდევ ერთ მოწიწებულ მცდელობას წარმოადგენს. აქცენტები გადატანილია იმ პოზიტიურ წვლილზე, რომელიც ნეოკანტიანელებს გააჩნდათ ისტორიული მეცნიერების წინაშე და რომელზეც ქართული საზოგადოება დიდი ხნის განმავლობაში არსებითად მცდარად იყო ინფორმირებული. აქ უბრალოდ იმის თქმას ვაპირებთ, რომ ნეოკანტიანელების ეპისტემოლოგიას ღირსებები უფრო მეტი გააჩნდა, ვიდრე ნაკლი.

პანლოგიზმის თვალსაჩინო წარმომადგენლები იყვნენ გერმანელი ფილოსოფოსები ჰეგელი და მარქსი. თუ პირველი აღნიშნულ საკითხს იდეალისტური პოზიციებიდან უდგებოდა, მეორე მას განიხილავდა მატერიალისტური თვალთახედვით. მიუხედავად

ამ განსხვავების, მათ შორის მსგავსება აშკარად თვალშისაცემი რჩება და ამას დუმილით ვერ აუვლი გვერდს. პანლოგიზმის მთავარი ამოსავალი წერტილი, ძირითადი დებულებაა, შემეცნების უპრობლემობის პრინციპი. მისი მიმდევრები ამტკიცებდნენ, რომ სამყაროს ობიექტური შემეცნების გზაზე არანაირი დაბრკოლება არ არსებობს და ამიტომ ფილოსოფოსს და მეცნიერს გააჩნია სამყაროს ადეკვატურად აღქმის უნარი. მთელი ეს მსჯელობა პოლემისტური მუხტითაა დატვირთული და მიმართულია მჭიდროდ გამოჩენილი გერმანელი ფილოსოფოსის კანტის შეხედულებების წინააღმდეგ, რომელსაც აღნიშნულ საკითხზე სრულიად განსხვავებული აზრი გააჩნია.

კანტი, უპირველეს ყოვლისა, ხაზს უსვამს საკუთრივ ობიექტური ჭეშმარიტების არარსებობას და დასძენს, რომ ჭეშმარიტება არ გახლავთ ობიექტურ საგანთა ვითარება და დამოკიდებულია შემეცნებელი სუბიექტის ორგანიზებულობაზე. შემეცნების პრობლემებისადმი კანტის დამოკიდებულება კრიტიკულია. იგი, ჯონ ლოკისგან განსხვავებით, კი არ ენდობა ადამიანის შემეცნების უნარს. არამედ სკეპტიკურად ეკიდება მას. აქ კანტი პრაქტიკულად ავითარებს მოძღვრებას წმინდა გონების უნარის კრიტიკის შესახებ. ამ თეორიის თანახმად, შეგვიძლია საგნებში აღგვიქვათ მხოლოდ ის, რაც ჩვენმა გონებამ შეიტანა მასში [4]. შემდგომში კანტის მოწაფეებმა კიდევ უფრო სრულყვეს, განავითარეს, მოძღვრება „წმინდა გონების კრიტიკის“ შესახებ. მათ დამაჯერებლად უჩვენეს, რომ წარსულის შემეცნება არის რთული და ა მრავალწახნაგოვანი და ამით კიდევ უფრო გაამწვავეს ისტორიულ-ეპისტემოლოგიის, შემეცნების, პრობლემა.

მარქსი კატეგორიულად უარყოფს კანტის შემეცნების თეორიას და ადამიანის გონების საზღვრების არსებობას. ა. გურევიჩის მარ

თებული შენიშვნით, „შემეცნების პრობლემებისადმი მარქსისტულ-ჰეგელიანურმა მდგომამ დაჩრდილა XX საუკუნის ისტორიოგრაფიაში მეორე, უფრო პერსპექტიული და საინტერესო მეთოდოლოგიური თვალსაზრისი“ [5. 24].

ისტორიული მეცნიერების განახლება მხოლოდ ფრანგი ისტორიკოსების მონოპოლია არ გახლავთ. აქ, უპირველეს ყოვლისა, რა თქმა უნდა, ვგულისმობთ ნეოკანტიანელებს. ისინი აღნიშნულ პრობლემას სულ სხვა კუთხით მიუდგნენ. თუ „ანალების“ სკოლის ფრანგმა ისტორიკოსებმა მოახდინეს „კოპერნიკისეული გადატრიალება“ კონკრეტული ისტორიული გამოკვლევების წერის სფეროში, ნეოკანტიანელების სახელს უკავშირდება გრანდიოზული მნიშვნელობის ივისებრივი სიახლე ისტორიის შემეცნების, ეპისტემოლოგიის (გნოსეოლოგიის), დარგში.

„ანალების სკოლის“ ფრანგმა ისტორიკოსებმა გაილაშქრეს უპრეზელემო ემპირიზმის წინააღმდეგ, რომელსაც ქადაგებდნენ პოზიტივისტები შარლ ლანგლუასა და შარლ სენიობოსის მეთაურობით. [6] ნეოკანტიანელებმა წერტილი დაუსვეს პოზიტივისტების პრინციპებს, ყოვლისმომცველ სქემებს, რომელიც ხელს უშლიდა კონკრეტული მასალის გააზრებას.

უპირველეს ყოვლისა, უნდა ითქვას, რომ ნეოკანტიანელებმა ხმა აღიმალღეს ისტორიული მეცნიერების ტოტალიტარული ობიექტურობის წინააღმდეგ, როგორც ამას ქადაგებდნენ რანკე და პოზიტივისტები. ფაქტობრივად ნეოკანტიანელებმა დაიწყეს ისტორიული მეცნიერების რელატივიზაცია, რომელსაც საფუძვლად ედო ძირფესვიანი გადახედვა თვით მეცნიერულ ცოდნაზე წარმოდგენისა. საინტერესოა, რომ ამერიკელმა მეცნიერმა ჰ. ბარნასმა ეს ნოვაციები შეადარა იმ აღმოჩენებს, რომელიც დაკავშირებული იყო ალბერტ აინშტაინის და მაქს პლანკის სახელთან. როგორც

მათ ააფეთქეს ძველი ფიზიკა, ისე ნეოკანტიანელებმა შეურყიეს საფუძვლები ძველ ისტორიოგრაფიულ ტრადიციას, რანკეს და პოზიტივისტების კონცეფციას [7. 4]. თანამედროვე ამერიკელი ისტორიკოსი, ჩიკაგოს უნივერსიტეტის პროფესორი, პ. ნოვიკი ისტორიის ტოტალურ ობიექტურობას უყურებს, როგორც „ლამაზ ილუზიას, რომლის განხორციელება ისტორიოგრაფიულ პრაქტიკაში შეუძლებელია“ [7. 4]. დავაზუსტებთ, არა შეუძლებელია, არამედ ძალიან ძნელია.

ნეოკანტიანელებმა მოახდინეს რევოლუციური გადატრიალება ისტორიული მეცნიერების სფეროში, რაც იმით გამოიხატებოდა, რომ გაათავისუფლეს ისტორია საბუნებისმეტყველო მეცნიერების ტირანიისაგან, რომელშიც ის აღმოჩნდა პოზიტივისტების წყალობით. ნეოკანტიანელებმა ძირითადი აქცენტი ონტოლოგიის სფეროდან გნოსეოლოგიაზე გადაიტანეს და წინ წამოსწიეს მთელი რიგი ისეთი საკითხებისა, რომელსაც მათი წინამორბედი ისტორიკოსები დუმილით უვლიდნენ გვერდს. ნეოკანტიანელებს აინტერესებდათ როგორია ისტორიის შემეცნების შესაძლებლობა, როგორია ის შემეცნებითი, ეპისტემოლოგიური, ინსტრუმენტები, რომელიც არის ადამიანის ტვინში და როგორ შეიძლება მათი რეალიზება.

ნეოკანტიანელები მეცნიერებას პირობით ორ ჯგუფად ყოფენ: გენერალიზირებული და ინდივიდუალიზირებული, რომელიც აღწერს კულტურის ინდივიდუალურ, კონკრეტულ სახეს [8]. ეს იყო ისტორიული მეცნიერების ემანსიპაციის გზაზე გადაგმული სერიოზული ნაბიჯი. რა თქმა უნდა, მეცნიერებათა ეს კლასიფიკაცია არ ატარებდა აბსოლუტურ ხასიათს და პ. რიკერტი მას არც არასოდეს ანიჭებდა ასეთ დატვირთვას. ამგვარ ბრალდებას ნეოკანტიანელებს სრულიად უსაფუძვლოდ უყენებდა საბჭოთა, მარქსისტული, ისტორიოგრაფია. ცხადია, გამართლებული არ იქნება

ვიფიქროთ, რომ ნეოკანტიანელები თითქოს უგულებელყოფდნენ ისტორიის მეცნიერულ სტატუსს. სინამდვილეში ეს ასე არ არის.

ნეოკანტიანელების ისტორიის მეთოდოლოგია ხაზს უსვამს ისტორიული ცნებების დამხმარე როლს და არ უარყოფს ისტორიას როგორც დამოუკიდებელ მეცნიერებას. მათი ღრმა რწმენით, ისტორია არის მეცნიერება კულტურის, კონკრეტულ-ისტორიული ინდივიდის შესახებ. ცნობილი გერმანელი ისტორიკოსი ედუარდ მაიერი, რომელიც განიცდიდა ნეოკანტიანელების გავლენას თავის საინტერესო ნაშრომში „ისტორიის მეთოდოლოგიური და თეორიული საკითხები“ დასძენდა რომ მეცნიერების ამოცანა იმაში მდგომარეობს, რომ „შეისწავლის არა ტიპურ ფორმებს ისტორიული ყოფისა, არამედ აშუქებს კონკრეტულ, ცალკეულ, ინდივიდუალურ მოვლენებს და ფაქტებს“. მეორე ადგილას კი იგი აღნიშნავს. „ისტორიული მეცნიერება გამოდის სინამდვილის ცალკეული ფაქტებიდან და სრულდება ამავე ცალკეული ფაქტებით“ [9. 34]. აქ ე. მაიერი არსად არ უარყოფს ისტორიის მეცნიერულ სტატუსს, რასაც მას სულ ტყუილუბრალოდ საყვედურობდა საბჭოთა ისტორიოგრაფია. ნეოკანტიანელთა დამსახურება იმაში მდგომარეობდა, რომ მათ ისტორიული მეცნიერება გაათავისუფლეს საბუნებისმეტყველო დარგის ტირანისაგან და ისტორიას დამოუკიდებელი მეცნიერული სტატუსი დაუბრუნდრეს. ისტორიკოსის ყურადღების ცენტრში დგას კონკრეტული და მხოლოდ ამ კონკრეტულში, მისი სტრუქტურის შიგნით ისტორიკოსს შეუძლია ეძებოს კანონზომიერება. ჰ. რიკერტის თანახმად, „მეცნიერება, კულტურის შესახებ (ე. ი. ისტორია – მ. კ.) ცდილობს აღადგინოს სინამდვილე, რომელიც არასოდეს არ ატარებს საერთო ხასიათს, ყოველთვის არის ინდივიდუალური“, [10. 24].

წარსულის შემცნების სფეროში არსებული რეალური სიძნელეები ჩაანაცვლა პესიმისტურმა განწყობილებამ. წარსულის შემცნება შეუძლებელია, განზოგადებისადმი სკეპტიკური დამოკიდებულება ამის ლოგიკური შედეგია. ეს უკვე სულ სხვა უკიდურესობა იყო. გერმანელი ისტორიკოსის ფრიდრიხ მაინკეს თანახმად, „ისტორიული ცხოვრების გამოცანა ყოველთვის რჩება საიდუმლო, ვერაგი, გამოუცნობი“. მისი თანამემამულის რ. ვიტრამის აზრით, „ისტორია არის გაჩერებული დრო, რომელიც გაცილებით უფრო ბნელია, ვიდრე უკუნი ღამე“. „წარსული, – წერს XX საუკუნის გამოჩენილი ფილოსოფოსი კარლ იასპერსი, – მიუწვდომელია ჩვენი ცნობიერებისათვის, მომავალი ბნელია, არავინ იცის, საით მიდის ისტორია“ [11. 240]. XX საუკუნის გერმანელი ისტორიკოსი თეოდორ შიდერი დასძენდა: „საითაც არ გაიხედავ, ისტორიის მიზანი დაფარული საიდუმლო სიბნელით და პასუხი, რა გზით ვითარდება ისტორია, სულ უფრო ძნელი ხდება“ [12. 73. 13. 110]. XX საუკუნის ამერიკელი ისტორიკოსი ჯ. სანდერსი აღნიშნავს, რომ „წარსულზე ჩვენი ცოდნა გავს ღამე გაღებულ ფანჯარას, ჩვენ ვხედავთ შორეულ სინათლეს, გვესმის ცალკეული ხმები და მეტი არაფერი“. მას კვერს უკრავს მისი თანამემამულე ჯ. მალინი. მან ისტორიას პირდაპირ სასტიკი განაჩენი გამოუტანა – „ისტორია სრულიად უსარგებლოა“. ფრანგი ჟ. ური ცდილობს დაგვარწმუნოს, რომ „ისტორია არა თუ შორსაა მეცნიერებისგან, არამედ უპირისპირდება მეცნიერებას, გარკვეული აზრით მისი ანტიპოლია“ [14. 56-57]. ამგვარი პესიმისტური დამოკიდებულება ამუქებს საქმის რეალურ ვითარებას და საკამათო შეიძლება იყოს. ხომ არ იქნებოდა ეს ამ რთული სიტუაციიდან აღვილი გამოსავალი? ნეოკანტიანელები სულ სხვა გზით წავიდნენ. ისინი არასოდეს არ ყოფილან ასეთი პესიმისტები და

თეორიულად იმ პოსტულატიდან გამომდინარე, რომ ისტორიული გამოკვლევა არ ატარებდა უბრალოდ შემგროვებლურ ხასიათს, როგორც ანას ხაზს უსვამდნენ პოზიტივისტები, პირველ რიგში კი – შარლ ლანგლუა და შარლ სენიობოსი.

უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ ნეოკანტიანელები ხაზს უსვამენ წარსულის აღდგენის პროცესის მთელ სირთულეს, მაგრამ არ უგულვებელყოფენ მის შესაძლებლობას, მათ კარგად დაინახეს, რომ წარსული არის მეტად რთული, მრავალფეროვანი და მრავალწახნაგოვანი, ხოლო მისი აღქმა, მასში წვდომა, სულაც არ არის ისე ადვილი, როგორც ეს პოზიტივისტებს წარმოედგინათ. „წარსული წარმოგვიდგება ჩვენ თვალუწვდენელად და მრავალწახნაგოვნად“ [15. 22. 28. 55-56.89]. წარსულის რეკონსტრუქცია, სამართლიანად აღნიშნავს ჰანს რიკერტი, არის წმინდა სუბიექტური პროცესი და სუბიექტურია ისტორიკოსის მიერ ამ პროცესის გააზრება. ისტორიკოსი არ აღგენს უკანასკნელ ჭეშმარიტებას, მას არ გამოაქვს საბოლოო ვერდიქტი, მისი მისია გაცილებით უფრო მოკრძალებულია. ის მოგვითხრობს წარსულის საკუთარ ვერსიას. განა არის ამაში რაიმე მიუღებელი? ობიექტს ხომ სუბიექტი აღიქვამს. ნეოკანტიანელები დაინტერესდნენ ისტორიული პროცესის სუბიექტური მხარით და კარგად დაინახეს მთელი მისი სირთულე. რა თქმა უნდა, ეს არ ნიშნავს წარსულის აშკარა გაყალბებას, ფალსიფიკაციას. ისტორიკოსს ამის უფლება არ აქვს. შეიძლება არ დავეთანხმოთ გერმანელ ფილოსოფოს თეოდორ ლიტს, თითქოს „ისტორიკოსს არა ფაქტები, არამედ მიკერძოება ხელმძღვანელობს“. გერმანელი მეცნიერი კ. ჰეისი ისტორიულ ფაქტში ხედავდა მხოლოდ „ისტორიკოსის თვალსაზრისს“ [16. 52-53]. არის რაიმე ამაში ცუდი? ალბათ, არაფერი.

ჩვენი ცოდნა წარსულის შესახებ გაცილებით უფრო ღარიბია, ვიდრე სინამდვილეში იყო. წარსულის შემეცნების სირთულეს რამდენიმე გარემოება განაპირობებს: 1. წარსული უკვე იყო და მას ვეღარ დააბრუნებ. 2. წარსულის შესახებ წყაროები საკმაოდ მწირ ინფორმაციას გვაწვდიან. 3. წყაროებში ისტორიკოსს არ ხვდება გამზადებული ინფორმაცია. ისტორიკოსმა უნდა გაშიფროს წყაროები და წყაროებში შეღწევის შედეგად შეეცადოს გაერკვეს, რა ხდებოდა წარსულში. ნეოკანტიანელების ღრმა რწმენით, ეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნება შესაძლებელი თუ შეუდგებით იმ შემეცნებითი საშუალებების ანალიზს, რომელსაც ფლობს ისტორიკოსი. ეს იყო ახალი სიტყვა ისტორიულ მეცნიერებაში.

პოზიტივისტებს ისტორიკოსის და წყაროების ურთიერთობაზე თავისებური წარმოდგენა ჰქონდათ. მათი შეხედულებებით ისტორიკოსი წყაროებს აკვირდება „გარედან“. ის შეიარაღებულია ისტორიული ცნობიერების კანონების ცოდნით და ნაღებს ხდის წყაროების მონაცემებს. გვიხატავს წარსულის სრულ ობიექტურ სურათს. მათ ეჭვი არ ეპარებათ, რომ შესაძლებელია წარსულის მხოლოდ ერთადერთი ჭეშმარიტი რეკონსტრუქცია და ამ მიმართულებით იღწვის ყველა ისტორიკოსი, გარდა გადამცდარებისა და ფალსიფიკატორებისა.

პოზიტივისტების თანახმად, ისტორიული ფაქტი ობიექტური რეალობაა, რომელიც მოცემულია წყაროებში. ისტორიულ წყარო არის ერთადერთი საიმედო გზამკვლევი, რომელიც აკავშირებს ისტორიკოსს წარსულთან. თუ ის დაიცავს კრიტიკის ტრადიციულ წესებს, მას სათანადო ინფორმაციის მიღება გარანტირებული აქვს. მთელი ეს რთული პროცესი წარსულის ინფორმაციის რეკონსტრუქცია და ისტორიკოსი, რომელიც ამ რეკონსტრუქციას ახდენს სრულიად უპრობლემოდ გამოიყურებოდა. პოზიტივისტების აზრ-

ით, ყველა მეცნიერების სფეროში გნოსელოგიური პროცედურები იდენტურ ხასიათს ატარებს. აქედან იღებს სათავეს მათ მიერ ისტორიის და საბუნებისმეტყველო დარგების გაიგივება [6].

ნეოკანტიანელები სულ სხვა გზით მოდიან. ისინი ფიქრობდნენ, რომ ისტორიკოსი „გარედან“ კი არ უყურებს წყაროებს, როგორც ეს პოზიტივისტებს წრმოუდგენიათ, არამედ ის იმყოფება თვით ამ ისტორიის შუაგულში და აქედან თავის დაღწევა მას არ უწერია. ისტორიკოსი სწავლობს ისტორიას შიგნიდან. ეს იყო პრინციპულად განსხვავებული მიდგომა. რომელსაც სულ სხვაგვარად წარმოუდგებოდა ისტორიკოსის ფუნქცია წარსულის აღდგენის საქმეში. ნეოკანტიანელების თანახმად, ისტორიკოსი ისტორიულ მოვლენებზე მაღლა არ ღვას, პასიური მჭვრეტელის როლში კი არ გამოდის, მისთვის უცხო არაა ამქვეყნიური ვნებათაღელვა და საზოგადოებისაგან განზე კი არ ღვას, არამედ მის შუაგულშია მოქცეული. მკვლევარი პასიური კი არ უნდა იყო, როგორც ამას ხაზს უსვამდნენ რანკე და პოზიტივისტები, არამედ აქტიური ფუნქცია აკისრია. განა არის ამაში რაიმე მიუღებელი? ეფიქრობთ, არაფერი. „სანამ შეისწავლით ისტორიას, შეისწავლეთ მისი ისტორიული და სოციალური გარემო“ [17. 42], – აღნიშნავს ინგლისელი ისტორიკოსი ედვარდ კარი.

ბუნებრივია, ჩვენ შორს ვართ იმ აზრისაგან თითქოს ნეოკანტიანელთა მოძღვრება უნაკლო იყოს. ასეთი რამ ბუნებაში არ არსებობს. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს ის ცხარე დისკუსია, რომელიც ნეოკანტიანელების შეხედულებების ირგვლივ ევროპულ, პირველ რიგში რა თქმა უნდა, გერმანულ, ისტორიოგრაფიაში, გაჩაღდა. ამ პოლემიკის განხილვა საინტერესოა, მაგრამ ამჯერად ჩვენს ამოცანას არ წარმოადგენს. ეს საუბრის ცალკე თემაა და მას, ალბათ, ერთი საინტერესო ნაშრომი შეიძლება მიეძ-

ღვნას. ეს ძალიან კარგი იქნებოდა, მით უმეტეს, რომ ამ თემაზე ქართულ ენაზე არაფერია დაწერილი. ამჯერად ძალიან მოკლედ ვიტყვით, პრობლემის ონტოლოგიური მხარისადმი შედარებით გულგრილი დამოკიდებულება ნეოკანტიანელების შეხედულებების აქილევსის ქუსლია. საინტერესოა პოლემიკა ჰანს რიკერტს და მაქს ვებერს შორის ფასეულობათა შესახებ. საქმე ის გახლავთ, რომ ამ უკანასკნელს დიდი ეჭვი ეპარება ფასეულობათა ტრანსცენდენტულობას და უცვლელობაში, როგორც ამას ამტკიცებდა ვ. რიკერტი.

და ბოლოს, უნდა შევვხვთ კიდევ ერთ თემას, რომელზეც მარქსისტული იდეოლოგიის წყალობით, ქართულ საზოგადოებას მცდარი წარმოდგენა აქვს. აქ, რა თქმა უნდა, ვგულისხმობთ გამოჩენილი გერმანელი ისტორიკოსის მაქს ვებერის მოძღვრებას „იდეალური ტიპების“ შესახებ, როგორც წარსულის შემეცნების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საშუალებაზე. საინტერესოა ის შევადართოთ მარქსისტულ მოძღვრებას სოციალ-ეკონომიკური ფორმაციების შესახებ. დიდი ხნის განმავლობაში საბჭოთა ისტორიოგრაფია ამ თემას განიხილავდა ცალმხრივად და შეიძლება ითქვას, რომ ყველაფერს თავდაყირა აყენებდა. ამ ფონზე აშკარად გამორჩეული და საინტერესო იყო არონ გურევიჩის პოზიცია. მისი დამოკიდებულება საკითხისადმი იყო მეცნიერული [3. 109-111]. უპირველეს ყოვლისა, ხაზი უნდა გაუსვათ, იმას, რომ ეს სქემა მარქსისტ-ისტორიკოსს მოცემული აქვს თავიდანვე, აპრიორი, ვიდრე ის შეისწავლის ფაქტობრივ მასალა. მას შეუძლია ამ სქემის შიგნით მოქმედება, მაგრამ ფორმაციულ ჩარჩოებს ის ვერ გაცდებოდა. წინასწარ მოცემულ სქემას ვერ გადაუხვევდა.

სულ სხვა მიდგომას გვთავაზობს მაქს ვებერი. პირველ რიგში ის აღნიშნავს, რომ ისტორიკოსი თავის საქმიანობას იწყებს

საერთო კონცეფციით. ე. ი. იქმნის წინასწარ წარმოდგენას ისტორიული წარსულის იმ ფრაგმენტებზე, რომელიც მას აინტერესებს. ეს არის „აზრობრივი სახეები“. გერმანელი მეცნიერების შეხედულებით, „იდეალური ტიპი“ წარმოადგენს მხოლოდ აზრობრივ კონსტრუქციას, რომელიც გვეხმარება უფრო კარგად გავიგოთ ინდივიდუალური, განუმეორებელი, განსაკუთრებული [18]. რა გზას დაგადგეთ მაშინ, თუ შეიქმნა წინააღმდეგობა წინასწარ ჰიპოთეზასა და მოცემულ წყაროს შორის. ე. ი. ფაქტი არ თავსდება იმ სისტემაში, რომელსაც ქმნის „იდეალური ტიპი“. ეს ფრიად აქტუალური საკითხია. მარქსიზმმა ამ რთული სიტუაციიდან აღვილი გამოსავალი გამოძებნა. ამ შემთხვევაში უბრალოდ საჭიროა გამოვრიცხოთ, გავაძევოთ, ის ფაქტი, რომელიც ხელს გვიშლის და ეს ნაბიჯი იმით შეიძლება გავამართლოთ, რომ ეს არაა მთავარი, მნიშვნელოვანი.

სულ სხვა გზით მიდის მაქს ვებერი. ამიტომ საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ, იგი უპირატესად არაკონსტრუქციული კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა. ვებერის კონცეფციის მარქსისტული კრიტიკა, ფორმაციული პოზიციებიდან, არადამაჯერებლად გამოიყურება და ისტორიოგრაფიის განვლილ ეტაპს წარმოადგენს. მაინც როგორ იქცევა მაქს ვებერი? თუ კონკრეტული მასალა წინააღმდეგობაში მოდის წინასწარ ჰიპოთეზასთან, ე. ი. „იდეალური ტიპთან“, მაშასადამე, საჭიროა ამ იდეალური ტიპის მოდიფიკაცია. აშკარაა, რომ სწორედ არ იქნა შერჩეული ამოსავალი პოსტულატები და აუცილებლად საჭიროა, მასში გარკვეული კორექტივები შევიტანოთ, ან, თუ საჭიროა მთლიანად შევცვალოთ. თუ იდეალური ტიპი გამოუსადეგარი გახდა, იგი დაუყოვნებლივ უნდა უკუვაგდოთ და დავიწყოთ ახალი წანამძღვარის მოძიება. აი, ასეთია მაქს ვებერის კრედი [3. 109-111].

ერთი სიტყვით, იდეალური ტიპი სქემა კი არაა, რომელსაც უნდა მოვარგოთ კონკრეტული ფაქტობრივი მასალა, არამედ ეს არის ინსტრუმენტი, რომლის საშუალებითაც ვაგროვებთ, შევისწავლით, სისტემაში მოგვყავს, ვაანალიზებთ. თუ ეს ინსტრუმენტი რომელიმე კონკრეტულ სიტუციაში არ გამოდგება, ის უნდა გამოვცვალოთ. „ჩვენ შეგნებულად განვიხილავთ „იდეალურ ტიპს“ როგორც კონსტრუქციას, რომელიც წარმოქმნის აზროვნებას, რათა გაზომოს და სისტემატიურად განიხილოს მათი ინდივიდუალური კავშირები, რომელთაც აქვთ მნიშვნელობა. მათი თავისებურება. ასე, მაგალითად, ქრისტიანობა, კაპიტალიზმი“, – აღნიშნავს მაქს ვებერი [19.220].

კ. მარქსისა და მ. ვებერის დაპირისპირება გამართლებული არ უნდა ჩანდეს და მიუღებელია. მარქსი იყო XIX ს. მეორე ნახევრის დიდი მოაზროვნე, ხოლო მაქს ვებერი კი – XX საუკუნის დასაწყისის. კ. მარქსი აქცენტებს აკეთებდა ისტორიული პროცესის ობიექტურ მხარეზე, ხოლო მაქს ვებერი ჩაუღრმავდა სუბიექტურ პროცესებს. ამიტომ ისინი ერთმანეთს კი არ უპირისპირდებიან, არამედ ერთმანეთს ავსებენ, თუმცა მ. ვებერის დადანაშაულება მარქსიზმში, როგორც ამას მისი ზოგიერთი ევროპელი ოპონენტი ჩადის, აშკარად არადამაჯერებლად ჟღერს. მ. ვებერის მოძღვრებას „იდეალური ტიპების“ შესახებ ფართო რეზონანსი ხვდა წილად და უმაღლესი მიიპყრო მეცნიერების ყურადღება. მ. ვებერის შეხედულებებისადმი დამოკიდებულება ერთგვაროვანი არასოდეს არ ყოფილა და მას გამოუჩნდნენ როგორც მომხრეები, ისე მოწინააღმდეგეები. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ის დისკუსია რომელიც მ. ვებერის შეხედულებების ირგვლივ გაჩაღებული ევროპულ ისტორიოგრაფიაში [20]. მ. ვებერის დამსახურება ისაა, რომ მან, დასახა წარსულის აღქმის ერთ-ერთი

საინტერესო მეთოდი. მაქს ვებერს ხშირად საყვედურობენ და, შესაძლოა, რცთუ უმართებულოდ, რომ ის მკაფიოდ არ გამოიყენებს ერთმანეთისგან ორ განსხვავებულ მცნებას – ტიპოლოგიას და იდეალიზაციას. სხვათა შორის, ამ თვალსაზრისით საგულისხმო უნდა ჩანდეს საკუთრივ ტერმინი „იდეალური ტიპები“.

სავსებით ვეთანხმებით თანამედროვე პოლონელ ისტორიკოსს, პოზნანის უნივერსიტეტის პროფესორს, ეჟი ტოპოლსკის, რომ „შესაძლოა, მაქს ვებერის თეორიული ძიებანიდან ყველაფერი არ გაიზიარო, მაგრამ მისი სრული უგულებელყოფა, იგნორირება, გამართლებული არ იქნებოდა“ [21. 14]. თუ ევროპული ისტორიოგრაფია პირველ გზას დაადგა, საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ მეორე გზა აირჩი და, საბოლოო ჯამში, ჩიხში აღმოჩნდა, კრიზისმა ლეიტალური ხასიათი მიიღო.

ლიტერატურა:

1. რ. ჰეტრეველი. მცირე განსჯა ჟაკ ლე გოფის წიგნის „წამოსახვეთის შუა საუკუნეობრივი სამყაროს“ წაკითხვის შემდეგ. თბ., 2005; რ. მეტრეველი. კლიოს მფარველობის ქვეშ – მაცნე, ისტორიის... სერია, 4, 1990. რ. მეტრეველი. გლობალიზაციის პერსპექტივა და ისტორიოგრაფიის პრობლემები. – ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, 12. თბ., 2005; ეკ. კვაჭანტირაძე, ისტორიული მეხსიერების ცნებ და სამეცნიერო პრობლემა ევროპულ ისტორიოგრაფიაში – ქართული წყაროთმცოდნეობა, ნაკვეთი XII, თბ., 2010. ნ. ჩიქოვანი, „ანალების“ სკოლა და ისტორიის ცივილიზაციური ხედვის საკითხები – კრებ: „კულტურის ისტორიის საკითხები, VI, თბ., 1999“ მ. კალანდაძე. „კოპერნიკისეული გადატრიალება“ ისტორიკოსის პროფესიაში

– კლიო, №14, 2002; მ. კალანდაძე. წიგნი – მანიფესტი (ფერნან ბროდელი). – ცისკარი, 8 1992; მ. კალანდაძე. ფრანგი ისტორიკოსი მარკ ბლოკი – ისტორიული პარადიგმები, თბ., 2009. მ. კალანდაძე, მარკ ბლოკის წიგნი „ფეოდალური საზოგადოება“ – კრ. ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, ნაკვეთი 2. თბ., 2007; მ. კალანდაძე. ლუსიენ ფევრის წიგნი „ბრძოლა ისტორიიდან“. – სალიტერატურო გაზეთი, 1997 წ. 19 ნოემბერი; კ. ანთაძე, მ. კალანდაძე. საინტერესო ნაშრომი ფრანგი ისტორიკოსის ჟაკ ლე გოფის წიგნზე. – ლიტერატურული საქართველო, 2005 წ. 17 ივლისი; მ. კალანდაძე. პიერ შონიუს „კლასიკური ევროპის ცივილიზაცია“. – გაზ. „ახალი 7 დღე“, 2006წ. 11-17 აგვისტო; რ. ლაბაძე, მენტალიტეტის კვლევის თანამედროვე მეთოდები მონტაიუს მაგალითზე – თსუ შრომები, ისტორიის სერია, ტ. 328. თბ., 1999; რ. ლაბაძე. ცოდვა და შიში შუა საუკუნეებში. ქართული მენტალური მოდელის ორი ასპექტი. საკანდიდატო დისერტაცია ავტორეფერატი. თბ., 2005; ნ. ლაშხი. ინტერდისციპლინური კვლევის საკითხები „ანალების სკოლის“ წარმომადგენლებთან (ლუსიენ ფევრი, ფერნან ბროდელი, ჟაკ ლე გოფი) – კრ.: „ეთნოლოგია, სოციოლოგია, კულტუროლოგია – ინტერესთა ურთიერთგადაკვეთა და ინტეგრაციის პერსპექტივები“. თბ., 2004. მ. ქართველიშვილი, ფერნან ბროდელი (შტრიხები მეთოდოლოგიური პორტრეტისათვის) – კრებული მიძღვნილი რევაზ ლასკარის და ვლადიმერ ივანოვის ხსოვნისადმი, VI თბ., 2007. მ. ქართველიშვილი, ცივილიზაციის შესწავლის საკითხები ფერნან ბროდელის

- „ცივილიზაციათა გრამატიკის“ მიხედვით – საისტორიო ძიებანი X-XI, თბ., 2008.
2. გრ. ნათაძე. საზოგადოებათმცოდნეობის მეთოდოლოგიისა და მეთოდის საკითხები. თბ., 1931. ამ თემაზე დაწვრილებით იხ. მ. კალანდაძე. დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეებისა და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში XX საუკუნის პირველ ნახევარში. თბ., 1999; M. Kalandadze, Die Anfänge des Studiums der mittelalterlichen und neueren Geschichte Westeuropas in Georgien. – “Georgica”, 23, 2002.
 - 2^a. ფ. ლოსაშვილი, ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია, ნაწ., 2. თბ., 2007.
 3. А. Гуревич, История историка, М. 2004.
 4. დაწვრილებით იხ.: კ. ბაქრაძე. რჩეული ფილოსოფიური ნაწერები ტ. VI. თბ., 1972; გ. თევზაძე. იმანუელ კანტი. თბ., 1974.
 5. А. Гурвич, О кризисе современной исторической науки..., „Вопросы истории“ № 2-3, 1991.
 6. Ш. Лангюа, Ш. Сеньобос. Введение в изучение истории. СПб., 1999.
 7. Б. Могильницкий. Между объективизмом и релятивизмом: дискуссии в современной американской историографии. – Новая и новейшая история, №5, 1993.
 8. პირველად მეცნიერების ორად დაყოფა შემოიღო ვ. ვინდელბანდმა. იხ.: В. Виндельбанд. Прелюдии. СПб., 1904.
 9. Эд. Мајер. Теоретические и методологические вопросы истории изд. 2. М., 1911.

10. Г. Риккерт. Естествоведение и культуроведение...СПБ, 1903.
11. Н. Ирибаджаков. Клио перед судом буржуазной философии. М., 1972.
12. В. А. Дьяков. Методология истории в прошлом и настоящем. М., 1974.
13. В. Салов, Современная западногерманская буржуазная историография, М., 1968.
14. Н. Ерофеев, Что такое история. М., 1976.
15. Г. Риккерт. Философия истории., СПб, 1903.
16. М. Барг. Исторический факт: структура, форма, содержание. – История СССР, №6, 1976.
17. ჯ. კარი. რა არის ისტორია, თბ., 2001.
18. ეს ოცეტი უღევს საფუძვლად მ. ვებერის შემდგომ შრომებს: М. Вебер. Город, Пг, 1923; М. Вебер. История хозяйства. Пг. 1923; М. Вебер. Протестантская этика и дух капитализма. – წგნ.: М. Вебер. Избранные произведения, М., 1990.
19. В. Моммзен. Макс Вебер и историческая наука. – Новая и новейшая история, №4, 1990; **W. Mommsen.** Max Weber. – In: Deutsche Historiker (hrsg. H.-U. Wehle) (Göttingen, 1973; **W. Mommsen.** Max Weber und die Deutsche Politik, 1890-1920. Tübingen 1959; **W. Mommsen.** Neue Max Weber Literatur. – Historische Zeitschrift, Bd., 211. 1970; **Max Weber.** der Historiker. Hrsg. s. **J. Kocka.** Göttingen, 1966; **G. Hufnagel,** Kritik als Beruf: Der Kritische Gehalt in Werk Max Webers, Frankfurt a/M, 1971. М. Вебер, Творчество Макса Вебера, М., 2007, А. Патрушев. Ренессанс Макса

- Вебера: истоки, дискуссии, тенденции. – Новая и новейшая история №1, 1993. А. Медушевский, книга о Максе Вебере – «Новая и новейшая история» №6. 2008.
20. А. Патрушеев, К вопросу об оценке Макса Вебера в современной буржуазной историографии – в кн: «История и историки 1976» М., 1979.
21. Е. Топольский. Методология истории и исторический материализм. – Вопросы истории, №5, 1990.

თავი II

„ანალების“ სკოლა ისტორიულ ლიტერატურაში

„ანალების“ სკოლის ფრანგი ისტორიკოსების სახელს უკავშირდება „კოპერნიკისეული გადატრიალება“ ისტორიკოსის პროფესიაში, „ახალი ისტორიული მეცნიერების“ დაბადება. მათ ნეოკანტიანელებთან და მაქს ვებერთან ერთად საძირკველი ჩაუყარეს ახალ ისტორიულ მეცნიერებას, რომელიც ძირფესვიანად ცვლიდა ისტორიკოსის დამოკიდებულებას კვლევის ობიექტისადმი. „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსებმა ღრმა კვალი დატოვეს XX საუკუნის ისტორიული აზროვნების განვითარებაში. ისინი დღემდე რჩებიან ფრანგული და საერთოდ ევროპული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთ ლიდერებად, ერთ-ერთ ყველაზე უფრო ავტორიტეტულ და პრესტიჟულ მიმართულებად. ამიტომ, ვფიქრობთ, ინტერესს მოკლებული არ იქნება ძალიან მოკლედ, სულ ორიოდ სიტყვით, განვიხილოთ როგორ აფასებენ ისტორიკოსები „ანალების“ სკოლის მოღვაწეობას, მათ წვლილს ისტორიული მეცნიერების განვითარებაში. პრაქტიკულად ეს არის საკითხის ისტორიოგრაფია, რასაც შემდგომ უკვე მოყვება „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების შეხედულებების, კონცეფციის, განხილვა. ამ რთულ თემაზე სიტყვის თქმას უმთავრესად ის გარემოება გვაბუდინებს, რომ მასზე ქართულ ენაზე დღემდე თითქმის არაფერი დაწერილა. ამიტომ მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ შეგვევსო ეს ვაკუუმი და ორიოდ სიტყვით შევჩერებულიყავით ამ პრობლემაზე.

ძალიან მოკლედ, სულ რამდენიმე სიტყვით, შევეხებით სამ საკითხს: „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების შეხედულებების

გაშუქება ევროპულ-ამერიკულ ისტორიოგრაფიაში, საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში და ქართულ რეალობაში. ასეთი მიდგომა, ცხადია, შემთხვევითი არაა და გააჩნია თავისი ახსნა. თუ პირველ მონაკვეთს აქვს მკვეთრად გამოკვეთილი შემეცნებითი დატვირთვა. მეორე და მესამე მონაკვეთში შევეცადეთ შეგვეტანა კვლევის ელემენტები. ამ თემის განხილვას, სწორედ, ეს გეგმა დაუდეთ საფუძვლად.

დავიწყოთ ევროპული ისტორიოგრაფიით. უწინარესად ხაზი უნდა გაუსვათ იმას, რომ ამ მოკლე მიმოხილვას აღნიშნული საკითხის ამომწურავი, სრულყოფილი, წარმოჩენის პრეტენზია არ გააჩნია და არც შეიძლება გააჩნდეს. ეს არის უზარმაზარი თემა, რომელსაც, ალბათ, ერთი დიდი მონოგრაფიაც ვერ დაიტევს. ჩვენი ამოცანა გაცილებით მარტივია, შევეცდებით ვაჩვენოთ ის ძირითადი ტენდენციები, მიდგომები, რომელიც აღნიშნული პრობლემის შესწავლის დროს გამოიკვეთა ევროპულ-ამერიკულ ისტორიოგრაფიაში და ამით ქართულ საზოგადოებას ამ თემაზე საერთო, ზოგადი, წარმოდგენა შეუქმნათ.

[„ანალების“ სკოლის ისტორიკოსებზე არსებობს, მსოფლიოს სხვადასხვა ენაზე, უზარმაზარი საკვლეო ლიტერატურა. ის დიდი დაინტერესება, რომელსაც ისტორიკოსები იჩენენ „ანალების“ სკოლის მიმართ სავსებით ბუნებრივია. ის წარმოადგენს XX საუკუნის ფრანგული და საერთოდ ევროპული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთ თვალშეუვლებელ მწვერვალს.

ალბათ, არც ერთი ისტორიული სკოლის ირგვლივ არ ამტყდარა იმდენი ხმაური და ისეთი ცხარე კამათი როგორც „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების. მათი შეხედულებების შე-

ფასებისას ისტორიკოსთა შორის არასდროს არ სუფევდა ერთსულოვნება და გამოთქმულია სრულიად განსხვავებული, საპირისპირო, მოსაზრებები. ამ მწვავე დისკუსიის მონაწილეები პირობით ორ ჯგუფად შეიძლება დავყოთ: ანალისტები და ანტიანალისტები.

ანალისტების მთავარ ტონისმიმცემად იტალიელი ისტორიკოსი ე. სესტანი მოგვევლინა. ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა მისი გამოსვლა ისტორიკოსთა XIII საერთაშორისო კონგრესზე მოსკოვში 1970 წლის აგვისტოში. მან წაიკითხა მოხსენება თემაზე „მოვლენების ისტორია და სტრუქტურის ისტორია“. საკითხისადმი ე. სესტანის მიდგომა კარგად ჩანს მისი მოხსენების სათაურში. ე. სესტანი ძალზე უარყოფითად ეკიდება ემპირიულ, ფაქტოგრაფიულ, ისტორიას და სტრუქტურების მხურვალე მომხრედ გვევლინება. ამის ლოგიკური შედეგია „ანალების“ სკოლისადმი მისი კეთილგანწყობილება. „მოსწონს თუ არა ეს ვინმეს, ყოველგვარ ეჭვს გარეშეა, რომ სტრუქტურული ისტორიოგრაფია, მიუხედავად სოციოლოგიასთან იდენტიფიკაციის საშიშროებისა, წარმოადგენს ჩვენი დროის მოწინავე ისტორიოგრაფიას“ [1. 12]. ასეთი შეფასება „ანალების“ სკოლის აპოთეოზად ჟღერს, რადგან „სტრუქტურული ისტორიოგრაფიის“ ერთ-ერთ ყველაზე უფრო თვალსაჩინო წარმომადგენლებად, ე. სესტანს სწორედ, „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსები წარმოუდგენია, ემპირიული, ფაქტოლოგიური ისტორიისადმი ე. სესტანის გულგრილი დამოკიდებულება მიუღებელია. ამის ლოგიკური შედეგია პოზიტივისტებისადმი მისი უარყოფითი დამოკიდებულება. ამრიგად, იტალიელი ისტორიკოსის მიერ „ანალების“ სკოლის მაღალი შეფასება სავსებით მართლზომიერია, მაგრამ მათი შეხედულებების ისტორიულ მეცნიერებაში ლამის უკანასკნელ ჭეშმარიტებად გამოცხადება, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს.

აღნიშნული პრობლემის შესწავლის საქმეში ფასდაუდებელი წვლილი მიუძღვის ამერიკელ ისტორიკოსს ტროიან სტოიანოვიჩს. მან პირველმა თუ არა ერთ-ერთმა პირველმა მიაპყრო ყურადღება ფრიად აქტუალურ და მნიშვნელოვან თემას „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების მეთოდს. პრაქტიკულად ეს იყო პირველი თუ არა ერთ-ერთი პირველი სერიოზული, სოლიდური, გამოკვლევა რომელიც დაიწერა „ანალების“ სკოლაზე. ის „ანალების“ მიმართ საკმაოდ კეთილგანწყობილი ჩანს და მას სავსებით სამართლიანად მიაკუთვნებენ ანალისტების რიგებს [2].

მან თვალი გაადევნა „ანალების“ სკოლის განვითარებას საკმაოდ ხანგრძლივი მონაკვეთის მანძილზე, სამი თაობის განმავლობაში. ფაქტობრივად ეს იყო ამ საკითხის პერიოდიზაცია. პირველ თაობას, ბუნებრივია, მიეკუთვნებოდნენ „ანალების“ სკოლის დამაარსებლები ლუსიენ ფევრი და მარკ ბლოკი. ამის შემდეგ მოდის მეორე თაობა; რომლის აღიარებული ლიდერი და თავკაცი იყო ფერნან ბროდელი. 1956 წელს ლუსიენ ფევრის გარდაცვალების შემდეგ, სწორედ, ის ჩაუდგა სათავეში ჟურნალ „ანალებს“. ეს არის მეორე ეტაპი „ბროდელის ხანა“. 1970 წელს რედაქტორის პოსტიდან ფერნან ბროდელის გადადგომის შემდეგ მოვიდნენ მესამე თაობის წარმომადგენლები. ესენი არიან: ემანუელ ლერუა ლადიური, ფრანსუა ფიურე, დენი რიშე, პიერ შონიუ, ჟაკ ლე გოფი, ჟორჟ დიუბი, ფილიპ არიესი და სხვ. ტ. სტოიანოვიჩის აზრით, მწვავე კონფრონტაციას ადგილი ჰქონდა 60-იანი წლების მეორე ნახევარში, როდესაც მოხდა დაპირისპირება რედაქტორს ფ. ბროდელს და ახალ თაობას შორის. ფ. ბროდელი იძულებული გახდა გადამდგარიყო.

მან ხაზი გაუსვა „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების შეხედულებების ევოლუციას. თავდაპირველად ისინი უპირატესად

ორიენტირებულნი იყვნენ სოციალ-ეკონომიკურ პრობლემებზე და ცივილიზაციურ მიდგომაზე. ბროდელი შეეცადა გრანდიოზული ისტორიულ-გეოგრაფიული სინთეზი განეხორციელებინა. მკვეთრ მეტამორფოზს ის უკავშირებს მესამე თაობას. ისინი სხვა გზით წავიდნენ. აქცენტი გააკეთეს კლიმატზე, ბიოლოგიაზე, დემოგრაფიაზე, მათემატიკურ მეთოდზე. ტ. სტოიანოვიჩი ერთგვარი გულისტკივილით დასძენს რომ „ეკონომიკური ისტორია აღარ არის „ანალების“ სკოლის მთავარი თემა“. ჩანს, ტ. სტოიანოვიჩი სპეკტიკურად ეკიდება ახალი თაობის წარმომადგენელთა გაცაცებას ტექნოლოგიებით. ის გვთავაზობს საკმაოდ საინტერესო დააანგარიშებას. ისტორია მეცნიერება, რომ გახდეს მან უნდა შეძლოს 16 771 622 სისტემის და ქვესისტემის კვანტიფიცირება [2.97-100]. |

„ანალების“ სკოლის ისტორიკოსებისადმი სიმპატიებითაა გამსჭვალული და ანალისტების ბანაკს მიეკუთვნება ინგლისელი ისტორიკოსი პიტერ ბერკი, მისი კეთილგანწყობილება, სხვათა შორის, ძალიან კარგად არის გაცხადებული წიგნის სათურში „ფრანგი ისტორიკოსების რევოლუცია, „ანალების“ სკოლა“. „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსები, პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, მათი დამაარსებლები ლუსიენ ფევრი და მარკ ბლოკი ხაზს უსვამდნენ წარსულის რეკონსტრუქციის საქმეში ისტორიკოსის შემოქმედებით აქტივობას. ეს ინგლისელმა ისტორიკოსმა შეაფასა, როგორც „რევოლუციური მოვლენა ისტორიულ აზროვნებაში“ [3.4] აქვე უნდა დავძინოთ, რომ ზოგიერთი მოსაზრება მცირე კორექტივების შეტანას მოითხოვს. ასე მაგალითად შეიძლება არ დავეთანხმოთ პ. ბერკს თითქოს მ. ბლოკის დამოკიდებულება ემილ დიურკჰეიმის სოციოლოგიისადმი აპოლგეტური იყო [4.106]. სინამდვილე გაცილებით უფრო რთულია და მ. ბლოკის პოზიციის ერთმნიშ-

ვნელოვნად შეფასება ხალხე ძნელია. მის მსჯელობაში აღფრთოვანებული ტონის გერდით გვხვდება კრიტიკული ინტონაციაც. ეს, უსათუოდ, გასათვალისწინებელია

// უახლოესი გამოკვლევებიდან ყურადღებას იპყრობს ფრანგი ისტორიკოსის ოლივერ დეჟულენის საინტერესო წიგნი მარკ ბლოკზე. აქ ის ეხება ერთ, ჩვენი აზრით, საინტერესო საკითხს, რომელსაც ფრანგი ისტორიკოსები ჟაკ ლე გოფის მეთაურობით დიდი ხნის მანძილზე გაუბოდნენ და მეტად სკეპტიკურად უყურებდნენ. საქმე ეხება საკმაოდ აინტერესო თემას „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების და ნოკანტიანელების, პირველ რიგში კი მაქს ვებერის ურთიერთდამოკიდებულებას.

მან, პირველ ყოვლისა, ხაზი გაუსვა იმას, რომ არავითარი უფსკრული, ჩინური კეფელი, „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსებს და ნოკანტიანელებს ზორის, როგორც ეს დიდი ხნის მანძილზე მიაჩნდათ ფრანგ ისტორიკოსებს, სინამდვილეში არ არსებობდა. ო. დეჟულენის მიხედვით, ისინი ერთი და იგივე საკითხს მიუდგნენ სხვადასხვა კუთხით ნოკანტიანელები ისტორიის ეპისტემოლოგიის თვალთახედვით, „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსები კონკრეტული ისტორიული გამოკვლევების პოზიციიდან [5].

ეს გახლავთ ერთი ხეღვა, რომლის მომხრეები „ანალების“ სკოლისადმი კეთილგანწყობილი არიან და შესაძლოა, მათ წვლილს ისტორიული მეცნიერების წინაშე შელამაზებულად, ვარდისფერებში, ჭერეტენ, ლამის უკანასკნელ სიტყვად მიიჩნევენ.

არის სხვა მიდგომა. მისი მომხრეები „ანალების“ სკოლის დამსახურების შეფასებისას სრულიად საპირისპირო პოზიციაზე დგანან. პირველ ყოვლისა, ეს იმით გამოიხატება, რომ მათი დამოკიდებულება „ანალების“ სკოლის წვლილისადმი ისტორიული მეცნიერების წინაშე ლეგატიურია. ამ მიმართულების თავკაცია

გამოჩენილი ფრანგი მეცნიერი, ფრანგული ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების მეტრი ჰოფ. რაიმონ არონი და ანრი-ირენ მარუ. უნდა ითქვას, რომ მათი დაპირისპირება „ანალების“ სკოლასთან პრინციპულ ხასიათს ატარებს. მათ ფაქტობრივად სათავე დაუდეს „ანალების“ სკოლისადმი სუპერკრიტიკულ მიდგომას და „ანალებს“ ათასგვარ ცოდებში დადეს ბრალი. შევჩერდებით მხოლოდ რამდენიმე მათგანზე. კრიტიკული პათოსის კულმინაციას წარმოადგენს მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც „ანალების“ სკოლა სრულიად მიუღებელია რადგან მთელ დასავლურ ცივილიზაციას დიდ საფრთხეს უქმნის. რატომ? ერთი არგუმენტი ასეთია. „ანალების“ სკოლა ეთანხმება მარქსიზმს და დასავლეთის ცივილიზაციისათვის დიდ საშიშროებას წარმოადგენს. გერმანელი ისტორიკოსი გერჰარდ რიტერი ისე შორის წავიდა, რომ ირწმუნებოდა „ანალების“ სკოლა „მარქსიზმითაა დაავადებული“. ამ მოსაზრების გასაბათილებლად დავიმოწმებთ იტალიელ-ისტორიკოსს მ. ჩელონოს, რომელსაც, ალბათ, მარქსიზმი ძნელია ვინმემ დასწამოს. „მარქსიზმი „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსებისათვის მოგვევლინა თავისებურ ტრანშპლინად და, აქედან გამომდინარე ისინი აზუშევებენ თავიანთ სრულიად განსხვავებულ ისტორიულ კონცეფციას, რომელიც არ ეთანხმებოდა ისტორიულ მატერიალიზმს ყველა ძირითად საკითხში“ [6. 31]. ამ ბრალდებების კულმინაციად მიგვაჩნია მოსაზრება, რომლის მომხრეები ისტორიული მეცნიერების კრიზისში ბრალს დებენ „ანალების“ სკოლას. ამაზე უფრო აბსურდული ბრალდება, ალბათ, ძნელი წარმოსადგენი იქნებოდა. ფაქტობრივად ისინი კატეგორიულად უგულებელყოფენ ისტორიულ მეცნიერების განახლების საქმეში „ანალების“ სკოლის წვლილს. „ანალების“ სკოლის ყველაზე უფრო დიდი დამსახურება

ისტორიულ მეცნიერების წინაშე, „კოპერნიკისეული გადატრიალება“ ისტორიკოსის პროფესიაში, მათ, კალსაწიერს მიღმა რჩება.

„ანალების“ სკოლის და პიკელ რიგში მათი დამაარსებლებისადმი უარყოფითი დამოკიდულების ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუშია თანამედროვე ამერიკელი ისტორიკოსის, ნიუ-იორკის უნივერსიტეტის პროფესორის, ნორმან კანტორის წიგნი „გამოგონებული შუა საუკუნეები“. შეილება ითქვას, რომ ამერიკელი ისტორიკოსის წიგნში „ანალების სკოლის ნეგატიური შეფასება თავის პიკს აღწევს. განსაკუთრებით მწვავედ უტევს მარკ ბლოკს, აქ ის აშიშვლებს თავისი კონცეფციის შოვინისტურ ფესვებს. მას ბლოკი როგორც ისტორიკოა იმიტომ არ მოსწონს, რომ თურმე ის ებრაელი იყო. აი კიდევ ერთი აბსურდი. ის ერთმანეთს ადარებს ორ სრულიად განხვავებულ ფრანგ ისტორიკოსს მარკ ბლოკს და ლუი ალფიანს, რომელიც შ. სენიობოსის და შ. ლანგლუას მიმდევარი იყო, ხოლო მ. ბლოკი მისი ანტიპოდია, ოპონენტი. რა საერთოს ხეავს ნ. კანტორი მათ შორის? იმას, რომ ორივე ებრაელები იყვნენ. „კოპერნიკისეული გადატრიალება“ ისტორიკოსის პროფესიაში, რომელიც დაკავშირებულია „ანალების“ სკოლის და მისი დამაარსებლების სახელთან, ნორმან კანტორის მიერ სრულიად უკუღებელყოფილია, იგნორირებულია. ამას ის იმიტომ ხსნის, რომ თურმე ეს ძიებები მარქსისტულ ხასიათს ატარებდა. როგორც იტყვინ, აქ ყოველგვარი კომენტარი ზედმეტია. და ბოლოს ორიოდ სიტყვა ბლოკის და ფევრის ხანგრძლივ მეგობრობაზე. ნორმან კანტორი აქაც არ ღალატობს თავის თავს და მორიგ აბსურდულ ვერსიას გვთავაზობს. „ფევრისათვის ბლოკი საჭირო იყო მკვდარი და არა ცოცხალი“. რა შეიძლება ითქვას ამაზე? ეს წარმოადგენს უხეშ ცილისწამებას,

რომელიც აყალბებს ამ ორი დიდი ისტორიკოსის მეგობრულ ურთიერთობას [7.56-69].

რა თქმა უნდა, არიან ისტორიკოსები, რომლებიც ცდილობენ თავიდან აიცილონ „ანალების“ სკოლის შეფასებისას არსებული ორივე უკიდურესობა, და საშუალოდო ხაზი გამოიხატონ, მაგრამ ეს არაა ადვილი საქმე. მათი უმრავლესობა მაინც „ანალებისადმი“ კეთილგანწყობილი ჩანს და ბოლოს და ბოლოს ანალისტებს მიეკუთვნებიან.!

ანალისტებსა და ანტიანალისტებს შორის კონსენსუსი, ცხადია, ადვილი საქმე არ იქნება და ეს დავა, ალბათ, კიდევ დიდხანს გასტანს და არ დასრულდება. „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“.

| საბჭოთა ისტორიოგრაფიის დაინტერესება¹ „ანალების“ სკოლით ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და გააჩნია თავისი საფუძველი. „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსები შედარებით უფრო ახლო იდგნენ, შეხების წერტილები გააჩნია, მარქსიზმთან, ვიდრე სხვა ისტორიულ მიმდინარეობებს. ისინი ინტერესდებოდნენ სოციალ-ეკონომიკური ისტორიით, თუმცა ამ პრობლემას სულ სხვაგვარად წყვეტდნენ, ვიდრე მარქსიზმი. ამიტომ საბოლოო ჯამში ისინი საბჭოთა მარქსისტული ისტორიოგრაფიისათვის მიუღებელი აღმოჩნდნენ, მარქსისტულმა ისტორიოგრაფიამ, კრიტიკის ქარცეცხლი დაატეხა თავს „ანალების“ სკოლას, რომელიც მიზნად ისახავდა დაეცნინებინა ისტორიული მეცნიერების წინაშე მათი დამსახურება. ამგვარი დამოკიდებულება კარგად გამოხატავდა ერთი ისტორიული სკოლის შეხედულებებს და სულაც არ წარმოადგენდა

ჭეშმარიტების უკანასკნელ ინსტანციას, როგორც ამას დიდი ხნის განმავლობაში გვიმტკიცებდნენ. ხშირად შეფასების კრიტერიუმი იყო ძალზე მარტივი და სწორხაზოვანი. ის რაც ახლოა მარქსიზმთან ძალიან კარგია, ხოლო ის რაც შორდება მარქსიზმს, ცხადია, მიუღებელია და არ ვარგა, ასეთია რეალური ვითარება. მისადმი დამოკიდებულება სხვადასხვაგვარია. /

დიდი ხნის განმავლობაში საბჭოთა ისტორიოგრაფია ამ სფეროში შექმნილ ვითარებას შელამაზებულად, ვარდისფერებში, ხატავდა [8]. დღეს ასეთი მიდგომა ისტორიოგრაფიის განვლილ ეტაპს წარმოადგენს, მოძველებულია და ისტორიოგრაფიული რეტროს ელფერი დაკრავს.

არის სხვა მიდგომაც. დღევანდელი გადასახედიდან ამ შრომების კრიტიკა, მარქსისტული შეხედულებების გამო, სულაც არ წარმოადგენს დიდ სიძნელეს. ეს ადვილი გზით სიარული იქნებოდა. შევეცადოთ მოვძებნოთ რაღაც საშუალო ხაზი. ის შემდგომში მდგომარეობს/ „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების კონცეფციის მარქსისტული კრიტიკა მონისტური პოზიციებიდან და ფორმაციული პრინციპებიდან გამომდინარე, ცხადია, მიუღებელია და აღარავის ჭირდება. ნიშნავს თუ არა ყველაფერი ეს იმას, რომ დღეს ეს შრომები ჩვეულებრივ მაკულატურას წარმოადგენს და სანაგვე ყუთშია გადასაგდები, რისკენაც მოგვიწოდებენ ზოგიერთები. ჩვენი აზრით, არა. მოდით ნუ ავჩქარდებით და კარგად გავერკვეთ რაშია საქმე. წყალს ბავშვი არ გადავაყოლოთ. აი რა გვაქვს მხედველობაში. ორი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს იმის თაობაზე, რომ „ანალების“ სკოლის მარქსისტული შეფასება მიუღებელია. ეს არის მდლის ერთი მხარე. აქ ყველაფერი ნათელია, მედალს გააჩნია მეორე მხარეც, რომლის გაუთვალისწინებლობა სწორი არ იქნებოდა. ამ წიგნებში თავმოყრილია უზარმაზარი მეცნიერული

ინფორმაცია, რომლის გამოყენება მიზანშეწონილად მიგვაჩნია და დღეს მას სულ სხვა ინტერპრეტაცია შეიძლება მიეცეს. ამრიგად, საკითხისადმი მიდგომა იყო მეცნიერული, მაგრამ, ის ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის ჩარჩოებში აღმოჩნდა მოქცეული, „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა დანაშაული“.

„ანალების“ სკოლაზე ინფორმაციამ საბჭოთა რეალობაში ძალზე დაგვიანებით ჩამოაღწია, მაშინ როდესაც მისი დამაარსებლები აღარც ფევერი და აღარც ბლოკი, ცოცხლები არ იყვნენ. ეს იმით აიხსნებოდა, რომ სტალინური რეჟიმის დროს არსებული რკინის ფარდის პირობებში ინფორმაცია პრაქტიკულად არ აღწევდა. იზოლაციაში აღმოვჩნდით. მეცნიერულ სიახლეებს ძალზე გვიან ვიგებდით. ცხადია, ეს ძალიან ცუდი იყო.

სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს, რომ საბჭოთა რეალობაში „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების შემოქმედებით დაინტერესების პირველმა სიმპტომებმა თავი იჩინეს 50-იან წლების შუა ხანებში ი. სტალინის გარდაცვლების შემდეგ. ეს იყო „დათბობის პერიოდის“ პირველი სხივი. მხედველობაში გვაქვს ი. კონის და ა. ლიუბლინსკაიას ნაშრომი გამოჩენილ ფრანგ ისტორიკოსზე მარკ ბლოკზე [9]. ყინული თანდათან დაიდრა. სულ არაფერს ეს ჯობდა. სტალინური კარჩაკეტილობის ფონზე მცირე წინგადადგმული ნაბიჯია. შემდგომში ეს ინტერესი კიდევ უფრო გაიზარდა. „ანალების“ სკოლას ფუნდამენტური, სოლიდური, გამოკვლევები მიუძღვნეს საბჭოთა ისტორიკოსებმა. ვ. დალინმა, ი. აფანასიევმა, მ. სოკოლოვამ, მ. ბარგმა, ი. ბესმერტნიმ და სხვებმა. ეს არის სერიოზული მეცნიერული გამოკვლევები, რომელსაც კარგად ეტყობა ამ დროის კვალი. ცხადია, ეს შრომები მარქსისტული იდეოლოგიის თეორიულ ჩარჩოებს არ სცილდება და „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების დამსახურებას. ისტორიული

მეცნიერების წინაშე მარქსისტული პოზიციებიდან აშუქებს, ცდილობს დააკნინოს მისი მნიშვნელობა. ამგვარი განწყობილების პიკს წარმოადგენს აკად. ალექსანდრე ნაროჩნიცკის განცხადება „მ. ბლოკის წიგნის „ისტორიის აპოლიგიის“ რუსულ ენაზე თარგმნა დ გამოცემა დიდი პოლიტიკური შეცდომა იყო“ [10. 177]. ვფიქრობთ, აქ ყოველგვარი კომენტარი ზედმეტია. ამ ფონზე პროფ. არონ გურევიჩის შრომები მკვეთრად გამორჩეულია და ბედნიერ გამონაკლისად მიგვაჩნია. ის მეცნიერულ ღირებულებებზეა ორიენტირებული. ეს სულ არ აკნინებს მისი მსჯელობის პოლემისტურ მუხტს, პირიქით კრიტიკა კონსტრუქციულ ხასიათს იღებს და მეცნიერული ხდება. არგუმენტაციას ემყარება. მან კარგად შენიშნა, რომ „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსები უპირატესად ფრანკოცენტრისტები, ყველაზე უფრო საუკეთესო შემთხვევაში რომანოცენტრისტები იყვნენ და უმთავრესად ორიენტირებული არიან რომანიზებულ სამყაროზე, ხოლო გერმანულ და სკანდინავიურ სამყაროს გაცილებით ნაკლები ყურადღება ეთმობა. ფეოდალიზაციის პროცესის სრულყოფილად წარმოჩენის თვალსაზრისით გერმანულ-სკანდინავიური სამყაროს გათვალისწინება საინტერესო იქნებოდა“ [10.134]. 90-იანი წლების დასაწყისში, გაცილებით უფრო ადრე ვიდრე ამას გააკეთებდა ფრანგი მკვლევარი ოლივერ დეშულენი მან ყურადღება მიაქცია იმას, რომ ნეოკანტიანელებს, განსაკუთრებით მაქს ვებერს და „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსებს შორის არავითარი უფსკრული, ჩინური კედელი, არ არსებობდა, როგორც ეს დიდი ხნის მანძილზე ეგონათ, უბრალოდ ისინი ერთი და იგივე საკითხს სხვადასხვა კუთხით მიუდგნენ. ნეოკანტიანელები ისტორიის ეპისტემოლოგიის მხრიდან, ხოლო „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსები კონკრეტულ-ისტორიულ ასპექტში [10. 111]. ფრანგი ისტორიკოსები, ჟაკ გოფის

მეთაურობით ცივად შეხვდნენ ამ მოსაზრებას. ეს იყო მისი ხანგრძლივი ძიებების ლოგიკური დაგვირგვინება [11].

შეიძლება გვეჩვენება, მაგრამ გვგონია, რომ პროფ. ა. გურგენიძე შედარებით ნაკლებ ყურადღებას იჩენს „ანალების“ სკოლის მესამე თაობის ე. წ. „რევოლუციონისტური ფრთის“ მიმართ. სახელდობრ, ესენი არიან ემანუელ ლერუა ლადიური, ფრანსუა ფიურე, პიერ შონიუ, დენი რიშე, რაც, ნაწილობრივ, ალბათ, იმით აიხსნება, რომ ისინი ძირითადად მაინც ახალი ისტორიის სპეციალისტები არიან და არა მედიევისტები.

90-იანი წლების დასაწყისი „ანალების“ ისტორიკოსების მოღვაწეობით დაინტერესების საქმეში მნიშვნელოვანი მიჯნაა. „ანალების“ სკოლისადმი დამოკიდებულებამ მკვეთრი ფერიცვალება განიცადა, რაც, უწინარესად, პოლიტიკური კატაკლიზმებით იყო გამოწვეული. საბჭოთა კავშირი დაიშალა. ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის მონოპოლიის ეპოქა დასრულდა, პარტიულ-სახელმწიფო ინკვიზიტორთა ხანა წარსულს ჩაბარდა და კომმარულ სიზმრად იქცა. „ანალების“ სკოლისადმი დამოკიდებულება კონსტრუქციული ხდება. ოპონირება პოლიტიკური და იდეოლოგიური პოზიციებიდან კი არ მიმდინარეობს, არამედ მეცნიერულ არგუმენტებს ემყარება. კრიტიკულ-განმაქიქებელი პათოსი ჩაანაცვლა მეცნიერულმა არგუმენტაციამ. აქცენტი კეთდება არა მათ მიერ დაშვებულ მეთოდოლოგიურ შეცდომებზე, არამედ, ისტორიული მეცნიერების წინაშე მათ დამსახურებაზე. მათ პოზიტიურ წვლილზე ისტორიული აზროვნების განვითარების საქმეში, ეს, რა თქმა უნდა, ძალიან კარგია. ეს გამოკვლევები „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების შეხედულებების განხილვის ნორმალური მეცნიერულ კალაპოტში დაბრუნების გზაზე გადადგმულ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნაბიჯად შეიძლება მივიჩნიოთ [12]. ზოგიერთი მოსაზრების

შემდგომი სრულყოფა, დახვეწა, ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ უნდა იყოს. კონკრეტულად, შეიძლება არ დაეთანხმო პროფ. ი. ბესმერტნის, როდესაც ამტკიცებს, რომ ისტორიულ-ანთროპოლოგიური ისტორიის პრესტიჟი ეცემა და მისი მომხრეები მხოლოდ ჟაკ ლე გოფი და ჟან კლოდ შმიტი არიან. სინამდვილეში ეს მთლად ასე როდია.

საქართველოში ამ პრობლემებით დაინტერესებას თავის მცირე ისტორია გააჩნია და ამის გვერდის ავლა, ვფიქრობთ, სწორი არ უნდა იყოს. ამიტომ, ალბათ, ინტერესს მოკლებული არ იქნება ძალიან მოკლედ გადავავლოთ თვალი აღნიშნულ თემას. მით უმეტეს, რომ ისტორიოგრაფიაში ეს საკითხი დღემდე არ ყოფილა შესწავლილი.

პირველი ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ ამ პრობლემისადმი ქართული ისტორიოგრაფიის მიდგომა არის უაღრესად პრაგმატული, რეალისტური. ეს იმით გამოიხატება, რომ მათ კურსი აიღეს არა ამ პრობლემის მეცნიერულ კვლევა-ძიებაზე, არამედ პოპულარიზაციაზე. ეს იყო სავსებით სწორი ნაბიჯი. რომელიც საკუთარი შესაძლებლობების ზუსტად გათვლის ლოგიკური შედეგი იყო. ამ კულტურტრეგერულ მისიას, უნდა ითქვას, რომ ქართულმა ისტორიოგრაფიამ ურიგოდ როდი გაართვა თავი. ეს ქართული ისტორიოგრაფიის წარმატებად მიგვაჩნია. ამიტომ ამ თემისადმი მკაცრი მეცნიერული კრიტერიუმით მიდგომა უმართებულო იქნებოდა და აღნიშნული საკითხის ადეკვატურ სურათს ვერ იძლევა. ჩვენს პირობებში, როდესაც მკვლევარს ევროპის არქივებსა და

წიგნსაცავებში დაცულ მასალაზე ძნელად მიუწვდება ხელი, ჭირს ევროპის ისტორიის და ისტორიოგრაფიის კვლევა. ამიტომ უკვე ამ თემით დაინტერესება, ვფიქრობთ, მისასალმებელი უნდა იყოს.

საქართველოში „ანალების“ სკოლის მოღვაწეობით დაინტერესების ინიციატორად პროფ. გივი კილურაძე მოგვევლინა. „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების შეხედულებებს ის გაკვირვებებს თავის წიგნში „ახალი ისტორია“ და მოგვცა ფრანგი ისტორიკოსების კონცეფციის მარქსისტული შეფასება [13]. ამგვარი მიდგომა სავსებით შეესატყვისებოდა იმდროინდელი საბჭოთა ისტორიოგრაფიის საერთო მოთხოვნებს და იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაჩინო მიღწევას წარმოადგენს [14]. მაგრამ დღეს ეს მსჯელობა, რა თქმა უნდა, უკვე მოძველებულია [15].

ცხადია, ყველაფერი ეს ძალიან ცოტაა. რით იყო გამოწვეული ქართული ისტორიკოსების პასიურობა. ამგვარი ინერტულობა, ვფიქრობთ შემთხვევითი არ იყო და უმთავრესად ორი გარემოებით უნდა ყოფილიყო მოტივირებული: 1. აღნიშნული პრობლემის მარქსისტული ინტერპრეტაციისადმი ქართველი ისტორიკოსების ლოიალური დამოკიდებულებით და 2. საბჭოთა პერიოდში რუსულ ენაზე არსებული ლიტერატურა ადვილი ხელმისაწვდომი იყო. მშობლიურ ენაზე ლიტერატურის დეფიციტი ისე მწვავედ არ იგრძნობოდა.

90-იან წლებში ხდება მკვეთრი გარდატეხა, რომელსაც, ცხადია, პოლიტიკური კატაკლიზმები ედო სარჩულად. საბჭოთა კავშირი დაიშალა, ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის მონოპოლიას წერტილი დაესვა. საქართველომ აღიდგინა სუვერენიტეტი. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ შვებით ამოისუნთქა. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ახლა მას შეეძლო საკუთარი არჩევანი გაეკეთებინა.

საბჭოთა პერიოდის ისტორიოგრაფიასთან შედარებით ეს თვისებრივად წინგადადგმული ნაბიჯი იყო. ყველაფერმა ამან ახალი სული შთაბერა, სტიმული მისცა, „ანალების“ სკოლით ქართველი ისტორიკოსების დაინტერესებას, „ანალებისადმი“ დამოკიდებულებამ, სახეცვლილება, განიცადა. ეს იმით გამოიხატება, რომ ქართველი მეცნიერები შეეცადნენ გაეთავისუფლებინათ „ანალების“ სკოლისადმი დამოკიდებულება მარქსისტული სტერეოტიპებისა და შტამპებისაგან. ეს უკვე წინსვლა იყო. მეორე საკითხია რა წარმატებით აკეთებდნენ ამ საქმეს.

თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის გაზრდილი ინტერესი „ანალების“ სკოლისადმი მისასაღმებელია, მაგრამ არსებობს სხვა მიმართულებებიც, ალბათ, შემდგომში მათაც მიექცევათ სათანადო ყურადღება.

თანამედროვე ქართულმა ისტორიოგრაფიამ ამ საკითხის პოპულარიზაციის საქმეში ახალი მუხტი შეიტანა. მან საინტერესო კუთხით დასვა ეს საკითხი (შესაძლოა, ამგვარი მიდგომა ძალზე დაგვიანებული იყო, მაგრამ საბჭოთა პერიოდში, მარქსისტული იდეოლოგიის მონოპოლის პირობებში, ამ თემას ასე ვერ დააყენებდი). რა შეიძლება „ანალების“ სკოლის გამოცდილებიდან გამოიყენოს ქართულმა ისტორიოგრაფიამ? ამ კუთხით საკითხისადმი მიდგომა მათ მსჯელობას უფრო მეტი მეცნიერული წონა შესძინა. არსებობს ორგვარი მიდგომა. შემოქმედებითი და მიმბაძველი. პირველი პერსპექტიულია, ხოლო მეორეს ჩიხში მივყავართ და უპერსპექტიუოა.

ქართულ რეალობაში ევროპული ისტორიოგრაფიის მიღწევებისადმი შემოქმედებითი დამოკიდებულების ნიშნებია აკად. ივანე ჯავახიშვილის შემოქმედება. შემდგომ პერიოდში, ცნობილ მიზეზთა გამო, ეს ხაზი სათანადოთ ვერ განვითარდა. დღეს ქართულ ის-

ტორიოგრაფიაში ადგილი აქვს მისი რეანიმაციის მცდელობას. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს აკად. როინ მეტრეველის საინტერესო ბროშურა „მცირე განსჯა ჟაკ ლე გოფის წიგნის „წარმოსახვითს შუა საუკუნეობრივი სამყაროს“ წაკითხვის შემდეგ“ [16]. პროფ. ნათელა ვაჩნაძის სოლოღური ფუნდამენტური, გამოკვლევა „სააზროვნო სისტემა და ქართული საზოგადოების ზნეობრივი იდეალი (V-X სს.) [17]. ძალიან კარგია ამ პროცესში ახალგაზრდა თაობის წარმომადგენელთა ჩართვა. აქ, უპირველეს ყოვლისა, მხედველობაში გვაქვს რუსუდან ლაბაძის დისერტაცია „ცოდვა და შიში შუა საუკუნეებში (ქართული მენტალური მოდელის ორი ასპექტი) [18]. ეს არაა „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების შეხედულებების უბრალო კოპირება. მასში უნდა დავინახოთ იმ პრინციპების ქართული სინამდვილესთან მისადაგების მცდელობა. ეს ქართული კონტექსტი ამ პრობლემის მეცნიერული შესწავლის ყველაზე უფრო პერსპექტიული ასპექტია. მიმბაძველობა მიუღებელია და ჩიხში მიგყავართ. ვერ ვიტყვით, რომ ეს შრომები უნაკლო იყოს. ასეთი რამ ბუნებაში არ არსებობს, გვხვდება საკამათო საკითხები, რომელიც ამ შრომების ღირსებების ლოგიკურ გაგრძელებას წარმოადგენს.

ქართულ ისტორიოგრაფიას მხოლოდ ეს რომ გაეკეთებინა ესეც არ იქნებოდა ურიგო საქმე, მაგრამ ძალიან კარგია, რომ „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსებით დაინტერესება აქ არ მთავრდება.

პირველ რიგში ყურადღებას გავამახვილებთ ორ საკითხზე, რომელიც აშკარად თვალში საცემია და ზედაპირზე ძვეს. უწინარესად უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფია ამ თემას სხვადასხვა ასპექტში განიხილავს და მრავალფეროვნად მიუდგა. ისტორიოგრაფია, ისტორიის მეთოდოლოგია, კულტუროლოგია, განსაკუთრებით მისასაღმებელია ამ პრობლემით ისტორიკოსთა

ახალი თაობის დაინტერესება. ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს. ახალგაზრდა ისტორიკოსების თავები ყველაზე უფრო ნაკლებადაა დანაგვიანებული მარქსიზმით. ეს ძალიან კარგია და მეცნიერული კვლევის დიდ პერსპექტივას გადაგვიშლის. ეს ხელსაყრელი შანსი ხელიდან არ უნდა იქნას გაშვებული, ამის უფლება არ გვაქვს.

ამ შრომებს, პირველ ყოვლისა, დიდი შემეცნებითი დატვირთვა გააჩნია და ძალიან დაეხმარება ქართველ მკითხველს დაძლიოს ის წარმოდგენა „ანალების“ სკოლაზე, რომელიც ჩამოუყალიბდა მარქსისტული ისტორიოგრაფიის წყალობით. ეს გამოკვლევები ქართულ საზოგადოებას ისტორიული მეცნიერების წინაშე „ანალების“ სკოლის დამსახურებაზე ადეკვატური წარმოდგენის შემუშავებაში დაეხმარება. მათი მეცნიერული და შემეცნებითი მნიშვნელობა, სწორედ, ამაში მდგომარეობს.

„ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების კულტუროლოგიურ ასპექტზე აკეთებს აქცენტს პროფ. ნინო ჩიქოვანი [19]. ამ კუთხით ეს თემა ქართულ ისტორიოგრაფიაში შესწავლილი არ ყოფილა და მისი წინ წამოწევა გამართლებულია. საკითხი არის რთული და მრავალწახნაგოვანი და ავტორი ცდილობს ჩაახედოს ქართველი მკითხველი საქმის რეალურ ვითარებაში. ამავე დროს საკითხის ამგვარი დასმა მეცნიერულად აქტუალურია. XX საუკუნეში კულტურა აღმოჩნდა ისტორიული შეგნების ცენტრში, რომელსაც საბჭოთა ისტორიოგრაფია დიდი ხნის განმავლობაში მეტად ალმაცერად უყურებდა. პროფ. ნინო ჩიქოვანის გამოკვლევა ამ ხარვეზის დაძლიების გზაზე გადადგმული პირველი ნაბიჯია, განხილულია სხვა საკითხებიც.

„ანალების“ სკოლას ეხება პროფ. ეკა კვაჭანტირაძის საინტერესო ისტორიოგრაფიული ხასიათის გამოკვლევა „ისტორიული მეხსიერების ცნობა და სამეცნიერო პრობლემა ევროპულ ისტორიოგრაფიაში [19]“.

ახალგაზრდა ისტორიკოსთა შრომებიდან გამოვყოფდით მიხეილ ქართველიშვილის ორ საინტერესო სტატიას: „ფერნან ბროდელი (შტრიხები მეთოდოლოგიური პორტრეტისათვის“, და „ცივილიზაციის შესწავლის საკითხები ფერნან ბროდელის „ცივილიზაციის გრამატიკის“ მიხედვით“ [20]. ამ თემატიკით სტუდენტების დაინტერესება მხოლოდ მისასალმებელია და წახალისებული უნდა იქნას. მით უმეტეს, რომ ამ დაინტერესებას ზურგს უმაგრებს ფრანგული ენის ცოდნა. ეს საშუალებას აძლევს მას უშუალოდ გავიდეს ფრანგულ წყაროებზე და ლიტერატურაზე. ეს მისი ნაშრომების პლუსია.

„ანალების“ სკოლას ეხება ახალგაზრდა ისტორიკოსის ნინო ლაშხის ნაშრომი „ინტენდისციპლინარული კვლევის საკითხები „ანალების“ სკოლის წარმომადგენლებთან (ლუსიენ ფეერი, ფერნან ბროდელი, ჟაკ ლე გოფი) [21]. ალბათ, აჯობებდა ამ სამი უზარმაზარი ისტორიკოსიდან ერთი აერჩია, ეს საშუალებას მისცემდა მას კიდევ უფრო კარგად დაუფლებოდა მეცნიერული კვლევა-ძიების უნარ-ჩვევებს. ამით ის როგორც დამწყები მკვლევარი გაცილებით უფრო მეტს მოიგებდა. ის რომ ახალგაზრდა ისტორიკოსი ამ საკითხებით დაინტერესდა უკვე მისასალმებელია. კვფიქრობთ, უფრო მეტი აქტიურობაა საჭირო, ინერტულობის უფლება არ გაქვთ.

პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილი თავის საინტერესო წიგნში „ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია“ [22], რატომღაც ღუმილით უვლის გვერდს „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების დამსახურებას ისტორიული მეცნიერების წინაშე, რაც ნაწილობრივ, ალბათ, იმით აიხსნება, რომ „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსები ისტორიის ფილოსოფიის საკითხებისადმი დიდ დაინტერესებას არასოდეს არ იჩენდნენ, მაგრამ მიუხედავად ამისა შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნული საკითხის განხილვა, კვფიქრობთ, ურიგო არ იქნებოდა და შინაარსობრივად, კიდევ უფრო გაამდიდრებდა წიგნს.

რაც შეეხება ამ გამოკვლევების სიღრმეს აქ ერთი მოსაზრება უნდა გამოვთქვათ. (რა თქმა უნდა, აქ არ ვგულისხმობთ ახალგაზრდებს). ისტორიოგრაფიული გამოკვლევების დაწერა ადვილი საქმე არაა. მას უნდა გააჩნდეს ძლიერი ანალიტიკური მუხტი. საკმარისი არაა მხოლოდ ისტორიკოსის შეხედულებების სწორედ გადმოცემა. ეს ადვილი გზაა. ისტორიოგრაფიული გამოკვლევა მკვლევარს მკაცრ მოთხოვნებს უყენებს. მან უნდა მოახდინოს ისტორიკოსის შეხედულებების შეფასება. გამოარკვიოს მისი ნააზრევის ძლიერი და სუსტი მხარეები, შეეცადოს ახსნას მისი გამომწვევი მიზეზები. ყველა როდი მიდის ამ გზით.

დასასრულს დავძენთ, რომ „ანალების“ სკოლას რამდენიმე ნაშრომი და რეცენზია მიუძღვნა ამ სტრიქონების ავტორმა [23].

ამრიგად, ვერ ვიტყვით თითქოს თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფია ამ მხრივ არაფერს არ აკეთებდეს. შესაძლოა, გაკეთებული ძალიან ცოტაა და ქართულ ისტორიოგრაფიას წინ დიდი და შრომატევადი კვლევა აქვს ჩასატარებელი. მთავარია, რომ ყინული თანდათან დაიძრა. ორიენტირები არსებითად სწორად იქნა მონიშნული. ამ შრომების მნიშვნელობა, იმაში მდგომარეობს, რომ ისინი „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების შეხედულებების განხილვის და შეფასების ნორმალურ მეცნიერულ კალაპოტში დაბრუნების პირველ მოკრძალებულ მცდელობად შეიძლება მივიჩნიოთ. ზოგიერთი საკითხის შემდგომი დახვეწა, სრულყოფა, ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ უნდა იყოს. ზოგჯერ მსჯელობა არის ძალიან ზოგადი, მხოლოდ „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების შეხედულებების გადმოცემა საკმარისი როდია. ისეთი შთაბეჭდილება გვრჩება, რომ უფრო მეტი აქცენტი კეთდება რაოდენობრივ ცვლილებებზე და შედარებით ნაკლები ხარისხობრივზე.

ლიტერატურა:

1. Э. Сестан, История событий и история структур. М., 1970.
2. T. Stoianovich. French Historical Method, The Annales Paradigm. London, 1976.
3. P. Burke, French Historical Revolution. The Annales School. 1929-1989. Cambridge, 1990.
4. ჰ. ბერკი, ისტორია და სოციალური თეორიები, თბ., 2002.
5. O. Dumoulin, Mark Bloch, Le Soldat et La Cutouen, Paris, 2000.
6. ციგ. М. Соколова, Современная французская историография, основные тенденции в объяснении исторического процесса. М., 1979.
7. ამ საკითხზე დაწვრილებით იხ. А. Гуревич, Медиевистика XX века в изображении американского историка Н. Кантора – «Новая и новейшая история», №6, 1993.
8. А. Жодонов, М. Блок в советской историографии – в. кн.: «Вопросы всеобщей истории и историографии», Томск, 1982.
9. И. Кон, А. Люблинская, Труды французского историка Марка Блока – «Вопросы истории», №3. 1955.
10. А. Гуревич, История историка, М., 2004.
11. А. Гуревич, Исторический синтез и школа «Аналов», М., 1993. А. Гуревич, Марк Блок и «Апология истории» – в кн: М. Блок, Апология истории, М., 1986. А. Гуревич, «Новая историческая наука» во Франции: достижения и трудности (критические заметки медивиста) – в кн: История и историки 1982, М., 1985. А. Гуревич, Проблема ментальности в современной историографии – «Всеоб-

- щая история: дискуссии, новые подходы. вып 1. М., 1989.
- А. Гуревич, О кризисе современной исторической науки – «Вопросы истории» №2-3. 1991. და სხვა.
12. Споры о главном. Дискуссии о настоящем и будущем исторической науки вокруг французской школы «Аналов», Отв. ред. Ю. Бессмертный, М., 1993. Ю. Бессмертный, «Аналы» переломный этап? – Одиссей, 1991. Ю. Бессмертный, Как же писать историю? Методологические веяния во французской историографии 1994-1997 гг. – «Новая и новейшая история», №4. 1998. Е. Михина, Введение составителя – История ментальностей и историческая антропология М., 1996. Индивидуальное и уникальное, М., 1997. В. Коломицев, Методология истории, М., 2000. Л. Репина, В. Зверева, М. Парамонова, История исторического знания (пособие для студентов), М., 2004. Н. Смоленский, Теория и методология истории, (учебное пособие для студентов), М., 2007 Могильницкий, история исторической науки, Вып: 3. историографическая революция, Томск. 2008. და სხვა.
 13. გ. კილურაძე, ახალი ისტორია, ნაწილი 1, თბ., 1970.
 14. კ. ანთაძე, გივი კილურაძე ცხოვრება და მოღვაწეობა, თბ., 1983.
 15. მ. კალანდაძე, პროფესორი გივი კილურაძე – უნივერსიტეტის შრომები, ისტორიის სერია, ტ. 359, თბ., 2005.
 16. რ. მეტრეველი, მცირე განსჯა ჟაკ ლე გოფის წიგნის „წარმოსახვითს შუა საუკუნეობრივი სამყაროს“ წაკითხვის შემდეგ, თბ., 2005. ამ წიგნზე იხ.: კ. ანთაძის და მ. კალანდაძის რეცენზია საინტერესო ნაშრომი ფრანგი ისტორიკოსის ჟაკ ლე გოფის წიგნზე – „ლიტერატურული საქართველო“, 17 ივნისის, 2005.

17. ნ. ვაჩნაძე, სააზროვნო სისტემა და ქართული საზოგადოების ზნეობრივი იდეალი (V-X სს), თბ., 1998, ამ, თემას მან კიდევ რამდენიმე ნაშრომი მიუძღვა. იხ., პროფ. ნათელა ვაჩნაძის სამეცნიერო შრომების ნუსხა – წიგნში ისტორიული პარადიგმები, თბ., 2009.
18. რ. ლაბაძე, ცოდვა და შიში შუა საუკუნეებში (ქართული მენტალური მოდელის ორი ასპექტი) – სადისერტაციო ნაშრომის ავტორეფერატი, თბ., 2004.
19. ნ. ჩიქოვანი, „ანალები“ სკოლა და ისტორიის ცივილიზაციური ხედვის საკითხები – კრებ.: „კულტურის ისტორიის საკითხები“, თბ., 1999.
- 19^ა. ე. კვაჭანტირაძე, ისტორიული მეხსიერების ცნება და სამეცნიერო პრობლემა ევროპულ ისტორიოგრაფიაში, ქართული წყაროთმცოდნეობა, ნაკვეთი, XII თბ., 2010.
20. მ. ქართველიშვილი, ფერნან ბროდელი (მტრისები მეთოდოლოგიური პორტრეტისთვის) – კრებული მიძღვნილი ვლადიმერ ივანოვის და რევაზ ლასკარის ხსოვნისადმი, თბ., 2007. მ. ქართველიშვილი, ცივილიზაციის შესწავლის საკითხები ფერნან ბროდელის „ცივილიზაციათა გრამატიკის“ მიხედვით – საისტორიო ძიებანი, X-XI, თბ., 2008.
21. ნ. ლაშხი, ინტერდისციპლინარული კვლევის საკითხები „ანალების“ სკოლის წარმომადგენლებთან (ლუსიენ ფევრი, ფერნან ბროდელი, ჟაკ ლე გოფი) – კრებ.: „ეთნოლოგია, სოციოლოგია, კულტუროლოგია – ინტერესთა ურთიერთგადაკვეთა და ინტეგრაციის პერსპექტივები“, თბ., 2004.
22. ფ. ლომაშვილი, ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. ნაწ. 2. თბ., 2007.
23. მ. კალანდაძე, „კოპერნიკისეული გადატრიალება“ – ისტორიკოსის პროფესიაში – „კლიო“, 14. თბ., 2002, მ. კალანდაძე, ფრანგი ისტორიკოსი მარკ ბლოკი – „ისტორიული პარადიგმები“, თბ., 2009. მ. კალანდაძე, მარკ ბლო-

კის წიგნი „ფეოდალური საზოგადოება“ – წგნ. „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, ნაკ. 2. თბ., 2007. მ. კალანდაძე, წიგნი – მანიფესტი (ფერნან ბროდელი – ცისკარი №8, 1992. მ. კალანდაძე, ფრანგი ისტორიკოსის ჟაკ ლე გოფის „ხანგრძლივი შუა საუკუნეების“ კონცეფცია – თამარ გამსახურდია 70. თბ., 2007. მ. კალანდაძე, პიერ შონიუ და საფრანგეთის დიდი რევოლუცია – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის მსოფლიო ისტორიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის დეპარტამენტის I ყოველწლიური კონფერენცია, თბ., 2008, მ. კალანდაძე, „ანალები“ სკოლა ისტორიულ ლიტერატურაში – კრებული მიძღვნილი პროფ. გურამ ლორთქიფანიძის 70 წლისთავისადმი, თბ., 2010. მ. კალანდაძე, ისტორიის კვლევის მეთოდების ევოლუცია – პროფ. ნ. შენგელიას დაბადების 75 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული, თბ., 2008. რეცენზიები, მ. კალანდაძე, მარკ ბლოკის წიგნი „ისტორიის აპოლოგია“ – წიგნის სამყარო, 10 თებერვალი, 1988. მ. კალანდაძე, ლუსიენ ფევრის წიგნი „ბრძოლა ისტორიისათვის“ – „სალიტერატურო გაზეთი“ 19 ნოემბერი, 1997. კ. ანთაძე, მ. კალანდაძე, საინტერესო ნაშრომი ფრანგი ისტორიკოსის ჟაკ ლე გოფის ნაშრომზე – „ლიტერატურული საქართველო“, 17 ივნისი, 2005. მ. კალანდაძე, პიერ შონიუს „კლასიკური ევროპის ცივილიზაცია“ – „ახალი 7 დღე“ 11-17 აგვისტო, 2006. მ. კალანდაძე, ჟორჟ დიუბის წიგნი „რაინდი, ქალი, მღვდელი“ ქართულად, – „ახალი 7 დღე“. 2-8 თებერვალი, 2007.

„კოკერნიკისეული გადატრიალება“
ისტორიკოსის პროფესიაში

ევროპული ისტორიოგრაფიის მიღწევებისადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულება, რომელიც დომინირებდა საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში მიუღებელია და არავითარი მეცნიერული საფუძველი არ გააჩნია. ამგვარ მიდგომას ყავლი გაუვიდა, მოძველებულია და ისტორიოგრაფიული რეტროს სურნელი დაკრავს. ქართული ისტორიოგრაფია დიდი ხნის განმავლობაში იმყოფებოდა საბჭოთა იდეოლოგიის მძლავრი ზეწოლის ქვეშ და XX საუკუნის ევროპულ-ამერიკულ ისტორიულ აზროვნებაში მიმდინარე პროცესებსა და სიანხლებზე არსებითად მცდარად იყო ინფორმირებული. საბჭოთა ისტორიოგრაფიას ძალიან უყვარდა ლაპარაკი ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფიის კრიზისზე „კაპიტალიზმის საერთო კრიზისის ეპოქის რეაქციულ ბურჟუაზიულ ისტორიოგრაფიაზე“. მაგრამ გაცილებით ცოტა იქნა გაკეთებული ამ ისტორიოგრაფიული გამოცდილების ობიექტურად გააზრების და ათვისებისათვის. უპირატეს შემთხვევაში ისტორიოგრაფიული გამოკვლევები იწერებოდა მეტად მარტივი სქემის მიხედვით. ის რაც ახლოს იყო მარქსიზმთან ძალიან კარგია და მისაღებია, ხოლო ის რაც შორდება მარქსიზმს, ცხადია, მიუღებელია და არ ვარგა.

საბჭოთა ისტორიოგრაფია შემთხვევას არ უშვებდა ხელიდან რათა გაეშუქებინა თანამედროვე ევროპულ-ამერიკულ ისტორიოგრაფიაში შექმნილი მდგომარეობა და ხაზს უსვამდა მის კრიზისს. გაბატონებული იყო კრიტიკულ-განმაქიქებელი ტონი. რეალობა კი სულ სხვაგვარი იყო.

ერთხელ როდესაც სახელმძღვანელო ფრანგმა ისტორიკოსმა ფერნან ბროდელმა მოისმინა თავისი კოლეგების საუბარი ისტორიული მეცნიერების კრიზისზე მშვიდად მიუგო „კრიზისი ეს მეცნიერების ნორმალური მდგომარეობაა. მეცნიერება რომელიც კრიზისს არ განიცდის იმყოფება სტაგნაციის ფაზაში“. გასათვალისწინებელია, რომ სხვადასხვაგვარია თვით კრიზისის ფორმები. ერთ შემთხვევაში ეს შეიძლება იყოს ზრდის კრიზისი, სხვა შემთხვევაში იყოს კრიზისი, რომელსაც ლეტალური, სასიკვდილო დასასრული აქვს.

XX საუკუნემ ღრმა კვალი დაამჩნია ისტორიული აზროვნების განვითარებას. სწორი არ იქნება ეს პროცესი წარმოვიდგინოთ როგორც აღმავალი ხაზით განვითარება. წარმატებებთან ერთად იყო ჩავარდნები, კრიზისი, მაგრამ უმთავრესად ეს იყო „ზრდის კრიზისი“. ვფიქრობთ, ამის ერთ-ერთი ნათელი ილუსტრაცია უნდა იყოს „ანალების“ სკოლის ფრანგი ისტორიკოსების, უპირველეს ყოვლისა კი, რა თქმა უნდა, მათი დამაარსებლების ლუსიენ ფე-ვრის და მარკ ბლოკის მოღვაწეობა.)

წინამდებარე ნაშრომს „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების ღვაწლის სრულყოფილად წარმოჩენის პრეტენზია არ გააჩნია და ამ რთულ საკითხზე სიტყვის თქმას უმთავრესად ის გარემოება გვაბედინებს, რომ მათი თეორიულ-მეთოდოლოგიური შეხედულებების ევოლუციაზე ქართულ ენაზე დღემდე ძალზე ცოტაა დაწერილი. მხოლოდ პროფ. გივი კილურაძე ეხებოდა გაკვირვებით ამ თემას თავის წიგნში „ახალი ისტორია“, თუმცა დღეს ეს მსჯელობა უკვე მოძველებულია.

ნეოკანტიანელები და „ანალების“ სკოლა წარმოადგენს XX საუკუნის პირველი ნახევრის ევროპული ისტორიული აზროვნების ორ თვალშეუვლებელ მწვერვალს. ისტორიკოსის ლოურენს სტოუნის თქმით, ორ მსოფლიო ომს შორის მონაკვეთი, პირველი მსოფლიო ომის წინ რამდენიმე წელთან ერთად აღმოჩნდა ერთ-ერთი საუკეთესო ჩვენს პროფესიაში. ეს იყო „ისტორიოგრაფიის ოქროს საუკუნე“.

XX საუკუნის ისტორიული აზროვნების განვითარებაში ეტაპობრივ მოვლენად გვევლინება ფრანგი ისტორიკოსების ლუსიენ ფევრის და მარკ ბლოკის მიერ 1929 წელს ჟურნალ „ანალების“ დაარსება. ამიტომ პირობით ამ ჟურნალის ირგვლივ გაერთიანებულ ისტორიკოსებს „ანალების“ სკოლას უწოდებენ. თანამედროვე ფრანგი ისტორიკოსის ჟაკ ლე გოფის მცდელობა კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენოს „ანალების“ სკოლის არსებობა ნაკლებად დამაჯერებლად გამოიყურება და საკამათოა.

ეს ჟურნალი სხვადასხვა დროს სხვადასხვა სახელით გამოდიოდა 1929-1941 წლებში „ანალები, ისტორია, ეკონომიკა, საზოგადოება“. ნაციტური ოკუპაციის წლებში ჟურნალი ფაქტობრივად აიკრძალა და იბულებული იყო სახელი შეეცვალა. 1946 წლიდან მას ჰქვია „ანალები, ეკონომიკა, საზოგადოება, ცივილიზაცია“.

„ანალების“ სკოლის ჩამოაყალიბება, რა თქმა უნდა, ცარიელ ნიადაგზე არ მომხდარა და როგორც მეცნიერები ფიქრობენ უმთავრესად განპირობებული იყო შემდგომი გარემოებებით. 1. ეს იყო შიშველი ემპირიზმი, ფაქტოლოგია. პოლიტიკური, საპარლამენტო და სამხედრო ისტორიის თხრობის პრიმიტი. 2. ისტორიის დაბალი საზოგადოებრივი ფუნქცია. სუსტი ყურადღება ექცეოდა ისტორიის საზოგადოებრივ სარგებლიანობას. 3. ისტორიის ვიწრო

სპეციალიზაცია ისე შორს წავიდა, რომ წარმოიქმნა სერიოზული საშიშროება მისი ერთიანობის დაკარგვის.

ვიწრო ფაქტოგრაფიის, ემპირიზმის, დაძლევა შეუძლებელი იქნებოდა ორი ფაქტორის გაუთვალისწინებლად. 1. როგორ შეიძლება ისტორიის სხვადასხვა კუთხეები გავაერთიანოთ ერთ მთლიანობაში და როგორ წარმოუდგენია ეს ახალი სფერო ახალ „რეფორმირებულ“ ისტორიოგრაფიას. 2. რა ადგილი შეიძლება დაიკავოს მეცნიერული ისტორიის საგანში საზოგადოებრივმა აზროვნებამ.

XX საუკუნის დასაწყისში ისტორიულ მეცნიერებაში თავისებური რევოლუციური სიტუაცია შეიქმნა. ეს იმით გამოიხატებოდა, რომ ისტორიის წერა ისე როგორც იწერებოდა მეტი აღარ შეიძლებოდა. ფრანგი ისტორიკოსის ჟორჟ ბურჟენის თქმით „ისტორიკოსი აღმოჩნდა იმ ღვთისმოსავის როლში, რომელმაც რწმენა დაკარგა“. სულ უფრო ხშირად ლაპარაკობდნენ „ისტორიის კრიზისზე“, „ისტორიზმის კრიზისზე“. რამ გამოიწვია პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის კრიზისი? უწინარესად უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩიხში მოექცა ისტორია თხრობა, უპრობლემო ისტორია. პოლიტიკური ისტორიის ჩვეულებრივი მოყვლა. უსათუოდ, გასათვალისწინებელია, ის უფსკრული რომელიც გაჩნდა საბუნებისმეტყველო და ჰუმანიტარული დარგებს შორის, ეს უკანასკნელი აშკარად ჩამორჩა. საბუნებისმეტყველო დარგები განვითარდა წინ წავიდა. აღმოჩენამ ფიზიკაში – „მატერიის გაქრობამ“ ისტორიკოსებს შორის გარკვეული სკეფსისი წარმოქმნა და გაჩნდა ეჭვი ისტორიული ფაქტების რეალობაში. ისტორიული მეცნიერება ჩიხში მოექცა, რა გამოსავალი არსებობდა ამ რთული სიტუაციიდან? ამ მძიმე წუთებში ისტორიას დახმარების ხელი გაუწოდეს მომიჯნავე ჰუმანიტარულმა დარგებმა. ისტორიკოსთა ერთმა მოწინავე ნაწილმა კურსი აიღო დისციპლინათაშორის სინთეზზე და მასში

დაინახა შექმნილი სიტუაციიდან თავის დაღწევის გასაღები, მათ ლიდერებად „ანალების“ სკოლის დამაარსებლები ლუსიენ ფევრი და მარკ ბლოკი მოგვევლინენ.

რა თქმა უნდა, ისტორიკოსის პროფესიისადმი ახლებური მიდგომა ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და ლუსიენ ფევრს და მარკ ბლოკს ჰყავდათ თავისი წინომორბედები, პირველ ყოვლისა ესენი იყვნენ ფილოსოფოსი ანრი ბერი, სოციოლოგი ემილ დიურკჰეიმი, ეთნოლოგი მ. მოსი, ფსიქოლოგი შარლ ბლონდელი, გეოგრაფი პ. ვიდალ დელაბლაში, ეკონომისტი ფრანსუა სიმიანი, ისტორიკოსები: ანრი პირენი, კარლ ლამპრეხტი, ფრედერიკ შეიტლანდი.

„ანალების“ სკოლამ თავისი არსებობის მანძილზე დიდი და რთული გზა განვლო და გარკვეული ევოლუცია განიცადა. ამერიკელი ისტორიკოსი ტროიან სტოიანოვიჩი, რომელმაც დაწერა საინტერესო წიგნი „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსებზე, საუბრობს სამი თაობის შესახებ. პირველ თაობას, ბუნებრივია, მიეკუთვნებიან ამ სკოლის დამაარსებლები — ლუსიენ ფევრი და მარკ ბლოკი. მეორე თაობა 50-60 წლებში ჩამოყალიბდა, როდესაც 1956 წელს ლუსიენ ფევრის გარდაცვალების შემდეგ, ამ ჟურნალს სათავეში ჩაუდგა ფერნან ბროდელი. ეს არის „ბროდელის“ ხანა. 1970 წელს მისი გადადგომის შემდეგ წინა პლანზე გამოვიდნენ ახალი თაობის წარმომადგენლები. მათი ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელია ემანუელ ლერუა ლადიური. დღეს შეიძლება ვილაპარაკოთ „ანალების“ სკოლის მეოთხე თაობაზე, თუმცა უნდა ითქვას, რომ მათზე ძალზე მწირი ინფორმაცია მოგვეპოვება. ვფიქრობთ, ამ თვალსაზრისით საყურადღებო იქნება ბოლოს წლების ჟურნალ „ანალების“ განხილვა, რომელიც ახლა უკვე ხელმისაწვდომი გახდა ქართველი ისტორიკოსებისათვის და

არის ალ. დიუმას ცენტრში. ეს საშუალებას მოგცემს შეკავსოთ არსებული ვაკეუმი.

„სავსებით აშკარაა, რომ ფრანგული ისტორიოგრაფიის განვითარებაზე 1929 წელს ლუსიენ ფევრის და მარკ ბლოკის მიერ შექმნილმა „ანალებმა“ გადამწყვეტი როლი შეასრულა“ – დასძენს ფერნან ბროდელი. „ანალების“ წყალობით ფრანგებმა 1930-1965 წლებში მსოფლიოს მისცეს... საუკეთესო ისტორიკოსები“ – აღნიშნავს ემანუელ ლერუა ლადიური. „ყველაფერი ღირებული... დაწერილი იქნა „ანალების“ მიერ“ – მიიჩნევს პიერ გუბერი.

„ახალ ისტორიულმა მეცნიერებამ“, რა თქმა უნდა, თავისი წონიანი სიტყვა თქვა ისტორიული მეცნიერების განვითარებაში და ღრმა კვალი დაამჩნია არამარტო ფრანგული, არამედ საერთოდ ევროპული ისტორიოგრაფიის განვითარებას. მისი პრესტიჟი და ავტორიტეტი განუზომლად დიდია. მაგრამ ეს არის მხოლოდ ერთი საინტერესო ისტორიოგრაფიული მიმდინარეობა, არსებობს სხვა სკოლებიც. სიახლეები და ნოვაციები მარტო „ანალების“ სკოლის სახელს როდი უკავშირდება. დიდი ავტორიტეტით სარგებლობს საფრანგეთში ერუდიტი ისტორიკოსების ჯგუფი, რომელიც გაერთიანებულია „ქარტიის სკოლაში“. მათი ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო შარლ სამარანი. ისინი ძირითადად ტრადიციული ისტორიის ერთგულები რჩებიან და პოლიტიკურ ისტორიას იკვლევენ. სოლიდურ ძალას წარმოადგენს საერთაშორისო ურთიერთობების ისტორიის შემსწავლელი ჯგუფი, რომელსაც საძირკველი ჩაუყარა ცნობილმა ფრანგმა ისტორიკოსმა, სორბონის უნივერსიტეტის პროფესორმა, პიერ რენუვენმა. ფრანგი ისტორიკოსების მეორე ჯგუფი, სორბონის უნივერსიტეტის პროფესორის, როლან მუნიეს მეთაურობით, წარმატებით იკვლევს სოციალურ

სტრუქტურას და სახალხო მოძრაობას ახალ დროში. ეკონომიკური ისტორიის კვლევის დიდოსტატია, სორბონის უნივერსიტეტის პროფესორი, ერნსტ ლიბრიუსი. ყველაფერი ამის გვერდის ავლა, მიჩუმათება, როგორც ამას ჩადიან „ანალების“ სკოლის ზოგიერთი წარმომადგენლები, ცხადია, სწორი არ იქნება.

„ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების ძირითადი პრინციპები ანუ ტროიან სტოიანივიჩის ტერმინი, რომ გამოვიყენოთ „მეცნიერული პარადიგმები“, ცხადია, ჩამოყალიბებული იქნა ამ სკოლის ფუძემდებლების ლუსიენ ფევრის და მარკ ბლოკის მიერ. მათი ყურადღების ცენტრში დგას ისტორიული პროცესის ადამიანური შინაარსი, მენტალიტეტი, ისტორიულ-ანთროპოლოგიური თემატიკა. „ჭეშმარიტი ისტორიკოსი გავს ზღაპრულ კაციჭამიას, იქ სადაც ადამიანის სუნია, იქ მან იცის, რომ მას ელოდება თავისი ულუფა“ – წერს მარკ ბლოკი. მეორე ადგილას იგი აღნიშნავს „ისტორია ეს არის ყველაფერი, რაც დაკავშირებულია ადამიანთან, უფრო ზუსტად ხალხთან“. ლუსიენ ფევრის მიხედვით „ისტორია – მეცნიერებაა საგნებსა და იდეებზე“.

„ანალების“ სკოლამ მცირე სახეცვლილება განიცადა 50-იანი წლების შუა ხანებში, როდესაც ლუსიენ ფევრის გარდაცვალების შემდეგ, ჟურნალს სათავეში ჩაუდგა ფერნან ბროდელი. მან ღირსეულად გააგრძელა თავისი დიდი წინამორბედების მიერ დაწყებული საქმე. ის ისტორიულ-ანთროპოლოგიურ მიდგომაზე იყო ორიენტირებული, მაგრამ ცოტა სხვა აქცენტები დასვა, რომელიც ითვალისწინებდა ისტორიის და გეოგრაფიის სინთეზს. რა ადგილი ეკავა აქ ადამიანს? აქ ადამიანებს დიალოგი აქვთ ბუნებასთან და არა ერთმანეთთან, როგორც ამას ხაზს უსვამდა მარკ ბლოკი. ეს საინტერესოა. ასეთ მრავალფეროვნებაში ცუდს ვერაფერს ვხედავთ. პირიქით, ის ამდიდრებს ისტორიულ მეცნიერე-

ბას. ჩვენ პირადად მ. ბლოკის მიდგომა უფრო ნაყოფიერად და პერსპექტიულად მიგვაჩნია, ვიდრე ბროდელის.

1970 წელს ფერნან ბროდელის გადადგომის შემდეგ ჟურნალს სათავეში ჩაუდგა ემანუელ ლერუა ლადიური. დაიწყო მესამე ეტაპი, რაც იმით გამოიხატება, რომ ისტორიულ-ანთროპოლოგიურმა მიდგომამ ახალი ფერიცვალება განიცადა. წინა პლანზე გამოვიდა ბიოლოგიური და დემოგრაფიული ფაქტორები. ლერუა ლადიური დემოგრაფიას მიიჩნევს ისტორიის ყველაზე უფრო პროდუქტიულ განხრად. „ისტორიული დემოგრაფია არის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო პერსპექტიული და ნაყოფიერი დისციპლინა უახლეს სკოლაში“ – ფიქრობს ემანუელ ლერუა ლადიური. „ისტორიული დემოგრაფია ყოველთვის არსებობდა, მაგრამ ახლა უნდა მივუჩინოთ თავისი კუთვნილი ადგილი, რომელიც შეიძლება იყოს მხოლოდ პირველი“ – წერს პიერ შონიუ. ე. ლერუა ლადიურმა სცადა საძირკველი ჩაეყარა ახალი ისტორიული ანთროპოლოგიისათვის, რომლის მთავარი ამოსავალი წერტილია კლიმატი. ეს არის, „კლიოს“ „ახალი დომენი“. აქ აქცენტი კეთდება „ისტორიაზე ადამიანის გარეშე“. ცხადია, ეს უკვე სულ სხვა მიდგომაა. ფაქტობრივად ეს არის უკვე მესამე თაობა. ამ ისტორიკოსთა რიცხვს მიეკუთვნებიან: ემანუელ ლერუა ლადიური, პიერ შონიუ, ფრანსუა ფიურე, დენი რიშე, ჟაკ ლე გოფი, ჟორჟ დიუბი, ფილიპ არიესი. ეს მიმართულება არ გახლავთ ერთგვაროვანი, ამ თვალსაზრისით საინტერესოა პიერ შონიუს „სერიული ისტორია“. ჟორჟ დიუბი კვლავინდებურად მიაპყრობს ყურადღებას აგრარულ თემატიკას, ხოლო ჟაკ ლე გოფი მენტალიტეტს. „მენტალიტეტის შესწავლით დაინტერესებული ისტორიკოსი ორი კონტრასტის წინაშე აღმოჩნდება. ერთის მხრივ ისტორიკოსის სამყარო, საიდანაც გამოდინარე ის იკვლევს წარსულს და მეორეს მხრივ სამყაროს

აღქმა იმ ადამიანების მიერ, რომლებიც ამ ეპოქაში ცხოვრობენ, ხომ არა გერყვნებათ ორივე გაგების ამგვარი კონფრონტაცია ისტორიის მთავარ მომხიბლავ თვისებად?“ სვამს საკითხს პროფ. არონ გურევიჩი. ეს მრავალფეროვნება, ცხადია, მისასალმებელია და ამდიდრებს ფრანგულ ისტორიოგრაფიას. რა თქმა უნდა, ძალიან კარგია მათი დაინტერესება ემპირული მოვლენების, ისტორიით, რამაც ერთი პერიოდი, მათი წინამორბედების შემოქმედებაში, პირველ რიგში ეს ეხება ლუსიენ ფევრს, მარკ ბლოკს და ფერნან ბროდელს, ერთგვარად უკანა პლანზე გადაინაცვლა. განსაკუთრებით დიდ ყურადღებას აქცევენ ისინი საფრანგეთის დიდ რევოლუციას. ამ დაინტერესებას გააჩნია თავისი პლუსები და მინუსები. მათ რევოლუციის ბევრი საჭირობოროტო საკითხი სხვაგვარად დასვეს და ახლებურად განიხილეს.

აქცენტი გააკეთეს უფრო დიფერენცირებულ მიდგომაზე. დამაჯერებლად უჩვენეს, რომ რევოლუციის დროს ბურჟუაზია სულაც არ წარმოადგენდა ერთგვაროვან მასას, და მისი პოლიტიკური ინტერესები სხვადასხვაგვარი იყო, მაგრამ რევოლუციისადმი მტრული გამოსდომები აბუქებს საქმის ვითარებას და საკამათოა. ფრანსუა ფიურეს და დენი რიშეს თანახმად „საფრანგეთის რევოლუცია იყო სწორი გზიდან გადახვევა, დამუხრუჭება“. პიერ შონიუს მიხედვით „ეს ათი წელი ყველაზე უფრო საშინელი იყო საფრანგეთის ისტორიაში“. ცხადია, აქ იგულისხმება 1789-1799 წლები. ასეთი ნეგატიური მიდგომა, უეჭველად, შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს, მაგრამ მაინც ცალმხრივი ჩანს. საფრანგეთის დიდ რევოლუციაში ტრაგიკულიც საკმაოდ ბევრი იყო და ამაღლებულიც.

პოზიტივისტურმა ისტორიოგრაფიამ თავისი წონიანი სიტყვა თქვა ისტორიულ მეცნიერებაში და დიდად შეუწყო ხელი მის შემდგომ წინსვლას, პროგრესს. ლეოპოლდ ფონ რანკემ და პოზიტივისტებმა ისტორია გაწმინდეს ათასგვარი ლეგენდებისა და მითებისაგან, რომელმაც მტკიცედ მოიკიდა ფეხი ისტორიულ ლიტერატურაში შუა საუკუნეების ქრონისტების წყალობით. რანკემ და პოზიტივისტებმა, კრიტიკულად განიხილეს წყაროები და სკრუპულოზულად შეისწავლეს და დაადგინეს ისტორიული ფაქტები. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ამით მათ პრაქტიკულად საძირკველი ჩაუყარეს ისტორიულ მეცნიერებას. შექმნეს მტკიცე ფაქტოგრაფიული ბაზა, ისტორია თხრობას მეცნიერული იერსახე მიანიჭეს. პოზიტივისტური ისტორიოგრაფია შემგროვებლური, უპრობლემო, ისტორიის მწვერვალია, ამიტომ პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიისადმი გულგრილი დამოკიდებულება რასაც სათავე დაუდო ბერიმ, და გააგრძელეს კოლინგუდმა და „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსებმა, საფუძველს მოკლებული და სუბიექტურია.

პოზიტივისტური ისტორიოგრაფია ისტორიული აზროვნების განვითარების ერთი ეტაპი იყო, ისტორიული მეცნიერება ერთ ადგილზე ვერ გაჩერდებოდა, ის წინ უნდა წასულიყო. მარტო ფაქტების ზუსტი დადგენა საკმარისი არ იყო. შემდეგი ნაბიჯი უნდა ყოფილიყო წარსულის კომპლექსური შესწავლა. რა თქმა უნდა, ეს არ იყო ადვილი საქმე. ბუნებრივია, ამას ვერ განახორციელებდა ემპირიკოსი, ფაქტოლოგი, ისტორიკოსი. (საჭირო იყო ახალი ყაიდის ისტორიკოსი, რომელიც უპირატესად დიდ პრობლემებზე იქნებოდა ორიენტირებული, გლობალურად იაზროვნებდა. ისტორიული მეცნიერების ფუძემდებლური პრინციპების თავიდან უფრო ღრმად გააზრება ამის ლოგიკური შედეგი იყო. ვინ

ითავებდა ამ საშური საქმის გაკეთებას? ვინ აიღებდა თავის ხელში ინიციატივას? აბი სწორედ, ამ რთულ ვითარებაში გამოვიდნენ ისტორიის ასპარეზზე „ანალების“ სკოლის ფრანგი ისტორიკოსები. სწორედ, მათ სახელს უკავშირდება „კოპერნიკისეული გადატრიალება“ ისტორიკოსის პროფესიაში.) მათ ახალი სიტყვა თქვეს ისტორიულ მეცნიერებაში. ეს ისტორიული მეცნიერების განვითარების სულ სხვა ეტაპი, ახალი საფეხური, იყო.

უწინარესად უნდა აღინიშნოს, რომ „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსები და პირველ რიგში, რა თქმა უნდა, მათი დამაარსებლები ლუსიენ ფევრი და მარკ ბლოკი ასეთ რთულ ვითარებაში პესიმიზს კი არ მიეცნენ, და ხელები კი არ ჩამოუშვეს, როგორც ეს მათ მრავალ თანამედროვეს მოუვიდათ. მათი მთავარი ტონის მიმცემი გერმანელი ფილოსოფოსი ოსვალდ შპენგლერი იყო, არამედ აქტიურად შეუდგნენ შექმნილი სიტუაციიდან გამოსავლის ძიებას. ეს უკვე პოზიტიური იყო და იმდროინდელი ევროპული ისტორიოგრაფიის ფონზე სერიოზული წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდა.

რა გამოსავალი იყო ამ რთული სიტუაციიდან? (როგორ მოახერხეს „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსებმა, პირველ რიგში კი ლუსიენ ფევრმა და მარკ ბლოკმა ამ მოჯადოებული წრისთვის თავის დაღწევა? რა გასაღები მოარგეს მათ პოზიტივისტურ ისტორიოგრაფიას, რომელიც გააღებდა კარებს და ისტორიკოსების წინ ახალ სივრცეებს გადაშლიდა? მათ კურსი აიღეს მომიჯნავე მეცნიერებებთან მჭიდრო კონტაქტებზე. აქცენტი გააკეთეს დისციპლინათა შორის მიდგომაზე. იმდროინდელი ევროპული ისტორიოგრაფიის ფონზე ეს იყო თვისებრივი სიახლე. პოზიტივისტურ ისტორიოგრაფიასთან მწავე უთანხმოების გასაღებიც

სწორედ, აქ ძვეს, თუმცა ეს პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის დამსახურებას არ აკნინებს.)

რა საფუძველზე სურდათ მათ განეხორციელებინათ თავისი ჩანაფიქრი, მოეხდინათ გრანდიოზული სინთეზი? (ის ძირითადი მიმართულებები, რომლის მიხედვითაც „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსებს განზრახული ჰქონდა თავიანთი გრანდიოზული ჩანაფიქრის განხორციელება გახლდათ: 1. ეკონომიკური ისტორია, 2. სოციალური ისტორია, 3. ისტორიული დემოგრაფია, 4. მატერიალური კულტურის ისტორია, 5. მენტალიტეტის ისტორია – საზოგადოების ცხოვრების სულიერი სფერო. ასე ჩაეყარა საფუძველი საფრანგეთში „ახალ ისტორიულ მეცნიერებას“.

ისტორიული აზროვნების განვითარების გზაზე ისტორიკოსთა შორის შრომის განაწილება, უდაოდ, წინგადადგმული ნაბიჯი იყო. მას გააჩნდა თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. სახელდობრ ის რომ ვიწრო სპეციალიზაციით გატაცება ზომ არ შეზღუდავდა ისტორიკოსის ინტერესების სფეროს და თვალთახედვის არეალს. ცნობილი მწერალი ბერნარდ შოუ შენიშნავდა „მეცნიერი რომელიც ისწრაფვის გაიგოს რაც შეიძლება ბევრი ძალზე პატარა ობიექტზე, ბოლო და ბოლოს აღმოჩნდება იმ მდგომარეობაში, რომ ეცოდინება ყველაფერი, მაგრამ არაფრის შესახებ“. „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსები და პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, მათი დამაარსებლები შეეცადნენ დაეძლიათ ეს წინააღმდეგობა.

იმ მკვლევარის წინაშე რომელიც წარსულს აღიქვამს, როგორც მთლიან და წინააღმდეგობრივ სტრუქტურას, ძნელი ამოცანა დგას. მისი დედააზრი იმაში მდგომარეობს, რომ მთლიანობაში აღიქვას, შეიმეცნოს, წარსულის მრავალფეროვანი ცხოვრების ყველა სფერო ეკონომიკიდან ინტელექტუალური სამყაროს ჩათვლით, და გაიაზროს ის არა ცალკე-ცალკე, როგორც ამას პოზიტივისტები

ჩადიოდნენ, არამედ მთლიანობაში, ტოტალურად. დღის წესრიგში დადგა გრანდიოზული ისტორიული სინთეზის განხორციელება. ის ემყარებოდა წარსულის კომპლექსურ მიდგომას. მას საკმაოდ დრო და დიდი ძალიხმევა ჭირდებოდა. (გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსის ფიუსტელ დე კულანჟის თქმით „ერთი დღის სინთეზს რამდენიმე წლის შრომა ჭირდება“. პირველი ნაბიჯები ამ მიმართულებით გადადგეს არა „ანალების“ სკოლის ფრანგმა ისტორიკოსებმა, არამედ ანრი ბერიმ. მან სცადა განეხორციელებინა გრანდიოზული ისტორიულ-კულტურული სინთეზი. ეკონომიკური პრობლემატიკისადმი გულგრილი დამოკიდებულება ანრი ბერის გრანდიოზული წამოწყების აქილევსის ქუსლი იყო.

ანრი ბერის ჩანაფიქირს ახალი სული შთაბერეს „ანალების“ სკოლის ფრანგმა ისტორიკოსებმა, პირველ რიგში კი მათმა დამაარსებლებმა, ლუსიენ ფევრმა და მარკ ბლოკმა. ასე წარმოიშვა „გლობალური ანუ ტოტალური“ ისტორიის იდეა.

პირველ ყოვლისა „ანალების“ სკოლის თავკაცებმა უკმაყოფილება გამოთქვეს ცალკეულ საისტორიო დისციპლინებს შორის გაუცხოების გამო. ამ დარგებს შორის კონტაქტები აშკარად მოიკოჭლებდა. „სახელდობრ ეკონომიკური ისტორია კულტურისა და რელიგიისაგან იზოლირებულად განიხილებოდა. მაშინ როდესაც რეალური ცხოვრება, მთელი თავისი მრავალფეროვნებით, ერთმანეთთან ასე მჭიდროდ იყო დაკავშირებული, ისტორიკოსთა შრომებში ცალ-ცალკე აპარტამენტებში აღმოჩნდა განთავსებული“. აი რას წერდა მარკ ბლოკი თავის წიგნში „ისტორიის აპოლოგია“. „ცოდნა ფრაგმენტებისა, რომელიც შეისწავლება ცალ-ცალკე, ერთმანეთის მიყოლებით, არასოდეს მიგვიყვანს მთელის შემეცნებად – იგი შეუძლებელს ხდის თვით ამ ფრაგმენტის შეცნობას“.

„გლობალური ანუ ტოტალური“ ისტორიის მთავარი ამო-
სავალი წერტილია დისციპლინათაშორის ინტეგრაცია, ამით მათ
სურდათ ისტორიული მეცნიერება ერთ ჩვეულებრივ ჰუმანიტარულ
დარგიდან გადაექციათ საზოგადოებრივი მეცნიერებების ლიდერად.
ისტორიას უნდა განეხორციელებინა სინთეზი, გაეთავისებინა სხვა
დისციპლინები და გადაექცია ისინი დამხმარე დარგებად. ეს
ეხებოდა არამარტო ისტორიის მონათესავე მეცნიერებებს ეკო-
ნომიკას, სოციოლოგიას, გეოგრაფიას, ფსიქოლოგიას, დემოგრაფიას,
ლინგვისტიკას, ანთროპოლოგიას, არამედ ისეთ დისციპლინებსაც
როგორიცაა კლიმატოლოგია, მეტეოროლოგია, ფენოლოგია და სხვა.
ისინი იქცნენ დამხმარე ისტორიული დისციპლინებად.

ისტორიული მეცნიერების ინტერესების არეალის გაფართოებამ
გამოიწვია წყაროთმცოდნეობითი ბაზის მკვეთრი სახეცვლილება. ეს
გასაგებიცაა, „გლობალური ანუ ტოტალური ისტორიას“ ესაჭიროე-
ბოდა სულს სხვა სახის წყაროები. (ისტორიის წყაროთმცოდნეო-
ბითი ბაზა გაცილებით უფრო მდიდარი და მრავალფეროვანი
გახდა. აი რას წერდა ლუსიენ ფევრი. „ყოველგვარ ეჭვს გარეშეა,
რომ ისტორია იწერება წერილობით წყაროებზე დაყრდნობით,
მაგრამ როდესაც წერილობითი წყაროები არ გვაქვს ისტორია
შეიძლება და საჭირო, აღვადგინოთ წერილობითი წყაროების გა-
რეშე... ერთი სიტყვით, ისტორია უნდა დავწეროთ იმის მიხედვით,
რაც გააჩნია ადამიანს, დამოკიდებულია მასზე, ემსახურება მას.
გამოხატავს მის ყოფიერებას“. ლუსიენ ფევრი ისტორიულ ფაქტს
განიხილავს როგორც კონსტრუქციას. მარკ ბლოკი აღნიშნავდა
„ყოველგვარი რასაც ადამიანი ლაპარაკობს და წერს, რასაც ის
აკეთებს და ამზადებს, რასაც ის ენება უნდა და აუცილებლად
გვაძლევდეს მასზე (ე. ი. ადამიანზე მ. კ.) ცნობებს“.

ფევრმა და ბლოკმა არ ცნეს დაკანონებული ჩარჩოები და ტრადიცია და კურსი მომიჯნავე მეცნიერებებთან, დისციპლინათაშორის, მჭიდრო თანამშრომლობისაკენ აიღეს. ასე გამოიკვეთა „გლობალური ანუ ტოტალური ისტორიის“ კონტურები, რომელსაც საფუძვლად ედო დისციპლინათაშორისი კავშირი, ინტეგრაცია. როგორც ა. გურევიჩი აღნიშნავს, „ანალები“ სკოლის ყველაზე უფრო დამახასიათებელი თვისება და მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით შეიძლება ყველაზე უფრო ფასეულიც ეს არის, სწორედ, სინთეზის პრობლემა“. „ახალი ისტორიული მეცნიერება“ ეს არის მეცნიერება ადამიანებზე, ისტორიული ანთროპოლოგია ან უფრო ზუსტად, რომ ვთქვათ ისტორიული კულტუროანთროპოლოგია. სოციოლოგია, ფსიქოლოგია, ლინგვისტიკა, ეთნოლოგია, ბიოლოგია, გეოგრაფია, ლიტერატურის და ხელოვნების ისტორია. „ისტორიული კულტუროანთროპოლოგია არ გახლავთ მეთოდოლოგიური ხერხი, რომელსაც ისტორიკოსი უნდა გამოიყენებს უნდა არა. ეს არის ისტორიის ახალი ხედვა. ის ორიენტირებულია ადამიანზე, რომელიც დროთა განმავლობაში იცვლებოდა და ყოველთვის ისე იყო ორგანიზებული როგორც ეს ჩვეული იყო მისი კულტურისათვის, კულტურა მისი სოციალ-ანთროპოლოგიური დატვირთვით აღმოჩნდა ისტორიული შეგნების ცენტრში. ისტორიულ მეცნიერებაში „კოპერნიკისეული გადატრიალების“ გასაღებიც აქ ძვეს“ – შენიშნავს პროფ. არონ გურევიჩი. ფერისცვალება განიცადა ისტორიული გამოკვლევების პრობლემატიკამ. თემატიკა კიდევ უფრო მრავალფეროვანი გახდა. მოქალაქეობის უფლება მოიპოვა ისეთმა თემებმა. რომლებსაც ადრე სულ არ აქცევდნენ ყურადღებას: ქორწინება, სექსი, ბავშვები, სახალხო კულტურა, ავადმყოფობა, სიკვდილი და ა. შ.

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ „გლობალური ისტორიის“ შექმნა თითოეულ მათგანს: ფევრს, ბლოკს, ბროდელს სრულიად სხვადასხვაგვარად ესახებოდათ. პირველის ყურადღების ცენტრში დგას ცივილიზაცია, სულიერი კულტურა, მეორის – საზოგადოება, ადამიანი და მისი საქმიანობა, მესამის – „გეოისტორია“. (ფევრს კულტურის ისტორია უფრო იტაცებდა და ეკონომიკურ პრობლემებზე თითქმის არაფერი აქვს დაწერილი, ბლოკს პირიქით ეკონომიკური თემატიკა უფრო მეტად ხიბლავდა, ხოლო ბროდელი ცდილობდა განეხორციელებინა ისტორიის და გეოგრაფიის სინთეზი, ასეთ მიდგომაში ფარული პოლემისტური მუხტია ჩადებული და უპირატესად გერმანელი ისტორიკოსების კონცეფციის წინააღმდეგაა მიმართული, რომელთა მთავარი ამოსავალი წერტილი იყო სახელმწიფო. ასეთი მრავალფეროვნება მხოლოდ მისასაღმებელია და ამით XX საუკუნის ფრანგულმა ისტორიოგრაფიამ, ძალიან ბევრი მოიგო. ეს კი მისი შემდგომი წინსვლის, განვითარების, საიმედო გარანტიაა.

დისციპლინათაშორის სინთეზმა „გლობალურმა ისტორიამ“ ისტორიკოსის პროფესიას ახალი მაღალი მოთხოვნები წაუყენა. ამიერიდან მხოლოდ ფაქტების ზედმიწევნით ზუსტი ცოდნა საკმარისი არ იყო. ვიწრო სპეციალიზაციას ყავლი გაუვიდა. ისტორიული მეცნიერების გუშინდელი დღე იყო. ძირფესვიანად შეიცვალა ისტორიკოსის პროფესიული ორიენტაცია. გაჩნდა მოთხოვნილება ახალი ტიპის ისტორიკოსებზე, რომელსაც, პირველ ყოვლისა ექნებოდა ფართო პოროზინტი. გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსის, სორბონის უნივერსიტეტის პროფესორის, ჟორჟ ლეფევერის თქმით „ისტორიკოსი ერუდიციის გარეშე არ არსებობს“. XX საუკუნის ინგლისელი ისტორიკოსის ჰუგო ტრევეროპერი აღნიშნავს: „პროფესიონალი ისტორიკოსები, რომლებიც

დაობენ XVIII საუკუნის ევროპის რომელიღაც პატარა სამეფო კარის სამინისტროს კრიზისის ირგვლივ, ან იმის თაობაზე თუ როგორია ქარგვის სტილი ქალთა მონასტერში, ვერ პასუხობენ საერთო საკითხებს, ადამიანები აღარ უჯერებენ მათ და ეძებენ ისეთ ისტორიკოსს, რომელსაც ძალუძს ამაღლდეს წვრილმანთა ზევით და იპოვოს საერთო მნიშვნელობა მასალის საოცრად დიდ გროვაში“. რა თქმა უნდა, ეს იმას როდი ნიშნავს, თითქოს ფაქტოლოგი, ემპირიკოსი, ისტორიკოსი საჭირო აღარ იყოს. მას ისტორიულ მეცნიერებაში თავისი ადგილი აქვს.

„ახალი ისტორიული მეცნიერება“ წარმოდგენელი იქნებოდა ისტორიკოსის პროფესიაში განხორციელებული რადიკალური გარდაქმნების გარეშე. ისინი ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირში არიან და ურთიერთზემოქმედებენ.

„ახალი ისტორიული მეცნიერების“ ყურადღების ცენტრში დგას, არა ვიწრო ფაქტოგრაფია და ემპირიზმი, როგორც ეს იყო მათ წინამორბედ პოზიტივისტურ ისტორიოგრაფიაში, არამედ დიდი პრობლემები. მარკ ბლოკი ისტორიკოსისაგან, პირველ ყოვლისა „გლობალურ აზროვნებას“ მოითხოვდა.

„ისტორია-პრობლემა“ მკვეთრად განსხვავდებოდა „ისტორია-თხრობისაგან“. ძველი ყაიდის ისტორიკოსი ამას ვერ განახორციელებდა. ახალბურთე მძღოლს ესაჭიროებოდა ახლებურად აზროვნება, ისტორიკოსის პროფესიისადმი თვისებრივად განსხვავებული მიდგომა, რაც უპირატესად იმით გამოიხატებოდა, რომ ისტორიკოსს წარსულის რეკონტრუქციის საკითხში სრულიად ახლებური ფუნქცია ეკისრებოდა.

ლუსიწ ფევრის და მარკ ბლოკის სახელს უკავშირდება „კოპერნიკსეული გადატრიალება“ ისტორიკოსის პროფესიაში. ამ თვისებრივ ხასიათის გარდაქმნის დედააზრი იმაში მდგომარეობდა, რომ იგი კარდინალურად ცვლიდა ისტორიკოსის დამოკიდებულებას კვლევის ობიექტისადმი. ისტორიკოსის პროფესიული პერეორიენტაციის მთელი ეს რთული პროცესი პოლემისტური მუხტითაა გაჯერებული და მისი კრიტიკული ისრები პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის წინააღმდეგაა მიმართული. პოზიტივისტურ ისტორიოგრაფიასთან ჭიდილში იბადება „ახალი ისტორიული მეცნიერება“.

უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ ფევრმა და ბლოკმა გაილაქრეს ტრადიციული „ისტორია-თხრობის“ წინააღმდეგ, რომელსაც საფუძველი ჩაუყარეს გერმანელმა ისტორიკოსმა ლეოპოლდ ფინ რანკემ და პოზიტივისტებმა. მათი კრედიტ მკაფიოდ იქნა ჩამოყალიბებული შარლ ლანგლუას და შარლ სენიობოსის წიგნში „ისტორიის სწავლების შესავალი“. ერთმა ფრანგმა რეცენზენტმა ამ წიგნს „პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის ბიბლია“ უწოდა. ოპიტივისტების ღრმა რწმენით, ისტორიკოსმა უნდა გადმოგვცეს წყაროების შინაარსი. აქედან გამომდინარე ისტორიკოსი ოლიანადაა დამოკიდებული კვლევის ობიექტზე. პოზიტივისტებს თანახმად, ისტორიკოსი წარსულის რეკონსტრუქციის საქმეში ასიურ როლს ასრულებს. შარლ ლანგლუა და შარლ სენიობოსი აღნიშნავენ „ისტორია იწერება წყაროების მიხედვით“. ისტორიკოსი წერს ისტორიას, რაც „სხვა არაფერია თუ არა წყაროების დამუშავება“. ფუსტელ დე კულანჟი აცხადებდა „ტექსტები, ტექსტები და არაფერი ტექსტების გარდა“. „საკმარისია გავე ისტორიულ წყაროებს, იმ სახით რა სახითაც მათ ჩვენებდე ზადწიეს და მოვლენათა ჯაჭვი ავტომატურად აღდგება“

– შენიშნავს ფრანგი ისტორიკოსი ლუი ალფანი. ეს იყო ერთი ხელვა, რომელსაც მომხრეები, მართალია მცირერიცხოვანი, მაგრამ, მაინც, დღესაც ყავს. რას გვთავაზობენ ამის საპირისპიროდ „ანალების“ სკოლის წარმომადგენლები, პირველ რიგში კი, ლუსიენ ფევრი და მარკ ბლოკი. ამ საკითხში ისინი დიამეტრალურად განსხვავებულ პოზიციაზე დგანან. პირველ რიგში მათთვის სრულიად მიუღებელია ისტორიკოსის პასიური როლი წარსულის რეკონსტრუქციის საქმეში. მათ არ ჯერავთ, რომ ისტორიკოსი შეიძლება იყოს მხოლოდ ფაქტების უბრალო შემგროვებელი, ბრმად მიყვებოდეს ისტორიულ წყაროებს. ისტორიკოსი არაა წყაროების ყმა. ფევრმა და ბლოკმა ისტორიკოსს სულ სხვა ფუნქცია დააკისრეს წარსულის რეკონსტრუქციის საქმეში. მათ ისტორიკოსს სრული თავისუფლება, სუვერენობა, მიანიჭეს. ისტორიკოსი მოქმედებს მაქსიმალურად აქტიურად. ის წამოჭრის პრობლემას, რომელსაც ცენტრალური ადგილი უჭირავს მის გამოკვლევაში, განსაზღვრავს მასალის შერჩევას და იმ პოზიციას, რომელიც საფუძვლად დაედება ამ მასალის ანალიზს. ისინი „ისტორია თხრობას“ უპირისპირებენ ისტორიის პრობლემას. ლუსიენ ფევრის თქმით, „არ არის პრობლემა, მაშასადამე არ არის ისტორია“. ეს იყო ისტორიული მეცნიერების ხვალისდელი დღე.

წყაროები ისტორიკოსს თავისით არავითარ მზამზარეულ ინფორმაციას არ აწვდიან, როგორც ამას ხაზს უსვამენ პოზიტივისტები. წყაროების ამეტიყველება ისტორიკოსის დაუღალავი შრომის ლოგიკური შედეგია. ისტორიული წყაროები არ არსებობენ ისტორიკოსის გარეშე, ის კითხვებს უსვამს წყაროს და ცდილობს აამეტიყველოს წარსული ძეგლი. მარკ ბლოკის ღრმა რწმენით „ისტორიული გამოკვლევა იწყება არა „მასალების“ შეგროვებით, არამედ პრობლემის დასმით და იმ კითხვარების შედგენით

რომელსაც ისტორიკოსი დაუსვამს წყაროებს“. ლუსიენ ფევრის აზრით „ისტორიკოსი თვითონ ქმნის წყაროებს“. მისი უახლესი თანამებრძოლი მარკ ბლოკი თავის წიგნში „ისტორიის აპოლოგია“ აღნიშნავდა, რომ არასოდეს, არც ერთ მეცნიერებაში პასიურ დაკვირვებას არ მოუტანია შედეგი. „ფაქტი ეს არის ლურსმანი, მაგრამ ეს ლურსმნები, ისტორიული ფაქტები, გამოიჭედება თვით ისტორიკოსის მიერ“ – შენიშნავს ლუსიენ ფევრი. ის პირდაპირ, კატეგორიულად, აცხადებდა „არ არის ისტორია, არის ისტორიკოსი“. როგორც ჩანს, ლ. ფევრს იმდენად მიუღებლად მიაჩნდა ისტორიკოსის თვითნებობა და სუბიექტივიზმი, რომ საჭიროდაც კი არა სცნო დაესვა ეს საკითხი. ნებისმიერი აბსტრაქცია, უნდა ამოდიოდეს ობიექტური რეალობიდან. ოპონენტებმა კარგად ისარგებლეს ამით. უმაღლეს ფევრს და მას თვით სოლიპსიზმშიც კი დასდეს ბრალი. ეს უკვე მეტიმეტი იყო.

ამრიგად, ლ. ფევრის და მ. ბლოკის ერთ-ერთი მთავარი დამსახურება ისტორიული მეცნიერების წინაშე იმაში მდგომარეობდა, რომ გაწვევითეს კავშირი ძველ ტრადიციასთან და „ისტორია თხრობას“ დაუპირისპირეს „ისტორია პრობლემა“. ეს იყო თვისებრივი სიახლე ისტორიულ აზროვნებაში, ისტორიკოსის პროფესიის და ისტორიული მეცნიერებისადმი სრულიად, განსხვავებული მიდგომა, ისტორიკოსის ფუნქციის ორიგინალური ინტერპრეტაცია. სწორედ, ამაში მდგომარეობდა. „კოპერნიკისეული გადატრიალება“ ისტორიკოსის პროფესიაში.

ისტორიამ უნდა დაამტკიცოს თავისი მეცნიერული შესაძლებლობები, შესწევს თუ არა ისტორიის განზოგადების უნარი? საკითხი არის მეტად პრინციპული და აქტუალური. ამ კითხვაზე ერთმნიშვნელოვანი პასუხის გაცემა ძალზე ძნელია და ამ რთული საკითხისადმი ისტორიკოსების დამოკიდებულება ერთგვაროვანი არ

გახლავთ. ისინი პირობით ორ ბანაკად აღმოჩნდნენ დაყოფილი – სკეპტიკოსები და ოპტიმისტები.

პირველი ჯგუფის ლიდერები პოზიტივისტები იყვნენ. ისინი ისტორიულ მეცნიერებაში ფართო განზოგადობას სკეპტიკურად ეკიდებოდნენ და ამას უმთავრესად იმით ხსნიდნენ, რომ განზოგადობის დროს ისტორიკოსი სუბიექტურია. „წარსულის მოვლენებს ჩვენ თვალყურს ვერ ვადევნებთ. ჩვენ წარსული ვიცით მხოლოდ იმ მსგავსებით, რომელიც მას გააჩნია არსებულ რეალობასთან“ – წერდნენ ფრანგი ისტორიკოსები, შარლ სენიობოსი და შარლ ლანგლუა. ახსნის, ინტერპრეტაციისადმი, გულგრილი დამოკიდებულება პოზიტივისტების შეხედულებების აქილევსის ქუსლია. ინგლისელი ისტორიკოსის ედ. კარის თქმით, „ინტერპრეტაცია ისტორიის სისხლსავსე არტერიაა“. ისტორია სუბიექტური მეცნიერებაა. წარსულის შემეცნება სუბიექტურია. ისტორიკოსი გვთავაზობს წარსულის საკუთარ ვერსიას. განა არის ამაში რაიმე ცუდი, მიუღებელი?

დიამეტრალურად საპირისპირო პოზიციაზე დგანან „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსები და პირველ რიგში, რა თქმა უნდა, მათი დამაარსებლები ლუსიენ ფევრი და მარკ ბლოკი. პირველ ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ მათ ძალიან კარგად გააცნობიერეს, რომ განზოგადობა ძალიან ძნელია და ისტორიკოსისაგან მოითხოვს უზარმაზარ ერუდიციას, ნიჭს, განათლებას, ანალიტიკური აზროვნების უნარს, მაგრამ შეუძლებელი როდია. ისინი პესიმისტები კი არ გახდნენ, არამედ ოპტიმისტებად დარჩნენ. „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსები და მათი მიმდევრები ისტორიული მოვლენების ახსნის საკითხში პლურალიზმის პოზიციაზე დგანან. აი რას, წერდა მათი ერთ-ერთი თავკაცი მარკ ბლოკი. „მუხლის მოყრა ერთადერთი მიზეზის წინაშე ეს არის

ისტორიაში ძალიან ხშირად ფარული ფორმა დამნაშავეს ძიებისა... მონიზმი მიზეზების დადგენისას ისტორიის ახსნისათვის იქნებოდა მხოლოდ დაბრკოლება. ისტორიკოსი ეძებს მიზეზობრივი ტალღის ჯაჭვს და საშიში როდია თუ ის აღმოჩნდება მრავალრიცხოვანი“. ფერნან ბროდელი აღნიშნავს „მე არ მწამს ისტორიის ახსნა ერთი დომინირებული ფაქტორის მეშვეობით“. უწინარესად უნდა ითქვას, რომ აქ „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსები მხოლოდ პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის კრიტიკით არ შემოიფარგლებიან და მარქსისტულ ისტორიოგრაფიას გულისხმობენ, რომელიც ისტორიული პროცესის მონისტური პრინციპით ახსნის მხურვალე მომხრედ გამოდიოდა. შესაძლოა, ისტორიის პლურალისტულ ახსნას ეკლექტური ელფერი დაკრავდეს, მაგრამ ამგვარ მიდგომას, ვფიქრობთ, უფრო ახლოს მივყავართ წარსულის რეალობასთან, ვიდრე სკეპტიციზმს და მონასტრულ თვალსაზრისს. ამიტომ „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების კონცეფციის მონასტრული პოზიციებიდან კრიტიკა, რომელიც მტკიცედ ინერგებოდა საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში, დამაჯერებლად არ ჟღერს, მოძველებულია და ყავლი გაუვიდა. იგი კარგად გამოხატავდა ერთი ისტორიული სკოლის მოთხოვნებს და საბოლოოდ ჭეშმარიტებად მისი აღიარება სწორი არ იყო.

საბჭოთა ისტორიოგრაფია ბრალს სდებდა „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსებს, რომ ისინი თხრობას და ანალიზს ერთმანეთს წყვეტდნენ. ეს ბრალდება დაუსაბუთებელი ჩანს. გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ფერს და ბლოკს ბადალი არ ყავთ ისტორიული ანალიზის მეთოდოლოგიაში, ისტორიკოსმა ძალიან ბევრი შეიძლება ისწავლოს თითოეული მათგანისაგან. (მარკ ბლოკის თანახმად, ისტორიული ანალიზი უნდა წარიმართოს სინთეზისაკენ, რომელიც არის ანალიზის ლოგიკური გაგრძელება და

დაგვირგვინება. მთელი ეს პროცესი შედგება, სამი ძირითადი კომპონენტისაგან: თხრობა, ანალიზი, სინთეზი.

„ანალების“ სკოლის ფრანგმა ისტორიკოსებმა მოგვცეს პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის დამაჯერებელი კრიტიკა და კარგად ცხადყვეს მისი სუსტი ადგილები. შეეცადნენ დაეძლიათ ეს ნაკლოვანებები, მაგრამ, ეტყობა, „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსები სულ სხვა უკიდურესობაში ვარდებიან და პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის მიმართ გულგრილ დამოკიდებულებას იჩენდნენ. ეს მათი კონცეფციის მინუსია. არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსები ასე შორს იმიტომ წავიდნენ, რომ პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის მხრებზე იდგნენ.

პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიისადმი სარკასტულად ირონიული დამოკიდებულების ლოგიკური შედეგია ემპირული ისტორიისადმი ნიჰილისტური მიდგომა. ემპირული ისტორიის გარეშე სტრუქტურები იქცევიან გაუნძრევლად, უსიცოცხლოდ. ამიტომ ამგვარი მსჯელობა ცალმხრივი უნდა ჩანდეს. მისასაღმებელია, „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების მესამე თაობის წარმომადგენლების მისწრაფება მოახდინოს ემპირიული, ფაქტოგრაფიული, ისტორიის რეაბილიტაცია. მაგრამ ისინი სულ სხვა უკიდურესობაში აღმოჩნდნენ და ძალიან დაანაწევრეს, დააწვრილმანეს, ისტორიული პროცესი.

როგორც ერთსულოვნად აღნიშნავენ მეცნიერები „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების დამახასიათებელი შტრიხია სტრუქტურული მიდგომა. მარკ ბლოკი შეეცადა მოეცვა მთელი საზოგადოების ისტორია სოციალ-ეკონომიკური ანალიზის საშუალებით. ეს გახლდათ სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი და მას გააჩნდა თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. ისინი დიდ ყურადღებას

უთმობდნენ სოციალური სისტემების შესწავლას, ხოლო ცვლილებები შედარებით მკრთალად, სუსტად, იყო გაშუქებული.

საინტერესოა „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების დამოკიდებულება ისტორიული მეცნიერებისადმი. ამ აქტუალურ და პრინციპულ საკითხში მათ თავიანთი მკვეთრად გამოკვეთილი პოზიცია გააჩნდათ, რაც იმდროინდელი ისტორიოგრაფიის ფონზე ყურადღებას იპყრობს თავის თვითმყოფადობით და სერიოზულ წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს. ამ თვალსაზრისით საგულისხმოა მარკ ბლოკის წიგნის „ისტორიის აპოლოგია“ და ლუსიენ ფევრის შრომების კრებული სათაურით „ბრძოლა ისტორიისათვის“.

როგორც ისტორიკოსი არონ გურევიჩი აღნიშნავს „მ. ბლოკის „ისტორიის აპოლოგია“ წარმოადგენს აზროვნების ორი სტილის კონფლიქტს, ფაქტოგრაფიული აზროვნება, დოკუმენტის კოპირება, მოვლენის აღწერა და სინთეზური, პრობლემური, სოციოლოგიური აზროვნება“. ვისგან და რისგან იცავდნენ მარკ ბლოკი და ლუსიენ ფევრი ისტორიულ მეცნიერებას? XIX-XX საუკუნის მიჯნაზე სულ უფრო ბევრ მომხრეებს იძენს ანტიისტორიზმი. რომლის არსიც იმაში მდგომარეობს, რომ ცდილობს უარყოს ისტორიის მეცნიერული სტატუსი. ისტორიული მეცნიერებისადმი სკეპტიკური დამოკიდებულება შემთხვევითი არ იყო და მას სხვადასხვა გვარად ხსნიან. ხშირად ისტორიისადმი ზურგის შექცევა ცდილობენ დაუკავშირონ პოლიტიკურ პროცესებს, რომელსაც ადგილი ჰქონდა გასული საუკუნის დასაწყისში. „XIX საუკუნის ბრიტანელი ისტორიკოსები ერთსულოვნად განიხილავდნენ ისტორიის განვითარებას როგორც პროგრესის პრინციპების დემონსტრაციას... ბრიტანელი ისტორიკოსებისათვის ისტორია აღსავსე იყო აზრით,

მანამდე ვიდრე იგი მათთვის სასურველი გზით მიდიოდა. ახლაროდესაც საქმის ვითარებამ სხვა ხასიათი მიიღო (იგულისხმება ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ – მ. კ.) ისტორიისადმი ნდობა გადაიქცა ერესად“ – აღნიშნავს ინგლისელი ისტორიკოსი, კემბრიჯის უნივერსიტეტის პროფესორი, ედვარდ კარი. ეს იყო ამის გამომწვევი ერთ-ერთი მიზეზი, მაგრამ მხოლოდ ამის თქმა ამ რთულ საკითხზე ამომწურავ წარმოდგენას როდი გვიქმნის. იყო ამის გამომწვევი სხვა უფრო სერიოზული მიზეზები. უწინარესად ასეთი პესიმიზმის გასაღები ისტორიის შემეცნების სფეროში არსებულ რეალურ სირთულეებში უნდა ვეძიოთ, ის უმთავრესად დაკავშირებულია წარსულის რთულ ბუნებასთან და მისი შესწავლის მეთოდების სპეციფიურობასთან. ეს იმით გამოიხატება, რომ ობიექტს აღიქვამს სუბიექტი. „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსები, სწორედ, ისტორიული მეცნიერების როლის დაკნინებამ შეაშფოთა. მათ ერთი წამითაც არ ეპარებოდათ ეჭვი, რომ ეს ასე არ იყო და დარწმუნებულები იყვნენ ისტორიის მეცნიერულ ფასეულობაში.

ისტორიული მეცნიერებისადმი უსაზღვრო პატივისცემა. სიყვარული, თაყვანისცემა ორივე წიგნის უპირველესი ღირსებაა. წიგნების ყოველი გვერდი, აბზაცი, სტრიქონი ამ მაღალი გრძნობითაა გაჯერებული, რაც, სხვათა შორის, წიგნების სათაურებიდანაც ძალიან კარგად ჩანს. სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს, რომ მარკ ბლოკმა თავის წიგნს, სწორედ, „ისტორიის აპოლოგია“ უწოდა, ხოლო ლუსიენ ფევრმა კი „ბრძოლა ისტორიისათვის“.

მარკ ბლოკი თავისი წიგნის „ისტორიის აპოლოგიის“ დასაწყისში სვამს ორი ფრიად საჭირობო და აქტუალური შეკითხვას, ბავშვი ეკითხება მშობელს „მამა, ამიხსენი მე, რაში გვჭირდება ისტორია“. ფრანგი ოფიცერი პარიზში ნაცისტების

შესვლის დღეს გულმოკლული კითხულობს. „ნუთუ უნდა ვიფიქროთ, რომ ისტორიამ მოგვატყუა“. ფაქტობრივად მთელი წიგნი, რომელიც მს დაუსრულებელი დარჩა, ამ რთულ კითხვებზე პასუხის გაკემის მცდელობას წარმოადგენს. სახელმძღვანელო ფრანგი ისტორიკოსის პასუხი კი ისტორიის აპოლოგიად ჟღერს, რაც ძლიან კარგად აისახა წიგნის სათაურში. მან ამ კითხვას უპასუხა თავის დაუმთავრებელი წიგნის ხელნაწერით და რაც კიდევ უფრო მთავარია თავისი ქმედებით, საქციელით. მარკ ბლოკს უყვარდა თქმა: „პედაგოგისათვის არაფერი არ არის იმაზე ცუდი რომ ასწავლოს სიტყვებით და არა საქმით“. მან შესანიშნავი მაგალითი მისცა საფრანგეთის საზოგადოებას. განსაკუთრებით ააღვაზრდობას. ეს მისი ცხოვრების ტრაგიკული და ამავე დროს გმირული, ლამაზი დასასრული იყო. ეს კიდევ უფრო ამაღლებს მს როგორც მოქალაქეს და მეცნიერს. შეგახსენებთ, რომ 1944 წელს მ. ბლოკი გესტაპოელებმა როგორც პატრიოტი და ეროვნული მოძრაობის აქტიური წევრი დახვრიტეს.

მარკ ბლოკის წიგნი „ისტორიის აპოლოგია“ წარმოადგენს რეაქციას იმზე, რაც ხდებოდა საფრანგეთის და დასავლეთ ევროპის ინტელექტუალურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში 30-40-იანი წლების დასაწყისში. ერთის მხრივ ეს იყო ისტორიულ მეცნიერებაზე განხორციელებული მძლავრი შეტევა, რომელმაც თავის პიკს, პენიტს, სწორედ 20-30-იან წლებში მიაღწია ოსვალდ შპენგლერის და თეოდორ ლესინგის შემოქმედებაში. და მეორე მხრივ — გერმანელ ნაცისტთა მიერ საფრანგეთის ოკუპაცია. მ. ბლოკის წიგნში ძალიან კარგად მოჩანს იმ დრამატული და ტრაგიკული ეპოქის ანარეკლი. მას გააჩნდა არ მარტო წმინდა შეშეცნებითი, არამედ პოლიტიკური დატვირთვა. იგი გერმანელი

ნაცისტების წინააღმდეგ ბრძოლას მიიჩნევდა როგორც ბრძოლას „უფლებისა და ცივილიზაციისათვის“.

ბლოკი ფევრს გულისტკივილით წერდა „დიდი ხნის მანძილზე ჩვენ ერთად ვიბრძოდით იმისათვის, რომ ისტორია ყოფილიყო უფრო ფართო და ჰუმანური. ახლა როდესაც მე ამას ვწერ, ჩვენ საერთო საქმეს ბევრი საფრთხე ემუქრება. მაგრამ ამაში ჩვენ არ ვართ დამნაშავე. ჩვენ დროებით დამარცხებული ვართ უსამართლო ბედისაგან. მიუხედავად ამისა, მე მჯერა, დადგება დღე, როდესაც ჩვენი თანამშრომლობა მთლიანად აღდგება, როგორც ეს იყო ადრე“. როგორც ხედავთ, მ. ბლოკი ამ რთულ სიტუაციაში ოპტიმიზმის გრძნობას არ კარგავს. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია, მაგრამ სამწუხაროდ მის ოცნებებს ასრულება არ ეწერა. ის ნაცისტებმა დახვრიტეს. ლუსიენ ფევრის თქმით, „ყველა ადამიანური დანაკარგებიდან, რომელიც განიცადა საფრანგეთმა 1940-1945 წლებს შორის, შესაძლოა, ეს იყო ყველაზე მკაცრი და აუნაზღაურებელი“. აშკარად ცრუობს და ტენცდენციურია თანამედროვე ამერიკელი ისტორიკოსი ნორმან კანტორი, როდესაც წერს: „ბლოკი ფევრისათვის საჭირო იყო მკვდარი და არა ცოცხალი“. ეს ამ ორი სახელმძღვანელო ფრანგი ისტორიკოსის გულწრფელი მეგობრობის ნამდვილი შეურაცყოფაა.

მარკ ბლოკის წიგნს ლაიტმოტივად გასდევს ორი ტენდენცია: პოლემისტური ტონი და ოპტიმისტური განწყობილება. ფრიად სიმპტომური ჩანს, რომ ფრანგმა ისტორიკოსებმა, რომლებიც როგორც თვითონ აღიარებენ, შედარებით გულგრილ დამოკიდებულებას ამჟღავნებდნენ ეპისტემოლოგიის საკითხებისადმი, (ეს გერმანელი ისტორიკოსების დომენია). ყველაზე კარგად აუღეს ალლო იმ ნოვაციებს, რომელიც ხდებოდა ისტორიკოსის პროფესიაში და თავიანთი წონიანი სიტყვა თქვეს ამ პრობლემის გადაწყვეტის

საქმეში. მ. ბლოკის და მისი თანამოაზროვნეებისათვის სრულიად მიუღებელია აგნოსტიციზმი და სკეპტიციზმი, რომელმაც ფართოდ მოიკიდა ფეხი XX საუკუნის პირველი ნახევრის ევროპულ ისტორიოგრაფიაში. აი რას წერდა მ. ბლოკი: „პრინციპული სკეპტიციზმი – იმაზე უფრო საპატიო და იმაზე უფრო ნაყოფიერი ინტელექტუალური პოზიცია როდია, ვიდრე ზედაპირული აზროვნება, რომელსაც ძალიან კარგად ეგუებიან არაშორსმჭვრეტელი ადამიანები“.

მ. ბლოკის პილემისტური განწყობილების კულმინაციას წარმოადგენს დაპირისპირება ცნობილ ფრანგ პოეტ აკად. პოლ ვალერისთან, რომელმაც ისტორიას ძალზე მკაცრი განაჩენი გამოუტანა. აი რას წერდა იგი: „ისტორია პოლიტიკის მსახურია, შოვინიზმის და იაციონალიზმის წყაროა, ისტორიიდან არავითარი გაკვეთილების გაოტანა არ შეიძლება. ისტორია ყველაზე საშიში პროდუქტია, რომელიც გამოუმუშავებია ადამიანის ინტელექტის ქიმიას. აქვს თუ არა ისტორიას რაიმე სიაშეკარავე, რომლებიც უფლებას მისცემს ხალხებს, უკარნახოს როგორ მოიქცნენ? არავითარი“. ეს არის ერთი ხედვა, რომელსაც დღესაც ყავს თავისი მომხრეები. არის სხვა ხედვაც. მარკ ბლოკი პირიქით სულ სხვაგვარად ფიქრობს და სასოწარკვეთას არ ეძლევა. იგი ეკამათება პოლ ვალერის და დასძენს: „ასეთი განცხადებისათვის ნიშანდობლივია სეჭვო მიმზიდველობა, ის თავიდანვე ამართლებს უმეცრებას. საბუნებროდ ჯერ კიდევ შემოგრჩა ცნობისმოყვარეობა და აპელაცია ჯერ კიდევ შეიძლება“. მეორე ადგილას ის აღნიშნავს „ისტორია კაცობრიობის ფართო და მრავალმხრივი გამოცდილებაა. ადამიანების შეხვედრაა საუკუნეებში, ფასდაუდებელია სარგებლობ. ცხოვრებისათვის და მეცნიერებისათვის, თუ ეს შეხვედრა მზერი იქნება“.

ამრიგად, მ. ბლოკმა და ლ. ფევრმა ხელთუქმნელი ძეგლი დაუდგეს ისტორიულ მეცნიერებას და ამით უკვდავყვეს ისტორია. ეს ისტორიული მეცნიერების წინაშე „ანალების“ სკოლის დამაარსებლების კიდევ ერთი დიდი დამსახურება იყო.

და ბოლოს შევეხებით კიდევ ერთ საკითხს. „ანალების“ სკოლა და მარქსიზმი. ამ თემას არც მივაქცევდით ყურადღებას თუ არა ერთი გარემოება. დიდი ხნის მანძილზე ქართულ საზოგადოებას აღნიშნულ პრობლემაზე არაადეკვატურ ინფორმაციას აწვდიდნენ და სწორ წარმოდგენას როდი უქმნიდნენ. ამ საკითხის მარქსისტული გაშუქება სერიოზული კორექტივების შეტანას საჭიროებს და მიუღებელია.

თანამედროვე ფრანგი ისტორიკოსის ჟაკ ლე გოფის ფრთხილი ვარაუდით „მარქსიზმისადმი დაპირისპირება, შეიძლება იყო „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების სისუსტე“. საბჭოთა მარქსისტული ისტორიოგრაფია ამ საკითხში კიდევ უფრო კატეგორიული იყო და პირდაპირ აცხადებდა: „არა“, „შეიძლება“, არამედ „უეჭველად“ იყო „ანალების“ სკოლის აქილევსის ქუსლი“ – წერს პროფ. მარიანა სოკოლოვა.

საბჭოთა ისტორიოგრაფია „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსებს მარცხნიდან აკრიტიკებდა. „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსები არასოდეს არ ყოფილან ანტიმარქსისტები. მარქსიზმისადმი დამოკიდებულება იყო ცვალებადი და წინააღმდეგობრივი. დიამეტრალურად განსხვავებული პოზიციებიდან განიხილავდნენ ამ თემას კონსერვატიული ევროპული ისტორიოგრაფიის თავკაცები. მათ მარჯვნიდან შეუტიეს „ანალების“ სკოლას. ისინი მას მარქსიზმში ღებდნენ ბრალს. გერმანელმა ისტორიკოსმა გერჰარდ

რიტერმა საკმარის შორს შეტოვა და ამტკიცებდა, რომ „ანალების“ სკოლა მარქსიზმითაა დაავადებული“. „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების, გასაკუთრებით მარკ ბლოკის, დაინტერესება სოციალ-ეკონომიკური თემატიკით ერთგვარ ილუზიას ქმნის თითქოს ეს ნამდვილად ასე იყო, მაგრამ სინამდვილეში ასე არაა. „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსები სულ სხვა გზით წავიდნენ, რომელსაც მარქსიზმთან საერთო არაფერი აქვს. ფრანგმა ისტორიკოსმა ჟ. გლენისონმა საღიან კარგად შენიშნა რომ „ანალების“ ირგვლივ შეკრებილი ისტორიკოსები „თეორიულ და პრაქტიკულ გაკვეთილებს იღებდნენ არა კარლ მარქსისაგან, არამედ ფრანსუა სიმონისაგან“. იტალიელი ისტორიკოსი მ. ჩედრონიო ხაზს უსვამს, რომ მარქსიზმი მათთვის მოგვევლინა თავისებურ ტრამპლინად და, აქედან გამომდინარე ისინი ამუშავებდნენ თავიანთ სრულიად განსხვავებულ ისტორიულ კონცეფციას, „რომელიც არ ეთანხმება ისტორიულ ბტერიალიზმს ყველა ძირითად საკითხში“. იკვეთება საკითხისადმი განსხვავებული, უფრო რეალისტური, მიდგომა.

„ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების დამოკიდებულებამ მარქსიზმისადმი რთული და საინტერესო ევოლუცია განიცადა.

მ. ბლოკი და ლ. ფევრის დამოკიდებულება მარქსიზმისადმი კონსტრუქციული იყო და შემოქმედებით ხასიათს ატარებდა. მათთვის სრულიდ მიუღებელი იყო მარქსიზმისადმი ორთოდოქსული მიდგომა, რომელსაც სათავე მისცეს ამხანაგმა ვ. ი. ლენინმა და ი. ბ. სტალინმა და რომელმაც ფართოდ გაშალა ფრთები 30-40-იანი წლების საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში. არც მ. ბლოკი და არც ლ. ფევრი არასოდეს მარქსისტები არ ყოფილან. მათი ღრმა რწმენით, მარქსიზმი არ წარმოადგენს უკანასკნელ ჭეშმარიტებას. ეს არის ერთი ისტორიოგრაფიული მიმდინარეობა, რომელსაც გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. „პირადად მე, ამბობდა მ.

ბლოკი განვიცდი აღფრთოვანებას კარლ მარქსის ნაწარმოებების წინაშე,.... ვერავინ შეედრება მას სოციალური ანალიზის საქმეში“. მისი თანამებრძოლი ლუსიენ ფევრი აღნიშნავდა, რომ „მარქსის იდეები დიდი ხანია განეკუთნება იმ ფონდს, რომელიც შეადგენს მთელი კაცობრიობის ინტელექტუალურ სიმდიდრეს“. ამავე დროს უნდა ითქვას, რომ მათ უთანხმოებას მარქსიზმთან პრინციპულ ხასიათი ჰქონდა, პირველ რიგში ეს იმით გამოიხატებოდა, რომ მათთვის სრულიად მიუღებელი იყო ისტორიის მონისტური პრინციპით ახსნა და სოციალ-ეკონომიურ ფორმაციებად დაყოფა.

მარქსიზმისადმი „ანალების“ ისტორიკოსების დამოკიდებულება ახალ ფაზაში შედის, „ბროდელის ხანაში“, 50-იან წლების შუა პერიოდიდან 1970 წლამდე, როდესაც ფერნან ბროდელმა დატოვა ჟურნალ „ანალების“ რედაქტორის პოსტი. მარქსიზმით დაინტერესება უფრო ინტენსიური და სერიოზული გახდა. „ანალების“ სკოლის ახალი თავკაცი გაცილებით უფრო გულმოდგინედ შეუდგა კარლ მარქსის შრომების შტუდირებას, ვიდრე მისი სახელმძღვანელო წინამორბედები ლუსიენ ფევრი და მარკ ბლოკი. იგი საკმაოდ დადებითი აზრის იყო მარქსიზმზე და ამბობდა „მარქსიზმი ღრმად აღწევს დასავლეთის აზროვნებაში“. ეს პირველ რიგში მასაც შეეხებოდა, ის მარქსიზმისადმი შემოქმედებითი კონსტრუქციული, მიდგომის მომხრეა. მისთვის მარქსიზმი არის ერთი ისტორიოგრაფიული მიმართულება, რომლისაგანაც მან ზოგი რამ აიღო, მაგრამ ბევრ საკითხში არ დაეთანხმა. კ. მარქსმა მის წიგნს „მატერიალური ცივილიზაცია ეკონომიკა და კაპიტალიზმი XVI-XVIII საუკუნეში“ თავის კვალი დაამჩნია, მაგრამ ბროდელი სულ სხვა გზით მიდის, რომელსაც საერთო არაფერი აქვს მარქსიზმთან. ამიტომ ბროდელის მარქსისტად გამოცხადება უსაფუძვლო იქნებოდა. მან „გლობალური ანუ ტოტალური“ ის-

ტორია გაიაზრა როგორც ისტორიისა და გეოგრაფიის სინთეზი, ხანგრძლივი ისტორიული მონაკვეთების მანძილზე. ეს იყო ახალი სიტყვა ისტორიულ მეცნიერებაში.

1970 წელს ჟურნალ „ანალების“ რედაქტორი თანამდებობიდან ფერნან ბროდელის წასვლის შემდეგ მარქსიზმისადმი „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების ახალი თაობის დამოკიდებულებამ მკვეთრი მეტამორფოზა განიცადა. ის მესამე ფაზაში შევიდა. მისთვის მახასიათებელი არის აშკარა ევოლუცია მარჯვნივ. ეს იმით, გამოიხატება რომ მარქსიზმისადმი პოზიტიური დამოკიდებულება უფრო თავშეკავებულმა მიდგომამ ჩაანაცვლა. ახლებური ხედვის მთავარი სამიზნე გახდა „გლობალური ანუ ტოტალური“ ისტორია და მარქსიზმი. მიშელ ფუკო კატეგორიული ტონით აცხადებდა, რომ „გლობალურმა ისტორიამ ამოწურა თავის შესაძლებლობები და შეწყვიტა არსებობა“. ახალმა თაობამ, აქცენტი სოციალ-ეკონომიკური თემატიკიდან, რომელსაც დიდ ყურადღებას აქცევდნენ, პირველ რიგში „ანალების“ სკოლის დამაარსებლები, სულ სხვა სფეროში გადაიტანა და წინა პლანზე წამოწია სრულიად ახალი სპექტრი, კლიმატი, ბიოლოგიური ფაქტორი, აქედან მათი შეცვლილი დამოკიდებულება არა მხოლოდ „ანალების“ სკოლის დამაარსებლების, არამედ მარქსიზმისადმი. მათი მიდგომა ამ თემისადმი გაცილებით უფრო სწორხაზოვანი გახდა და მათ წინამორბედებთან შედარებით წინგადადგმული ნაბიჯს როდის წარმოადგენდა. მესამე თაობის ერთ-ერთი თავკაცი ე. ლერუა ლადიური შენიშნავს „მხოლოდ ერთი შეხედვით ჩანს, რომ მსოფლიო ისტორიის მამოძრავებელი ძრავი უნდა ვეძიოთ ეკონომიკაში და სოციალურ ურთიერთობებში, ის უნდა ვეძიოთ უფრო ღრმად ბიოლოგიურ ფაქტორებში და არა კლასთა ბრძოლაში“. აქ მან გაკენწლა როგორც „ანალების“ დამაარსებლები, ისე მარქსიზმი. აქ

აისახა სავსებით რეალური ვითარება. აღნიშნული მეტამორფოზა „ანალების“ სკოლის წარმომადგენლების მარჯვნივ ევოლუციის ლოგიკური დაგვირგვინებაა.

თანამედროვე ეტაპზე „ანალების“ სკოლის ერთ-ერთი დამახასიათებელი თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ დღეს უკვე აღარ არსებობს ერთი დომინანტი მიმართულება. აქედან გამომდინარე მას აღარ ყავს საყოველთაო აღიარებული ლიდერი, როგორც იყვნენ მარკ ბლოკი, ლუსიენ ფევრი, ფერნან ბროდელი. ახლა შეიძლება ვილაპარაკოთ რამდენიმე ლიდერზე. ემანუელ ლერუა ლადიური, ფრანსუა ფიურე, დენი რიშე, პიერ შონიუ, ჟაკ ლე გოფი, ჟორჟ დიუბი, ფილიპ არიესი. თითოეული მათგანი თითონაა ლიდერი, დღეს „ანალების“ სკოლა გაცილებით უფრო მრავალფეროვანი, მრავალწახნაგოვანი გახდა. მის წიაღში წარმოიშვა სხვადასხვა მეცნიერული თუ იდეოლოგიური მიმდინარეობები და მიმართულებები. ის რაც „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების ირგვლივ ზდება სავსებით მართლზომიერია და მასში, უწინარესად, თანამედროვე ევროპულ ისტორიოგრაფიაში მიმდინარე პროცესების ანარეკლი უნდა დავინახოთ. სამეცნიერო სკოლების ავტორიტეტის დაქვეითების ხარჯზე ხდება ისტორიული გამოკვლევების ინდივიდუალიზაცია. ამ ფაქტის ერთმნიშვნელოვნად, დადებითად ან უარყოფითად შეფასება ძნელია. ვნახოთ, მომავალი გვიჩვენებს რამდენად პერსპექტიულია ეს გზა. მას გააჩნია თავისი პლუსები და მინუსები.

რა თქმა უნდა, სწორი არ იქნება ვიფიქროთ თითქოს „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების, კერძოდ კი მათი ლიდერების ლუსიენ ფევრის და მარკ ბლოკის, დამსახურება ისტორიული მეცნიერების წინაშე ამით ამოიწურება. სიახლეები და ნოვაციები, რომელიც მათ სახელს უკავშირდება, ცხადია, გაცილებით უფრო მეტია და მას, ალბათ, რამდენიმე დიდი მონოგრაფიაც ვერ დაიტევს.

მარკ ბლოკის წიგნი „ისტორიის აპოლოგია“ და ლუსიენ ფევრის წიგნი „ბრძოლა ისტორიისათვის“ ყოველი პროფესიონალი ისტორიკოსის, განსაკუთრებით ახალგაზრდა ისტორიკოსების, სამაგიდო წიგნად უნდა მივიჩნიოთ, ვიფიქრობთ, სასურველი იქნებოდა ეს წიგნები ქართულ ენაზე ითარგმნოს. ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს და ძალიან შეუწყობს ხელს ქართულ ისტორიოგრაფიას გასცდეს პოზიტივისტური და მარქსისტული ისტორიოგრაფიის თეორიულ ჩარჩოებს. ახალ სივრცეებს გადაუშლის ქართველ ისტორიკოსებს, რაც კრიზისიდან თავის დაღწევის და შემდგომი მეცნიერული ზრდის ერთ-ერთი საიმედო გარანტად გვესახება, მ. ბლოკის და ლ. ფევრის წიგნები არის ერთ-ერთი საუკეთესო, რაც ბოლო სამოცდაათი წლის მანძილზე დაწერილა ჩვენს პროფესიაში.

ლუსიენ ფევრის და მარკ ბლოკის სახელს უკავშირდება „კოპერნიკისეული გადატრიალება“ ისტორიკოსების პროფესიაში, რომელიც ძირფესვიანად ცვლიდა ისტორიკოსის სპეციფიკობას, მათ კარგად დაინახეს, რომ ისტორიის წერა ისე როგორც აქამდე იწერებოდა აღარ შეიძლებოდა. საჭირო იყო ისტორიის წერის ფუძემდებლური პრინციპების განახლება. ფევრი და ბლოკი იყვნენ ისტორიულ მეცნიერებაში დიდი რეფორმატორები და რევოლუციონერები. ამ სიტყვების ყველაზე უფრო საუკეთესო გაგებით.

პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის ემპირიზმის და ფაქტოლოგიის დაძლევის გასაღებს დისციპლინათაშორის სინთეზში ხედავდნენ. ასე ჩაეყარა საფუძველი „გლობალურ ანუ ტოტალურ“ ისტორიას, რომელიც აერთიანებდა პოლიტიკურ, კულტურულ, სოციალურ, ეკონომიკურ, სულიერ ისტორიას. ეს იყო ახალი სიტყვა ისტორიულ მეცნიერებაში, მაგრამ, რა თქმა უნდა, ეს არ იყო უკანასკნელი ჭეშმარიტება. როგორც ამას ხაზს უსვამს იტალიელი ისტორიკოსი ე. სესტანი, მას გააჩნდა თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. თანამედროვე ფრანგულ ისტორიოგრაფიაში მიმდინარეობს მისი შემდგომი დახვეწა, სრულყოფა. „გლობალური ანუ ტოტალური“ ისტორიის გარდაცვალებაზე საუბარი, როგორც ამას მ. ფუკო აკეთებს, ნაადრევი უნდა იყოს და დამაჯერებელი არ ჩანს.

„ანალების“ სკოლის თავკაცები ისტორიული პროცესის ცენტრში აყენებენ ადამიანს, მის ყოველდღიურ ცხოვრებას, საქმიანობას. ბლოკს სოციალ-ეკონომიკური ისტორია აინტერესებდა, ფევრს სულიერი კულტურა. ეს იყო ისტორიულ-ანთროპოლოგიური მიდგომა, რომელმაც ფართოდ მოიკიდა ფეხი XX საუკუნის ისტორიოგრაფიაში. ეს ფევრის და ბლოკის დამსახურება იყო. ძნელია დაეთანხმო პროფ. ი. ბესმერტნის თითქოს დღეს ეს მიმართულება ასე პოპულარული აღარ იყოს. ისტორიული კულტროანთროპოლოგია ერთ-ერთი პერსპექტიული დარგია.

„ანალების“ სკოლის დამაარსებლებმა ტრადიციული „ისტორია-თხრობა“ ჩაანაცვლეს „ისტორია-პრობლემათ“. წარსულის რეკონსტრუქციის საქმეში ისტორიკოსს სრულიად ახლებური ფუნქცია ეკისრებოდა. ისტორიკოსი პასიურად კი არ მიყვება ისტორიულ წყაროებს, არამედ მოქმედებს სუვერენულად, მაქსიმალურად დამოუკიდებელია, ეს იყო თვისებრივი სიახლე.

და ბოლოს ისტორიის მეცნიერული სტატუსის დაცვა ლ. ფევრის და მ. ბლოკის კიდევ ერთი დიდი დამსახურებაა.

რა თქმა უნდა, „ანალების“ სკოლის ძირითადი „ისტორიული პარადიგმები“ (ამერიკელი ისტორიკოსი ტ. სტოიანოვიჩის ტერმინია). ჩამოყალიბებული იქნა მათი დამაარსებლების ლუსიენ ფევრის და მარკ ბლოკის მიერ. შემდგომში მათმა მემკვიდრეებმა გააგრძელეს წინამორბედების დაწყებული საქმე. ხდებოდა ამ შეხედულების შემდგომი სრულყოფა, დახვეწა, კორექტირება.

„ანალების“ სკოლის დამაარსებლების დაწყებული საქმე ღირსეულად გააგრძელა და თვისებრივად ახალ საფეხურზე აიყვანა გამოჩენილმა ფრანგმა ისტორიკოსმა ფერნან ბროდელმა. ეს უკვე „ანალების“ ისტორიკოსთა მეორე თაობა იყო, აქედან იწყება „ანალების“ ისტორიაში ახალი პერიოდი „ბროდელის ხანა“. ამიტომ ბროდელის „ანალებისაგან“ მოწყვეტა, როგორც ამას ხაზს უსვამს პროფ. მ. სოკოლოვა, დამაჯერებელი არ ჩანს და ისტორიკოსთა უმრავლესობის მიერ გაზიარებული არ ყოფილა.

ფ. ბროდელმა გააგრძელა „გლობალური ანუ ტოტალური“ ისტორიის თემის დამუშავება და მასში ახალი, საკუთარი შტრიხები შეიტანა. მან მოგვცა აღნიშნული საკითხის საკუთარი ხედვა რომელიც განსხვავდებოდა ლუსიენ ფევრის და მარკ ბლოკის შეხედულებისგან.

ფერნან ბროდელი შეეცადა განეხორციელებინა ისტორიის და გეოგრაფიის სინთეზი, რომლის ყურადღების ცენტრში იდგა ადამიანის დიალოგი ბუნებასთან. ისტორიული პროცესის სოციალურმა ასპექტებმა, რომელიც აინტერესებდა მ. ბლოკს, ფ. ბროდელის კონცეფციაში უკანა პლანზე გადაინაცვლა. ეს იყო სულ სხვა მიდგომა. ისეთი მრავალფეროვნება, ცხადია, ძალიან კარგია, მისასალმებელია, ამდიდრებს თანამედროვე ფრანგული ის-

ტორიოგრაფიის თეორიულ-მეთოდოლოგიურ არსენალს და გააჩნია თავისი ღირსებები და ნაკლი.

ფ. ბროდელის გადადგომის შემდეგ ჟურნალ „ანალებს“ სათავეში ჩაუდგნენ ახალი თაობის წარმომადგენლები. მათ თავისი სიტყვა თქვეს ისტორიულ მეცნიერებაში, ისინი სულ სხვა გზით წავიდნენ.

პირველ ყოვლისა უნდა ითქვას, რომ ისინი აშკარად სკეპტიკურად ეკიდებიან „გლობალური ანუ ტოტალური ისტორიის“ შესაძლებლობებს. არ წამო-მისი პერსპექტივა. რას გვთავაზობს ამის სანაცვლოდ? ადგილი აქვს ისტორიული მეცნიერების პარცელიზაციას, დაქუცმაცებას, კონკრეტულ ისტორიებად. ისტორიული მეცნიერების მთავარი საგანი – ადამიანი და საზოგადოება – ხელოვნურად იქნა დანაწევრებული. ასე გაჩნდა მცნებები „რელიგიური ადამიანი“ „ეკონომიკური ადამიანი“, „პოლიტიკური ადამიანი“. მიმდინარეობს ისტორიული მეცნიერების დეჰუმანიზაცია. ამ ფონზე ხდება მოვლენათა ისტორიის რეაბილიტაცია. ეს კარგია, მაგრამ მეტი დანაწევრება, დაწვრილმანება, ალბათ, დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს. ისინი აქცენტს აკეთებენ არა სოციალურ ურთიერთობებზე, როგორც ეს იყო მარკ ბლოკთან, არამედ კლიმატზე, ბიოლოგიურ ფაქტორზე. ეს ახალი მიდგომაა. ამერიკელი ისტორიკოსის ტროიან სტოიანოვიჩის თქმით „ეკონომიკური ისტორია“ უკვე აღარ არის წამყვანი თემა „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების შემოქმედებაში. თანამედროვე ფრანგი ისტორიკოსი ჟან ბუვიე მათ საქციელში ხედავს „ანალების“ კლასიკური კონცეფციის უგულებელყოფას. „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსთა მესამე თაობის შეხედულებების ევოლუცია ერთმნიშვნელოვნად შევაფასოთ ძნელი იქნებოდა. შესაძლოა, „ანალების“ სკოლის დამაარსებლებთან შედარებით მართლაც იყოს რაღაც

უკანგადადგმული ნაბიჯი, მაგრამ მთლიანობაში პოზიტივი აშკარად ჭარბობს ნეგატივს. რაც, პირველ ყოვლისა, იმით გამოიხატება, რომ მათ მრავალ სიახლეს ჩაუყარეს საფუძველი, ისტორიულ მეცნიერებაში ახალი სიტყვა თქვეს.

თანამედროვე ფრანგულ ისტორიოგრაფიაში ფართოდ მოიკიდა ფეხი მათემატიკურმა მეთოდმა. ყალიბდება „კანტიტატური“ მიმართულება, რომელიც აქცენტს აკეთებს რაოდენობრივ ცვლილებებზე. ფრანგულ ისტორიოგრაფიაში ამ მიმდინარეობის ერთ-ერთი თავკაცია პიერ შონიუ. მან საძირკველი ჩაუყარა „სერიულ ისტორიას“. ის მოვლენებს განიხილავს სერიულად, რადგან ასე უფრო ადვილია მათი მათემატიკური დამუშავება. პ. შონიუს ღრმა რწმენით, „მათემატიკური აპარატის გარეშე არ არსებობს მეცნიერული ცოდნა“. ეს ცოტა გადაჭარბებული შეიძლება იყოს. პიერ შონიუს აზრით „ისტორია სოციალური მეცნიერებაა, რომელიც ითვლის და ზომავს“. ემპირულ, ფაქტოგრაფიულ ისტორიას პიერ შონიუ გულგრილად ეკიდება. ეს კი მიუღებელია.

რა თქმა უნდა, იყო სხვა სიახლეებიც. ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა ემენუელ ლერუა ლადიურის კონცეფცია. ის აქცენტს აკეთებს კლიმატურ ცვლილებებზე, მისი წიგნის „ისტორიკოსის ტერიტორიის მეპატრონე“. დასკვნითი ნაწილი ასეა დასათაურებული „ისტორია ადამიანების გარეშე, კლიოს ახალი დომენი-კლიმატი“. ასეთი ხედვა, ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა და ფრანგი ისტორიკოსის შეხედულებების რეზიუმედ ჟღერს. ისტორიულ ანთროპოლოგიური მიდგომის გვერდით გვხვდება „კლიმატი“, ბიოლოგია. ეს უკვე სულ სხვა გზაა.

ამრიგად, თანამედროვე „ანალების“ სკოლა არის უაღრესად რთული, წინააღმდეგობრივი, მრავალფეროვანი, მრავალწახნაგოვანი და მისი ერთმნიშვნელოვნად შეფასება ადვილი საქმე როდია, არც

მისი აპოლოგია ღირს და არც მისი უსაზღვრო განქიქება, აუგად მოხსენიება და ლანძღვა გინება. საჭიროა ზომიერების დაცვა.

ლიტერატურა:

1. 1. М. Блок, Апология истории, М., 1986.
2. 2. Л. Февр, Бой за историю, М., 1991.
3. 3. Фр. Бродель, Материальная цивилизация экономика и капитализм XVI-XVIII вв. т. 1-3. М., 1986-1992.
4. Ж. Ле Гофф, Цивилизация средневекового Запада, Екатеринбург, 2005.
5. Ж. Ле Гофф, Другое средневековье, Екатеринбург, 2002.
6. Ж. Ле Гофф, Средневековый мир воображаемого, М., 2001.
7. П. Шонию, Цивилизация классической Европы, Екатеринбург, 2005.
8. Э. Леруа Ладюри, История климата с 1000 года, Л., 1971.
9. Ф. Фюре, О некоторых проблемах, поставленных развитием количественной истории – кр. Философия и методология истории, М., 1977.
10. ჟ. დიუბი, რაინდი ქალი და მღვდელი, თბ., 2005.
11. გ. კილურაძე, ახალი ისტორია, ნაწ. 1. თბ., 1970.
12. რ. პეტრეველი, მცირე განსჯა ჟაკ ლე გოფის წიგნის „წარმოსახვითის შუასაუკუნეებრივი სამყაროს“ წაკითხვის შემდეგ. თბ., 2005.
13. მ., კალანდაძე, „კოპერნიკისეული გადატრიალება“ ისტორიკოსის პროფესიაში, – „კლიო“, №14, 2002.

14. მ. კალანდაძე, ფრანგი ისტორიკოსი მარკ ბლოკი – ისტორიული პარადიგმები, თბ., 2009.
15. მ. კალანდაძე, მარკ ბლოკის წიგნი „ფეოდალური საზოგადოება“ – კრ. „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, ნაკვეთი 2, თბ., 2007.
16. მ. კალანდაძე, წიგნი-მანიფესტი (ფერნან ბროდელი) – „ცისკარი“ №8, 1992.
17. მ. კალანდაძე, ფრანგი ისტორიკოსის ჟაკ ლე გოფის „ხანგრძლივი შუა საუკუნეების“ კონცეფცია – თამარ გამსახურდია, 70. თბ., 2007.
18. მ. კალანდაძე, პიერ შონიუ და საფრანგეთის დიდი რევოლუცია – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის მსოფლიო ისტორიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის დეპარტამენტის I ყოველწლიური კონფერენცია, თბ., 2008.
19. მ. კალანდაძე, „ანალების“ სკოლა ისტორიულ ლიტერატურაში – კრებული მიძღვნილი პროფ. გურამ ლორთქიფანიძის 70 წლისთავისადმი, თბ., 2010.
20. რ. ლაბაძე, მენტალიტეტის კვლევის თანამედროვე მეთოდები მონტაუს მაგალითზე – თბილისის უნივერსიტეტის შრომები, ისტორიის სერია, ტ. 328, თბ., 1999.
21. რ. ლაბაძე, ისტორიკოსის ტერიტორიის მემკვიდრე – ისტორიული პარადიგმები, თბ., 2009.
22. რ. ლაბაძე, ცოდვა და შიში შუა საუკუნეებში (ქართული მენტალური მოდელის ორი ასპექტი) – სადისერტაციო ნაშრომის ავტორეფერატი, თბ., 2004.

23. მ. ქართველიშვილი, ფერნან ბროდელი (შტრიხები მეთოდოლოგიური პორტრეტისთვის) – კრებული მიძღვნილი ვლადიმერ ივანოვის და რევაზ ლასკარის ხსოვნისადმი, თბ., 2007.
24. მ. ქართველიშვილი, ცივილიზაციათა შესწავლის საკითხები, ფერნან ბროდელის „ცივილიზაციათა გრამატიკის“ მიხედვით – კრ. „საისტორიო ძიებანი“; X-XI, თბ., 2008.
25. Ю. Афанасьев, Историзм против эклектики. Французская историческая школа «Анналов» в современной буржуазной историографии, М., 1980.
26. Ю. Афанасьев, Эволюция Теоретических основ школы «Анналов» – «Вопросы истории», №9. 1981.
27. Ю. Афанасьев, Вчера и сегодня французской школы «Анналов» – «Вопросы истории», №8. 1984.
28. Ю. Афанасьев, 50 лет эволюции французской исторической школы «Анналов». От идеи «Глобальной истории» идеологии антиреволюционности – в кн: «История и историки 1978» М., 1980.
29. А. Гуревич, Исторический синтез и школа «Анналов», М., 1993.
30. А. Гуревич, История историка, М., 2004.
31. А. Гуревич, Марк Блок и «Апология истории» - в кн: М. Блок Апология истории и ремесло историка, М., 1986.
32. А. Гуревич, «Новая историческая наука» во Франции: достижения и трудности (критические заметки медиевиста), - в. кн: «История и историки» 1981, М., 1985.
33. А. Гуревич, О кризисе современной исторической науки – «Вопросы истории» №2-3. 1991.

34. А. Гуревич, Медиевистика XX века в изображении Американского историка Н. Кантора – «Новая и новейшая история» №6. 1993.
35. М. Соколова, Современная французская историография. Основные тенденции в объяснении исторического процесса. М., 1979.
36. М. Соколова, Проблемы «глобальной истории во Французской историографии – Вестник АН СССР, №4. 1978.
37. М. Соколова, От попытки создания «глобальной истории» субъективизму и индетерминизму (о некоторых тенденциях развития современной французской буржуазной историографии) – в кн: «Критика современной буржуазной и реформистской историографии», М., 1974.
38. М. Соколова, Историческая теория Фернана Броделя – «Французский Ежегодник 1972», М., 1974.
39. В. Далин, Историки Франции XIX-XX веков, М., 1981.
40. Ж. Ле Гофф, Существовала ли французская историческая школа «Анналов» - «Французский Ежегодник 1968», М., 1970.
41. А. Жодонов, М. Блок в советской историографии – в кн: «Вопросы всеобщей истории и историографии, Томск, 1982.
42. И. Кон, А. Люблинская, Труды французского историка Марка Блока – «Вопросы истории», №3. 1955.
43. Л. Таран, Теория «исторического синтеза» Анри Берра – «Французский ежегодник 1968», М., 1970.

44. М. Юсим, «Средиземноморье» Ф. Броделя: человек в ландшафте большой истории – «Новая и новейшая история» №6. 2005.
45. М. Барг, Индивид-общество-история - «Новая и новейшая история» №2. 1989.
46. М. Барг, Эпохи и идеи (становление историзма), М., 1987.
47. М. Барг, Категории и методы исторической науки, М., 1984.
48. Н. Ирыбаджаков, Клио перед судом буржуазной философии, М., 1972.
49. В. Дьяков, Методология истории в прошлом и настоящем, М., 1974.
50. Н. Ерофеев, Что такое история, М., 1976.
51. Ш. Сеньобос и Ш. Ланглуа, Введение изучение истории, СПб., 1899.
52. Споры о главном, дискуссия о настоящем и будущем исторической науки вокруг французской школы «Анналов», Отв. ред. Ю. Бессмертный, М., 1993.
53. Ю. Бессмертный «Анналы» переломный этап – Одиссеи, 1991.
54. Ю. Бессмертный, Как же писать историю? Методологические веяния во французской историографии 1994-1997 гг. - «Новая и новейшая история» №4. 1998.
55. Е. Михина, Введение составителя – история ментальности и историческая антропология, М., 1996.
56. Индивидуальное и уникальное в истории, М., 1997.
57. В. Коломицев, Методология истории, М., 2001.

58. К. Хвостова, Математические методы в исторических исследованиях и современная эпистемология истории – «Новая и новейшая история», №3. 2007.
59. Н. Савельева, А. Полетаев, История в пространствах социальных наук – «Новая и новейшая история», №6, 2007.
60. Н. Слоенский, Теория и методология истории, учебное пособие, М., 2007.
61. Dictionnaire biographie des historiens français et francophones, De Gregoire Turs a Duby. Paris, 2004.
62. G. Delacroix, F. Dosse, P. Garsia, Histoire et historiens en France depuis 1945, Paris, 2003.
63. Olivier Dumoulin, Mark Bloch, Le Soldat et La Citouen, Paris 2000.
64. Etien Bloch, 1886-1944: une biographie impossible, Paris, 2006
65. P. Birk, The French Historical Revolution. The Analles School, 1929-1989, Cambrige, 1990.
66. Могильницкий, История исторической науки, вып: 3. Историографическая революция, М., 2008.

კარი მესამე

ისტორიის თეორიული საკითხების დამუშავება XX საუკუნის საქართველოში

თავი I

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის საკითხები XX საუკუნის ქართულ ისტორიოგრაფიაში

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის შესწავლას საქართველოში თავისი ტრადიცია გააჩნია. თემა არის საინტერესო და აქტუალური. ეს პრობლემა ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჯერ არ გამხდარა საგანგებო, სპეციალური შესწავლის საგანი. ამიტომ მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ შეგვევსო ეს ხარვეზი და აღნიშნული საკითხი სერიოზული განხილვის საგანი გაგვეხადა.

უწინარესად, მიზანშეწონილი იქნებოდა მოკლედ შევჩერდეთ საკითხის პერიოდიზაციაზე. საქართველოში დასავლეთ ევროპის ისტორიის საკითხებით დაინტერესებამ საინტერესი ფერისცვალება, ევოლუცია, განიცადა და რამდენიმე პერიოდი განვლო.

ქართულ სინამდვილეში პირველი სპორადული ცნობები დასავლეთ ევროპის ახალ ისტორიაზე უკვე XIX საუკუნის პირველ ნახევარში გვხვდება. ამ დაინტერესების პიკს, მწვერვალს, წარმოადგენს ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსი „ნაპოლეონი“ და ალექსანდრე ორბელიანის ორი პატარა, მაგრამ მეტად საინტერესო წერილი „ნაპოლეონი და მაშინდელი ანგლიის მთავრობა“ და „სიტყვა იტალიისათვის“. ეს, რა თქმა უნდა, ცოტაა, მაგრამ მნიშვნელო-

ვანია. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ეს დაინტერესება გაცილებით დიდი იქნებოდა, მაგრამ იმის გამო, რომ XIX საუკუნის პირველ ნახევარში საქართველოში ფაქტობრივად არ არსებობდა პერიოდული პრესა, ბევრი რამ, ეტყობა, დაიკარგა, განადგურებული იქნა და ჩვენამდე მხოლოდ მეტად მწირმა ინფორმაციამ მოაღწია, რომელიც ამ დაინტერესების ფრაგმენტებად გვევლინება. ამიტომ, ჩვენი აზრით, ეს მონაკვეთი პირობითად საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის საკითხებით დაინტერესების წინაისტორიად შეიძლება მივიჩნიოთ.

XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან ეს დაინტერესება კიდევ უფრო გაიზრდება, რაც ქართული პერიოდული პრესის გაჩენას უკავშირდებოდა. 1879 წელს მას გვერდში ამოუდგა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. დასავლეთ ევროპის ისტორიის პოპულარიზაციამ კიდევ უფრო გაშალა ფრთები. ამიტომ ეს მონაკვეთი 1918 წლამდე საქართველოში ახალი ისტორიის საკითხებით დაინტერესების პირველ პერიოდს წარმოადგენს.

მეორე პერიოდს მკვეთრად გამოკვეთილი ქრონოლოგიური ჩარჩოები გააჩნია: დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის შესწავლა დამოუკიდებელ საქართველოში 1918-1921 წლებში. იმ დროს გამოსული ახალი ისტორიის პირველი, ეროვნული, სახელმძღვანელოები იმჟამინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის წარმატებად მიგვაჩნია. საქართველოში ახალი ისტორიის პოპულარიზაცია მეცნიერულ ელფერს იძენს.

უმთავრესად პოლიტიკური კატაკლიზმების გამო, საქართველოში ისტორიის „პატარა ოქროს ხანა“, საკმაოდ ხანმოკლე აღმოჩნდა. 1921 წლის 25 თებერვალს მოხდა საქართველოს გასაბჭოება. აქედან იწყება საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის

საკითხებით დაინტერესების მესამე პერიოდი. დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის პრობლემებით დაინტერესებამ მეცნიერული სახე შეიძინა, მაგრამ ის უმთავრესად ცალმხრივ ხასიათს იღებს და ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის ჩარჩოებში აღმოჩნდა მომწყვდელი. მყარდება მარქსისტულ-ლენინური მსოფლმხედველობის მონოპოლია, დიქტატი, სხვა არჩევანი არ არსებობდა, განსხვავებული აზრი იდეენობდა, „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა დანაშაული“.

1991 წლის დეკემბერში საბჭოთა კავშირის დაშლით მთავრდება მესამე პერიოდი და იწყება მეოთხე პერიოდი, რომელიც დღესაც გრძელდება. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ დაიბრუნა სუვენერობა. ახლა მას შეეძლო საკუთარი არჩევანი გაეკეთებინა. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. იწყება ახალი ისტორიის მარქსიზმისაგან განწმენდის პროცესი.

საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის მეცნიერული შესწავლის და სწავლების ფუძემდებლებად ცნობილი ისტორიკოსები პროფ. ნიკოლოზ ღუბროვსკი, პროფ. გრიგოლ ნათაძე და პროფ. ალექსანდრე ნამორაძე გვევლინებიან. განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ მათ მოღვაწეობა მოუხდათ ყველაზე რთულ პერიოდში, როდესაც სტალინური რეჟიმი, ტოტალიტარულ-ბოლშევიკური სახელმწიფო, თავისი ზეობის ზენიტში იმყოფებოდა. ეს იყო 30-40-იანი წლები – მათი მოღვაწეობის საუკეთესო ხანა. ვფიქრობთ, მნიშვნელოვანწილად, სწორედ ამით აიხსნება, რომ მათი მდიდარი მეცნიერული პოტენციალი ბოლომდე რეალიზებული არ ყოფილა და მათი მეცნიერული მემკვიდრეობა მეტად თავისებურად, მოკრძალებულად

გამოიყურება. აჲ, პირველ რიგში, რა თქმა უნდა, პროფ. ნ. დუბროვსკი და პროფ. ალ. ნამორაძე გვყავს მხედველობაში. ჩვენ ძალიან კარგად გვესმის მათი სულიერი ტრავმა, ისინი გაიზარდნენ სულ სხვა გარემოში, ისტორიული მოვლენებისადმი მრავალვარიანტული მიდგომის პირობებში და მოღვაწეობა მოუხდათ ტოტალიტარულბოლშევიკურ სახელმწიფოში, სადაც დამყარდა ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის დიქტატი, მონოპოლია.

ამავე დროს უსათუოდ, გასათვალისწინებელია, ისიც, რომ თუ არა ეს კომპრომისი, დღეს ის მცირე ლიტერატურაც არ გვექნებოდა, რაც ქართულ ენაზე გაგვაჩნია. ამ კომპრომისის გამო მათი განსჯა ადვილი, მაგრამ, ჩვენი აზრით, ეს არ იქნებოდა სამართლიანი და მეცნიერულად სწორი. „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა დანაშაული“. ვფიქრობთ, ეს უფრო ადეკვატურია.

ნიკოლოზ დუბროვსკი (1874-1943) იყო მაღალკვალიფიციური პროფესიონალი, ევროპული რანგის მკვლევარი ისტორიკოსი. მას შეექმნა უაღრესად ერუდირებული ისტორიკოსის იმიჯი, რომელიც რატომღაც არაფერს წერდა. სინამდვილეში ეს ასე არ იყო. ჩვენ მივაკვლიეთ ნ. დუბროვსკის რამდენიმე ნაშრომს და პირველად შემოვიტანეთ სპეცნიერო მიმოქცევაში.

სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს, რომ ნ. დუბროვსკის მეცნიერული მოღვაწეობის ყველაზე უფრო ნაყოფიერი პერიოდი იყო პოლონეთში ყოფნა, სადაც მას საშუალება ჰქონდა ახლო გაცნობოდა დასავლეთ ევროპის ისტორიის შესახებ არსებულ მასალებს. სხვა ასეთი შანსი მას მეტად აღარ მისცემია.

ნ. დუბროვსკის მეცნიერული მოღვაწეობა რამდენიმე მიმართულებით წარიართა: 1. დუბროვსკი როგორც იტალიური რენესანსის მკვლევარი. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა მისი ნაშრომი იტალიელ ჰუმანისტზე კალუჩიო სალუტატიზე. 2. ნ. დუბროვსკი

ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის საკითხების მკვლევარი. ამ მხრივ ყურადღებას იპყრობს მისი ნაშრომი ცნობილ რუს ისტორიკოსზე ნიკოლოზ კარეევზე. 3. ახალი ისტორიის საკითხების პოპულარიზაცია. ამ თემას ეხება ნ. დუბროვსკის ნაშრომი 1830 წლის ივლისის რევოლუციაზე საფრანგეთში.

„XIV საუკუნის ფლორენციელი პუბლიცისტი“, რომელიც ეხება კალუჩიო სალუტატის მოღვაწეობას, ნ. დუბროვსკის საუკეთესო ნაშრომად მიგვაჩნია და მას იმდროინდელ ისტორიოგრაფიაში თვალსაჩინო ადგილი უკავია.

შესანიშნავი რუსი ისტორიკოსის ნ. კარეევისადმი მიძღვნილი ნ. დუბროვსკის ნაშრომი წარმოადგენს ნ. კარეევის მეცნიერული მოღვაწეობის შეფასების ერთ-ერთ პირველ სერიოზულ მცდელობას. ნ. დუბროვსკი კარგად ფლობს ისტორიოგრაფიული ნაშრომის წერის კულტურას. ეს არ არის ნ. კარეევის შეხედულების უბრალო გადმოცემა. ის ცდილობს გაარკვიოს ნ. კარეევის კონცეფციის ძლიერი და სუსტი მხარეები და ახსნას მათი გამოწვევი მიზეზები. საბჭოთა პერიოდში ის აქტიურ მეცნიერულ მუშაობას პრაქტიკულად ჩამოშორდა და მხოლოდ პედაგოგიურ საქმიანობას ეწეოდა [1].

პროფ. გრიგოლ ნათაძე (1878-1951) ფართო დიაპაზონის ისტორიკოსი იყო. მან თავისი წვლილი შეიტანა არა მარტო დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის, არამედ ძველი საბერძნეთის და განსაკუთრებით შუა საუკუნეების ისტორიის შესწავლის საქმეში. გრ. ნათაძე ქართული მედიევისტის ფუძემდებლად უნდა მივიჩნიოთ.

გრ. ნათაძის სადოქტორო დისერტაცია ეხება ძველი საბერძნეთის ისტორიას, კერძოდ, კილონის აჯანყებას ათენში ქრისტეს შობამდე VII საუკუნეში [2].

განსაკუთრებით ფასეულია გრ. ნათაძის შრომები შუა საუკუნეების ისტორიაში. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ, თავდაპირველად, XX საუკუნის 20-იან წლების შუა ხანებში. ქართულ მედიევისტიკას მეცნიერულ გზა ჰქონდა არჩეული და იმ ნოვაციებზე იყო ორიენტირებული, რომელიც ხდებოდა XX საუკუნის დასაწყისის ევროპულ მედიევისტიკაში. მაგრამ შემდგომში, უმთავრესად პოლიტიკური კატაკლიზმების გამო, იძულებული გახდა გადაეხია არჩეული გზიდან და დამორჩილებოდა მარქსისტული იდეოლოგიის დიქტატს [3].

როგორც აღვნიშნეთ, გრ. ნათაძემ თავისი სიტყვა თქვა დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის შესწავლის საქმეში. მისი ყურადღების ცენტრში აღმოჩნდა ახალი ისტორიის აქტუალური პრობლემები, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის და ნაპოლეონის ეპოქა. ამ თემას ეხება მისი სახელმძღვანელო „კაპიტალიზმის ისტორიიდან“, თემა 2. საფრანგეთის დიდი რევოლუცია და „რამდენიმე მომენტი საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობიდან“. ნაშრომები ნაპოლეონზე, რომელიც ქართულ ისტორიოგრაფიაში ნაპოლეონის ცხოვრების და მოღვაწეობის საკვანძო საკითხების განხილვის პირველ მეცნიერულ მცდელობას წარმოადგენს. ინგლისის მოკლე ისტორია [4]. გრ. ნათაძის შეხედულებებისათვის დამახასიათებელი წინააღმდეგობები შემთხვევითი არ ყოფილა და მნოშენელოვანწილად იმით აიხსნებოდა, რომ იგი ცდილობდა „ეკონომიკური მატერიალიზმიდან“ მარქსიზმისაკენ ევოლუციას და ამასთანავე, ისტორიის სოციოლოგიური გაშუქების მომხრედ გვევლინება. ეს უმთავრესად იმით გამოიხატება რომ ის დიდ ყურადღებას უთმობს, სოციალ-ეკონომიკურ პრობლემატიკას, ხოლო პოლიტიკურ ისტორიას, კულტურას გაცილებით ნაკლები ადგილი აქვს დათმობილი.

პროფ. ალექსანდრე ნამორაძე (1890-1958) ევროპული რანგის ისტორიკოსია. ის იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ახალი ისტორიის კათედრის დამაარსებელი. სწორედ მისი გაზრდილია დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის მკვლევართა მომდევნო თაობა, რაც ქართული ისტორიოგრაფიის წინაშე ალ. ნამორაძის დიდ დამსახურებას წარმოადგენს.

ალ. ნამორაძის მეცნიერული საქმიანობა რამდენიმე მიმართულებით წარიმართა. პირველ ყოვლისა, რა თქმა უნდა, ეს იყო ადმინისტრაციული მეურვეობა და მუნიციპალური მმართველობა საფრანგეთში XVII-XVIII საუკუნეებში, მეორე სერიოზული თემა, რომლის დამუშავებასაც ხელი მოკიდა ალ. ნამორაძემ, ეს იყო ფრიად აქტუალური საკითხი – სათემო მიწების განაწილება საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს და ბოლოს უნდა ითქვას, რომ მან თავისი წვლილი შეიტანა საქართველოში შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის პოპულარიზაციის საქმეში. დაწერა სახელმძღვანელო და სამეცნიერო-პოპულარული ხასიათის შრომები.

ისტორიული მეცნიერების წინაშე ალ. ნამორაძის დამსახურება მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა მისმა სოლიდურმა, ფუნდამენტურმა, გამოკვლევამ „ადმინისტრაციული მეურვეობა და მუნიციპალური მართველობა საფრანგეთში XVII-XVIII საუკუნეებში“ [5]. ფაქტობრივად ეს იყო ქართულ სინამდვილეში პირველი სადოქტორო დისერტაცია, რომელიც დაცული იქნა დასავლეთ ევროპის ახალ ისტორიაში.

აღსანიშნავია, რომ ალ. ნამორაძის ამ ნაშრომს მაღალ შეფასებას აძლევდა სახელგანთქმული რუსი ისტორიკოსი, საფრანგეთის ისტორიის კომპენტენტური მკვლევარი, აკად. ევგენი ტარლე. მას მიზანშეწონილად მიაჩნდა, ალ. ნამორაძის ამ ნაშრომის რუსულ ენაზე გამოცემა. ეს ალ. ნამორაძის ნაშრომის დიდი აღიარება

იყო. [6]. საინტერესო პოლემიკას ჰქონდა ადგილი ადმინისტრაციული მეურვეობის მნიშვნელობის შესახებ რუს ისტორიკოს პროფ. პავლე არდაშევს და ალ. ნამორაძეს შორის. ნაშრომში მოცემულია ადმინისტრაციული მეურვეობის პერიოდიზაცია, თუმცა მისი შემდგომი სრულყოფა, დახვეწა, ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ უნდა იყოს. ლუი IX მეფობიდან (1229-1270) ადმინისტრაციული მეურვეობის დაწყება ნაადრევი უნდა ჩანდეს.

მეორე სერიოზული თემა, რომლის დამუშავებას ალ. ნამორაძემ ხელი მოკიდა ეს იყო სათემო მიწების განაწილების საკითხი საფრანგეთის დიდ რეკოლუციის დროს. თემა არის საინტერესო და აქტუალური. ლ. ნამორაძემ თავისი სიტყვა თქვა აღნიშნული საკითხის შესწავლის საქმეში, ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა მისი პოლემიკა რუს ისტორიკოსთან ს. კუნისკისთან. ის სულ სხვა გზით მიდის გლეხობის დიფერენციაციის საკითხში. მან ამ თემას ექვსი ნაშთი მიუძღვნა, მაგრამ მხოლოდ ორის გამოქვეყნება მოასწრო დანარჩენების კვალს არქივში წავაწყდით და პირველად შემოვთანეთ სამეცნიერო მიმოქცევაში [7].

ალ. ნამორაძის სამეცნიერო-პოპულარული შრომებიდან საყურადღებოა სახელმძღვანელო შუა საუკუნეების დასავლეთ ევროპის ქალაქების გენეზიზე. ეს სახელმძღვანელო იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვანი შენაძენია. განსაკუთრებით მისასალმებელია საკითხის ისტორიოგრაფიაზე ყურადღების გამახვილება, მაგრამ სახელმძღვანელოს აშკარად ეტყობა იმ დროის კვალი, მნიშვნელოვანწილად სწორედ ამით აიხსნება ის ფაქტი, რომ შუა საუკუნეების დასავლეთ ევროპის ქალაქები უპირველეს ყოვლისა განიხილება, როგორც სოციალ-ეკონომიკური სტრუქტურა, ხოლო მათი კულტურული ფუნქცია უკან პლანზე ინაცვლებს [8].

საქართველოში დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის მეცნიერული შესწავლის ინიციატორად პროფ. გრ. ნათაძე და პროფ. ალექსანდრე ნამორაძე უნდა მივიჩნიოთ. ისტორიოგრაფიის საკითხებით მათი ასეთი დაინტერესება, ვფიქრობთ, შემთხვევითი არ ყოფილა, მის მეცნიერულ მნიშვნელობას შემეცნებითი დატვირთვა განსაზღვრავს. ჩვენი ფრთხილი ვარაუდით, ეს შეიძლება იყო მკითხველთან საუბარი „ეზოპეს ენაზე“. ამ გზით ისინი მკითხველს მიანიშნებდნენ როგორი მიახლოებოდნენ სიმართლეს [9].

მასწავლებლების დაწყებული საქმე მათმა მოწაფეებმა გააგრძელეს, ეს იყო მეორე თაობა. მათი დიდი ნაწილის შემოქმედების საუკეთესო წლები. საბჭოთა რეჟიმზე მოდის. ისინი იძულებული იყვნენ ანგარიში გაეწიათ ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის დიქტატისათვის. სხვა არჩევანი არ არსებობდა. ამიტომ მათი მკაცრად განსჯა, ვფიქრობთ, მართებული არ იქნებოდა, კიდევ ვიძეოთ „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა დანაშაული“. ახალი ისტორიის პრობლემებისადმი მათი დამოკიდებულება იყო მეცნიერული, მაგრამ იძულებული იყვნენ ამ საკითხის მარქსისტული ინტერპრეტაცია მოეცათ. თუ ამ მარქსისტულ გარესამოსს შემოვაცილებთ, მასში ჩადებული მდიდარი მეცნიერული მასალა ღირებული რჩება.

საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის და ისტორიოგრაფიის მეცნიერული შესწავლის და პოპულარიზაციის საქმეში ფასადაუდებელი წვლილი მიუძღვის ალ. ნამორაძის ერთ-ერთ საყვარელ მოწაფეს პროფ. გივი კილურაძეს (1922-1978).

მისი მეცნიერული საქმიანობა რამდენიმე მიმართულებებით წარიმართა: 1. საერთაშორისო ურთიერთობების ისტორია XX საუკუნის დასაწყისში. 2. საფრანგეთის დიდი რევოლუციის საკითხების დამუშავება. 3. საქართველოს და ევროპის ქვეყნების ურთიერთობები. 4. ხალხი ისტორიის და ისტორიოგრაფიის საკითხების პოპულარიზაცია.

XX საუკუნის დასაწყისის საერთაშორისო ურთიერთობების ისტორიას პროფ. გივი კილურაძემ რამდენიმე საინტერესო ნაშრომში მიუძღვნა. ამ დაინტერესების გვირგვინს, ცხადია, წარმოადგენს მისი საყურადღებო მონოგრაფია. მაროკოს პირველ კრიზისზე 1904-1906 წლებში. „მაროკოს პრობლემა გერმანიის იმპერიალიზმის პოლიტიკაში 1904-1906 წწ.“. (10). გ. კილურაძემ თავის წიგნში დამაჯერებლად გვიჩვენა მაროკოს პირველი კრიზისის დროს გერმანიის დიპლომატიის იზოლაციის გამომწვევი მოტივები. საერთაშორისო ურთიერთობების აქტუალურ პრობლემებს ეხება გ. კილურაძის სხვა შრომები [11].

პროფ. გივი კილურაძის მეცნიერულ მემკვიდრეობაში ცენტრალური ადგილი უჭირავს „მარად უკვდავ თემას“ – საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მეცნიერულ კვლევას. პროფ. გივი კილურაძე საქართველოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ერთ-ერთი საუკეთესო სპეციალისტია. მან ამ თემატიკას რამდენიმე ათეული საინტერესო ნაშრომში მიუძღვნა. მათ შორის ყველაზე უფრო ფასეულია მისი გამოკვლევა არმიის როლზე საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს „არმიის პრობლემა საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის დროს“ [12]. პროფ. ბორის პორიშნევის თქმით, ეს იყო „ქალწულებრივი თემა“, რომლის დამუშავებას ჰოკიდა ხელი ქართველმა მკვლევარმა. ფრანგი ისტორიკოსის, აორბონის უნივერსიტეტის პროფესორის, მარსელ

რეინარის აზრით, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს არმიის პრობლემა შესწავლილი იყო სამხედრო ასპექტში, ხოლო სამოქალაქო თვალსაზრისით ეს თემა შეუსწავლელი იყო. აი, ამ ხარვეზის შევსებას შეეცადა ქართველი მკვლევარი. ამ პრობლემის საინტერესოდ გადაწყვეტას დიდად შეუწყო ხელი რევოლუციის თანამედროვის ეპერიის არქივის მასალებმა, რომელიც გ. კილურაძემ პირველად შემოიტანა სამეცნიერო მიმოქცევაში. ეს იყო მისი საუკეთესო ნაშრომი. ამ გამოკვლევამ, მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა მისი ორიგინალური წვლილი ისტორიულ მეცნიერებაში. პროფ. ბ. პორშნეკს მიზანშეწონილად მიაჩნდა გ. კილურაძის მონოგრაფიის რუსულ და ფრანგულ ენაზე გამოქვეყნება [13]. ეს ქართული ისტორიოგრაფიის დიდი აღიარება იყო.

გივი კილურაძემ საფრანგეთის დიდ რევოლუციას არაერთი საგულისხმო ნაშრომი მიუძღვნა, სადაც ამ პრობლემის ზოგიერთი საკვანძო საკითხის საინტერესოდ განხილვის ინიციატორად მოგვევლინა [14].

პროფ. გივი კილურაძე დაინტერესებული იყო საქართველოს და დასავლეთ ევროპის ქვეყნების ისტორიული და კულტურული ურთიერთობების პრობლემით. ამ თემატიკას მან რამდენიმე საყურადღებო ნაშრომი მიუძღვნა [15].

პროფ. გ. კილურაძე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ქართულ ენაზე სახელმძღვანელოების შედგენას. ეს ქართული ისტორიოგრაფიის წინაშე მისი კიდევ ერთი დამსახურება იყო [16]. განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ მან ვერ მოასწრო დაეწერა სამეცნიერო-პოპულარული მონოგრაფია ახალი ისტორიის სხვა საკვანძო პრობლემებზე [17].

პროფ. ვარლამ ღონაძე (1907-1989) ფართო დიაპაზონის ისტორიკოსი იყო. ის დიდ დაინტერესებას იჩენდა არა მარტო

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის, არამედ აზიისა და აფრიკის ქვეყნების ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხებისადმი. თავისი სიტყვა თქვა ქართველოლოგიაში.

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის საკითხებს მრავალი საინტერესო საშრომი მიუძღვნა პროფ. ვარლამ ღონაძემ, რომელთა შორის ყველაზე უფრო ფასეული ჩანს მისი ფუნდამენტური, სოლიდური, მონოგრაფია „რუსეთ-საფრანგეთის ურთიერთობა XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე“ [18]. აღსანიშნავია, რომ ეს თემა მას შერჩია ამ ეპოქის საფრანგეთის ისტორიის ისეთმა კომპეტენტურმა მკვლევარმა, როგორიც იყო აკად. ევგენი ტარლე. ეს, ცხადია, ვარლამ ღონაძისათვის გამოცხადებული დიდი ნდობა იყო, რომელსაც უნდა ითქვას, რომ მან წარმატებით გაართვა თავი. ეს არის მისი ერთ-ერთი საუკეთესო ნაშრომი. მან დამაჯერებლად გვიჩვენა თუ რითი იყო გამოწვეული მეორე ანტი-ფრანგული კაალიციის წარუმატებლობა. საინტერესოდ განიხილა ინდოეთში რუსეთ-საფრანგეთის ერთობლივი ლაშქრობის პროექტი. ხაზი გაუსვა იმას, რატომ არ განხორციელდა ეს ჩანაფიქრი.

პროფ. ვარლამ ღონაძის მონოგრაფია მნიშვნელოვანი შენაძენი იყო იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიისათვის და სიცხადე შექონდა საფრანგეთის ახალი ისტორიის ზოგიერთ საინტერესო საკითხში [19].

პროფ. ვარლამ ღონაძემ პირველად ქართულ ისტორიოგრაფიაში დაწერა სახელმძღვანელოები აზიისა და აფრიკის ქვეყნების ახალ და უახლეს ისტორიაში. დიდი წვლილი შეიტანა აზიის და აფრიკის ქვეყნების ახალი და უახლესი ისტორიის შესწავლის და პოპულარიზაციის საქმეში [20].

დიდი ღვაწლი მიუძღვის პროფ. ვარლამ ღონაძეს ქართველოლოგიის სფეროშიც. იგი დიდი ყურადღებით სწავლობდა

ქართველი სამოციანელების ნააზრევს ევროპის ახალი ისტორიის კარდინალურ პრობლემებზე [21]. შემდგომში მას გვერდში ამოუდგნენ უმცროსი თაობის ისტორიკოსები: ვაჟა თვალავაძე, ნინო ნამორაძე, ლალი ფირცხალავა და სხვები.

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის საკითხებისადმი დიდ დაინტერესებას იჩენდა ალ. ნამორაძის კიდევ ერთი მოწაფე პროფ. კოტე ანთაძე (1929-2006). ალ. ნამორაძის მოწაფეების დაინტერესება საფრანგეთის დიდი რევოლუციის თემატიკით, ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა და მათი მეცნიერ ხელმძღვანელის კეთილსამყოფელი გავლენის ლოგიკური შედეგია. ყურადღებას იპყრობს პროფ. კოტე ანთაძის სერიოზული ნაშრომი, რომელიც შეეხება საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ერთ-ერთ საკვანძო საკითხს – 1792 წლის 10 აგვისტოს გადატრიალებას, რომელსაც მოყვა საფრანგეთში მონარქიის დამხობა და რესპუბლიკის გამოცხადება [22]. მან თავის გამოკვლევაში უზარმაზარ ფაქტობრივ მასალას, მდიდარ მეცნიერულ ინფორმაციას, მოუყარა თავი. იგი ღრმადაა ჩახედული საკითხის შესახებ არსებულ პირველწყაროებსა და მრავალფეროვან საკვლევ ლიტერატურაში, როგორც რუსულ, ისე ფრანგულ ენაზე.

მან თავის წიგნში დეტალურად გააშუქა საფრანგეთის რევოლუციის ერთი, დრამატიზმით აღსავსე მოვლენა 1792 წლის 10 აგვისტოს გადატრიალება და არა რევოლუცია, როგორც მას ხშირად უწოდებენ.

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ მან სცადა დაედგინა ვიქტორ ჰიუგოს რომანის „ოცხმოცდაცამეტის“ მთავარი გმირის სიმურდენის პროტოტიპი. გამოთქვა ვარაუდი, რომ ის შეიძლება ყოფილიყო

წარსულში აბატი, იაკობინი, შემდგომში კონვენტის პოლიტიკური კომისარი ვანდუაში – ქსავიე – ფრანსუა ოდუენი [22. 125].

პროფ. კოტე ანთაძე აქტიურად მონაწილეობდა და იყო თანაავტორი დასავლეთ ევროპის ახალი და უახლესი ისტორიის სახელმძღვანელოების, ახალი ისტორიის ქრესტომათიის. მისი ხელმძღვანელობით დაიწერა მრავალი საინტერესო ნაშრომი, მისი რედაქტორობით გამოვიდა არაერთი საყურადღებო წიგნი. ის მეცნიერების კარგი ორგანიზატორი და უბაღლო რედაქტორი იყო. პოსტსაბჭოთა პერიოდში მის ერთ-ერთ მთავარ დამსახურებად მსოფლიო ისტორიის ახალი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოების შექმნა მიგვაჩნია [23].

მის დამსახურებას წარმოადგენს დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის მკვლევართა ახალი თაობის აღზრდა. ამით მან ფაქტობრივად გააგრძელა ის საქმე, რომლის სათავესთან იდგა ალ. ნამორაძე.

ტერმინი საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუცია, რომელიც დამკვიდრდა საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიაში, საკითხებისადმი ვიწრო კლასობრივი, წმინდა ფორმაციული მიდგომის ანარეკლია და ძალზე გავრცელებული იყო მარქსისტულ ისტორიოგრაფიაში.

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის შესწავლის საქმეში თავისი მოკრძალებული წვლილი შეიტანეს გერმან სიმონიძემ, ვლადიმერ ივანოვმა, რევაზ ლასკარმა, მიხეილ მამფორიამ. ტოტალიტარულ-ბოლშევიკურ სახელმწიფოში მათი მდიდარი მეცნიერული პოტენციალი მთლიანად რეალიზებული არ ყოფილა. ეს მნიშვნელოვანწილად იმით იყო გამოწვეული, რომ მათთვის, ისე როგორც ალექსანდრე ნამორაძის მოწაფეების დიდი ნაწილისათვის, სრულიად მიუღებელი იყო ერთი მარქსისტულ-ლენინური

იდეოლოგიის დიქტატი. რა თქმა უნდა, იყო ამის გამოძვვევი სხვა მიზეზებიც, მაგრამ, ცხადია, ეს მხოლოდ ვარაუდი იქნება და ჭეშმარიტი მიზეზი, ალბათ, მათ ადამიანური ხასიათის თვისებებში უნდა ვეძიოთ.

გერმან სიმონაძე (1925-1986) დიდ დაინტერესებას იჩენდა თეორიული, ისტორიოგრაფიული საკითხებისადმი, კითხულობდა ლექციებს აქტუალურ თემაზე „სამეცნიერო ტექნიკური რევოლუცია და ისტორიული მეცნიერება“. ისტორიოგრაფიის საკითხებით დაინტერესება მისასაღმებელი იყო და ამ თემატიკაზე მშობლიურ ენაზე არსებული ლიტერატურით დღესაც არ ვართ განებივრებული [24].

რევაზ ლასკარმა (1928-1988) რამდენიმე კარგი საქმე გააკეთა. თავისი წვლილი შეიტანა ახალი ისტორიის (1870-1918) საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელოს შექმნის საქმეში, ენციკლოპედიაში გამოაქვეყნა რამდენიმე ათეული სტატია დასავლეთ ევროპის ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხებზე. მონაწილეობა მიიღო ახალი ისტორიის ქრესტომათიის შედგენაში [25].

ვლადიმერ ივანოვა (1929-1992) აქტიური მონაწილეობა მიიღო ახალი ისტორიის (1870-1918) საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელოს შექმნაში და დაწერა საინტერესო ისტორიოგრაფიული ხასიათის ნაშრომი „შუა აღმოსავლეთის პრობლემა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში და ინგლისის ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფია“ [26].

მიხეილ მამფორია (1901-1974) დიდ დაინტერესებას იჩენდა ძველი საბერძნეთის ისტორიის პრობლემებით და ისტორიის სწავლების მეთოდის საკითხებით. თავისი მოკრძალებული წვლილი შეიტანა ახალი ისტორიის ქრესტომათიის შექმნის საქმეში. მშობლიურ ენაზე დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის შესახებ

არსებული პირველწყაროებით ქართველი მკითხველი და, პირველ რიგში, მოსწავლე ააღგაზრდობა განებივრებული არასოდეს ყოფილა და ახალი ისტორიის ქრესტომათიის გამოცემა სერიოზულ წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდა [27].

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის საკითხებს ეხება პროფ. გივი ჟორდანიას (1911-2001) სქელატანიანი გამოკვლევა „რუსეთ-საფრანგეთის ურთიერთობა XVI საუკუნის ბოლოს და XVII საუკუნის დასაწყისში“ და „რომის კათოლიკური მისია და საქართველო“ (XVI საუკუნის ბოლო XVII საუკუნის 20-30-იან წლები) [28]. ეს იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვანი მიღწევა იყო.

ევროპის ახალი ისტორიის საკითხებს ჩაუღრმავდა პროფ. კუკური ლილუაშვილი (1924-1989). მან დაწერა სერიოზული ნაშრომი ოცდაათწლიანი ომის (1618-1648) ერთ-ერთ საინტერესო საკითხზე ჩეხი ხალხის ბრძოლაზე თავისუფლებისათვის. მის მთავარ ნაშრომს კი, ცხადია, წარმოადგენს სოლიდური ფუნდამენტური, გამოკვლევა ფანარიოტთა უღელის წინააღმდეგ ბულგარელი ხალხის გმირული ბრძოლის შესახებ [29]. პროფ. კარლო მეშველიანმა (1927-2010) დაწერა სახელმძღვანელო სლავების ისტორიაში [30]. ფაქტობრივად ეს იყო ქართულ ისტორიოგრაფიაში აღმოსავლეთ ევროპის ისტორიის მეცნიერული შესწავლის საქმეში გადადგმული პირველი სერიოზული ნაბიჯები.

პროფ. ნაირა მამუკელაშვილის დაინტერესება საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ისტორიით შემთხვევით არ ყოფილა და, პირველ ყოვლისა, პროფ. გივი კილურაძის და პროფ. კოტე ანთაძის კეთილისმყოფელი გავლენის ლოგიკურ შედეგს წარმოადგენს. საფრანგეთის რევოლუციის ერთ-ერთ აქტუალურ და რთულ საკითხს ეხება ნ. მამუკელაშვილის ნაშრომი „საფრანგეთის პოლიტიკური

წყობის დემოკრატიზაციისათვის ბრძოლა 1793 წლის პირველ ნახევარში“ [31].

საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის შესწავლის საქმეში მნიშვნელოვან ტეხილად გვევლინება 90-იანი წლების დასაწყისში, როდესაც დაიშალა საბჭოთა კავშირი. წერტილი დაესვა ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის დიქტატს. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ შვებით ამოისუნთქა. მას გაუჩნდა საკუთარი არჩევანი. შეიქმნა წანამძღვრები დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის აქტუალური პრობლემების გააზრების ნორმალურ მეცნიერულ კალაპოტში დაბრუნებისათვის. დღის წესრიგში დადგა ახალი ისტორიის გაწმენდა მარქსისტული სტერეოტიპებისა და შტამპებისაგან. ეს არ იყო ადვილი საქმე და გარკვეული დრო ესაჭიროებოდა.

ამ მიმართულებით გადადგმულ პირველ სერიოზულ ნაბიჯად მსოფლიო ისტორიის ახალი სასკოლო სახელმძღვანელოები მიგვაჩნია [32]. აქ უკვე აღარ იგრძნობა ისტორიული მოვლენებისადმი ვიწრო კლასობრივი მიდგომა და ფორმაციული პრინციპი. ეს სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი იყო. ამ სახელმძღვანელოების შემდგომი დახვეწა, სრულყოფა, გამორიცხულად არ მიგვაჩნია [33].

ქართულმა ისტორიოგრაფიამ პოსტსაბჭოურ სივრცეში ერთ-ერთმა პირველმა დასვა საკითხი მსოფლიო ისტორიის მარქსისტული პერიოდიზაციის გადასინჯვის თაობაზე და შეეცადა მსოფლიო ისტორიის პერიოდიზაციის ნორმალურ კალაპოტში დაბრუნებას. ყოველგვარი ორიგინალობის და ნოვაციების გარეშე მიზანშეწონილად მიგვაჩნია დაუბრუნდეთ მსოფლიო ისტორიის

პერიოდიზაციის იმ მოდელს, რომელიც მიღებული და აღიარებულია საერთაშორისო საზოგადოების მიერ [34].

უახლესი კართული ისტორიოგრაფია დიდ ყურადღებას უთმობს დასავლეთ ევროპის ახალ ისტორიაში ახალი კვალიფიციკრებული სახელმძღვანელოების შექმნას. ლალი ფირცხალავამ დაწერა სახელმძღვანელო ისტორიული მეცნიერების შესავალში. პროფ. ვაჟა თვალავაძემ დაწერა ახალი ისტორიის სახელმძღვანელო. ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველად შეიქმნა სახელმძღვანელოები დასავლეთ ევროპის ცალკეულ ქვეყნების, ინგლისის, საფრანგეთის და გერმანიის ისტორიაში [35]. ეს იყო მარქსისტული იდეოლოგიის მონიპოლიის დაძლევის გზაზე გადაგზავნილი პირველი მოკრძალებული ნაბიჯები, იკვეთება ისტორიის მრავალვარიანტული მიდგომის კონტურები, თუმცა მარქსისტული იდეოლოგიის გავლენის ბოლომდე დაძლევაზე ლაპარაკი ჯერ კიდევ ნაადრევია, ამ მხრივ წინ დიდი შრომა გვიძევს.

ნაირა მამუკელაშვილმა დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია ისტორიის სწავლების მეთოდოლოგიაში. ამ სტრიქონების ავტორმა დაწერა მონოგრაფია თემაზე „დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში XX საუკუნის პირველ ნახევარში“, სადაც საგანგებოდაა შესწავლილი საქართველოში დასავლეთ ევროპის ისტორიის შესწავლის ფუძემდებლების ნ. დუბროვსკის გრ. ნათაძის და ალ. ნამორაძის მეცნიერული მემკვიდრეობა.

საქართველოში გერმანული რეფორმაციის ერთ-ერთ საუკეთესო სპეციალისტად გვევლინება პროფ. გურამ კუტალია. მან ამ თემაზე გამოაქვეყნა ხუთი მონოგრაფია და არაერთი საინტერესო ნაშრომი. ისტორიკოსმა ლუარსაბ შუბლაძემ საგანგებოდ შეისწავლა შვეიცარიელი რეფორმატორის ჰულდრაიხ ცვინგლის შეხედულებები.

რეფორმაციის თემატიკაზე რამდენიმე ნაშრომი გამოაქვეყნა აკაკი გეთიაშვილმა [36].

ინგლისში რეფორმაციის საკითხით ინტერესდებიან ისტორიკოსები ნინო გომართელი, ეთერ ჯაჭვაძე, იზოლდა ბელთაძე, თეა ქარჩავა. ამ შრომების მეცნიერულ ღირებულებას მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს მათი შემეცნებითი მნიშვნელობა [37]. ეს შრომები, საერთაშორისო სტანდარტების თანახმად, უმთავრესად ახალ ისტორიას განეკუთვნება ან შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის საზღვარზეა.

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის შესწავლის მეორე მნიშვნელოვანი ცენტრია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტი, სადაც ამ საშური საქმის ინიციატორად ალ. ნამორაძის კიდევ ერთი მოწაფე პროფ. ილია ტაბაღუა მოგვევლინა. მან ფასდაუდებელი წვლილი შეიტანა საქართველოს და ევროპის ქვეყნების ურთიერთობების კვლევის საქმეში. გულდასმით შეისწავლა და გამოამზეურა საქართველოზე ევროპის წიგნთსაცავებში და არქივებში დაცული მასალები. საგანგებოდ გამოიკვლია სულხან-საბა ორბელიანის მისია საფრანგეთში [38].

პირველი მსოფლიო ომის წინ გერმანიის საგარეო პოლიტიკას განიხილავს თავის წიგნებში პროფ. ვაჟა ჩოჩია [39]. განყოფილება გამოსცემდა კრებულს „ევროპის ისტორიის საკითხები“, რომელმაც თავისი წვლილი შეიტანა საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის კვლევის და პოპულარიზაციის საქმეში.

დასავლეთ ევროპის ქვეყნების ისტორიის შესწავლას დიდი ყურადღება ეთმობოდა კიდევ ერთ მნიშვნელოვან სამეცნიერო ცენტრში სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის ინსტიტუტში (ყოფილ ა. ს. პუშკინის ინსტიტუტში). აქ ამ საქმის მოთავეები

იყვნენ ალ. ნამორაძის მოწაფეები პროფ. არჩილ ჩხეიძე და პროფ. გურამ მანჯგალაძე.

პროფ. არჩილ ჩხეიძის ყურადღების ცენტრში იდგა ინგლისის პოლიტიკა კავკასიაში XIX საუკუნეში და XX საუკუნის დასაწყისში [40]. პროფ. გურამ მანჯგალაძე კი გერმანისტი იყო და სწავლობდა გერმანიის პოლიტიკას კავკასიაში. მას აინტერესებდა ამ აქტუალური თემის ეკონომიკური ასპექტები [41]. უცხო ენების ინსტიტუტში იღწვოდა ალ. ნამორაძის მოწაფე რეზი სიკინჭალაშვილი [42].

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის შესწავლას და პოპულარიზაციას დიდი ყურადღება ექცეოდა პერიფერიებში: ბათუმში, სოხუმში, ქუთაისში, გორში, თელავში. ამ საქმის თავკაცები უპირატესად ალ. ნამორაძის მოწაფეები და მათი აღზრდილები იყვნენ. მათ შორის ყველაზე უფრო კოლორიტული ფიგურაა – პროფ. ლევან სვანაძე. ის საქართველოში ინგლისის უახლესი ისტორიის ერთ-ერთი საინტერესო მკვლევარია.

ლიტერატურა:

1. Н. Дубровский, Флорентийский публицист конца XIV-го столетия – Историческое обозрение, т. 14. М., 1905. Н. Дубровский, Учено литературная деятельность Н. И. Кареева – Исторический вестник, т. ХСІХ, М., 1905. Н. Дубровский, Июльская революция и буржуазия – Мир божий, март, 1906. Н. Дубровский, Официальная наука в царстве Польском. СПб., 1908.
2. გრ. ნათაძე, უძველესი საბერძნეთის სოციალ-ეკონომიკური მდგომარეობა, როგორც კილონის აჯანყების საფუძველი, თბ., 1924.

3. გრ. ნათაძე, დასავლეთ ევროპის ფეოდალიზმის ისტორია, თბ., 1926. გრ. ნათაძე, დასავლეთ ევროპის ფედერალიზმის ისტორია, თბ., 1933. გრ. ნათაძე, ინგლისის მოკლე ისტორია, თბ., 1919. გრ. ნათაძე, ახალი პრობლემები ევროპის ფეოდალიზმის ისტორიიდან, ბენეფიციუმის წარმოშობა და იმუნიტეტის საკითხი, უნივერსიტეტის მოამბე, ტ. VI თბ., 1925. გრ. ნათაძე, *Capitulare de Villis* ერთი ნიმუში ფორმალურ-ლოგიკური მიდგომისა ისტორიულ კვლევაში, უნივერსიტეტის შრომები, სერია 1, თბ., 1936. გრ. ნათაძე, სალიკური კანონი როგორც წყარო ევროპის ეკონომიური ისტორიის შესასწავლად, უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 5, თბ., 1938. გრ. ნათაძე, სოფლის მეურნეობის ორგანიზაცია და ტექნიკა ძველ გერმანელებში – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. XVI, თბ., 1940. გრ. ნათაძე, მსხვილი მამულის ორგანიზება და მართვა მეროვინგების დროს, უნივერსიტეტის შრომები, ტ. XXIV, თბ., 1942. გრ. ნათაძე, დოფშის თეორიის კრიტიკა და თანამედროვე ფაშიზმი, უნივერსიტეტის შრომები, ტ. XXIV, თბ., 1944. ამ საკითხზე დაწვრილებით იხ. მ. კალანდაძე, ქართული მედიევისტის სათავეებთან, თბ., 2009.
4. გრ. ნათაძე, კაპიტალიზმის ისტორიიდან. თემა 2. საფრანგეთის დიდი რევოლუცია, თბ., 1933. გრ. ნათაძე, რამოდენიმე მომენტი საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროინდელი საგლეხო კანონმდებლობისა, უნივერსიტეტის მოამბე, №2, თბ., 1922. გრ. ნათაძე, ნაპოლეონის მემუარები და ანდერძი, უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 5, თბ., 1925. გრ. ნათაძე, ნაპოლეონ I-ის დაწინაურების მიზეზები, უნივერსიტეტის მოამბე, ტ. 8, თბ., 1927. გრ. ნათაძე, პარიზის

კომუნა (დოკუმენტებს კრებული), თარგმანი, შენიშვნები გრ. ნათაძის თბ., 1938 გრ. ნათაძე, ინგლისის მოკლე ისტორია, თბ., 1919.

5. ალ. ნამორაძე, ადმინისტრაციული მეურვეობა და მუნიციპალური მართველობა საფრანგეთში, თბ., 1935.
6. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი (შემდგომში – სუიცა), ფონდი 2079, ანაბეჭდი 1, საქმე 230. ფურცელი 8. სუიცა, ფ. 2079, ან 1. ს. 214. ფ. 8. სუიცა. ფ. 2079. ან 1. ს. 183 და 186.
7. ალ. ნამორაძე, ლეჟისლაცივი და სათემო მიწების საკითხი საფრანგეთში 1792 წელს, ალ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელწიფო პედაგოგიკური შრომები, ტ. IX. 1949. ალ. ნამორაძე, შარლ დანტონის პროექტი და მოხსენება საფრანგეთში სათემო მიწების ლიკვიდაციის შესახებ, წარმოდგენილი 1792 წელს სამიწათმოქმედო კომიტეტში, უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 55, თბ., 1954. ალ. ნამორაძე, მარენის მოხსენება და პროექტი საფრანგეთის სათემო მიწების შესახებ ლეჟისლაცივში 1792 წელს, სუიცა, ფ. 2079, ანაწერი, 1, ს. 10. ალ. ნამორაძე, ფაბრის მოხსენება და პროექტი სათემო მიწების გაყოფის შესახებ საფრანგეთში, წარდგენილი ეროვნულ კონვენტში 1793 წელს, სუიცა, ფ. 2079. ან 1. ს. 11 და 14. ალ. ნამორაძე, სუეს მოხსენება და პროექტი სათემო მიწების განაწილების შესახებ სუიცა, ფ. 2079, ან 1. ს. 9. ალ. ნამორაძე, ავენელის მოხსენება და პროექტი სათემო მიწების შესახებ საფრანგეთში, წარდგენილი საკანონმდებლო კრებაში 1792 წელს, სუიცა, ფ. 2079. ან 1. ს. 10. ალ. ნამორაძე, ეროვნული კონვენტი და სათემო მიწები –

სუიცა. ფ. 2079, ან 1. ს. 28. ამ საკითხზე დაწვრილებით იხილეთ. მ. კალანდაძე, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის შესწავლა საქართველოში, თბ., 2006. გვ. 39-121.

8. ალ. ნამორაძე, დასავლეთ ევროპის ისტორია, განაკვეთი 1. ფეოდალური ქალაქის გენეზისი და მისი სოციალ-ეკონომიური და პოლიტიკური განვითარება, თბ., 1933. ალ. ნამორაძე, კოლომბი და ამერიკის აღმოჩენა, თბ., 1961. ალ. ნამორაძე, შარლ ლუი მონტესკიე, თბ., 1956. ალ. ნამორაძე, საფრანგეთის 1848 წლის რევოლუცია, სუიცა, ფ. 2079, ან 1. ს. 5. გვ. 288. ალ. ნამორაძე, ბენჟამენ ფრანკლინი – სუიცა, ფ. 2079. ან 1. ს. 17. გვ. 56. ბოლო ორი ნაშრომის გამოქვეყნება მან ვერ შეძლო და მათ კვალს არქივში წავაწყდით.
9. მ. კალანდაძე, დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში XX საუკუნის პირველ ნახევარში, თბ., 1999. M. Kalandadze, Die anfänge des Studiums der mittelalterlichen und neueren Geschichte Westeuropas in Georgien – “Georgica”, 23. 2000. M. Kalandadze, У истоков изучения истории Западной Европы в Грузии – в кн: Н. Дубровский, Труды, Тб., 2004. стр. 3-44. M. Kalandadze, Александр Георгиевич Наморадзе (1890-1958) – «Новая и новейшая история», №4. 1998. Н. Дубровский, Труды, под ред., М. Кalandadze, Тб., 2004. M. Kalandadze, probleme der neuen Geschichte Westeuropas in der Georgischen Historiografie XX jahrhunderts – „Georgica“ 32. 2009.

10. გ. კილურაძე, ნარკვევები პირველი მსოფლიო ომის მომზადების ისტორიიდან (მაროკოს პირველი კრიზისი), თბ., 1960.
11. გ. კილურაძე, ინგლისის საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან (1904-1906 წწ.), უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 41. თბ., 1950. გ. კილურაძე, ბურების პრობლემა და გერმანია, – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 47. თბ., 1952. გ. კილურაძე, ევროპის სახელმწიფოთა დამოკიდებულება რუსეთის 1905-1907 წწ. რევოლუციასთან, უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 57, თბ., 1955.
12. გ. კილურაძე, საფრანგეთის არმია დიდი რევოლუციის პირველ ეტაპზე (1789-1792 წწ.), თბ., 1982. გ. კილურაძე, საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის ისტორიიდან (ახალი არმიის ორგანიზება), თბ., 1963.
13. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქივი, სამეცნიერო ნაწილი, ისტორიის ფაკულტეტი, ფონდი 1. ანაწერი 1, შესანახი ერთეული 1029. ფურცელი 53-66.
14. გ. კილურაძე, ინგლისი და საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუცია – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 55. თბ., 1955. გ. კილურაძე „ვანტოზის დეკრეტები“ (იაკობინთა დიქტატურის ისტორიიდან) უნივერსიტეტის შრომები, ტ., 69. თბ., 1958. გ. კილურაძე, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის გამოძახილი გერმანიაში (რევოლუციური გამოსვლები რაინის ოლქში 1789-1793 წწ.), უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 77. თბ., 1959. გ. კილურაძე, წინააღმდეგობის გამწვავება იაკობინთა ბლოკს შიგნით (დანტონისტები), უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 87. თბ., 1960. გ. კილურაძე, 9 თერმიდორის გადატრიალების შესახებ, უნივერსიტეტის

- შრომები, ტ. 107. თბ., 1964. გ. კილურაძე, ჟირონდისტები და „პროვანდისტული ომის“ ლოზუნგი, უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 5 (148), თბ., 1972. გ. კილურაძე, „ცოფი-ანთა“ მოძრაობის შეფასებისათვის, მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწის პროფ. ალ. ნამორაძის გარდაცვალების 5 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო სესია, თბ., 1963. გ. კილურაძე, საგლეხო მიწათმფლობელობა საფრანგეთში 1789 წ. რევოლუციის წინ, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასპირანტთა 1946 წლის სამეცნიერო კონფერენცია (24-27 აპრილი), მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, თბ., 1946. Г. Кигурадзе, Пробуждение армии – «Французский Ежегодник 1984», М., 1986.
15. გ. კილურაძე, საქართველო-იტალიის ურთიერთობანი, მნათობი, №9, 1961. გ. კილურაძე, საფრანგეთ-საქართველოს ისტორიული და კულტურული ურთიერთობანი, მნათობი, №1. 1971. გ. კილურაძე, ვ. დონაძე პარიზის კომუნა და იმდროინდელი ქართული საზოგადოება, მნათობი, №5, 1972, В. Донадзе, Г. Кигурадзе, Парижская комунна и передовая грузинская общественная мысль второй половины XIX века – Литературная Грузия, №3, 1971. В Донадзе, Г. Кигурадзе, Парижская комунна и передовая грузинская общественная мысль второй половины XIX века – «Французский Ежегодник 1971», М., 1973.
16. გ. კილურაძე, ახალი ისტორია, წიგნი 1. თბ., 1970. გ. კილურაძე, XVII საუკუნის ინგლისის ბურჟუაზიული რევოლუცია, წიგნი 1-2, თბ., 1979-1983. მისი თანაავტორობით გამოვიდა ახალი ისტორია, წიგნი 1. 1870-1900 წწ. თბ. 1973. წიგნი 2. 1900-1918, თბ., 1975. იყო რედაქტორი

- და თანაავტორი ქრესტომათია ახალ ისტორიაში, ნაწ., 1. თბ., 1979.
17. კ. ანთაძე, გივი კილურაძე, ცხოვრება და მოღვაწეობა, თბ., 1983. მ. კალანდაძე, პროფესორი გივი კილურაძე – უნივერსიტეტის შრომები, ტ., 359, 2005. M. Kalandadze, Ein georgischer Erforscher der Neuen Geschichte Westeuropen – Georgica 30. 2007.
 18. ვ. ღონაძე, რუსეთ-საფრანგეთის ურთიერთობა XVIII-XIX საუკუნის მიჯნაზე, თბ., 1959.
 19. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 471, ნაწერი 19, საქმე 3324.
 20. ვ. ღონაძე, საზღვარგარეთული აღმოსავლეთის ქვეყნების ახალი ისტორია, ნაწილი 1, 1642-1870 წწ., თბ., 1963. ვ. ღონაძე, საზღვარგარეთული აზიისა და აფრიკის ქვეყნების ახალი ისტორია, ნაწილი 2, 1870-1918 წწ. თბ., 1965. ვ. ღონაძე, აზიისა და აფრიკის ქვეყნების უახლესი ისტორია, ნაწილი 1, თბ., 1968. ვ. ღონაძე, ა. მენტეშაშვილი, ი. ცინცაძე, აზიისა და აფრიკის ქვეყნების უახლესი ისტორია, 1945-1968 წწ. ნაკვეთი I და II, თბ., 1970.
 21. ვ. ღონაძე, ნიკო ნიკოლაძის ისტორიული შეხედულებები, თბ., 1962. ვ. ღონაძე, ქართველი სამოციანელები ახალი ისტორიის პრობლემათა შესახებ, თბ., 1970. ვ. ღონაძე, საფრანგეთის ახალი ისტორიის აქტუალური პრობლემები და ქართული პუბლიცისტიკა (XIX საუკუნის მეორე ნახევარი), თბ., 1978. ვ. ღონაძე, ილია ჭავჭავაძე და მსოფლიო ისტორიის ახალი პერიოდის აქტუალური პრობლემები, თბ., 1986. ვ. თვალავაძე, ვარლამ ღონაძე, თბ., 1993. მ. კალანდაძე. პროფესორი ვარლამ ღონაძე – კრებულში

- ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, ნაკვეთი 4, თბ., 2008.
22. კ. ანთაძე, ნარკვევები საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის ისტორიიდან, თბ., 1978. კ. ანთაძე, ისტორიული წყაროები საფრანგეთში პირველი რესპუბლიკის ჩამოყალიბების წანამძღვრების შესახებ – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 184. თბ., 1977. კ. ანთაძე, რევოლუციური სიტუაციის საკითხისათვის (საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მაგალითზე) – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 165. თბ., 1975. კ. ანთაძე, ნ. მამუკელაშვილი, მსოფლიოს ისტორიის უმნიშვნელოვანესი თარიღი – საქართველოს კომუნისტი, №7. 1989.
 23. იყო თანაავტორი ახალი ისტორიის მეორე პერიოდის (1870-1918 წწ.) სახელმძღვანელოსი. რედაქტორი და თანაავტორი უახლესი ისტორიის სახელმძღვანელოსი. იყო თანაავტორი ახალი ისტორიის ქრესტომათიის. კ. ანთაძის ცხოვრებას და მოღვაწეობას ეხება: მ. კალანდაძე, ნ. ნამორაძე, მეცნიერი და მასწავლებელი, კრებული მიძღვნილი მიხეილ მამფორიას და გერმანე სიმონიძის ხსოვნისადმი, თბ., 2005. მ. კალანდაძე, კოტე ანთაძის გახსენება, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, ნაწ. 2. თბ., 2007.
 24. Г. Симонидзе, Разработка исторических проблем с точки зрения кибернетики – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 165, თბ., 1975. ბ-ნ გერმან სიმონიძის ეს ნაშრომი მხედველობიდან გამოგერჩა და ამ უზუსტობას ვასწორებთ. Г. Симонидзе, Возникновение системного подхода к изучению общественных явлений – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 246. თბ., 1984. ამ საკითხზე დაწვრილებით იხილეთ მ.

- კალანდაძე, გერმან სიმონიძე – ჭეშმარიტი ინტელიგენტი, კრებული მიძღვნილი მიხეილ მამფორიას და გერმან სიმონიძის ხსოვნისადმი, თბ., 2005.
25. მ. კალანდაძე, რეზო ლასკარი, კრებული მიძღვნილი ვლადიმერ ივანოვის და რევაზ ლასკარის ხსოვნისადმი, ნაკვეთი VI, თბ., 2007.
26. ვ. ივანოვი, შუა აღმოსავლეთის პრობლემა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში და ინგლისის ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფია – „აზიის და აფრიკის ისტორიის აქტუალური პრობლემები“, თბ., 1991. დაწერილებით იხილეთ მ. კალანდაძე, ვლადიმერ ივანოვი – დიდი ბიბლიოფილი და ერუდიტი – კრებული მიძღვნილი ვლადიმერ ივანოვის და რევაზ ლასკარის ხსოვნისადმი, ნაკვეთი VI, თბ., 2007.
27. მ. კალანდაძე, მიხეილ მამფორია – პედაგოგი და ერუდიტი, კრებული მიძღვნილი მიხეილ მამფორიას და გერმან სიმონიძის ხსოვნისადმი, თბ., 2005.
28. Г. Жордания, Очерки из истории Франко-русских отношений, часть I-II. Тб., 1959. Г. Жордания, З. Гамезардашвили, Римско-католическая миссия в Грузия, часть I, Тб., 1994.
29. К. Лилуашвили, Из истории национально-освободительной борьбы чешского народа.. XVII век – Автореферат кандидатской диссертации, Тб., 1954. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი – ფონდი 471, ანაწერი 19, საქმე 407. К. Лилуашвили, Национально-освободительная борьба болгарского народа против Фанариотского ига и Россия, Тб., 1978. მ. კალანდაძე,

- პროფესორი კუკური ლილუაშვილი, მესხეთი, VIII-IX თბ., 2007.
30. კ. მეშველიანი, სამხრეთ და დასავლეთ სლავების ისტორია, თბ., 1965.
 31. Н. Мамукелашвили, борьба за демократизацию политического строя Франции в первой половине 1793 года – Автореф. диссертации кан. ист. наук. Тб., 1986.
 32. ქ. თვალაშვილი, ც. ჩიკვაძე, ძველი მსოფლიო ისტორია, თბ., 1995. კ. ანთაძე, ლ. ფირცხლავა, შუა საუკუნეების ისტორია, თბ., 1996. ბ. ჯავახია, ა. გეთიაშვილი, შუა საუკუნეების ისტორია, თბ., 2003. ნ. მამუკელაშვილი, ახალი ისტორია, თბ., 1992. კ. ანთაძე, ნ. მამუკელაშვილი, ახალი ისტორია, თბ., 2005. მ. კალანდაძე, ნ. მამუკელაშვილი, ლ. ფირცხელავა, ისტორია, X კლასი, თბ., 2001. გ. ბოლოთაშვილი, ნ. კილურაძე, ე. მეძმარიაშვილი, უახლესი ისტორია, თბ., 2005. გ. ბოლოთაშვილი, მსოფლიოს ცივილიზაციების ისტორია, თბ., 2003.
 33. М. Каландадзе, Грузинские школьные учебники по новой истории – Преподавание истории в школе, №7, 1994.
 34. კ. ანთაძე, მ. კალანდაძე, კ. მეშველიანი, ისტორიის პერიოდიზაცია, მაცნე, ისტორიის სერია, №2, 1992. კ. ანთაძე, კ. მეშველიანი, მ. კალანდაძე, მსოფლიო ისტორიის პერიოდიზაციის საკითხებისათვის – ისტორია და გეოგრაფია სკოლაში, №1, 1992. ამ საკითხებზე ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულია სრულიად განსხვავებული მოსაზრება. გ. ჟორდანია, შენიშვნები მსოფლიო ისტორიის პერიოდიზაციის საკითხებზე, თბილისის უნივერსიტეტი, 29 ნოემბერი, 1991, ა. გეთიაშვილი, რამდენად მისაღებია ეს

ქრონოლოგია ანუ განა უნდა დაუბრუნდეთ XV საუკუნეს? შუა საუკუნეების ისტორიის საკითხები, ნაწილი 2, თბ., 2000. შუა საუკუნეების ისტორია, პროფ. გ. კუტალიას რედაქციით, ნაწილი 1. თბ., 2004. ეს თემა დაწვრილებით არის გარჩეული მ. კალანდაძე, მსოფლიო ისტორიის პერიოდიზაცია ქართულ ისტორიოგრაფიაში, თბ., 2007.

35. ლ. ფირცხალავა, ისტორიული მეცნიერების შესავალი, თბ., 1994, ამ სახელმძღვანელოს ვუწოდეთ მონოგრაფია, როგორც ამას ხაზს უსვამს ავტორი, მეტად პრეტენზიულად მიგვაჩნია. ვ. თვალავაძე, ახალი ისტორია, ნაკვეთი 2, თბ., 1999. ნაკვეთი 3, თბ., 1998. მ. კალანდაძე, გერმანიის ისტორია, კულტურა, გეოგრაფია, თბ., 2002. კ. ანთაძე, მ. კალანდაძე, საფრანგეთის ისტორია კულტურა, გეოგრაფია, თბ., 2005. მ. კალანდაძე, ინგლისის ისტორია, კულტურა, გეოგრაფია. თბ., 2005. გერმანიის ისტორია, კულტურა, გეოგრაფია. სასწავლო პროგრამა, შემდგენელი მ. კალანდაძე, რედაქტორი, კ. ანთაძე, თბ., 2002. საფრანგეთის ისტორია (ჰუმანიტარული ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის) შემდგენელი მ. კალანდაძე, რედაქტორი კ. ანთაძე, თბ., 2003. ინგლისის ისტორია (ჰუმანიტარული ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის), შემდგენელი მ. კალანდაძე, რედაქტორი, კ. ანთაძე, თბ., 2005, ივ. მენტეშაშვილის, ინგლისის ისტორია, თბ., 2004. რ. გაჩეჩილაძე, ინგლისის გეოგრაფია, ისტორია, და კულტურა, თბ., 1994.
36. გ. კუტალია, მარტინ ლუთერის პედაგოგიკური შეხედულებანი, თბ., 1982. გ. კუტალია, მარტინ ლუთერის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური შეხედულებანი, თბ., 1993. გ. კუტალია, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური იდეები რეფორმაციის ეპოქის

გერმანიაში, თბ., 2000. ერაზმ როტერდამელი, მშვიდობის ჩივილი. ლათინურიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო გურამ კუტალიამ, თბ., 1993. გ. კუტალია, მარტინ ლუთერის თეზისები, თბ., 1998. გ. კუტალია, ბერი, რომელიც აუჯანყდა რომს, თბ., 2009. შ. რევიშვილი, წიგნი დიდ რეფორმატორზე. „სახალხო განათლება“, 1983, №24. მ. კალანდაძე, ა. მუშკუდიანი, გამოკვლევა მარტინ ლუთერზე, წიგნის სამყარო, 22 ივნისი, 1983. მ. კალანდაძე, ლუთერის 95 თეზისი ქართულ ენაზე, სალიტერატურო გაზეთი, №11, ივლისი, 1998, ა. გეთიაშვილი, სოციალური ანაბაქტიზმის სათავეებთან, თბ., 2005. ა. გეთიაშვილი, ჟან კალვინი ცხოვრება და მოღვაწეობა, თბ., 2005. Л. Шубладзе, Выдающийся Швейцарский патриот Улдраих Цвингли (Автореферат кандидатской диссертации...), Тб., 1970.

37. ე. ჯაჭვაძე, ინგლისის სოფელი XVI საუკუნის პირველ ნახევარში (აგრარული ისტორიის ზოგიერთი საკითხისათვის), თბ., 1977; ე. ჯაჭვაძე, ინგლისური სეკულარიზაციის ზოგიერთი საკითხებისათვის, საქართველოს სსრ პედაგოგიკის შრომები, ისტორია, ფილოლოგიის სერია, ტ. IV. თბ., 1978. ე. ჯაჭვაძე, რეფორმაციული მოძრაობის ისტორიიდან ინგლისში, შუა საუკუნეების ისტორიის საკითხები. ნაწილი 1. თბ., 1999. ი. ბელთაძე, ლონდონელ მერსელთა და ვაჭარ-ავანტურისტთა კომპანია XV-XVI საუკუნეების მიჯნაზე, ბათუმი, 1998. ტ. მორი, უტოპი, ლათინურიდან თარგმნა, შესავალის წერილი და საძიებელი დაურთო ნინო გომართელმა, თბ., 1983 და სხვა მრავალი. თ. ქარჩავა. ტომას კრანმერის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური შეხედულებები, თბ., 2002., (საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერატი).

- თ. ქარჩავა, ტომას კრანმერი – ინგლისური რეფორმაციის პატრიარქი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, №3. თბ., 2000. თ. ქარჩავა, ანგლიკანური ეკლესიის სათავეებთან, შუა საუკუნეების ისტორიის საკითხები, ნაწ. II. თბ., 2000.
38. ი. ტაბაღუა, რუსეთ-საფრანგეთის ურთიერთობები პირველი მსოფლიო ომის წინ, თბ., 1960. ი. ტაბაღუა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), თბ., 1972. საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, ნაწილი 1, შესავალი, თარგმანი და განმარტებები დაურთო ილია ტაბაღუამ, თბ., 1975. ი. ტაბაღუა, საქართველო ევროპის წიგნსაცავებსა და არქივებში, ნაწ. 1. თბ., 1984. ი. ტაბაღუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, ნაწ. 2, თბ., 1986. ი. ტაბაღუა, საქართველო ევროპის წიგნსაცავებსა და არქივებში, ნაწ. 3. 1987. ი. ტაბაღუა, მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიისათვის, თბ., 1982. და სხვა.
39. ვ. ჩოჩია, გერმანია პირველი მსოფლიო ომის წინ. თბ., 1986, ვ. ჩოჩია, ბისმარკი და გერმანიის საგარეო პოლიტიკა, (1871-1882), თბ., 1996, ვ. ჩოჩია, გერმანია 1904-1914 წლებში, თბ., 2008.
40. ა. ჩხეიძე, ინგლისის პოლიტიკა კავკასიაში, თბ., 1973. ა. ჩხეიძე ბათუმი ინგლისის ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკაში (1875-1878), ბათუმი, 1974. ა. ჩხეიძე, ინგლისის აღმოსავლეთის პოლიტიკა და საქართველო (XIX-XX სს. დამდეგი) – კრებული მიძღვნილი პროფესორი არჩილ ჩხეიძის დაბადების 80 წლისთავისადმი, თბ., 2002. ა.

ჩხეიძე, საქართველო, რუსეთის, საფრანგეთის და ინგლისის აღმოსავლურ პოლიტიკაში – ქართული დიპლომატია, წელიწდეული 9, თბ., 2003.

41. გ. მანჯგალაძე, გერმანელი კოლონისტები საქართველოში, თბ., 1974. გ. მანჯგალაძე, გერმანული კაპიტალი კავკასიაში, თბ., 1991.
42. რ. სიკინჭალაშვილი, საგლეხო მიწათმფლობელობა საფრანგეთში 1789 წლის ბურჟუაზული რევოლუციის წინ და „რუსული სკოლა“, ასპირანტთა სამეცნიერო შრომები, წიგნი I. თბ., 1950. ეს ნაშრომი დაწვრილებით არის განხილული ჩვენ წიგნში: მ. კალანდაძე, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის შესწავლა საქართველოში, თბ., 2006. გვ. 129-141. რ. სიკინჭალაშვილი, გრაკხუს ბებეფის რევოლუციური შეხედულებების შესახებ, უცხო ენების პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. 11-12, თბ., 1972.

საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის შესწავლა

აღბათ, არ შეეცდებით თუ ვიტყვით, რომ საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის საკითხებით დაინტერესების გარკვეული ტრადიცია არსებობს და ამის იგნორირება, უგულებელყოფა, მართებული არ იქნებოდა.

უწინარესად, ბუნებრივია. წამოიჭრება ერთი საინტერესო საკითხი. რა მეცნიერული ღირებულება გააჩნია ქართულ სინამდვილეში ამ თემატიკით დაინტერესებას? ამ კითხვაზე ერთ-მნიშვნელოვანი პასუხის გაცემა ადვილი საქმე არაა. პირველ ყოვლისა უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ საკითხის არც შეუფასებლობა ივარგებდა და არც აპოლოგეტური მიდგომა იქნებოდა მართებული. საჭიროა დიდი სიფრთხილე. რეალობის გრძნობა არ უნდა დაგვარგოთ. წინააღმდეგ შემთხვევაში ადეკვატურ სურათს როდი მივიღებთ. პრეტენზიული მიდგომა უადგილო იქნებოდა. საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიით დაინტერესება თავისებურ ხასიათს ატარებს, ძირითადად კულტურტრეგერული დატვირთვა გააჩნია და აღნიშნული პრობლემის პოპულარიზაციის და მეცნიერული კვლევის ელემენტების შერწყმის მცდელობას წარმოადგენს. მისი მეცნიერული და შემეცნებითი მნიშვნელობა, ვფიქრობთ, სწორედ, ამაში უნდა მდგომარეობდეს. ამიტომ ამ თემისადმი მკაცრი მეცნიერული კრიტერიუმით მიდგომა სუპერკრიტიკული იქნებოდა და არ ივარგებდა, ვინაიდან ასეთ ამოცანას ქართული ისტორიოგრაფია არ ისახავდა. ეს რეალური არაა. თავის კულტურტრეგერულ მისიას ქართველმა

ისტორიოგრაფიამ უნდა ითქვას, რომ ურიგოდ როდი გაართვა თავი. ეს წარმატება იყო.

წინამდებარე ნაშრომს აღნიშნული საკითხის ამომწურავი გაშუქების პრეტენზია არ გააჩნია. ეს საუბრის ცალკე თემაა. ამჯერად ძალიან მოკლედ შევხებით საქართველოში აღნიშნული პრობლემით დაინტერესების ძირითად ეტაპებს და მომენტებს. თემა არის საინტერესო და აქტუალური. ეს საკითხი ამ კუთხით ისტორიოგრაფიაში შესწავლილი არ ყოფილა და ამიტომ მიზანშეწონილად ვცანით მასზე ორიოდ სიტყვა გვეთქვა.

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის საკითხებით დაინტერესების პირველმა თუ არა ერთ-ერთმა პირველმა სიმპტომებმა საქართველოში თავი იჩინა XIX საუკუნის შუა ხანებში. აქ, პირველ რიგში, ცხადია, ვგულისხმობთ, ალექსანდრე ორბელიანის ეპისტოლარულ მემკვიდრეობას. თავის ნაწერებში ის მოიხსენიებს გამოჩენილ ინგლისელ ისტორიკოსებს ედუარდ გიბონს (1737-1794) და ტომას ბაბინგტონ მაკოლის (1800-1859) [1. 86. 2. 214]. ეს ინფორმაცია, ცხადია, მეტად მწირია, მაგრამ თავისთავად ფაქტი იმ პერიოდში ისტორიოგრაფიის საკითხებზე ყურადღების გამახვილება, საინტერესო, მრავლისმეტყველი უნდა იყოს. ალექსანდრე ორბელიანი დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის საკითხებზე ინფორმირებული ჩანდა და იცნობდა მის თვალსაჩინო წარმომადგენლებს, სახელდობრ გიბონს და მაკოლის [3.34-46]. ალექსანდრე ორბელიანის წერილებმა ქართულ რეალობაში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის საკითხების პოპულარიზაციის უკვერტურად გაიფლერა. ამიტომ ამ პრობლემით დაინტერესების ათვლის წერტილად პირობით XIX საუკუნის შუა ხანები შეიძლება ავიღოთ.

ალექსანდრე ორბელიანთან ერთად აუცილებლად უნდა გავიხსენოთ ნიკო ნიკოლაძე. დასავლეთ ევროპის ახალ ისტორიის ისტორიოგრაფიის, საკითხებით დაინტერესების კიდევ ერთი კარგი საბუთია მისი პუბლიცისტური და ჟურნალისტური ნაღვაწი. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს მისი წერილი „რამოდენიმე სიტყვა ერთი ძველი საკითხის გამო“ [4. 195-208]. ფაქტობრივად, ეს არის ისტორიოგრაფიული ხასიათის ნაშრომი, რომელიც წარმოადგენს რეცენზიას ცნობილი გერმანელი ისტორიკოსის ჰაინრიხ ფონ ზიბელის წიგნზე „საფრანგეთის დიდი რევოლუცია და მისი დრო“ [5]. ეს წიგნი ახალი გამოსული იყო და მისი ასეთი მყისიერი რეაქცია საინტერესოა. ის ინფორმირებული ჩანს იმ სიახლეებში, რომელიც ამ სფეროში იყო. ნიკო ნიკოლაძის ნაშრომი არ არის ზიბელის აპოლოგია. პირიქით ის პოლემისტური ტონითაა გაჯერებული და საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის მთელ რიგ საკითხებში ეკამათება სახელმძღვანელო გერმანელ ისტორიკოსს [6. 11-15]. მძლავრი ანალიტიკური მუხტი ნ. ნიკოლაძის მსჯელობის პოზიტიურ მხარეს წარმოადგენს. აქ ის ამჟღავნებს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ისტორიოგრაფიაში ჩახედულებას და ცდილობს ყველა იმ სიახლის კურსში იყოს, რაც ამ საკითხის ისტორიოგრაფიაში ხდებოდა. ვფიქრობთ, ნიკო ნიკოლაძე ძალიან კარგად ფლობს ისტორიოგრაფიულ ხასიათის ნაშრომის წერის ხელოვნებას. ეს არაა ზიბელის შეხედულებების უბრალო გადმოცემა, თხრობა, ის ცდილობს გვიჩვენოს ზიბელის შეხედულებების ძლიერი და სუსტი მხარეები და ახსნას მისი გამომწვევი მიზეზები.

ქართულ ენაზე ითარგმნა XIX საუკუნის ცნობილი ინგლისელი ისტორიკოსის ჰენრი ბოკლის ერთ-ერთი საინტერესო ნაშრომი „ინგლისის ცივილიზაციის ისტორია“ [7]. აქ ორი გარემოებაზე

გავამახვილებდით ყურადღებას. პირველ რიგში, რა თქმა უნდა, საინტერესოა მათი არჩევანი, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ისინი კარგად იცნობდნენ ევროპული ისტორიოგრაფიის მიღწევებს და მის საუკეთესო წარმომადგენლებს. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია და იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე გარკვეულ წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდა. კ. ბოკლის წიგნის ქართულ ენაზე თარგმნას ისტორიოგრაფიული დატვირთვა გააჩნდა და გააცნობდა ქართულ საზოგადოებას ევროპული ისტორიოგრაფიის მიღწევებს და მის საუკეთესო წარმომადგენლების შემოქმედებას. ამიტომ მიზანშეწონილად ვცანით შეგვეტანა ის ამ მოკლე მიმოხილვაში.

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიაში ჩახედულებას ამჟღავნებს ვ. ლორთქიფანიძე. ცხადია, ვგულისმობთ მის წიგნს „საფრანგეთის დიდი რევოლუცია (1789-1792). რომელიც მას, როგორც თვითონ აღნიშნავს „ალფონს ოლარის და ბლოსის წიგნების მიხედვით შეუდგენია“ [8.3] ასეთი არჩევანი ვფიქრობთ, შემთხვევითი არ უნდა ყოფილიყოს და უწინარესად იმითაა განპირობებული, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შეფასების დროს ის უპირატესად პროგრესულ-ლიბერალურ ღირებულებებზე იყო ორიენტირებული.

ქართულ ენაზე ითარგმნა ცნობილი ფრანგი ისტორიკოსის აკად. ერნესტ ლავისის სახელმძღვანელო „ახალი ისტორია“ [9], რომელიც პროგრესულ-ლიბერალური პოზიციიდანაა დაწერილი. წმინდა შემეცნებითი მნიშვნელობის გარდა, მათ არჩევანს შეფასებითი დატვირთვა გააჩნდა. ეს, რა თქმა უნდა, საინტერესოა. ამ ისტორიკოსების ღვაწლის დადებითი წარმოჩენა სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს და მათი შეხედულების პოზიტიურ მხარედ მიგვაჩნია. მისი მიზეზები მათ მსოფლმხედველობაში უნდა

ვეძიოთ. ჯერ ერთი საკუთრივ მათ არჩევანშია ჩადებული დადებითი მუხტი. როგორც ჩანს, ისინი ამ ისტორიკოსებზე მაღალი აზრის იყვნენ. წინააღმდეგ შემთხვევაში მათზე არ შეაჩერებდნენ ყურადღებას და სხვას აირჩევდნენ. ეს ელემენტერული ლოგიკაა, მეორე. ამ ისტორიკოსებისადმი დამოკიდებულება ძირითადად იმით იყო გამოწვეული, რომ ისინი უპირატესად პროგრესულ-ლიბერალურ ღირებულებებზე იყვნენ ორიენტირებული. ეს მნიშვნელოვანია. მართალია, ნიკო ნიკოლაძე ეკამათება გერმანელ ისტორიკოსს ჰაინრიხ ფონ ზიბელს, მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს იმას თითქოს ზიბელი სუსტი ისტორიკოსი იყო, პირიქით, ის მასთან პოლემიკაში სწორედ, იმიტომ შევიდა, რომ მასში ძლიერ ისტორიკოსს ხედავდა, რომელთანაც ღირდა კამათი. ვფიქრობთ, არსებობს საფუძველი ვამტკიცოთ, რომ XIX საუკუნის ცნობილი ევროპელი ისტორიკოსების შეფასების დროს ამ პერიოდის ქართული საზოგადოებრივი აზრის მოწინავე წარმომადგენლები პროგრესულ-ლიბერალურ პოზიციაზე იდგნენ. ამ ისტორიკოსების ნაღვაწის დადებითი შეფასება სავსებით მართლზომიერი უნდა ჩანდეს, თუმცა მათი განდიდება, ცხადია, არ ღირს, ზედმეტია. ამრიგად, ისინი დაინტერესებას ამჟღავნებდნენ და ჩახედულებას იჩენდნენ დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის საკითხებში. ეს იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი იყო. ამის დაუნახაობა უმადურობა იქნებოდა. შესაძლოა, ეს ნამცეცები იყოს, მაგრამ ეს მწირი ინფორმაცია, ვფიქრობთ, საინტერესოა და მისი წაყრუების, მიუჩუმათების, უფლება არ გვაქვს, ამიტომ ჩვენი აზრით, მთელი ეს მონაკვეთი XIX საუკუნის შუა ხანებიდან 1921 წლამდე პირობით საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის

ისტორიოგრაფიის საკითხებით დაინტერესების, პოპულარიზაციის, წინაისტორიად, შესავალად, შეიძლება მივიჩნიოთ.

საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის საკითხებით დაინტერესებას ორი მკვეთრად გამოკვეთილი პერიოდი გააჩნია: 1. ამ თემატიკით დაინტერესება საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში – 1921-1991 წლები და 2. აღნიშნული პრობლემის დაშუშავება თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიაში. ეს პერიოდი დღესაც გრძელდება.

საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ დასავლეთ ევროპის ისტორიოგრაფიის საკითხებით დაინტერესებამ მეცნიერული ხასიათი მიიღო. ეს იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი იყო. მაგრამ ის უმთავრესად ცალმხრივად წარიმართა და ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის ყალბში მოექცა. დამყარდა ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლია. განსხვავებული აზრი მიუღებელი იყო და იდევნებოდა. სხვა არჩევანი არ არსებობდა. „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა დანაშაული“. თავის მხრივ ამ პრობლემით საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის დაინტერესება კიდევ იყოფა პერიოდებად. ის პირობით სამ პერიოდად უნდა გაიყოს. ამ თვალსაზრისით საგულისხმო ჩანს 30-იანი წლების შუა ხანები, როდესაც მოხდა ისტორიული მეცნიერების სტალინიზაცია. დამყარდა ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლია და 50-იან წლების შუა ხანები, სტალინის გარდაცვალების შემდგომი წლები, როდესაც იგრძნობა ამ თემატიკით დაინტერესების გამოცოცხლება. მნიშვნელოვანი ნიშანსვეტი ჩანს, 90-იანი წლების დასაწყისი, საბჭოთა კავშირის დაშლა, ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის მონოპოლია დასრულდა. ფაქტობრივად ეს არის დასავ-

ლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის საკითხებით დაინტერესების მეორე პერიოდი. პოსტსაბჭოური ხანა.

საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის საკითხებით დაინტერესების ინიციატორად გამოჩენილი ისტორიკოსები, საქართველოში ამ დარგის მესაძირკვლეები, პროფ. ნიკოლოზ ღუბროვსკი, პროფ. გრიგოლ ნათაძე და პროფ. ალექსანდრე ნამირაძე, უდა მივიჩნიოთ

ისტორიოგრაფიის საკითხებში ჩახედულებას ამჟღავნებდა ცნობილი ისტორიკოსი ნიკოლოზ ღუბროვსკი. ვფიქრობთ, ამის ნათელი ილუსტრაცია უნდა იყოს მისი საინტერესო ნაშრომი გამოჩენილი რუსი ისტორიკოსის ნიკოლოზ კარევეის შემოქმედებაზე [10]. ნ. ღუბროვსკი წლების განმავლობაში წარმატებით კითხულობდა ლექციებს ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიაში, ქალთა უმაღლეს კურსებზე და იბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში.

ისტორიოგრაფიის საკითხებისადმი დიდ დაინტერესებას იჩენდნენ ცნობილი ქართველი ისტორიკოსები პროფ. გრ. ნათაძე და პროფ. ალექსანდრე ნამირაძე [11. 12]. მათ სპეციალური ისტორიოგრაფიული გამოკვლევები ცოტა აქვთ დაწერილი, მაგრამ თავიანთ კონკრეტულ საფეხურზე შრომებში, სახელმძღვანელოებში, საკითხის ისტორიოგრაფიას დიდ ყურადღებას აქცევენ. ისტორიოგრაფიის თემატიკის წინ წამოწევა, ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა და მას მარტო შემეცნებითი და მეცნიერული დატვირთვა როდი გააჩნდა. ჩვენი ფრიხილი ვარაუდით, ეს იყო მკითხველთან საუბარი ეზოპეს ენაზე და ამ გზით ცდილობდნენ ისინი მიეხვედრებინათ ქართული სოციალიზმის თუ როგორ მიუახლოვდეს სიმართლეს. განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ მათ მოღვაწეობა მიუხედავად ყველაზე უფრო მძიმე, რთულ, პერიოდში სტალინურ სანაშინაში. ვფიქრობთ, მნიშვნელოვანწილად,

სწორედ, ამით აიხსნება, რომ მათი წვლილი ისტორიოგრაფიის საკითხების დამუშავების საქმეში იმაზე უფრო მოკრძალებულად გამოიყურებოდა, ვიდრე ეს მათ ხელეწიფებოდათ. აქ აისახა სავსებით რეალური ვითარება. ბოლშევიკურ-ტოტალური რეჟიმის პირობებში მათი მდიდარი მეცნიერული პოტენციალი გამოუყენებელი დარჩა. ეს ისტორიოგრაფიული მიმოხილვები იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვან შენაძენს წარმოადგენდა, თუმცა დღეს უკვე მოძველებულია [13].

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის საკითხებით ქართველი ისტორიკოსების დაინტერესების მწვერვალს წარმოადგენს პროფ. გივი კილურაძის წიგნი „ახალი ისტორია“ [14]. ეს იყო აღნიშნული საკითხის შესწავლის საქმეში სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი და ეს წიგნი იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვან შენაძენს წარმოადგენს. „ავტორის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მან საბჭოთა ისტორიული მეცნიერების მიღწევათა საფუძველზე შეძლო ერთიან მწყობრ სისტემად ჩამოყალიბებული სახით პირველად მიეწოდებინა ქართველი მკითხველისათვის, ისტორიკოს-სტუდენტისათვის რთული კალეიდოსკოპი იმ მრავალრიცხოვანი მიმართულებების, სკოლებისა და ცალკეულ ისტორიკოსთა კონცეფციების, რომლებიც წარმოშვა ახალი ისტორიის შესწავლისას ევროპისა და ამერიკის ისტორიოგრაფიამ“ [15. 14]. ცხადია, დღეს ეს წიგნი უკვე მოძველებულია და ისტორიოგრაფიის განვლილ ეტაპს წარმოადგენს [16].

თეორიულ ხასიათს ატარებს პროფ. უშანგი სიღამონიძის საინტერესო წიგნი „ისტორიული მეცნიერება და სამეცნიერო ინფორმაციის საკითხები“ [17]. იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე ეს იყო სერიოზული სიახლე. ნაშრომში განხილულია სრულიად ახალი სამეცნიერო დისციპლინა ინფორმატიკა, ხაზგას-

მუღია მისი ძირითადი პრინციპები, დამაჯერებლადაა ნაჩვენები კონტაქტები ისტორიულ მეცნიერებასთან. ავტორი ყურადღებას ამახვილებს ისტორიულ მეცნიერებაში სამეცნიერო-საინფორმაციო საკითხების თეორიულ ასპექტებზე.

ისტორიოგრაფიულ საკითხებს დიდ ყურადღებას უთმობს პროფ. გურამ ყორანაშვილი. ამ თვალსაზრისით საგულისხმოა მისი წიგნი „პროფესია-ისტორიკოსი“ [18]. ის ძალიან დაეხმარება ისტორიკოს-სტუდენტებს ამ რთული საკითხების ათვისების საქმეში. სავსებით ვეთანხმებით ავტორს, როდესაც ერთმანეთისაგან გამიჯნავს მარქიზმს, ლენინიზმს და სტალინიზმს. ეს იყო მარქსისადმი ორთოდოქსულ-ბოლშევიკური მიდგომა, მაგრამ თვით ავთენტიკური მარქსიზმი არ წარმოადგენს საბოლოო ჭეშმარიტებას. ეს არის ერთი ისტორიოგრაფიული მიმართულება, რომელსაც გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები.

90-იანი წლების დასაწყისი საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიით დაინტერესების საქმეში მნიშვნელოვან ნიშანსვეტად გვევლინება. ხდება მკვეთრი ფერისცვალება, რომელიც უპირატესად პოლიტიკური ხასიათის ცვლილებების ლოგიკურ შედეგს წარმოადგენდა. 1991 წლის მიწურულს დაიშალა საბჭოთა კავშირი. ერთი მარქსისტულ-ლენინური ისტორიოგრაფიის მონოპოლიის ხანა დასრულდა. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ თავისუფლად ამოისუნთქა. ახლა მას შეეძლო საკუთარი არჩევანი გაეკეთებინა. ეს სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი იყო. ქართულ ისტორიოგრაფიაში ძალუმაღ დაქროლა ახალმა სიომ. დღის წესრიგში დადგა ისტორიკოსების შემოქმედების შუფასების მარქსისტული კრიტერიუმის გადასინჯვის საკითხი. კრიტიკულ-განმაქიქებელი ტონი წარსულს ჩაბარდა. ევროპული ისტორიოგრაფიის მიღწე-

ევებისადმი დამოკიდებულება კონსტრუქციული გახდა. წინ წამოიწია ევროპული ისტორიოგრაფიის პოზიტიურმა მიღწევებმა. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია. ფაქტობრივად აქედან იწყება დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიით დიანტერესების მეორე პერიოდი, რომელიც ღღესაც გრძელდება.

ცხადია, ასეთ სახეცვლილებას დრო ჭირდებოდა, ის ერთბაშად ვერ განხორციელდებოდა. მეორე პერიოდი პირობით ორ ქვეპერიოდად შეიძლება გაიყოს. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი მიჯნა ჩანს XXI საუკუნის დასაწყისი, როდესაც მარქსისტული სტერეოტიპების და შტამების დაძლევა შეუქცევადი ხასიათი მიიღო.

რა თქმა უნდა, სწორი არ იქნება ვიფიქროთ თითქოსდა ამ მიმართულებით ქართული ისტორიოგრაფიაში არაფერი კეთდებოდა. ასეთი ბრალდება უსაფუძვლო უნდა იყოს, რაღაც არის გაკეთებული. მართალია, ეს ძალიან ცოტაა, მაგრამ ყინული თანდათან დაიძრა. ეს კარგია და ამის დაუნახაობა, ცხადია, არ ივარგებდა. გასაკეთებელი ჯერ კიდევ ბევრია.

მკვეთრი შემობრუნების პირველ სიმპტომად აკად. როინ მეტრეველის საინტერესო ნაშრომი, „კლიოს მფარველობის ქვეშ“ [19] შეიძლება მივიჩნიოთ, შემდგომში მან განაგრძო ეს ხაზი. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს მისი საინტერესო ბროშურა „მცირე განსჯა ჟაკ ლე გოფის წიგნის – „წარმოსახვითის შუა საუკუნეებრივი სამყარო“ – წაკითხვის შემდეგ“ [20] და ვრცელი თეორიული, ისტორიოგრაფიული, ხასიათის ნაშრომი „გლობალიზაციის პერსპერქტივა და ისტორიოგრაფიის პრობლემები“ [21]. აქ აქცენტი კეთდება ერთ ფრიად აქტუალურ საკითხზე. როგორ შეიძლება გამოიყენოს ევროპული ისტორიოგრაფიის პოზიტიური გამოცდილება ქართულმა ისტორიოგრაფიამ. ფაქტობრივად ამით

მან გააგრძელა ის საგისტრალური ხაზი, რომელსაც ქართულ ისტორიოგრაფიაში საირკველი ჩაუყარა დიდმა ივანე ჯავახიშვილმა და რომელიც ევროპული ისტორიოგრაფიის მიღწევებისადმი შემოქმედებით დამოკიდულობაზე იყო ორიენტირებული. არის სხვა მიდგომა. ძირითადად მიმბაძველობა, რომელსაც საბოლოო ჯამში ჩიხში მივყავართ. „კოპიო ყოველთვის უარესია ორიგინალზე“.

ყურადღებას იპყრობს ლალი ფირცხალავას წიგნი „ისტორიის მეცნიერების შესავალი“ [22]. ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველად შეიქმნა სახელმძღვანელო ამ საგანში. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ის ისტორიკოს-სტუდენტებს გარკვეულ წარმოდგენას შეუქმნიდა ისტორიკოსის პროფესიაზე. ისტორია სულაც არ გახლავთ წარსულში ადვილი გასეირნება. სავსებით მართალი იყო გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსი ფიუსტელ დე კულანჟი, როდესაც აცხადებდა, რომ „ისტორია ერთ-ერთი რთული მეცნიერებაა“. ავტორის პრეტენზია თითქოს ეს წიგნი მონოგრაფიას წარმოადგენს ამბიცუორად ჟღერს.

ჩვენი ღრმა რწმენით, ისტორიის ფილოსოფია ისტორიოგრაფიის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს. ამჯერად საქართველოში ისტორიის ფილოსოფიის საკითხების გაშუქება არ შედის ჩვენს მიზნებში და მასზე ცალკე გვექნება საუბარი.

ისტორიოგრაფიულ ხასიათს ატარებს პროფ. ქეთევან ნადირაძის წიგნი „ისტორიოგრაფია ისტორიული მეცნიერების ისტორია“ [23]. ავტორი საქართველოს ისტორიის სპეციალისტია და უმთავრესად ქართულ ისტორიოგრაფიას შეეხება, თუმცა გაკვრით საზღვარგარეთის ისტორიოგრაფიაზეც ჩერდება.

მისასალმებელი უნდა იყოს, რომ თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფია დიდ ყურადღებას უთმობს და საკმაოდ ბევრს წერს ევროპული ძტორიული აზროვნების მიღწევებზე. ცხადია,

ეს ძალიან კარგია და საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიასთან შედარებით სერიოზულ წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს, მაგრამ რამდენად ხდება რაოდენობრივი ცვლილებების თვისობრივში გადაზრდა ძნელი სათქმელია. ის საკმაოდ ნელი ტემპით მიმდინარეობს და საჭიროა აუქჩაროთ ნაბიჯს, რათა არ ჩამოვრჩეთ.

მისასაღმებელია, ქართული მეცნიერების დაინტერესება „ანალების“ სკოლის შემოქმედებით, „ახალი ისტორიული მეცნიერებით“ საფრანგეთში. დღეს საქართველოში ამ თემაზე ბევრი იწერება, ესე ცხადია, ძალიან კარგია, მაგრამ ზოგიერთი მიდგომა მეტად პრეტენზიულად გამოიყურება და მისი შემდგომი სრულყოფა, დახვეწა, ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ უნდა იქნას.

„ანალების“ სკოლის საქმიანობით ქართველი ისტორიკოსების დაინტერესებაში, ცხადია, ცუდს ვერაფერს ვხედავთ. პირიქით ეს აშკარად პოზიტიურია. ძალიან კარგი იქნებოდა ქართველმა ისტორიკოსებმა, ყურადღება მიაპყრონ სხვა ისტორიოგრაფიულ მიმდინარეობებს, ვინაიდან სიახლეები და ნოვაციები მარტო „ანალების“ სკოლის ფრანგი ისტორიკოსების სახელს როდი უკავშირდება, ეს, ალბათ, მომავალში ასეც იქნება.

ყურადღებას იპყრობს ისტორიკოს ხათუნა ქოქრაშვილის საინტერესო ისტორიოგრაფიული ხასიათის გამოკვლევა „ქალთა ისტორია და გენდერული კვლევები საისტორიო მეცნიერებაში“ [24]. ამ ტიპის ნაშრომებით ქართული ისტორიოგრაფია განებივრებული არ გახლავთ და ამგვარი ინიციატივა წასახალისებელია. უსათუოდ, გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ ქართულ ენაზე თითქმის არაფერი ან ძალიან ცოტა დაწერილი პერსონალებზე, გამოჩენილი ევროპელ ისტორიკოსებზე. ამიტომ ამ ხარვეზის

გამოსწორება მიზანშეწონილად მიგვაჩნია. ყურადღებას იპყრობს პროფ. ეკა კვაჭანტირაძის საინტერესო ისტორიოგრაფიული ხასიათის ნაშრომი „ისტორიული მეხსიერების ცნება და სამეცნიერო პრობლემა ევროპულ ისტორიოგრაფიაში“ [25]. უწინარესად უნდა ითქვას, რომ აქ წამოჭრილია ფრიად აქტუალური თემა ისტორიული მეხსიერების ცნება ევროპულ ისტორიოგრაფიაში. საკითხის ამგვარი დასმა ქართული ისტორიოგრაფიისთვის ახალია. მასზე ყურადღების გამახვილება, ცხადია, ძალიან კარგია და მისასაღმებელი უნდა იყოს. ავტორი გადმოგვცემს ამ თემაზე ევროპელი ისტორიკოსების შეხედულებებს. ამას თავისი მეცნიერული და შემეცნებითი დატვირთვა გააჩნია და ქართულ საზოგადოებას გააცნობს ამ სფეროში ევროპელი ისტორიკოსების მოსაზრებებს, მის მიღწევებს. ეს საკითხის კვლევის ერთი და მეტად მნიშვნელოვანი საფეხურია. მეორე საფეხურია ამ მემკვიდრეობის ანალიტიკური განხილვა. როგორც ჩანს, ამ საფეხურზე გადასვლას რაღაც დრო სჭირდება და ამ ეტაპზე ქართული ისტორიოგრაფია ამისათვის ჯერ მზად არაა. საკითხის სწორად დასმა და მისი გადაწყვეტის გზების დასახვა მის წარმატებად მიგვაჩნია. „ჩვენში ეს საკითხი ახალია მოითხოვს როგორც კონკრეტულ, ისე განზოგადებით ანალიზს. ქართული წყაროები საინტერესო მასალაა ისტორიული კუთხით გაანალიზებისათვის. ვფიქრობთ, ასეთი კვლევები უფრო ანალიტიკურობასა და კომპარატიულობას შესძენს ჩვენს ისტორიოგრაფიას“ [25. 217].

მიუხედავად არსებული ნაკლოვანებებისა, პრობლემებისა, სირთულეებისა, შეიძლება ითქვას, რომ ბოლო წლებში ევროპული ისტორიოგრაფიის მიღწევებისადმი ქართველ ისტორიკოსთა დაინტერესებამ მკვეთრად იმატა, რაც წინა პერიოდის საბჭოთა

ისტორიოგრაფიასთან შედარებით მნიშვნელოვან წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს. ამ გამოკვლევების ხარისხობრივი გაუმჯობესება გამორიცხულად არ მიგვაჩნია. როგორც ჩანს, ყინული თანდათანობით, ნელ-ნელა, ღაიძრა, რაც თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის წარმატებას წარმოადგენს.

ამრიგად, დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის საკითხების დამუშავებამ საქართველოში საინტერესო ევოლუცია განიცადა და პირობით რამდენიმე პერიოდად შეიძლება დავყოთ. ამ დაინტერესების პირველმა, თუ არა ერთ-ერთმა პირველმა, სიმპტომებმა თავი იჩინა XIX საუკუნის შუა ხანებში. ამ მცირე ინფორმაციის, ფაქტობრივად, ნამცეცების წაყრუება, უგულვებელყოფა, ეფიქრობთ, სწორი არ იქნებოდა. ამიტომ, ჩვენი აზრით, ეს ისტორიული მონაკვეთი XIX საუკუნის შუა ხანებიდან 1921 წლამდე ამ პრობლემით დაინტერესების წინაისტორიად, შესავლად, შეიძლება მივიჩნიოთ. ამ საკითხით დაინტერესებას ორი მკვეთრად გამოკვეთილი პერიოდი გააჩნია. 1. საბჭოთა ეპოქის ქართული ისტორიოგრაფია (1921-1991) ამ თემის მეცნიერული დამუშავების ინიციატორებად გამოჩენილი ისტორიკოსები პროფ. ნიკოლოზ ღუბროვსკი, პროფ. გრიგოლ ნათაძე და პროფ. ალექსანდრე ნამორაძე უნდა მივიჩნიოთ. (ბუნებრივია, ისინი იმყოფებოდნენ ძლიერი პოლიტიკური და იდეოლოგიური წნეხის ქვეშ). ეს პერიოდი თავის მხრივ კიდევ სამ ქვეპერიოდად იყოფა. 2. პოსტსაბჭოთა ხანა. 1991 წლიდან დღემდე. ის თავის მხრივ კიდევ იყოფა ქვეპერიოდებად. ამ პერიოდისათვის ნიშანდობლივია ევროპული ისტორიოგრაფიის მიღწევებისადმი დამოკიდებულების ნორმალურ მეცნიერულ კალაპოტში დაბრუნებისაკენ მისწრაფება. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია, მაგრამ ცოტაა. ამ მიმართულებით

თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიას წინ, ვფიქრობთ, დიდი და შრომატევადი სამუშაო ელის, რომლის გარეშეც ამ სფეროში რაიმე წინსვლაზე, პროგრესზე, ლაპარაკი ძალზე ძნელი იქნებოდა. პირველ რიგში, საჭიროდ მიგვაჩნია დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის ახალი ქართული სახელმძღვანელოს შექმნა. დიდი ჟრადლება უნდა მიექცეს ისტორიოგრაფიის თემატიკის პოპულარიზაციას.

ვფიქრობთ, ინტერესს მოკლებული არ იქნებოდა მოკლედ გადავავლოთ თვალი იმ იდეურ ევოლუციას, რომელიც ქართულ რეალობაში ამ თემატიკის დამუშავებამ განიცადა.

ჩვენი ფრთხილი ვარაუდით თავდაპირველად ეს დაინტერესება პროგრესულ-ლიბერალური ისტორიოგრაფიის თეორიულ ჩარჩოებს არ სცილდებოდა. ვფიქრობთ, მრავლისმეტყველი უნდა იყოს, რომ ძირითადად აქცენტი კეთდება იმ ისტორიკოსებზე, რომელთა შეხედულებები ზომიერებით გამოირჩევა, (რადიკალიზმი უფრო მათი თანადროული ისტორიის გაშუქების დროს შეინიშნებოდა).

საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში აღნიშნულ პრობლემით დაინტერესებამ, მეცნიერული ხასიათი მიიღო. ეს იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე გარკვეული წინგადადგმული ნაბიჯი იყო, მაგრამ იგი ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის ჩარჩოებში აღმოჩნდა მოქცეული. სხვა არჩევანი არ არსებობდა. მყარდება ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის მონიპოლია. ასეთი იყო მკაცრი რეალობა, მისადმი დამოკიდებულებ არასოდეს არ იქნება ერთგვაროვანი. „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა დანაშაული“. ევროპული ისტორიოგრაფიის მიღწევებისადმი დადებითი დამოკიდებულება ჩაანაცვლა ნიჰილისტურმა მიდგომამ.

თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფია დაინტერესებას ამჟღავნებს ამ თემისადმი. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია, ის ცდილობს უარი თქვას აღნიშნული პრობლემის მარქსისტულ შეფასებაზე და სურს მისი შესწავლა ნორმალურ მეცნიერულ კალაპოტში დააბრუნოს. ეს არის სწორი მიდგომა, რომელსაც გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები, რომელიც უპირატესად ლიბერალურ ღირებულებებზეა ორიენტირებული. ჩვენი აზრით, მეტი ყურადღება უნდა დაეთმოს რაოდენობრივი ცვლილებების ხარისხობრივში გადაზრდას.

ლიტერატურა:

1. ალ. ორბელიანი, პლატონ იოსელიანსა – წიგნში: „სიტყვა მამულის ტრაპეზზე“, თბ., 1999.
2. ალ. ორბელიანი, ქართველების ძველი დრო – „ცისკარი“, №11, 1862.
3. მ. კალანდაძე, ალექსანდრე ორბელიანი დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის საკვანძო საკითხებზე, თბ., 2010.
4. ნ. ნიკოლაძე, რამდენიმე სიტყვა ერთი მეტად ძველი საკითხის გამო, თხზ., ტ. 1. თბ., 1962. ამ თემას შეეხო პროფ. ვარლამ ღონაძე, მაგრამ მას ამ კუთხით ეს საკითხი არ დაუსვამს. იხ. ვ. ღონაძე, საფრანგეთის ახალი ისტორიის აქტუალური პრობლემები და ქართული პუბლიცისტიკა, (XIX საუკუნის მეორე ნახევარი), თბ., 1978, გვ. 36-38.
5. Г. Зибель, История Французской революции и ее времени. I. 1-4. СПб. 1863-1867.

6. მ. კალანდაძე, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის შესწავლა საქართველოში, თბ., 2006.
7. პ. ბოკლი, ინგლისის ცივილიზაციის ისტორია თარგმნა მ. სოლორაშვილმა, თბ., 1896.
8. ვ. ლორთქიფანიძე, საფრანგეთის დიდი რევოლუცია (1789-1792), ნაწილი 1. თბ., 1906.
9. ე. ლავისი, ახალი ისტორია, თარგმნა ტ. რუხაძემ, ქუთაისი, 1918.
10. Н. Дубровский, Учено-литературная деятельность Н. И. Кареева – «Исторический вестник» т. ХGIX. СПб., 1905.
11. გრ. ნათაძე, ისტორიის მეთოდოლოგიის და მეთოდის საკითხები, თბ., 1931. გრ. ნათაძე, დოქტრის თეორიის კრიტიკა და თანამედროვე ფაზიზმი – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. XXXVI, თბ., 1944.
12. ალ. ნამორაძე, ბაზრის თემის თეორია ფეოდალური ქალაქების წარმოშობის შესახებ – თბილისის უნივერსიტეტის შრომები, ტ. VII, თბ., 1938. ალ. ნამორაძე, ადმინისტრაციული მეურნეობა და მუნიციპალური მართველობა საფრანგეთში, თბ., 1935.
13. მ. კალანდაძე, დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში XX საუკუნის პირველ ნახევარში, თბ., 1999. М. Каландадзе, У истоков изучения истории Западной Европы в Грузии – в кн: Н. Дубровский, Труды, Тб., 2004. М. Каландадзе, Александр Георгиевич Наморадзе (1890-1958). – «Новая и новейшая история», №4. 1998. М. Kalandadze, Die Anfänge des Studiums der mittelalterlichen und Neeren Geschichte Westeuropas

- in Georgien – “Georgica”, 23. 2000. მ. კალანდაძე, დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის საკითხები XX საუკუნის ქართულ ისტორიოგრაფიაში – კრებული: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, ნაკვეთი 7. თბ., 2010. M. Kalandadze, Probleme der neuen Geschichte Westeuropas in der georgischen Historiographie des Jahrhunderts-Georgica, 32. 2009.
14. გ. კილურაძე, ახალი ისტორია, ნაწილი I. თბ., 1970.
 15. კ. ანთაძე, გივი კულურაძე ცხოვრება და მოღვაწეობა, თბ., 1983.
 16. მ. კალანდაძე, პროფესორი გივი კილურაძე – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 359, თბ., 2005. M. Kalandadze, Ein georgischer Erforscher der Neuen Geschichte Westeuropas – “Georgica”; 30. 2007.
 17. უ. სიღამონიძე, ისტორიული მეცნიერება და სამეცნიერო ინფორმაციის საკითხები, თბ., 1978, ამ საკითხზე დაწვრილებით იხ. მ. კალანდაძე, პროფესორი უშანგი სიღამონიძე, თბ., 2004, გვ. 59-63.
 18. გ. ყორანაშვილი, პროფესია-ისტორიკოსი, თბ., 1986.
 19. რ. მეტრეველი, კლიოს მფარველობის ქვეშ. მაცნე, ისტორიის სერია, №4, 1990.
 20. რ. მეტრეველი, მცირე განსჯა ჟაკ ლე გოფის წიგნის – „წარმოსახვითის შუასაუკუნეებრივი სამყარო“ – წაკითხვის შემდეგ, თბ., 2005. ამ წიგნზე ვრცლად იხილეთ. კ. ანთაძე, მ. კალანდაძე, საინტერესო ნაშრომი ფრანგი ისტორიკოსი ჟაკ ლე გოფის წიგნზე – „ლიტერატურული საქართველო“, 17 ივნისი, 2005.

21. რ. მეტრეველი, გლობალიზაციის პერსპექტივა და ისტორიოგრაფიის პრობლემები – ქართული დიპლომატია, წელიწდეული 12, თბ., 2006.
22. ლ. ფირცხალავა, ისტორიის მეცნიერების შესავალი, თბ., 1995.
23. ქ. ნადირაძე, ისტორიოგრაფია ისტორიული მეცნიერების ისტორია, თბ., 2007.
24. ხ. ქოქრაშვილი, „ქალთა ისტორია“ და გენდერული კვლევები საისტორიო მეცნიერებაში – კრ. „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, ნაწ. 6. თბ., 2009.
25. ე. კვაჭანტირაძე, ისტორიული მეცნიერების ცნება და სამეცნიერო პრობლემა ევროპულ ისტორიოგრაფიაში, ქართული წყაროთმცოდნეობა, XII, თბ., 2010.

ისტორიის თეორიული პრობლემების
დამუშავება XX საუკუნის ქართულ
ისტორიოგრაფიაში

პროფესიონალი ისტორიკოსის ჩამოყალიბების საქმეში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ისტორიის თეორიული საკითხების, ისტორიოგრაფიის, ისტორიის ფილოსოფიის, ისტორიის მეთოდოლოგიის სწავლებას. ფაქტობრივად ამით სრულდება ახალგაზრდა ისტორიკოსის პროფესიული დაოსტატების შენობის გადახურვა. ამიტომ, ვფიქრობთ, ინტერესს მოკლებული არ იქნებოდა ძალიან მოკლე გადავავლოთ თვალი ისტორიის თეორიული საკითხებით დაინტერესებას საქართველოში. რა გაკეთდა ამ მხრივ ქართულ ისტორიოგრაფიაში? თემა არის საინტერესო და აქტუალური. მით უმეტეს, რომ ეს საკითხი დღემდე არა გამხდარა ქართულ ისტორიოგრაფიაში საგანგებო შესწავლის საგანი.

წინამდებარე ნაშრომში უმთავრესად აქცენტს გავაკეთებთ ისტორიის ფილოსოფიის და მეთოდოლოგიის თემატიკით დაინტერესებაზე. აქვე უნდა დავძინოთ, რომ ამ საკითხის ამომწურავი წარმოჩენის პრეტენზია არ გაგვაჩნია. ეს აშკარად სცილდება ერთი ჩვეულებრივი სამეცნიერო ნაშრომის ფარგლებს და მხოლოდ აღნიშნული თემატიკის ძირითადი მომენტების მოკლე მიმოხილვით შემოვიფარგლებით.

საქართველოში აღნიშნული პრობლემით დაინტერესება მკაფიოდ არის გაყოფილი ორ პერიოდად და მას მკვეთრად გამოკვეთილი პოლიტიკური სარჩული გააჩნია. 1. ისტორიის თეორიული საკითხებით დაინტერესება საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრა-

ფიაში (1921-1991 წწ.) და 2. ამ პრობლემით დაინტერესება პოსტსაბჭოთა ეპოქის ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში ისტორიის თეორიულ საკითხებით დაინტერესება პირობით სამ პერიოდად შეიძლება დაიყოს. 1. XX საუკუნის 20-30-იანი წლების პირველი ნახევარი, როდესაც თავი იჩინა ამ საკითხით დაინტერესების პირველმა სიმპტომებმა, აქ, უწინარესად, რა თქმა უნდა, ვგულისხმობთ ივანე ჯავახიშვილის და გრიგოლ ნათაძის შრომებს. 2. XX საუკუნის 30-იანი წლების მეორე ნახევრიდან მკვეთრად იგრძნობა ამ თემატიკით ინტერესის დაქვეითება, რაც უპირატესად იმით აიხსნებოდა, რომ მოხდა ისტორიული მეცნიერების სტალინიზაცია, ფაქტობრივად ისტორიის ფილოსოფიას, მეთოდოლოგიას ჩამოართვეს მოქალაქეობის უფლება, ის ჩაანაცვლა ისტორიულმა მატერიალიზმმა. ასეთი მიდგომა იყო ძალზე პოლიტიზირებული და იდეოლოგიზირებული. 3. XX საუკუნის 50-იანი წლების მეორე ნახევრიდან კვლავ შეინიშნება ამ თემატიკისადმი ინტერესის გამოღვიძება, მაგრამ ეს გამოცოცხლება არ სცილდება მარქსისტული იდეოლოგიის თეორიულ ჩარჩოებს.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ თემატიკით დაინტერესებამ მკვეთრი მეტამორფოზა განიცადა და თვისებრივად სულ სხვა მიმართულება მიიღო. ამიტომ პოსტსაბჭოთა ეპოქის ქართული ისტორიოგრაფია ცალკე პერიოდად უნდა გამოვყოთ.

თავიდანვე უნდა ითქვას, რომ ამ პრობლემაზე არსებული ქართული ლიტერატურა მეტად მწირია. ქართველ მეცნიერთა ამგვარი ინერტულობა, ცხადია, ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და მას გააჩნია თავისი სუბიექტური და ობიექტური მიზეზები. ერთ-ერთი ასეთი მიზეზი პირდაპირ ზედაპირზე ძვეს

და მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლიის დამყარებაში უნდა ვეძიოთ, რომელიც, ბუნებრივია, აფერხებს ამ თემატიკის მეცნიერულ დამუშავებას. იყო ამის გამომწვევი სხვა მიზეზებიც. ეტყობა, ამ პრობლემატიკის სიძნელეები აფრთხოდა მრავალთ და ემპირიზმის გაკვალული გზით ამჯობინებდნენ წასვლას. მიუხედავად ამ პოლიტიკური და იდეოლოგიური ზეწოლისა შეიძლება ითქვას, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ პრობლემატიკით დაინტერესების გარკვეული ტრადიცია მაინც არსებობს და ამის გვერდის ავლა, წაყრუება, სრული იგნორირება, ვფიქრობთ, მართებული არ იქნებოდა.

პირველ ყოვლისა საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ქართულმა ისტორიოგრაფიამ ამ საკითხებით დაინტერესების საქმეში გარკვეული ევოლუცია განიცადა. ძირითადად ეს იმით გამოიხატებოდა, რომ თუ თავდაპირველად ქართულ ისტორიოგრაფიას აღნიშნულ საკითხში სწორი ორიენტირები ჰქონდა დასახული და უპირატესად მეცნიერულ აქცენტებს სვამდა, შემდგომში ვითარება მკვეთრად შეიცვალა და ის იძულებული იყო დამორჩილებოდა ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის დიქტატს. ამ უნიფიკაციის ლოგიკურ შედეგს წარმოადგენდა ქართული ისტორიოგრაფიის თეორიული და მეთოდოლოგიური გაუფერულება [1. 78. 2. 118]. განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ თუ თავდაპირველად ამ თემატიკით დაინტერესების ინიციატორად ისტორიკოსები გამოდიოდნენ, შემდგომში მათ პოზიციები აშკარად დათმეს და უპირატესობა ფილოსოფოსებმა იგდეს ხელთ.

ჩვენი ღრმა რწმენით, ისტორიის მეთოდოლოგიის და ისტორიის ფილოსოფიის პრობლემების დამუშავება უწინარესად ისტორიკოსების საქმეა. ამ სფეროში პრიორიტეტის დაბრუნება

ქართული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი გადაუდებელ ამოცანად უნდა დავსახოთ.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში აღნიშნული პრობლემის შესწავლის ინიციატორად გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსი აკად. ივანე ჯავახიშვილი გვეკვლინება. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს მისი ნაშრომი „ისტორიის მიზანი წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლა“ [3], ფაქტობრივად ივ. ჯავახიშვილის ეს ნაშრომი წარმოადგენს აღნიშნული პრობლემის შესწავლის საქმეში გადადგმულ პირველ სერიოზულ ნაბიჯს. ამით აკად. ივ. ჯავახიშვილმა საძირკველი ჩაუყარა ამ საკითხის სერიოზულ მეცნიერულ კვლევა-ძიებას ქართულ ისტორიოგრაფიაში. იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე ეს იყო სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი და, უდავოდ, მის დიდ წარმატებას წარმოადგენდა. ეს იყო ივ. ჯავახიშვილის კიდევ ერთი დიდი დამსახურება ქართული ისტორიოგრაფიის წინაშე. რომელსაც დავიწყება არ უწერია. სამწუხაროდ, უნდა ითქვას, რომ ივანე ჯავახიშვილმა ამ სფეროში თავისი ჩანაფიქრის ბოლომდე განხორციელება ვერ მოასწრო. ღირებულია არა მარტო ის რაც მან დაწერა, არამედ ისიც რისი დაწერაც ჩაფიქრებული ჰქონდა. ტოტალიტარულ-ბოლშევიკური სახელმწიფოს ძალისხმევით საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში დომინირებდა მოსაზრება რომლის მიხედვით ივანე ჯავახიშვილი თურმე იყო შესანიშნავი ფაქტოლოგი, რომელიც თეორიული მეთოდოლოგიური აზროვნების, მხრივ ემპირიზმის დონეს არ გასცილებია. ამგვარ განწყობილებას

ტონი მისცა ოცდაათიანი წლების დისკუსიამ. რეალობა გაცილებით უფრო რთულია.

უდაოდ, მრავლისმეტყველი უნდა იყოს, რომ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში თავისი პირველი ლექციის თემად მან აირჩია არა საქართველოს ემპირიული ისტორიიდან, არამედ ისტორიის ფილოსოფიის რთულ პრობლემას შეეჭიდა „ადამიანის პიროვნება და მისი მნიშვნელობა ძველ ქართულ საისტორიო და საფილოსოფოსო მწერლობასა და ცხოვრებაში“. ამიტომ მოსაზრება თითქოსდა ივანე ჯავახიშვილს არ აინტერესებდა ისტორიის ფილოსოფია საფუძველშივე მცდარია და აკნინებს ისტორიული მეცნიერების წინაშე მის დიდ დამსახურებას. პირიქით, მისი მრავალრიცხოვანი შრომებიდან, საარქივო მასალებიდან, ძალიან კარგად ჩანს, რომ ის დიდ ინტერესს ამჟღავნებდა და საკმაოდ კარგად იყო ჩახედული ისტორიის ფილოსოფიაში. საყურადღებოა, თვითონ საკითხის დასმა ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლა. ის ისტორიის ფილოსოფიის და მეთოდოლოგიის საკითხებით ივ. ჯავახიშვილის დიდ დაინტერესებას უსვამს ხაზს. მას კარგად უნდა ჰქონოდა გაცნობიერებული ამ პრობლემის აქტუალობა. ის ცდილობდა ამ კუთხით განეხილა საქართველოს ისტორია, მოეხდინა სინთეზი, მაგრამ ამ ჩანაფიქრის ბოლომდე მიყვანა ვეღარ მოასწრო. შეიძლება არ დავეთანხმოთ პროფ. გრ. ნათაძეს თითქოს ივ. ჯავახიშვილს საქართველოს ისტორიის სინთეზი არ მოუხდენია [6. 81].

უნდა ითქვას, რომ ბოლო ხანებში ვითარება მკვეთრად შეიცვალა. ბუნებრივია, ასეთი მეტამორფოზა შემთხვევითი არ ყოფილა და უპირატესად მჭიდროდ იყო დაკავშირებული იმ პოლიტიკურ გარდაქმნებთან, რომელსაც ადგილი ჰქონდა საქართველოში XX საუკუნის მიწურულს. საბჭოთა კავშირის დაშლის შედეგად

წერტილი დაესვა ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის დიქტატს. დღის წესრიგში დადგა მარქსისტული სტერეოტიპებისა და შტამპების გადასინჯვა. ივანე ჯავახიშვილის თეორიული შეხედულებები კვლავ მოექცა ქართველი ისტორიკოსების თვალთახედვის არეალში. ამ თვალსაზრისით საგულისხმო ჩანს პროფ. ედ. კოდუას წიგნი „ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიულ-ფილოსოფიური ძიებანი“ [4] და პროფ. გურამ ყორანაშვილის წიგნი „ივანე ჯავახიშვილი“ სადაც მისი თეორიული და მეთოდოლოგიური შეხედულებების განხილვას საკმაოდ დიდი ადგილი აქვს დათმობილი [5].

ამ წიგნებზე უფრო დეტალურად ვისაუბრებთ მაშინ როდესაც შეეჩერდებით ივ. ჯავახიშვილის ისტორიის თეორიული, ფილოსოფიური, ძიებების განხილვაზე თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ამჯერად კი დავძენთ, რომ ამ შრომების მეცნიერული ღირებულება სხვადასხვაა. ედ. კოდუას დამსახურება იმაში მდგომარეობს, რომ მან წინ წამოწია მეტად საინტერესო და აქტუალური თემა, რომელსაც ქართულ ისტორიოგრაფიაში შედარებით ნაკლები ყურადღება ეთმობოდა. ამით მან ფაქტობრივად გააგრძელა ის ხაზი, რომელიც მონიშნულია პროფ. სერგო ჯორბენაძის წიგნში „ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა“ [7]. ამავე დროს უნდა ითქვას, რომ ამ პრობლემის სიღრმე-სიფართოვით განხილვა გარკვეულ უკმარობის გრძნობას გვიჩენს და, როგორც ჩანს, არა მარტო ჩვენ [5. 344-354]. ჩვენი თვალსაზრისით პროფ. ედ. კოდუას წიგნი „ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი“ ძლიერ ისტორიკოსზე დაწერილი სუსტი ნაშრომის ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშად შეიძლება მივიჩნიოთ.

აღნიშნული პრობლემის მიმართ დაინტერესებას იჩენს პროფ. გურამ ყორანაშვილი. ამ თემას დიდი ადგილი აქვს დათმობილი

მის წიგნში ივანე ჯავახიშვილზე [5. 151-216]. აქ ეს საკითხი გაცილებით უფრო ფართო სპექტრითაა წარმოჩენილი. ის ვრცლად საუბრობს ივ. ჯავახიშვილის თეორიულ და მეთოდოლოგიურ შეხედულებებზე. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია. ამრიგად, გ. ყორანაშვილის წიგნი ივ. ჯავახიშვილზე აღნიშნულ პრობლემის გაშუქების კიდევ ერთ მცდელობად გვევლინება და მას გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. ზოგიერთი საკითხის შემდგომი დახვეწა, სრულყოფა, გამორიცხულად არ მიგვაჩნია. ამგვარი აზრთა სხვადასხვაობა მისასაღმებელი უნდა იყოს და აღნიშნული პრობლემისადმი მრავალვარიანტული მიდგომის პირველ სიმპტომად შეიძლება მივიჩნიოთ.

ეს წიგნები ამ მიმართულებით გადადგმულ პირველ სერიოზულ ნაბიჯს წარმოადგენს. დაწყებული კვლევა აუცილებლად უნდა გაგრძელდეს. განსაკუთრებით საინტერესო და ფასეულია ივ. ჯავახიშვილის ეპისტემოლოგიური ძიებანი. ამ კუთხით ეს საკითხი ქართულ ისტორიოგრაფიაში შედარებით სუსტად, მკრთალადაა, გაშუქებული. ამიტომ ამჯერად ივ. ჯავახიშვილის ისტორიის ფილოსოფიური ძიებების მოკლე მიმოხილვით შემოვიფარგლებით, რომელიც უმთავრესად ამ სფეროში უახლესი ქართული ისტორიოგრაფიის მიღწევებს ემყარება.

ჩვენ ყურადღებას მივაპყრობთ სამ საინტერესო თემას: 1. ივ. ჯავახიშვილის თეორიული ნააზრევის შესწავლა ქართულ ისტორიოგრაფიაში. 2. ივ. ჯავახიშვილის დამოკიდებულება ისტორიის ფილოსოფიის საკითხებისადმი, მისი ეპისტემოლოგიური ძიებანი. 3. ივ. ჯავახიშვილის მიერ ევროპული ისტორიოგრაფიის მიღწევების გააზრება. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ თემატიკის მიმართ ივ. ჯავახიშვილი გულგრილი არასოდეს ყოფილა და მას მის ძიებებში თავის კუთვნილი ადგილი ჰქონდა მიჩენილი. ამ თვალსაზრისით

საგულისხმო ჩანს მისი ჩანაფიქრი თუ როგორ წარმოედგინა „ძველი ქართული საისტორიო მწერლობის“ გეგმა, რომელიც მას ესახებოდა როგორც „ქართველი ერის ისტორიის“ შესავალი. მეორე წიგნს ავტორი ორ ნაწილად ვარაუდობდა. პირველ ნაწილში მას უნდა განეხილა საქართველოს ისტორიის დანარჩენი წყაროები, ხოლო მეორე ნაწილში უცხოური საისტორიო მწერლობის განვითარება, განსაკუთრებით ბერძნულ-ბიზანტიური, სომხური და სპარსული. მესამე წიგნი თეორიულ-განზოგადებული ხასიათის უნდა ყოფილიყო და როგორც თავად ავტორი დასძენდა მასში გამორკვეული იქნებოდა „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები თანამედროვე მეცნიერების მიხედვით“ [9. 9]. ჩვენ ყველაზე უფრო მეტად, სწორედ, ეს უკანასკნელი ჩანაფიქრი გვაინტერესებს. განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ ეს ხელსაყრელი შანსი გამოყენებული არ იქნა. ეს კიდევ უფრო გაამძიდრებდა ქართულ ისტორიოგრაფიას. სამწუხაროდ, მან ამ ჩანაფიქრის ბოლომდე მიყვანა ვეღარ მოასწრო.

ივ. ჯავახიშვილის ისტორიის თეორიული, ფილოსოფიური, ძიებების შესასწავლად საკმარისი არ უნდა იყოს მხოლოდ მისი ნაშრომის „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლაც“. ამ მხრივ საყურადღებოა მისი სხვა შრომები, პირველ რიგში კი „ქართველი ერის ისტორია“. ეს საშუალებას მოგვცემს უფრო კომპლექსურად გავაშუქოთ აღნიშნული თემა.

სავსებით ვეთანხმებით პროფ. ედ. კოდუას როდესაც ის ეკამათება პროფ. ლევან სანიკიძეს, რომელიც ირწმუნებოდა, რომ თურმე ივ. ჯავახიშვილი იყო უბადლო ემპირიკოსი, ბრწყინვალე ფაქტოლოგი ისტორიკოსი, რომელიც ისტორიის თეორიული, ფილოსოფიური ძიებების მიმართ ნაკლებ დაინტერესებას იჩენდა [8]. სინამდვილეში ეს მთლად ასე არ იყო. პროფ. ედ. კოდუამ

დამაჯერებლად გვიჩვენა, რომ ივ. ჯავახიშვილი ამ პრობლემატიკისადმი გულგრილი არასოდეს ყოფილა და დიდ დაინტერესებას იჩენდა, თუმცა გარკვეულ მიზეზთა გამო ამ სფეროში ყველა თავისი ჩანაფიქრის განხორციელება როდი მოასწრო. ეს სულაც არ აკნინებს და არავითარ ჩრდილს არ აყენებს ამ მიმართულებით მის მიერ გაწეული შრომის მნიშვნელობას ქართული ისტორიოგრაფიისათვის.

ივ. ჯავახიშვილის თეორიულ-მეთოდოლოგიურ ძიებებში ცენტრალური ადგილი უჭირავს კრიტიკულ, ისტორიულ-ფილოლოგიურ, მეთოდს. მისი ისტორიული მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობდა, რომ მან ქართული ისტორიოგრაფია ევროპულ დონეზე აამაღლა და ფაქტობრივად ის მეთოდი გამოიყენა, რომელიც ევროპულ ისტორიოგრაფიაში ნიბურმა და რანკემ დანერგეს. შესაძლოა, ივ. ჯავახიშვილის მიდგომა წყაროებისადმი ჰიპერკრიტიკული იყო, მაგრამ „მართალია, ივ. ჯავახიშვილი შეიძლება ზოგი ქართველი ისტორიკოსის თხზულების მიმართ ზედმეტ კრიტიკულ დამოკიდებულებას იჩენს, მაგრამ იმ დროს ჩვენს ისტორიოგრაფიაში გაბატონებული, საისტორიო წყაროებისადმი აბსოლუტურად უკრიტიკო დამოკიდებულების პირობებში საისტორიო თხზულებების ასეთი მკაცრი გაცხრილვა და მათდამი კრიტიკული დამოკიდებულების დანერგვა ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარების აუცილებელი და ფრიად მნიშვნელოვანი ეტაპი იყო“ [9. 13].

საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში ფართოდ მოიკიდა ფეხი მოსაზრებამ თითქოს ივ. ჯავახიშვილის თეორიულ-მეთოდოლოგიური არსენალი მარტო კრიტიკული, ისტორიულ-ფილოლოგიური მეთოდით, შემოიფარგლებოდა. სინამდვილეში ეს ასე არ იყო. ამგვარი წარმოდგენა აკნინებს ამ სფეროში ივ. ჯავახიშვილის ნაღვაწის მნიშვნელობას და მასზე რეალისტურ

წარმოდგენას როდი იძლევა. პროფ. ედ. კოდუმამ დამაჯერებლად უჩვენა, რომ ივ. ჯავახიშვილი წარმატებით იყენებდა ისტორიულ-შედარებით მეთოდს. ამგვარმა მიდგომამ ფართოდ მოიკიდა ფეხი XX საუკუნის ევროპულ ისტორიოგრაფიაში და მას მრავალი ისტორიკოსი იმარჯვებდა. მაგალითად ფრანგი ისტორიკოსი მარკ ბლოკი. [10]. ამ კუთხით აღნიშნული საკითხის შესწავლა, ვფიქრობთ, ურიგო არ იქნებოდა და მას, ალბათ, ერთი საინტერესო ნაშრომი შეიძლება მიეძღვნას. შედარებითი მეთოდი თავისთავად გულისხმობს მსგავსებას და განსხვავებას. სწორედ, ამ რაკურსში იმარჯვებდა მას მარკ ბლოკი. ამიტომ ორივე ეს ასპექტი თანაბრად, შეწონილად, უნდა იქნას წარმოჩენილი. ამ თემის განხილვისას ჩვენს ისტორიოგრაფიაში ცალმხრივობა შეინიშნება, რაც იმით გამოიხატება, რომ მსგავსებას დიდი ყურადღება ექცევა, ხოლო განსხვავება შედარებით მკრთალად, სუსტადაა წარმოჩენილი [4. 90-97. 5. 164-175]. არ შეიძლება ივ. ჯავახიშვილს ყურადღება არ მიექცია განსხვავებისათვის. ნუთუ ის ასე ცალმხრივად უდგებოდა ამ საკითხს? ამ კუთხით კვლევის გაღრმავება მიზანშეწონილი იქნებოდა. „ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის გამოყენებისაც ქართულ ისტორიოგრაფიაში ივანე ჯავახიშვილი ისეთივე სწორუპოვარი გახლდათ, როგორც კრიტიკული (საისტორიო-ფილოლოგიური) მეთოდით სარგებლობისას. ამ მხრივ ჩვენი დიდი მეცნიერის ისტორიოგრაფიული შემოქმედება დღემდე დიდად მისაბამ ნიბუშად რჩება“ [5. 174-175].

ივ. ჯავახიშვილის მეთოდი არ შემოიფარგლებოდა მხოლოდ ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის მომარჯვებით და ის წარმატებით იყენებდა სხვა მეთოდებსაც: დავიწყოთ რეტროსპექტული მეთოდით. პირველ ყოვლისა უნდა ითქვას, რომ ივ. ჯავახიშვილი რეტროსპექტულ მეთოდს ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის ორ-

განულ შემადგენელ ნაწილად მოიაზრებდა. ფაქტობრივად აქ ის სვამს მეტად აქტუალურ და პრინციპულ საკითხს რა კრიტერიუმით უნდა იხელმძღვანელოს ისტორიკოსმა წარსულის შეფასების დროს. ამ კრიტერიუმის სწორად განსაზღვრას ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს და დაგვეხმარება წარსულის აღქმის პროცესში. ამ თემაზე ივ. ჯავახიშვილს თავისი მკვეთრად გამოკვეთილი პოზიცია გააჩნია და მისი ღრმა რწმენით, ისტორიული მოვლენები არ შეიძლება შევაფასოთ თანამედროვე გადასახედოდან. ეს ადვილი გზით სიარული იქნებოდა და წარსულზე რეალისტურ წარმოდგენას ვერ შეგვიქმნის. წარსული უნდა შევაფასოთ იმის მიხედვით თუ რა მოგვცეს მათ ახალი არა თანამედროვე მოთხოვნებთან, არამედ თავიანთ წინამორბედებთან შედარებით. ის იმარჯვებს რეტროსპექტულ მეთოდს და ისტორიულ მოვლენებს განიხილავს პროცესში ჩასახვა, განვითარება, დასასრული. „საისტორიო მეცნიერებაში ამას ისტორიული პერსპექტივის აუცილებლობა ეწოდება და მართლაც, ცხადია, რომ უამისოდ წარსულის არც ერთ შეფასებას ღირებულება არ ექნება“ – აღნიშნავს ივ. ჯავახიშვილი. რეტროსპექტული მეთოდის მომარჯვება საშუალებას აძლევს მას შეიმუშაოს წარსულის შეფასების ობიექტური კრიტერიუმი. მისი მნიშვნელობა, სწორედ, ამაში უნდა მდგომარეობდეს.

ორი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს, რომ წარსულის შეფასების დროს ისტორიკოსი მიუკერძოებელი და ობიექტური უნდა იყოს. ამის პრაქტიკული განხორციელება სულაც არ გახლავთ ისეთი ადვილი საქმე როგორიც ეს შეიძლება შორიდან ჩანდეს. ისტორიული ფაქტების, მოვლენების, მიმართ თვითნებობა, ძალმომრეობა ყოველად დაუშვებელია. ეს სრული ფიასკო იქნებოდა. ამიტომ სავსებით კანონზომიერი უნდა იყოს, რომ ობიექტივიზმის საკითხს ივ. ჯავახიშვილის შემოქმედებაში ერთ-ერთი ცენტრალ-

ური ადგილი უჭირავს. პირველ რიგში უნდა ითქვას, რომ ამ თემისადმი ივ. ჯავახიშვილის მიდგომა სავსებით შეესატყვისებოდა იმ პერიოდის ისტორიული მეცნიერების მკაცრ მოთხოვნებს და ძალიან კარგად თავსდებოდა პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის თეორიულ-მეთოდოლოგიური ძიებების ჩარჩოებში. ეს კიდევ ერთხელ ამაღლებს ივ. ჯავახიშვილს ევროპული ისტორიოგრაფიის დონეზე. ივ. ჯავახიშვილის ობიექტივიზმი, ცხადია, ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და ის რანკეს და პოზიტივისტების გავლენის ლოგიკური შედეგია. მიუხედავად ამისა უნდა ითქვას, რომ ივ. ჯავახიშვილი არასოდეს არ ყოფილა რანკეს ბრმა თაყვანისმცემელი და მისი დამოკიდებულება დიდი გერმანელი ისტორიკოსის მეცნიერული მემკვიდრეობისადმი შემოქმედებითი მიდგომის ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშად გვევლინება.

ივ. ჯავახიშვილს სრულიად მიუღებლად მიაჩნია „ადვოკატურ გამოსარჩლებითი მეთოდი“. იგი თავის მოწაფეებს ასე მოძღვრავდა. „ერთი რამ ყოველთვის გახსოვდეთ. როგორც არ უნდა გიჭირდეთ, მეცნიერული კვლევის პროცესში ყოველთვის ობიექტური იყავით. წინააღმდეგ შემთხვევაში თქვენს შრომას არავითარი მეცნიერული ღირებულება არ ექნება“. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა პოლემიკა ივანე ჯავახიშვილსა და იაკობ გოგებაშვილს შორის. ამ მხრივ ყურადღებას იპყრობს მისი თხზულება „მამულიშვილობა და მეცნიერება“. ივ. ჯავახიშვილს ერის ისტორიის შელამაზებულად, ვარდისფერებში, წარმოჩენა გამართლებულად არ ესახება. მისი შეხედულებით, ამას მოყვება „ხალხს ბაქიაობას და უსაფუძვლო ამაყობას შეაჩვევს... ადვოკატური ისტორიის დაწერა მხოლოდ იმ მეცნიერს შეუძლია, ვინც არავითარ ზნეობრივ მოვალეობას არ გრძნობს მეცნიერების წინაშე“. მისი აზრით, ეს მეთოდი სავსებით

ფუჭია „მაგნეა ეროვნული თვითცნობიერების გამოღვიძებისათვის, ერის თვითმოტყუების წყაროა“ [4. 86-89. 5. 73-85].

ივ. ჯავახიშვილის თეორიულ-მეთოდოლოგიური ძიებიდან აღსანიშნავია ინდივიდუალიზაციის მეთოდი. ეს ადვილად გასაგებია. მას მშვენივრად ჰქონდა გაცნობიერებული ისტორიული ფაქტების მნიშვნელობა, თვითმყოფადობა, განუმეორებლობა, ინდივიდუალობა. იყო თუ არა ეს ნეოკანტიანელების გავლენის შედეგი ძნელი სათქმელია. ეს საკითხი საგანგებო შესწავლას საჭიროებს და კიდევ დამატებით არგუმენტაციას მოითხოვს. საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ივ. ჯავახიშვილის გამოცხადება ნეოკანტიანელების მიმდევრად, როგორც ამას გრ. ნათაძე ამტკიცებდა, ალბათ, დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს და უფრო მეტ საბუთიანობას საჭიროებს. ამისათვის უწინარესად აუცილებელია გულმოდგინედ შევისწავლოთ ივ. ჯავახიშვილის ეპისტემოლოგიური ძიებანი. განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ ამ თემაზე მასალები მეტად მწირია. პირველ ყოვლისა საჭიროა საკითხის წყაროთმცოდნეობითი ბაზის გაფართოება, ახალი მასალების მოძიება. ეს დაგვეხმარება კიდევ უფრო მეტი შუქი მოვფინოთ ამ პრობლემას. მიუხედავად სირთულეებისა, სიძნელეებისა, ამ მიმართულებით კვლევის გაგრძელება აუცილებელია. შემოიფარგლებოდა თუ არა ივ. ჯავახიშვილის მეთოდი ისტორიაში პიროვნების როლის მნიშვნელობის განსაზღვრით? და თუ ეს ასეა ცოტა სწორხაზოვანი ხომ არ იყო ეს მიდგომა? ამიტომ ამ მიმართულებით კვლევის გაგრძელება, ალბათ, ურიგო არ იქნებოდა და დაგვეხმარება პასუხი გავცეთ საინტერესო კითხვებს. კვლევის ამ ეტაპზე, ჩვენი აზრით, ანგარიშგასაწევი უნდა ჩანდეს აკად. სიმონ ჯანაშიას მოსაზრება, რომელიც კატეგორიულად უარყოფს ივ. ჯავახიშვილის კავშირს ნეოკანტიანელებთან „მე, რა თქმა უნდა, გაუგებრობად მიმაჩნია,

როდესაც პროფ. ივ. ჯავახიშვილს მიაკუთნებენ რიკერტის ან ვინ-დელბანდის სკოლას. არავითარ მაგისტანა სკოლას ჯავახიშვილი არ ეკუთვნის, არავითარი მაგისტანა ფილოსოფიური კონცეპცია მას არ მოეპოვება“ [15. 220]. თუმცა ამგვარი კატეგორიული განცხადებისგან მაინც თავს შევიკავებდით და უფრო ფრთხილ ტონს ავირჩევდით, შესაძლოა, ეს იმ არაჯანსაღი ატმოსფეროს გამოძახილი იყოს. თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებობს განსხვავებული მოსაზრება, რომლის მომხრენიც ამ საკითხში ს. ჯანაშიას სკეფსისს არ იზიარებენ [5. 156].

პროფ. ელ. კოდუას შეხედულებით „ივანე ჯავახიშვილის ისტორიოსოფია ეკუთვნის, სწორედ, კრიტიკულ მიმართულებას და მთელი მისი მცდელობა აგებულია დოგმატიზმის გამორიცხვაზე, ავტორიტეტების უარყოფაზე“ [4. 44]. და ეს მაშინ როდესაც მას მოღვაწეობა უხდებოდა ტოტალიტარულ-ბოლშევიკურ სახელმწიფოში, სადაც განსხვავებული აზრი იდევნებოდა, სასტიკად ითრგუნებოდა — მოაზროვნე ისტორიკოსი არავის არ ჭირდებოდა. გაჩნდა მოთხოვნილება დოგმატიკოს ისტორიკოსზე. მეცნიერულ გამოკვლევებში ფართოდ მოიკიდა ფეხი ციტატომანიამ, სადაც საკუთარი აზრი არსად არ ჭაჭანებდა. ივ. ჯავახიშვილის ერთ-ერთი მთავარი დამსახურება იმაში მდგომარეობდა, რომ ის თავგამოდებით იბრძოდა მეცნიერებაში ამგვარი ჭაობის წარმოშობის წინააღმდეგ და თავის გარშემო ყოველთვის შემოქმედებითი ატმოსფეროს შექმნას ცდილობდა. ამგვარი მიდგომა ჩანასახშივე ღისიდენტური იყო და კომუნისტური რეჟიმისათვის სრულიად მიუღებელი გახლდათ. ბოლშევიკებს ივ. ჯავახიშვილი ხელს უშლიდა იმაში, რომ მეცნიერებაში მათთვის სასურველი ატმოსფერო დაენერგათ, დაენაგვიანებინათ მეცნიერება. ამიტომ ებრძოდნენ კომუნისტები მას ასეთი თავგამოდებით და ის ამ უსამართლობამ შეიწირა კიდევ.

ვერ ვიტყვით, რომ ის თითქოს გადაურჩა „დიდ ტერორს“. ივ. ჯავახიშვილი ფიზიკურად გადაურჩა „დიდ ტერორს“, მაგრამ ის მორალური ტერორის, რომელიც „დიდი ტერორის“ ორგანულად შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდა, მსხვერპლად შეიძლება მივიჩნიოთ.

ივ. ჯავახიშვილი ისტორიკოსის შემოქმედებას არ განიხილავს იმ ეპოქისაგან მოწყვეტით, რომელშიც მას უხდებოდა ცხოვრება. პირიქით ისტორიკოსის ნაშრომს ის აფასებს იმ ეპოქასთან მჭიდრო კონტექსტში, რომელშიც ის ცხოვრობდა. ეს იყო სავსებით სწორი მიდგომა, რომელიც კიდევ ერთხელ აახლოებს მას ევროპული ისტორიოგრაფიის მიღწევებთან. „სანამ შეისწავლით ისტორიკოსის პიროვნებას, შეისწავლეთ მისი ისტორიული და სოციალური გარემო. ისტორიკოსი გარდა იმისა, რომ პიროვნებაა, ამავე დროს ისტორიის და საზოგადოების პირმშოა“ [33. 41-42].

რა მოთხოვნებს უყენებდა ივანე ჯავახიშვილი ისტორიულ ნაშრომს? რა პრინციპებზე შეიძლება ააგოს ისტორიკოსმა თავისი ნაშრომი. ის ისტორიულ გამოკვლევას ოთხ ძირითად მოთხოვნას უყენებდა: 1. გეოგრაფიული მიმოხილვა, 2. გენეალოგია, 3. ქრონოლოგია, 4. ადამიანის მოქმედების აღწერა. მისი შეხედულებით ქართველი ისტორიკოსებიდან ამ მოთხოვნებს ყველაზე უფრო მეტად ვახუშტი ბატონიშვილი აკმაყოფილებდა. „ქართულ ისტორიოგრაფიაში ეს მეთოდი პირველად ვახუშტმა შემოიღო“ [6. 329].

ევროპოცენტრიზმის დამაჯერებელი კრიტიკა ივ. ჯავახიშვილის ისტორიის ფილოსოფიური ძიებების ერთ-ერთ ძლიერ მხარეს წარმოადგენს. „ცოტა როდია არიან, რომელნიც აღმოსავლეთის წარსულის შესწავლას მაღლიდან დასცქერიან და ამავე დროს ამგვარი სკეპტიკური დამოკიდებულება-განწყობილებას აღ-

მოსავლეთის ისტორიის მნიშვნელობის მიმართ მხარს უჭერენ და იზიარებენ. საოცარია, რომ ისტორიის ფილოსოფიის დარგის თხზულებებში ასეთი საბუთიანობა და მოსაზრება უხვად არის მიმოხეული და, სწორედ, მათ ენიჭებათ ავტორიტეტობის ხასიათი“. მეორე ადგილას ივ. ჯავახიშვილი დასძენს „მცდარია ან კიდევ, გაზვიადებულია აზრი აღმოსავლეთის სულიერი კულტურის უძრობისა და კარჩაკეტილობისა. სხვადასხვა საკითხები უფლებრივი, თეოლოგიური, ლიტერატურული აზიურ სახელმწიფოთა წარმომადგენლებს ისევე აინტერესებდათ, როგორც იმათ, ვინც გაიარა დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების კულტურა“. ივ. ჯავახიშვილის გამოცხადება რანკეს მიმდევრად, როგორც ამას ხაზს უსვამდნენ კარლო ორაგველიძე და ნიკო მაზარაძე, ცალმხრივი უნდა ჩანდეს და დამაჯერებლობა აკლია. საკითხი არის რთული და მრავალწახნაგოვანი. მათ შორის არსებობს პრინციპული განსხვავება, რომლის წაყრუება, გვერდის ავლა, მართებული არ იქნებოდა. რანკე ევროპოცენტრისტი იყო. ის ფიქრობდა, რომ „აზია გაქცავდა უმოქმედო გახდა. მისი ხსნა მხოლოდ ევროპას შეუძლია“. ივ. ჯავახიშვილი კი ამ საკითხს სულ სხვაგვარად უყურებდა.

საინტერესო ჩანს ივ. ჯავახიშვილის მოსაზრებები ისტორიული მეცნიერების შემეცნებითი დანიშნულების შესახებ. პირველ ყოვლისა უნდა ითქვას, რომ ივ. ჯავახიშვილის მსჯელობის კრიტიკული ისრები მიმართულია სკეპტიკოსების, ნიჰილისტების, წინააღმდეგ, რომლებიც ამტკიცებდნენ, რომ თითქოსდა ისტორია არაფერს არ გვასწავლის. ისტორიიდან არავითარი გაკვეთილების გამოტანა არ შეიძლება, ხალხებმა კერაფერი ვერ ისწავლეს. დიდი ქართველი ისტორიკოსის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ ამგვარი პესიმისტური განწყობილება მისთვის სრულიად უცხოა

და მიუღებელია. ის ოპტიმიზმითაა აღსავსე და დარწმუნებულია, რომ ისტორიულ მეცნიერებას შემეცნებითი დატვირთვა გააჩნია და ისტორიიდან შეიძლება ძალიან ბევრი რამ ისწავლო. წარსულიდან დასკვნები უნდა გამოიტანო. ამაში მდგომარეობს მისი ღირებულება, მნიშვნელობა. „ეროვნული თვითშემეცნების გამოვლი-ძებისა და გაღვივებისათვის განსაკუთრებით კი განმტკიცებისათვის, წარსულის ცოდნას აქვს დიდი მნიშვნელობა: ისტორია ადამინის მსოფლმხედველობას აფართოებს და ამავე დროს საჭირო სიღრმეს და საფუძვლიანობას ანიჭებს“ [11 401]. ივ. ჯავახიშვილის დამსახურება იმაში მდგომარეობს, რომ აქ იგი ანვითარებს და კიდევ უფრო აღრმავებს იმ ხაზს, რომელიც მისმა დიდმა წინამორბედმა ილია ჭავჭავაძემ დასახა [12].

შესაძლოა, აკად. ივ. ჯავახიშვილის თეორიულ-მეთოდოლოგიური ძიებებიდან ყველაფერი მისაღები არ იყოს. ზოგი რამ, ალბათ, მოძველდა. ზოგიერთი საკითხი შეიძლება საკამათო გახდეს, მაგრამ ეს არავითარ ჩრდილს არ აყენებს ამ მიმართულებით ივ. ჯავახიშვილის ნაღვაწის ისტორიულ მნიშვნელობას, მეცნიერულ ღირებულებას. ის ამ სფეროში ქართულ ისტორიოგრაფიაში გზამკვლევად გვევლინება.

ისტორიის მეთოდოლოგიის საკითხებს მიაპყრო ყურადღება მეორე ცნობილმა ქართველმა ისტორიკოსმა პროფ. გრიგოლ ნათაძემ. 1931 წელს გამოვიდა მისი წიგნი „საზოგადოებათმცოდნეობის მეთოდოლოგიის და მეთოდიკის საკითხები“ [6]. გრ. ნათაძის დაინტერესება ისტორიის მეთოდოლოგიის საკითხებით, უდაოდ, მისასაღმებელია, მისი სურვილი გაამდიდროს ქართული ისტორიოგრაფია ახალი იდეებით და თეორიებით, რა თქმა უნდა, ძალიან კარგია. ფაქტობრივად, გრ. ნათაძის წიგნი დღემდე რჩება ერთადერთ ნაშრომად, რომელიც სპეციალურად ეხება ისტორი-

ის მეთოდოლოგიის საკითხებს. ცხადია, ეს წიგნი დღეს უკვე მოძველებულია, ყავლი გაუვიდა და ისტორიოგრაფიული რეტროს სურნელი დაკრავს.

ივ. ჯავახიშვილისაგან განსხვავებით გრ. ნათაძე სულ სხვა გზით წავიდა. ასეთი აზრთა სხვადასხვაობა საინტერესოა და მასში, უწინარესად, საბჭოთა კავშირში ჯერ კიდევ შემორჩენილი დამოუკიდებელი აზროვნების უკანასკნელი ანარეკლი მოჩანს.

პირველ რიგში, ბუნებრივია, წამოიჭრება საკითხი რატომ საზოგადოებათმცოდნეობა და არა ისტორია. აქ აიასახება სავსებით რეალური ვითარება. საქმე ისაა, რომ 30-იანი წლების პირველ ნახევარამდე საბჭოთა სკოლაში არ ისწავლებოდა ისტორია და ის ჩაანაცვლა საზოგადოებათმცოდნეობამ [14]. შემდგომში ეს შეცდომა გამოასწორეს და აღადგინეს ისტორიის სწავლება.

ისტორიის მეთოდოლოგიის პრობლემების გადაჭრას გრ. ნათაძე ცდილობდა ისტორიის სოციოლოგიური გაშუქების კუთხით და აღნიშნული პრობლემის გადაწყვეტის ღროს ეკონომიკური მატერიალიზმის პოზიციებზე იდგა. გრ. ნათაძე ცდილობს ეკონომიკური მატერიალიზმიდან მარქსიზმისაკენ ევოლუციას. მნიშვნელოვანწილად, სწორედ ამითაა გამოწვეული მისი მსოფლმხედველობისათვის ნიშანდობლივი წინააღმდეგობები. გრ. ნათაძე თავის კონკრეტულ ისტორიულ გამოკვლევებში დიდ ყურადღებას უთმობდა სოციალურ ისტორიას, ხოლო პოლიტიკური ისტორია, სამართალი, კულტურა, რელიგია, ზნე-ჩვეულებები და საზოგადოების ცხოვრების სხვა მხარეები შედარებით მკრთალად, სუსტადაა, გაშუქებული. ამგვარი ხედვა ცალმხრივია და წარსულის ადეკვატურ სურათს როდი გვიქმნის. [13. 31-129].

შესაძლოა პარადოქსულია, მაგრამ ფაქტია, რომ საბჭოთა ხელისუფლების პირველი წლები, 30-იანი წლების შუა ხანებამდე, საქართველოში ისტორიის თეორიული საკითხებით დაინტერესების ყველაზე უფრო ნაყოფიერ ხანას წარმოადგენდა. შემდგომში ვითარება მკვეთრად შეიცვალა, რაც უპირატესად პოლიტიკური კატაკლიზმებით იყო განპირობებული. საბჭოთა კავშირში დამყარდა ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლია, დიქტატი. განსხვავებული აზრი სასტიკად იდეცნებოდა, თვით მეცნიერის ფიზიკური განადგურების ჩათვლით. მოხდა ისტორიული მეცნიერების სტალინიზაცია. ისტორიის ფილოსოფიას და მეთოდოლოგიას ჩამოართვეს მოქალაქეობის უფლება და ის ჩაანაცვლა სტალინური ტიპის ისტორიულმა მატერიალიზმმა, რომელიც გამოცხადებული იქნა უკანასკნელ ჭეშმარიტებად. ეს იყო ისტორიის აღქმის ერთადერთი სწორი, მეცნიერული, მეთოდი. სხვა მიდგომები სრულიად იგნორირებული, უგულვებელყოფილი, იქნა. საკითხისადმი მეცნიერული მიდგომა ჩაანაცვლა დოგმატიზმმა. ისტორიას არ ხელეწიფება უკანასკნელი ჭეშმარიტება, ამ გზას საბოლოოდ ჩიხში მივყავართ. კრიზისმა ლეტალური ანუ სასიკვდილო ხასიათი მიიღო.

გამოითქვა მოსაზრება თითქოს „სტალინიზმის პირველი მსხვერპლი ფილოსოფია იყო“. ერთი რომელიმე უბანის, დარგის, გამოყოფა, ალბათ, მართებული არ იქნებოდა. საქმე ისაა, რომ სტალინმა ერთიანი ფრონტით შეუტია ჰუმანიტარულ მეცნიერებებს. ჩვენ უფრო იმ აზრისაკენ ვიხრებით, რომ სტალინიზმის პირველი მსხვერპლი ისტორია იყო, ანდაც, შესაძლოა, ისტორიაც და ფილოსოფიაც ერთდროულად. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში 1936 წლის

23 მარტიდან – 2 აპრილამდე გამართული დისკუსია [15]. ეს იყო მეცნიერებაში სახელმწიფოს უხეში ადმინისტრაციული ჩარევის ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუში. ფაქტობრივად, აქ გამართულ მეცნიერულ დისკუსიას მეცნიერებასთან არავითარი კავშირი არ გააჩნია და წარმოადგენდა უხეშ პოლიტიკურ ანგარიშსწორებას. განსაკუთრებით მძიმე შედეგები მოყვა მას თეორიის სფეროში და ამ დაინტერესებას შეიძლება ითქვას, რომ პრაქტიკულად წერტილი დაუსვა. თუ კონკრეტულ გამოკვევებში კიდევ შეიძლებოდა რაღაც მანევრირება, თეორიული ხასიათის შრომებში ეს არსებული იდეოლოგიის წინააღმდეგ გალაშქრების ტოლფასი გახლდათ. „საბჭოთა ისტორიული მეცნიერების პირველი პერიოდის დასასრულს საქართველოში გატარებულ მნიშვნელოვან ღონისძიებათა შორის უნდა აღინიშნოს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ჩატარებული ღონისძიება. ეს ღონისძიება უნდა ჩაითვალოს ჩვენთან მარქსისტული მეცნიერების ჩასახვისა და ჩამოყალიბების პირველი პერიოდის დასასრულად, რადგან შემდეგ უკვე საქართველოში ისტორიის, სოციალური ისტორიის, რევოლუციური მოძრაობის ისტორიის კვლევა არსებითად, ძირითადად განსხვავდებოდა წინა წლებში (1936 წლამდე) ჩატარებული მუშაობისაგან“ [1. 78]. ბუნებრივია – წამოიჭრება საკითხი – რა მოუტანა ამ დისკუსიამ ქართულ ისტორიოგრაფიას? მან ხელი შეუწყო ქართული ისტორიოგრაფიის პროგრესს თუ პირიქით გამოიწვია სტაგნაცია? პირდაპირ ვიტყვით, რომ ამ დისკუსიის შემდეგ ქართულ ისტორიოგრაფიაში შექმნილი ვითარების შელამაზება, ვარდისფერებში წარმოჩენა, ძლიერ გაზვიადებული და პოლიტიზირებული იყო და დღეს უკვე მოძველებულია. „დისკუსიის შემდეგ მოხდა ისტორიკოსთა დიდი ნაწილის „მოთვინიერება“, მეცნიერების ამ დარგის უნიფიცირება, საბოლოო გაუფერულება

(მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით)“ [2. 118]. ცხადია, არავინ უარყოფს კონკრეტულ საკითხებზე ქართველი ისტორიკოსების გამოკვლევების მნიშვნელობას. ამიტომ სავსებით ლოგიკურია, რომ საქართველოში ისტორიული მეცნიერების თეორიული პრობლემებით დაინტერესების საქმეში ეს მონაკვეთი, 30-იანი წლების შუა ხანებიდან სტალინის გარდაცვალებამდე, მეტად მწირი აღმოჩნდა და ამ სფეროში ღირებული არც არაფერი შექმნილა.

სავსებით მართლზომიერი იყო, რომ ი. სტალინის გარდაცვალების შემდეგ შეინიშნება ისტორიის ფილოსოფიის და მეთოდოლოგიის საკითხებით დაინტერესების აშკარა გამოცოცხლება. სახელმწიფოს მხრივ პოლიტიკურმა ზეწოლამ შედარებით იკლო. თანამედროვეები ამ ხანას „დათბობის პერიოდს“ უწოდებენ, რომლისთვისაც ფრიად დამახასიათებელი იყო „იდეური დაბნეულობა“. ეს გამოცოცხლება, ცხადია, მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის ჩარჩოებს არ სცილდებოდა და უპირატესად უკიდურესი სტალინური დოგმებისა და სტერეოტიპების დაძლევას ისახავდა მიზნად. ამის ერთ-ერთი კარგი ნიმუშია ი. სტალინის დებულება ანტიკურობიდან შუა საუკუნეებზე გადასვლის დროს „მონათა რევოლუციის“ შესახებ. ფაქტობრივად ი. სტალინის გარდაცვალებიდან იწყება საქართველოში ისტორიის ფილოსოფიის და მეთოდოლოგიის საკითხებით დაინტერესების ახალი მონაკვეთი.

ქართულ სინამდვილეში ამ გამოცოცხლების ერთ-ერთი პირველ სიმპტომს წარმოადგენს პროფ. ედ. კოდუას წიგნი „ისტორიის ფილოსოფია“ [16]. უდავოდ, მისასალმებელია, პროფ. ედ. კოდუას დაინტერესება ისტორიის ფილოსოფიის საკითხებით. ეს ძალიან

კარგია. ამ თემატიკას ეხება აგრეთვე მისი ორი დიდი წიგნი „ისტორიის საზრისის საკითხისათვის“ [17] და „ისტორიის იმანენტური საზრისი“ [18]. ამით მას ფაქტობრივად სურს გააგრძელოს ის ხაზი, რომელიც ქართული ისტორიოგრაფიაში დიდმა ივანე ჯავახიშვილმა დასაბა. რა თქმა უნდა, ამაში ცუდს ვერაფერს ვხედავთ. პირიქით, ასეთი სურვილი მხოლოდ მისასალმებელია. ერთია სურვილი და ილუზია, მეორეა რეალობა, ის კი ცოტა სხვაგვარია.

პროფ. ედ. კოდუას პრეტენზია ვითომ საქართველოში მან განავითარა ისტორიის ფილოსოფია მთლად დამაჯერებლად ვერ ჟღერს და ამბიციური უნდა ჩანდეს. ედ. კოდუამ ისარგებლა კონიუნქტურით და შეეცადა დაეკავებინა ცარიელი ნიშა, რომელიც უპირატესად პოლიტიკური კატაკლიზმების გამო, ქართულ ისტორიოგრაფიაში თავისუფალი აღმოჩნდა.

პროფ. ედ. კოდუას წიგნი „ისტორიის ფილოსოფია“ მკვეთრად გამოკვეთილად კონიუნქტურულ ხასიათს ატარებდა და ვფიქრობთ, სავსებით შეესატყვისებოდა „იდეური დაბნეულობის“ ხანის სულისკვეთებას. სხვათა შორის, ეს ძალიან კარგადაა გაცხადებული ედ. კოდუას წიგნის სათაურში „ისტორიის ფილოსოფია“ (ბურჟუაზიული თეორიების კრიტიკა). ეს არის საკითხისადმი წმიდნა მარქსისტული მიდგომა და საქმე ეხება ბურჟუაზიულ კონცეფციების მარქსისტულ კრიტიკას. პროფ. ედ. კოდუა ტრაბახობს, რომ მან ისტორიის საზრისის მწკრივიდან გამორიცხა კომუნიზმი. სინამდვილეში ეს ასე არ არის. „მსოფლიო სოციალისტური სისტემა მიემართება ისტორიის საზრისის განხორციელებისაკენ კომუნისტური საზოგადოების სახით“ [16. 3]. მის წიგნში „ისტორიის იმანენტური საზრისის საკითხისათვის“ ერთი მონაკვეთი ასეა დასათაურებული „კომუნიზმი როგორც ისტორიის საზრისი“

[18. 85-98] და ბოლოს საინტერესოა აღინიშნოს, რომ, 1988 წელს პროფ. ედ. კოდუა კენჭს იყრიდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპოდენტად პარტიის ისტორიისა და მეცნიერულ კომუნიზმში [19.20]. ფიცი მწამს ბოლო მაკვირვებს ბ-ნ ედუარდ.

პროფ. ედ. კოდუა კარგად გადმოგვცემს საზღვარგარეთელი ფილოსოფოსების შეხედულებებს, ნააზრევს, მაგრამ მარტო გადმოცემა საკმარისი როდია. სავსებით ვეთანხმები პროფ. გ. ყორანაშვილის მოსაზრებას, რომ პროფ. ედ. კოდუას მსჯელობის ანალიტიკური მუხტი მოიკოჭლებს. მან უნდა გვიჩვენოს თუ რაში მდგომარეობდა ამ მეცნიერების შეხედულებების ძლიერი და სუსტი მხარეები და შეეცადოს ახსნას მისი გამომწვევი მიზეზები [20, 26]. დასკვნების არქონა პროფ. ედ. კოდუას ამ წიგნების კიდევ ერთი მინუსია. ფაქტობრივად ღიად რჩება საკითხი რა შედეგებს მიაღწია პროფ. ედ. კოდუამ ამ პრობლემების დამუშავების დროს.

ამრიგად, პროფ. ედ. კოდუას მოსაზრება თითქოსდა მან განავითარა საქართველოში ისტორიის ფილოსოფია ყოვლად უსაფუძვლოა, და სუბიექტურია. არსებითად ეს არის მარქსისტული ისტორიის ფილოსოფია, რომელიც ივ. ჯავახიშვილის გზის გაგრძელებად ძნელია მივიჩნიოთ. ისტორიის ფილოსოფიის ასეთი ხედვა, ბუნებრივია, დიდი ივანე ჯავახიშვილისთვის მიუღებელი იქნებოდა.

ისტორიის ფილოსოფიის და მეთოდოლოგიის საკითხებით დაინტერესებას ამჟღავნებდა პროფ. გივი კილურაძე, მისი წიგნი „ახალი ისტორია“ [21] მთლიანად თეორიული, ისტორიოგრაფიული ხასიათისაა. ეს წიგნი იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შენაძენია, თუ ამ მსჯელობას ძალად

თავსმოხვეულ მარქსიზმს ჩამოვაშორებთ, მასში თავმოყრილი მეცნიერული ინფორმაცია ნამდვილად ღირებულია და მისი გამოყენება გამორიცხულად არ მიგვაჩნია [22. 168]. დღეს ამ მასალას სულ სხვა ინტერპრეტაცია შეიძლება მიეცეს.

ქართული ისტორიოგრაფიის წინაშე პროფ. უშანგი სიღამონიძის ერთ-ერთ დამსახურებას წარმოადგენდა ისტორიის თეორიული საკითხებით დაინტერესება. ამ თემას ეძღვნება მისი საინტერესო წიგნი „ისტორიული მეცნიერება და სამეცნიერო ინფორმაციის საკითხები“ [23]. აქ ავტორი გაგვაცნობს სრულიად ახალ სამეცნიერო დისციპლინას. ინფორმატიკის ძირითად საფუძვლებს, რომელიც იმხანად ჩვენში პირველად იკიდებდა ფეხს. წინა პლანზეა წამოწეული ისტორიულ მეცნიერებაში სამეცნიერო-საინფორმაციო საქმიანობის თეორიული საკითხები. პრობლემისადმი ამგვარი მიდგომა იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე ნოვატორული იყო, თუმცა იმ დროის კვალი წიგნს მაინც ეტყობა [23. 56-60]. „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა ღანაშაული“ [24].

ჩვენთვის საინტერესო თემას ეხება პროფ. გურამ ყორანაშვილის წიგნი „პროფესია ისტორიკოსი“ [25]. ასეთი თეორიული ხასიათის ნაშრომებით ქართული ისტორიოგრაფია განებივრებული არასოდეს არ ყოფილა და ამ პრობლემატიკის წინ წამოწევა და გაშუქება, უეჭველად, მისასალმებელია, სასარგებლო საქმეა. ისტორიკოსის პროფესია არ გახლავთ ადვილი, ისტორია არ წარმოადგენს წარსულში იოლ გასეირნებას. ისტორიკოსი ჭეშმარიტებას რომ მიუახლოვდეს, წარსულში მომხდარი ფაქტი დაადგინოს, რთული და გრძელი გზა აქვს გასავლელი. ინგლისელი ისტორიკოსის ედ. ფრიმენის თქმით, „ისტორიკოსის სამუშაო შეუძლია შეასრულოს მხოლოდ იმან, ვისაც. მძიმე შრომის არ ეშინია“. ფრანგი ისტო-

რიკოსის ფუსტელ დე კულანჟის თქმით „ერთი დღის სინთეზს ესაჭიროება ათი წლის შრომა“. ცამდის მართალი იყო იგივე ფუსტელ დე კულანჟი როდესაც ფიქრობდა, რომ „ისტორია არის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო რთული მეცნიერება“. ფრანგი ისტორიკოსის ჟორჟ ლეფევერის თანახმად „ისტორიკოსი არ არსებობს ერუდიციის გარეშე“.

პროფ. გ. ყორანაშვილის წიგნის „პროფესია ისტორიკოსი“ მეორე თავი მთლიანად ჩვენთვის საინტერესო თემას ეხება და ისტორიის მეთოდოლოგიის საკითხებს განიხილავს. რა თქმა უნდა, ეს ძალიან კარგია და ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული ხარვეზის აღმოფხვრის მცდელობას წარმოადგენს. იმჟამინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე, როდესაც ისტორიის მეთოდოლოგიის სფეროში თითქმის არაფერი არ გაგვაჩნდა ეს იყო სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი. ავთენტურ მარქსიზმს გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. განსაკუთრებით მოიკოჭლებს მისი ისტორიის ფილოსოფია.

ისტორიის ფილოსოფიის და მეთოდოლოგიის საკითხებისადმი დიდ ინტერესს ამჟღავნებდა ისტორიკოსი გერმან სიმონიძე, სამწუხაროდ უნდა ითქვას, რომ ამ სფეროში მისი მდიდარი მეცნიერული პოტენციალი გარკვეული სუბიექტური თუ ობიექტური მიზეზების გამო ფაქტობრივად გამოუყენებელი დარჩა. მან სულ რაღაც ორიოდ ნაშრომი დაწერა, რაც რა თქმა უნდა, ძალიან ცოტაა, არადა გაცილებით მეტის გაკეთება ხელეწიფებოდა, ასეთი პასიურობის მიზეზი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მიუღებლობაში უნდა ვეძიოთ. ალბათ, იყო ამის გამომწვევი სხვა მიზეზები, რომელიც მის ადამიანურ ხასიათში უნდა ვეძიოთ და რომლის შესახებ დღეს ჩვენ მხოლოდ ვარაუდები შეგვიძლია გამოვთქვათ [26].

ისტორიის თეორიულ პრობლემებთან შეჭიდების ერთ-ერთი ამოცანაა მცდელობა წარმოადგენს ფილოსოფოს ჭედიშის წიგნი „რა არის ისტორია“ [27]. ჩვენი თავსაზრისით, ეს არის ძალზე სუსტი ნაშრომი. თუ მას მარქსისტულ გარე სამოსს ჩამოვაცლით ხელში რეალურად არაფერი დაგვრჩება.

საქართველოში ისტორიის ფილოსოფიის და ისტორიის მეთოდოლოგიის საკითხებით დიანტერესების საქმეში კიდევ ერთ მნიშვნელოვან ნიშანს ეკუთვნის გვევლინება საბჭოთა კავშირის დაშლა 1991 წლის დეკემბერში. საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ არსებობა შეწყვიტა. ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლიას წერტილი დაესვა. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ სუვერენობა აღიდგინა. ამას ძალიან დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ფაქტობრივად აქ მთავრდება ამ პრობლემით დიანტერესების ერთი საბჭოთა პერიოდი და იწყება ახალი მეორე პერიოდი, პოსტსაბჭოთა ხანა, რომელიც დღესაც გრძელდება. ქართულ ისტორიოგრაფიაში გაჩნდა თავისუფალი არჩევანის საშუალება. ეს სერიოზული წინდგადადგმული ნაბიჯია. უწინარესად, საჭირო იყო ამ პრობლემატიკის გაშენდა მარქსიზმისაგან.

სწორი არ იქნება ვიფიქროთ თითქოს ამ მხრივ თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში არაფერი კეთდება, თუმცა გასაკეთებელი, რა თქმა უნდა, გაცილებით მეტია.

უწინარესად უნდა აღვნიშნოთ ლალი ფირცხალავას წიგნი „ისტორიული მეცნიერების შესავალი“ [28], ეს არის თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი წარმატება. მის მეცნიერულ მნიშვნელობას განაპირობებს მისი შემეცნებითი დატ-

ვირთვა. სტუდენტებმა მიიღეს კარგი სახელმძღვანელო, რომელიც დაეხმარება მათ ამ საგნის შესწავლაში, მან ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველად დაწერა სახელმძღვანელო „ისტორიის მეცნიერების შესავალში“. ის სტუდენტებს გარკვეულ წარმოდგენას უქმნის ისტორიკოსის პროფესიაზე და დაეხმარება იმ სირთულეების დაძლევაში, რომელიც მათ ამ სპეციალობის ათვისების დროს ელის. თვალნათლივ დაანახევებს რომ ისტორია რთული მეცნიერებაა და სულაც არ წარმოადგენს ფაქტების უბრალო გროვას, წარსულში იოლ გასეირენებას. მისი დამსახურება, სწორედ, ამაში მდგომარეობდა. პრეტენზიულად მიგვაჩნია წიგნის სატიტულო ფურცლებზე გაკეთებული განცხადება თითქოსდა ეს იყოს მონოგრაფია.

ცხადია, მისასალმებლად მიგვაჩნია ისტორიის ფილოსოფიის საკითხებისაკენ ისტორიკოსების შემობრუნება. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილის წიგნი „ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია“ [29.30]. მასზე ვრცლად საუბარი ამ წიგნის შემდეგ მონაკვეთში გვექნება და ამჯერად მხოლოდ ფაქტის კონსტანტაციით შემოვიფარგლებით.

ორი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს იმის თაობაზე, რომ დიდი ივანე ჯავახიშვილი კარგად იცნობდა მის თანადროულ ევროპულ ისტორიოგრაფიას, ამაში მას, უდავოდ, დაეხმარებოდა გერმანელი მეცნიერის ლინდერის წიგნი „ისტორიის ფილოსოფია“, რომელიც მას წაკითხული ჰქონდა, ეს ფაქტი, მრავლისმეტყველი უნდა იყოს. საინტერესოა და უკვე იძლევა მინიშნებას იმაზე თუ რა კუთხით აინტერესებდა დიდ ივანე ჯავახიშვილს ევროპული ისტორიოგრაფია, ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა პროფ. ნათელა ვაჩნაძის ნაშრომი „ივანე ჯავახიშვილი მისი დროის ევროპული საისტორიო აზროვნების კონტექსტში“ [31. 199-205], სადაც ავ-

ტორმა გამოთქვა საინტერესო მოსაზრება, რომ ივ. ჯავახიშვილი იცნობდა ფრანგი ისტორიკოსების შარლ ლანგლუას და შარლ სენიობოსის წიგნს „ისტორიული მეცნიერების შესავალი“ და მასზე დადებითი აზრის იყო. შ. ლანგლუას და შ. სენიობოსის წიგნი იმდროინდელი ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთ თვალსაჩინო მიღწევას წარმოადგენდა. როგორც ერთი რეცენზენტი აღნიშნავდა „ეს იყო პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის ბიბლია“ [32. 17], ძალიან ძნელი საფიქრელია, რომ ივ. ჯავახიშვილი ისტორიული მეცნიერების ამ თვალსაჩინო მიღწევას გაცნობილი არ ყოფილიყო.

დასასრულს უნდა დავძინოთ, რომ ზოგიერთი ისტორიკოსის ნაშრომი ძალიან სუსტია და ისტორიის თეორიულ საკითხებთან ამაოდ შეჭიდების ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშად გვევლინება. ამიტომ მათზე ვრცლად შეჩერება მიზანშეწონილად არ ვცანით.

ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მიმართულებით საკმაოდ, ნაყოფიერად იღწვიან ფილოსოფოსები. მათ გამოაქვეყნეს მრავალი საგულისხმო გამოკვლევა. ეს საუბრის ცალკე თემაა.

უდაოდ მისასალმებელი უნდა იყოს ქართულ ენაზე ზოგიერთი საინტერესო თეორიული ხასიათის ნაშრომის თარგმნა. ამით ძალიან კარგი საქმე გაკეთდა. პირველ რიგში გვულისხმობთ ცნობილი ინგლისელი ისტორიკოსის, კემბრიჯის უნივერსიტეტის პროფესორის, ედვარდ კარის წიგნს „რა არის ისტორია“ [33] და პიტერ ბერკის წიგნს „ისტორია და სოციალური თეორიები“. [34]. ქართულ ენაზე გამოვიდა XX საუკუნის ფრანგული ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების მეტრის რაიმონ არონის საინტერესო თხზულება „მშვიდობა და ომი ერებს შორის“ [35]. ამგვარი წიგნების თარგმნას ძალზე დიდი მნიშვნელობა აქვს და ხელს უწყობს ქართველი ისტორიკოსების თეორიული ცოდნის ამაღლებას, აფართოებს ისტორიკოსის პორიზონტს. გვეხმარება

რაც შეიძლება სწრაფად განვთავისუფლდეთ ძალად თავს მოხვეული მარქსისტული შტამებისა და სტერეოტიპებისაგან. ახალ სივრცეებს გვიხსნის.

ამგვარად, უახლოესი ქართული ისტორიოგრაფია ცდილობს ამ პრობლემებისადმი მიდგომა გაწმინდოს მარქსიზმისაგან და ამ დროს გამოსული პირველი შრომები აღნიშნული თემატიკის განხილვის ნორმალურ მეცნიერულ კალაპოტში დაბრუნების ერთ-ერთი მოკრძალებულ მცდელობად შეიძლება მივიჩნიოთ. მიუხედავად ამისა უნდა ითქვას, რომ ამ მიმართულებით ქართულ ისტორიოგრაფიას გასაკეთებელი ჯერ კიდევ ძალიან ბევრი აქვს. ვერ ვიტყვით, რომ მარქსიზმის სინდრომი ბოლომდე იყოს დაძლეული. ის ძველი ინერციით ჯერ კიდევ შემორჩენილია. აქ პირველ რიგში ვგულისხმობთ ჯერ ისევ შემორჩენილ ტერმინს „ბუზჩუაზიული ისტორიოგრაფია“.

ლიტერატურა:

1. უ. სიღამონიძე, საქართველოში ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული მოძრაობის და სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების ისტორიოგრაფია, თბ., 1970.
2. გ. ყორანაშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ნაწ. 1. თბ., 1994.
3. ივ. ჯავახიშვილი, ისტორიის მიზანი წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლა – ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, თორმეტ ტომად, ტ. VIII, თბ., 1977.
4. ელ. კოდუა, ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი, თბ., 1997.
5. გ. ყორანაშვილი, ივანე ჯავახიშვილი (ახლებური წაკითხვის ცდა), თბ., 1999.

6. გრ. ნათაძე, საზოგადოებათმცოდნეობის მეთოდოლოგიის და მეთოდის საკითხები, თბ., 1931.
7. ს. ჯორბენაძე, ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილის, თბ., 1984.
8. ლ. სანიკიძე, ისტორია – ნაშრომი თუ ნაწარმოები? „სახალხო განათლება“, 1990. 19 ივლისი.
9. მ. ლორთქიფანიძე, რედაქტორისაგან – ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი... ტ. VIII, თბ., 1977.
10. М. Блок, Апология истории или ремесло историка, М., 1986. М. Блок, Феодальное общество, М., 2003.
11. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული ერის ისტორია, ტ. IV თბ., 1967.
12. ივ. ჯავახიშვილი, ილია ჭავჭავაძე და საქართველოს ისტორია, თბ., 1938.
13. მ. კალანდაძე, დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში XX საუკუნის პირველ ნახევარში, თბ., 1999.
14. ნ. მამუკელაშვილი, ისტორიის სწავლება ქართულ საბჭოთა სკოლაში – ალექსანდრე ნამორაძის სახელობის კრებული, თბ., 1993.
15. „დისკუსია საისტორიო ფრონტზე მდგომარეობის შესახებ“ – საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 471. აღწერა 19. საქმე 4 და 5. ივ. ჯავახიშვილი, ტირანიის სამსჯავროს წინაშე, გამოსაცემად მოამზადეს, შესავალი წერილი და კომენტარები დაურთეს პროფ. მერაბ ვაჩნაძემ და პროფ. ვახტანგ. გურულმა, თბ., 2004.

16. ელ. კოდუა, ისტორიის ფილოსოფია (ბურჟუაზიული თეორიების კრიტიკა), თბ., 1966.
17. ელ. კოდუა, ისტორიის საზრისის საკითხისათვის, თბ., 1976.
18. ელ. კოდუა, ისტორიის იმანენტური საზრისი, თბ., 1979.
19. გაზეთი „კომუნისტი“, 1988. 3 ივნისი.
20. გვაქვს თუ არა ქართველებს ისტორიის ფილოსოფია? (პოლემიკა პროფ. გურამ ყორანაშვილისა და პროფ. ელუარდ კოდუას შორის), თბ., 2001. პროფ. ელ. კოდუას პასუხები დამაჯერებელი როდია და მან ვერ დაგვარწმუნა იმაში თითქოსდა, მან განავითარა საქართველოში ისტორიის ფილოსოფია. ეს პასუხები უმთავრესად კონიუნქტურული ხასიათისაა და ის ცდილობს მოერგოს დღევანდელ ვითარებას.
21. გ. კილურაძე, ახალი ისტორია, ნაწ., 1. თბ., 1970.
22. კ. ანთაძე, გივი კილურაძე ცხოვრება და მოღვაწეობა, თბ. 1983. მ. კალანდაძე, პროფესორი გივი კილურაძე – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 359, თბ., 2005. M. Kalancadze, Ein georgischer Erforscher der Neuen Geschichte Westeuropas - Georgica, 30. 2007.
23. უ. სიღამონიძე, ისტორიული მეცნიერება და სამეცნიერო ინფორმაციის საკითხები, თბ., 1978.
24. მ. კალანდაძე. პროფესორი უშანგი სიღამონიძე, თბ., 2004. M. Kalandadse, Usangi Sidamonise - ein opfer des totalitären Regimes - Georgica, 28. 2005.
25. გ. ყორანაშვილი, პროფესია – ისტორიკოსი, თბ., 1986.
26. Г. Симонидзе, разработка исторических проблем с точки зрения кибернетики – უნივერსიტეტის შრომები ტ. 65. თბ., 1975. Г. Симонидзе, Возникновение системного под-

хода к изучению общественных явлений – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 246. თბ., 1984. პირველი ნაშრომი უნებლიეთ გაგვეპარა მხედველობიდან ჩვენ ნაშრომში გერმან სიმონიძე ჭეშმარიტი ინტელიგენტი – კრებული მიძღვნილი მიხეილ მამფორიას და გერმან სიმონიძის ხსოვნისადმი, თბ., 2005.

27. В. Челидзе, Что такое история, Тб., 1978.
28. ლ. ფირცხალავა, ისტორიული მეცნიერების შესავალი, თბ., 1994.
29. ფ. ლომაშვილი, ისტორიული ფილოსოფიის ისტორია, ნაწ. 1, თბ., 2003.
30. ფ. ლომაშვილი, ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია, ნაწ. 2, თბ., 2007.
31. ნ. ვაჩნაძე, ივანე ჯავახიშვილი მისი დროის ევროპული საისტორიო აზროვნების კონტექსტში – კრებული მიძღვნილი თამარ გამსახურდიას 70 წლისთავისადმი, თბ., 2007.
32. О. Ваинштейн, Очерки развития буржуазной философии и методологии истории в XIX-XX веков, Ленинград, 1979.
33. ედ. კარი, რა არის ისტორია, თბ., 2001.
34. პ. ბერკი, ისტორია და სოციალური თეორია, თბ., 2002.
35. რ. არონი. მშვიდობა და ომი ერებს შორის, თბ., 2009.

ახალი წიგნი ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიაში

საქართველოში ისტორიის თეორიული, ფილოსოფიის, პრობლემით გატაცებას, დაინტერესებას, თავისი ტრადიცია გააჩნია. ქართულ სინამდვილეში ამ საკითხის დამუშავების მესაძირკვლელ დიდი მამულიშვილი და მეცნიერი ივანე ჯავახიშვილი უნდა მივიჩნიოთ [1]. აღნიშნული საკითხებისადმი ყურადღებას იჩენდა მეორე ცნობილი ქართველი ისტორიკოსი პროფ. გრიგოლ ნათაძე [2]. მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ამ თემატიკის განხილვის დროს ის სულ სხვა გზით მიდის და ისტორიის სოციოლოგიური გაშუქების მომხრედ გვევლინება. ის ცდილობს „ეკონომიკური მატერიალიზმიდან“ მარქსიზმისაკენ ევოლუციას [3]. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ისტორიის ფილოსოფიის და ისტორიის მეთოდოლოგიის საკითხებით დაინტერესების ინიციატორებად ისტორიკოსები გამოდიან. ამავე დროს, ყურადღებას იპყრობს ის მრავალფეროვნება, რომელიც ამ სფეროში 20-30-იანი წლების პირველი ნახევრის ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებობდა და რაშიც საბჭოთა კავშირში ჯერ კიდევ შემორჩენილი თავისუფალი აზროვნების უკანასკნელი მბუჟავი ანარეკლი უნდა დავინახოთ. ყველაფერ ამას წერტილი დაესვა 30-იანი წლების პირველ ნახევარში. მყარდება ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლია. მოხდა ისტორიული მეცნიერების სტალინიზაცია [4]. ერთი პერიოდი ისტორიის ფილოსოფიას ჩამოართვეს მოქალაქეობის უფლება. მკვეთრად შეიცვალა ვითარება ი. სტალინის გარდაცვალების შემდეგ. შეინიშნება ისტორიის ფილოსოფიის პრობ-

ლემებისადმი ინტერესის გამოცოცხლება, მაგრამ ეს გამოფხიზლება უმთავრესად მარქსისტული იდეოლოგიის თეორიულ ჩარჩოებს არ გასცილებია. ისტორიის ფილოსოფიის პრობლემებით დაინტერესება ძირითადად ამ კალაპოტში წარიმართა [5]. განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ ამ პრობლემების დამუშავების დროს ისტორიკოსები რატომღაც პასიურობენ. ინიციატივას ფილოსოფოსები დაეუფლენ ეს ძალიან კარგია, თუმცა ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ თითქოს ისტორიკოსებს არაფერი არ გაუკეთებიათ [6]. ცხადია, მეტი აქტიურობა იყო საჭირო.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ სიტუაცია შეიცვალა. ქართველმა ისტორიოგრაფიამ შვებით ამოისუნთქა, უწინარესად ეს იმით გამოიხატა, რომ მან დაიბრუნა სუვერენობა, ახლა მას შეეძლო საკუთარი არჩევანის გაკეთება, ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, დაიწყო ისტორიის ფილოსოფიის თემატიკის მარქსიზმისაგან გაწმენდის პროცესი.

თანამედროვე ქართველი ისტორიკოსების შრომებიდან უწინარესად, ყურადღებას იპყრობს პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილის წიგნი „ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია“. ფაქტობრივად ეს წიგნი აღნიშნული საკითხებისაკენ ქართველი ისტორიკოსების შემობრუნების პირველ სიმპტომად გვევლინება..

ქართული საზოგადოება ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიაზე მშობლიურ ენაზე არსებული ლიტერატურით ნამდვილად არ არის განებივრებული და ამიტომ ავტორის მცდელობა, შეავსოს ეს ხარვეზი, ძალიან კარგია. ამით მან, ფაქტობრივად, მეტად საშური და პოზიტიური საქმე გააკეთა და ამის წაყრუება, უგულებელყოფა გამართლებული არ იქნებოდა. წიგნის მეცნიერულ მნიშვნელობას უპირატესად მისი შემეცნებითი დატვირთვა განსაზღვრავს. იგი ქართულ საზოგადოებას და პირველ რიგში მოსწავლე-ახალგაზრ-

დობას გარკვეულ წარმოდგენას შეუქმნის ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიაზე და ინტერესს გაუღვიძებს ამ საგნის მიმართ. ეს, ცხადია, მისასაღმებელია.

ფ. ლომაშვილმა მიზნად დაისახა გრანდიოზული და მეტად რთული ამოცანა: გადმოსცეს ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია უძველესი დროიდან დღემდე. ასეთ უზარმაზარ პრობლემასთან შეჭიდება, ცხადია, ადვილი საქმე არ არის და დიდ რისკთანაა დაკავშირებული. ადვილი შესაძლებელია, ასეთი დიდი პრობლემა ვერ დაძლიო, მაგრამ ამ რთულ მისიას, შეიძლება ითქვას, მან ურიგოდ როდი გაართვა თავი.

ეს წიგნი ავტორს სამ ნაწილად აქვს ჩაფიქრებული. პირველი ნაწილი მოყვანილია XIX საუკუნის შუა ხანებამდე. მეორე ნაწილი იწყება XIX საუკუნის შუა ხანებიდან და სრულდება თანამედროვე ძირითადი ისტორიულ-ფილოსოფიური მიმართულებებით, მესამე ნაწილში ჩაფიქრებულია გაშუქებული იქნას ქართული ისტორიოგრაფიის თეორიულ-ფილოსოფიური ასპექტები [7. 49].

ავტორს ეს წიგნი მოაზრებული აქვს როგორც სახელმძღვანელო. „წიგნის მთავარი დანიშნულება კი, ალბათ, უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტებისა და პროფესორ-მასწავლებლებისადმი დახმარება იქნება, ამ ფუნქციას აძლიერებს ის ფაქტიც, რომ ამ დარგში ქართულ ენაზე ჯერჯერობით არავითარი სახელმძღვანელო არ გვაქვს“. ამგვარი მიდგომა საეცებით სწორი უნდა იყოს.

სახელმძღვანელოს შემდგომი სრულყოფა, დახვეწა, მასალის დაწურვა, გამორიცხულად არ მიგვაჩნია. აქ, ცხადია, მხედველობაში გვაქვს ის, რომ სახელმძღვანელოს ზოგიერთი მონაკვეთი ცოტა გადატვირთულია და ურთულებს სტუდენტს ძირითადი სათქმელის აღქმას. ალბათ, უფრო უმჯობესი იქნებოდა ამ რთული თემების ლაკონურად, მარტივად, სადად, გადმოცემა. ამით წიგნი უფრო

მეტად მოიგებდა. წმინდა მეცნიერულად ეს მსჯელობა საინტერესოა. ჩვენ მეტად ფრთხილად, მაგრამ მაინც იმ აზრისაკენ უფრო ვიხრებით, რომ პროფ. ფ. ლომაშვილის წიგნი წარმოადგენს დამხმარე სახელმძღვანელოს. ეს ვფიქრობთ, სულაც არ ამცირებს მის მნიშვნელობას, ღირებულებას.

ფ. ლომაშვილის წიგნი „ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია“ აღნიშნული პრობლემის გაშუქების მეცნიერულ კალაპოტში დაბრუნების გზაზე გადადგმულ ერთ-ერთ პირველ მოკრძალებულ ნაბიჯად შეიძლება მივიჩნიოთ. პირველ ყოვლისა, ეს იმით გამოიხატება, რომ აქ უკვე აღარ შეიმჩნევა ევროპული ისტორიოგრაფიის მიღწევებისადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულება, რომელიც დომინირებდა საბჭოთა პერიოდის ისტორიულ სამეცნიერო ლიტერატურაში. ეს თვისებრივად წინგადადგმული ნაბიჯია.

წიგნში ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიის მრავალი საჭირობოროტო საკითხი საინტერესოდ და მეცნიერულ ღონეზეა განხილული. პოლემისტური ტონი ავტორის მსჯელობას კიდევ უფრო მეტ მიმზიდველობას სძენს და შინაარსობრივად ამდიდრებს წიგნს ეს, ცხადია, მისასალმებელია.

ავტორი კარგად იცნობს ისტორიული აზროვნების ისტორიას და ჩახედული ჩანს ამ თემის ირგვლივ არსებულ მდიდარ საკვლევ ლიტერატურაში. გარკვეულია ამ საკითხის ისტორიოგრაფიაში. იგი ფლობს უზარმაზარ მეცნიერულ ინფორმაციას და მას კრიტიკულად განიხილავს. ასეთი პოზიტიური ასპექტები წიგნში საკმაოდ მრავლადაა. აქედან იღებს სათავეს ქართული ისტორიოგრაფიისათვის მისი მნიშვნელობა.

პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილის სახელმძღვანელოს შემდგომი დახვეწა, სრულყოფა, შინაარსობრივი გამდიდრება, ჩვენი აზრით

გამორიცხული არ შეიძლება იქნას. სიტყვაძუნწი რომ არ ვიყოთ, მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითს.

შუა საუკუნეების ისტორიული აზროვნების განხილვის დროს არაფერია ნათქვამი XII საუკუნის გერმანელ ისტორიკოსზე ოტო ფრაიზინგელზე, რომელმაც ღრმა კვალი დატოვა თავისი ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. მისი ისტორიულ-ფილოსოფიური შეხედულებების ფორმირებაზე დიდი გავლენა მოახდინა ნეტარმა ავგუსტინემ.

ჩვენი აზრით, მკრთალად, სუსტადაა გაშუქებული XVII საუკუნის ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნება. ფაქტობრივად არაფერია, ნათქვამი ერუდიტების სკოლაზე. არსად არ არის ნახსენები ამ ეპოქის ერთ-ერთი თვალსაჩინო ისტორიკოსი ჟან მაბილიონი, პრაქტიკულად მან სათავე დაუდო ორ ახალ ისტორიულ დისციპლინას – დიპლომატიკას და პალეოგრაფიას. ფრანგული განმანათლებლობის პატრიარქი ვოლტერი ამბობდა, „ეს დიდი საწყობია, საიდანაც თქვენ შეგიძლიათ წამოიღოთ ყველაფერი, რასაც მოისურვებთ [6. 85] [7].

წიგნში, რატომღაც არ მოიძებნა „ანალების“ სკოლის, „ახალი ისტორიული მეცნიერების“ აღგილი. შესაძლოა, ეს იმით ყოფილიყო, გამოწვეული, რომ ფრანგი ისტორიკოსები შედარებით გულგრილ დამოკიდებულებას ამჟღავნებდნენ ისტორიის ფილოსოფიისადმი და, როგორც თვითონ უყვარდათ თქმა, ეს თემატიკა მათ ნაკლებად იზიდავდათ, მაგრამ მიუხედავად ამისა, უნდა ითქვას, რომ „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების სახელს უკავშირდება „კოპერნიკისეული გადატრიალება“ ისტორიკოსის პროფესიაში და ამის გვერდის ავლა, ვფიქრობთ, გამართლებული არ უნდა ჩანდეს. ეს წიგნში უნდა ასახულიყო. შესაძლოა, ეს საკითხი განხილული ყოფილიყო იქ, სადაც დახასიათებულია ძირითადი სოციოლოგი-

ური სკოლები [8: 531-541] ანდა იქ, სადაც საუბარია ფრანგულ ისტორიოგრაფიაზე [8: 561-566].

როდესაც ავტორი განიხილავს XX საუკუნის ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიას, ის კრინტს არ ძრავს XX საუკუნის ფრანგული ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების მეტრზე – რაიმონ არონზე, რაც ამ თემაზე მისი მსჯელობის მინუსად მიგვაჩნია [8: 448-520].

საინტერესო იქნებოდა ორიოდ სიტყვა თქმულიყო გამოჩენილი გერმანელი ისტორიკოსის, ანტიკური ისტორიის ერთ-ერთი კომპეტენტური მკვლევარის, ედუარდ მაიერის თეორიული შეხედულებების ირგვლივ. მით უმეტეს, რომ მას ამ თემაზე სპეციალური ნაშრომი აქვს დაწერილი „ისტორიის თეორიის და მეთოდოლოგიის საკითხები“ [9]. ამ საკითხის წინ წამოწევა ძალიან კარგი იქნებოდა.

ედ. მაიერის გამოცხადება პოზიტივისტად საკამათოდ მიგვაჩნია [8: 351] მისი შეხედულებების ფორმირებაზე დიდი გავლენა მოახდინეს ნეოკანტიანელებმა. პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის მიმართ ის კრიტიკულადაა განწყობილი. ინგლისელი სწავლულის, რობინ ჯორჯ კოლინგვუდის თქმით, „მაიერმა მოგვცა დეტალური და ღრმა კრიტიკა პოზიტივისტური ტენდენციის“ [10; 170].

ვფიქრობთ, ორიოდ სიტყვა უნდა თქმულიყო XX საუკუნის მეორე გამოჩენილი გერმანელი ისტორიკოსის ფრიდრიხ მაინეკეს წიგნზე „ისტორიზმის წარმოშობა“ [11], რომელმაც ღრმა კვალი დატოვა XX საუკუნის ისტორიულ-ფილოსოფიურ აზროვნებაში და ერნსტ ტრიოლჩის წიგნთან „ისტორიზმი და მისი პრობლემები“ [12] ერთად, სავსებით სამართლიანად, განეკუთნებიან ევროპული ისტორიული ფილოსოფიური აზროვნების ოქროს ფონდს და რომელზედაც ჩვენ დიდი ხნის განმავლობაში, უმთავრესად მარ-

ქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის წყალობით, სრულიად მცდარი წარმოდგენა გვქონდა.

წიგნში განხილულია ნეოკანტიანელების, ნეოჰეგელიანების, პოზიტივისტების ისტორიის ფილოსოფია. ცხადია, ეს ძალიან კარგია, მაგრამ პრაქტიკულად არაფერია ნათქვამი ეგზისტენციალიზმის ისტორიის ფილოსოფიაზე. ეს მეტად საინტერესო და აქტუალური თემაა, მნიშვნელოვანწილად, სწორედ, ამით შეიძლება იყოს განპირობებული ის ფაქტი, რომ იგი თავის წიგნში არაფერს ამბობს ეგზისტენციალიზმის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელის კარლ იასპერსის წიგნზე „ისტორიის დანიშნულება და აზრი“ [13]. კ. იასპერსის ამ წიგნის განხილვა, ცხადია, საინტერესო იქნებოდა.

გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ამ მეცნიერებს აღნიშნული სფეროს განვითარების საქმეში ფასდაუდებელი წვლილი მიუძღვით და ეს სახელმძღვანელოში სათანადოდ უნდა ყოფილიყო ასახული.

ამავე დროს, აქვე დავძენთ, რომ სახელმძღვანელოში ძალიან დიდი ყურადღება ეთმობა ისეთი ავტორების შეხედულებების განხილვას, რომელთაც, ჩვენი აზრით, ასეთი დიდი მნიშვნელობა არ გააჩნია და გაცილებით ნაკლებად ფასეულია, ვიდრე ზემოთჩამოთვლილი მეცნიერებების ნააზრევნი. პირველ რიგში, ასეთად მიგვაჩნია ფუკუიამას შეხედულებებისათვის დიდი ადგილის დათმობა და ვრცლად განხილვა [8: 499-520].

საერთოდ, შეიძლებოდა ზოგიერთი შედარებით ნაკლებად ცნობილი მოაზროვნის შეხედულებებისათვის გვერდის ავლა ან ძალიან მოკლედ გადმოცემა. ამით მასალა კიდევ უფრო დაიწურებოდა და სახელმძღვანელო ბევრს მოიგებდა.

ისტორიის ფილოსოფიის და მეთოდოლოგიის საკითხებით დაინტერესების დიდი ტრადიცია გააჩნია რუსულ ისტორიოგრაფიას. ამ თემატიკის დამუშავების საქმეში თავისი სიტყვა თქვეს ცნობილმა რუსმა მეცნიერებმა ნიკოლოზ კარევემა, რობერტ ვინერმა. ალექსანდრე ლაპო-დანილევსკიმ, ნიკოლოზ ბერდიაევმა ლევ კორსავინმა [14]. აღნიშნული პრობლემებისადმი მათი დამოკიდებულება იყო მეცნიერული და გათვლილია მრავალვარიანტულ მიდგომაზე. საბჭოთა პერიოდში ამ დაინტერესებამ ცალმხრივი ხასიათი მიიღო და დაექვემდებარა ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლიას. საინტერესოა იგორ კონის, მიხეილ ბარგის, ევგენი ჟუკოვის, ნიკოლოზ ეროფეევის, ვლადიმერ დაიკონოვის და სხვათა გამოკვლევები [15]. ალბათ, გაცილებით უფრო უპრიანი იქნებოდა წიგნში რუსული და საერთოდ ცალკეული ევროპული ქვეყნების ისტორიოგრაფია, სწორედ, ისტორიის ფილოსოფიის რაკურსში ყოფილიყო განხილული. ავტორმა სხვა გზა აირჩია. ეს მისი ნებაა.

დასავლეთ ევროპის ცალკეული ქვეყნების ისტორიოგრაფიის განხილვის დროს, ვფიქრობთ, ძალიან კარგი იქნებოდა სადმე აღნიშნული ყოფილიყო პროფ. გივი კილურაძის წიგნი „ახალი ისტორია“, რომელიც მთლიანად თეორიულ, ისტორიოგრაფიულ, ხასიათს ატარებს. ქართულ სინამდვილეში აღნიშნული საკითხების განხილვის დროს ავტორის უშუალო წინამორბედად, სწორედ, პროფ. გივი კილურაძე გვევლინება.

საკამათოდ მიგვაჩნია ისტორიის ფილოსოფიის სფეროში პროფ. ედუარდ კოდუას წვლილის მაღალი შეფასება, ეს არის ერთი ხედვა. სინამდვილეში ცოტა სხვაგვარადაა და გაცილებით უფრო რთულია. არსებობს სხვა ხედვაც. პროფ. ედ. კოდუას პრეტენზია რომ მან თითქოსდა განავითარა ისტორიის ფილოსოფია საქართველოში ამბიციურად მიგვაჩნია და დამაჯერებლობა აკლია [16].

ერთი წამითაც არ გვავიწყდება, რომ ასეთი სურვილების და მოსაზრებების გამოთქმა გაცილებით უფრო ადვილია, ვიდრე ასეთ მასშტაბურ თემასთან შეჭიდება და მასზე წიგნის დაწერა. პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილმა კი ზუსტად ეს გააკეთა და ამის უგულებელყოფა, დავიწყება, არ შეიძლება. მისი დამსახურება ქართული ისტორიოგრაფიის წინაშე, სწორედ, ამაში მდგომარეობს. ეს შეხედულებები და სურვილები, ვფიქრობთ, არანაირ ჩრდილს არ აყენებს და არ აკნინებს პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილის წიგნის „ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიის“ მნიშვნელობას და მხოლოდ მის შემდგომ სრულყოფას, დახვეწას, ისახავს მიზნად. მას ღირსებები გაცილებით მეტი გააჩნია, ვიდრე ნაკლი. ეს წიგნი წარმოადგენს კიდევ ერთ წინგადადგმულ ნაბიჯს ამ თემატიკით ქართველი ისტორიკოსების დაინტერესების საქმეში. მის მეცნიერულ მნიშვნელობას უპირატესად მისი შეხედულებითი დატვირთვა განსაზღვრავს.

ამრიგად, თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე ფარნაოზ ლომაშვილის წიგნი „ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია“, უდავოდ, წარმოადგენს მნიშვნელოვან წინგადადგმულ ნაბიჯს, რომელსაც გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. ამ წიგნს აღნიშნული პრობლემატიკით დაინტერესებული ვერც ერთი ქართველი მკვლევარი გვერდს ვერ აუვლის.

ლიტერატურა:

1. ივ. ჯავახიშვილი, ისტორიის მიზანი წყაროები და ქეთოდები წინათ და ახლა – ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. VIII, თბ., 1977.
2. გრ. ნათაძე, საზოგადოებათმცოდნეობის მეთოდოლოგიის და მეთოდის საკითხები, თბ., 1931.

3. მ. კალანდაძე, დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში XX საუკუნის პირველ ნახევარში, თბ., 1999.
4. დისკუსია, საისტორიო ფრონტზე მდგომარეობის შესახებ – საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი – ფონდი 471, აღწერა 19, საქმე 4 და 5.
5. ედ. კოდუა, ისტორიის ფილოსოფია (ბურჟუაზიული თეორიის კრიტიკა), თბ., 1966. ედ. კოდუა, ისტორიის საზრისის საკითხებისათვის, თბ., 1976. ედ. კოდუა, ისტორიის იმპენტური საზრისის საკითხებისათვის, თბ., 1979 და სხვა.
6. გ. კილურაძე, ახალი ისტორია, ნაწ. 1. თბ., 1970. უ. სიღამონიძე, ისტორიული მეცნიერება და სამეცნიერო ინფორმაციის საკითხები, თბ., 1978. გ. ყორანაშვილი, პროფესია – ისტორიკოსი, თბ., 1986.
7. ფ. ლომაშვილი, ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია, ნაწ. 1. თბ., 2003.
8. ფ. ლომაშვილი, ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია, ნაწ. 2. თბ., 2007.
9. Эд. Менер, Теоретические и методологические вопросы истории, М., 1904.
10. Р. Дж. Коллингвуд, Идеи истории, Автобиография, М., 1980.
11. Фр. Meineke, Возникновение историзма, М., 2004.
12. Э. Трелч, Историзм и его проблемы, М., 1994.
13. К. Ясперс, Смысл и значение истории, М., 1994.
14. Н. Кареев, Историка: теория исторического знания, т. 2. 1916. Р. Винер, Очерки теории исторического познания, М., 1908. А. Лапо-Данилевский, Методология истории,

- СПб, 1913. Н. Бердяев, Смысл истории, М., 1930. Л. Корсавин, Введение в историю (теория истории), СПб., 1920.
15. И. Кон. Философский идеализм и кризис буржуазной исторической мысли, М., 1959, М. Барг, Категории и методы исторической науки, М., 1984, М. Барг, Эпохи и идеи (становление историзма), М., 1987. Е. Жуков, Методология истории, М., 1980. Н. Ерофеев, Что такое история, М., 1976. В. Дьяков, Методология истории в прошлом и настоящем. М., 1974. ამ შრომებში თავმოყრილია მდიდარი მეცნიერული ინფორმაცია ღირებულია და მისი გამოყენება გამორიცხულად არ მიგვაჩნია, დღეს მას სულ სხვა ინტერპრეტაცია შეიძლება მიეცეს.
 16. გვაქვს თუ არა ქართველებს ისტორიის ფილოსოფია? (პოლემიკა პროფ. გ. ყორანაშვილის და პროფ. ედ. კოდუას შორის), თბ., 2001. პროფ. ედ. კოდუას პასუხი დამაჯერებელი როდია და ვერ დაგვარწმუნა მის სიმართლეში.

ივანე ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის შესწავლის მთავარი

1. საქართველოში ისტორიის ფილოსოფიის და ისტორიის მეთოდოლოგიის შესწავლის თავკაცად დიდი ივანე ჯავახიშვილი გვევლინება. ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის ფორმირებაზე გავლენა მოახდინეს გერმანელმა ისტორიკოსებმა: ლეოპოლდ ფონ რანკემ, ჰარნაკმა, კრუმბახერმა, კარლ ლამპრეხტმა, ჰაინრიხ ბრიუნერმა. *ბრიუნერი, რომელიც სოციალისტური პარტიის წევრი იყო*

2. ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობით დაინტერესება პირობით რამდენიმე პერიოდად შეიძლება დაიყოს. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ამ დაყოფას საფუძვლად უდევს არა წმინდა მეცნიერული ფაქტორები, არამედ პოლიტიკური კატაკლიზმები. ცხადია, ეს შემთხვევითი არ იყო და ძირითადად კარგი ცხოვრებით როდი გახლდათ განპირობებული.

3. საბჭოთა პერიოდში ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობით დაინტერესებამ რამდენიმე ეტაპი განვლო. მის ათელის წერტილად შეიძლება აღებული იქნას 20-იანი წლების შუა ხანებში, როდესაც დაიწყო დიდი მამულიშვილის და მეცნიერის დევნა, და მან თავის პიკს, მიაღწია 30-იანი წლების შუა ხანებში. ამ დევნის ლოგიკური დაგვირგვინება გახლავთ 1936 წლის 23 მარტს 2 აპრილს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ჩატარებული დისკუსია. ფაქტობრივად ეს მონაკვეთი ივანე ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობით დაინტერესების პირველ ეტაპად შეიძლება მივიჩნიოთ. ალბათ, არ გადავაჭარბებთ თუ ვიტყვით,

რომ, ეს ¹ ~~დისკუსია~~ ² წარმოდგენდა დიდი მეცნიერისადმი ბინძურ პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ ანგარიშსწორებას.

სავსებით კანონზომიერად მიგვაჩნია, რომ ორთოდოქსი მარქსისტების ყველაზე დიდი რისხვა, სწორედ, ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობამ გამოიწვია. ივ. ჯავახიშვილის კრიტიკა ძირითადად ორი მიმართულებით წარიმართა. მარქსისტული პოზიციებიდან და ეკონომიკური მატერიალიზმის თვალთახევდით პირველის ტონის მიმცემად, ცხადია, უნივერსიტეტის მაშინდელი რექტორი მ. ორაგველიძე მოგვევლინა. მეორე პოზიციაზე იდგა ცნობილი ისტორიკოსი პროფ. გრ. ნათაძე. მარქსისტული კრიტიკა უპირატესად პოლიტიზირებული იყო და ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობაზე ადეკვატურ წარმოდგენას როდი გვიქმნიდა. მათ სწორედ დასვეს საკითხი, მაგრამ თავისი მსოფლმხედველობიდან გამომდინარე, მისი მეცნიერული გადაწყვეტა ვერ შეძლეს. მნიშვნელოვანწილად, სწორედ, ამით აიხსნებოდა ის გარემოება, რომ მათ ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის ძლიერი მხარე, მის სისუსტედ ესახებოდათ. ამით მათ ფაქტობრივად თავდაყირა დააყენეს ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის საკითხი. ივ. ჯავახიშვილის წინააღმდეგ აგორებული ცილისმწამებლური კამპანია მორალური ტერორის ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუში იყო. მან ნაადრევად მოუსწრაფა სიცოცხლე დიდ მეცნიერს. აზიტი ივ. ჯავახიშვილი 30-იანი წლების დიდი ტერორის ერთ-ერთ მსხვერპლად შეიძლება მივიჩნიოთ. გრ. ნათაძე ივ. ჯავახიშვილს აკრიტიკებდა ეკონომიკური მატერიალიზმის პოზიციებიდან და ისტორიის სოციოლოგიური გაშუქების მომხრედ გვევლინება. ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის ამგვარი ხედვა ცალმხრივია და მიუღებლად მიგვაჩნია. ძნელია დავეთანხმოთ გრ. ნათაძეს

თითქოს „ივ. ჯავახიშვილს საქართველოს ისტორიის სინთეზი არ მოუხდენიაო“.

4. 30-იანი წლების შუა ხანებიდან ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობით დაინტერესება მკვეთრად კლებულობს. აღნიშნული მეტამორფოზი, რა თქმა უნდა, შემთხვევითი არ ყოფილა და უპირატესად იმით აიხსნებოდა, რომ მყარდება ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლია, დიქტატი. მოხდა ისტორიული მეცნიერების სტალინიზაცია. ისტორიის ფილოსოფიას და ისტორიის მეთოდოლოგიას ჩამოართვეს მოქალაქეობის უფლება. ეს მონაკვეთი პირობით აღნიშნული პრობლემით დაინტერესების მეორე ეტაპად შეიძლება მივიჩნიოთ.

5. სტალინის გარდაცვალების შემდეგ ვითარება შეიცვალა. ეს იმით გამოიხატებოდა, რომ კვლავ შეინიშნება ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობით დაინტერესების გამოცოცხლება. ფაქტობრივად, ეს არის ამ პრობლემით დაინტერესების მესამე ეტაპი. ამ მხრივ ყურადღებას იპყრობს პროფ. მამია ღუმბაძის და პროფ. პ. რატიანის გამოკვლევები.

საერთოდ, საბჭოთა პერიოდის ისტორიოგრაფიაში დომინირებდა მოსაზრება, რომ ივ. ჯავახიშვილი იყო ძალიან კარგი ფაქტოლოგი, მაგრამ ისტორიის ფილოსოფიის და ისტორიის მეთოდოლოგიის საკითხებისადმი ნაკლებ დაინტერესებას იჩენდა. ეს სინამდვილეს არ შეეფერება და აშკარად აკნინებს ამ სფეროში ივ. ჯავახიშვილის ნაღვაწის მნიშვნელობას.

6. პოსტსაბჭოთა პერიოდში ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობით დაინტერესება ინტენსიური ხდება. ფაქტობრივად ამით იწყება აღნიშნული საკითხით დაინტერესების მეორე პერიოდი. ამ მხრივ პირველ ყოვლისა საინტერესოა პროფ. ედ. კოდუას წიგნი „ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის

ფილოსოფიური ძიებანი“ და პროფ. გ. ყორანაშვილის წიგნი „ივანე ჯავახიშვილი“. აღსანიშნავია, რომ ედ. კოდუას ნაშრომი ამ თემას სპეციალურად ეხება, ხოლო გ. ყორანაშვილი ამ თემას სპეციალურად არ შეეხება, მაგრამ თავის წიგნში ივანე ჯავახიშვილზე საკმაოდ დიდ ადგილს უთმობს. ედ. კოდუას წიგნი დიდ ისტორიკოსზე დაწერილი სუსტი ნაშრომის ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშად უნდა მივიჩნიოთ. ვფიქრობთ, ეს პრობლემები უფრო საინტერესოაა განხილული გ. ყორანაშვილის წიგნში, თუმცა, ჩვენი აზრით, ზოგიერთი საკითხის შემდგომი სრულყოფა, დახვეწა, გამორიცხული არ უნდა იქნას.

7. ამრიგად, ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობით დაინტერესებამ საინტერესო ევოლუცია განიცადა. და რამდენიმე ეტაპი განვლო. საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში გაბატონებული იყო მოსაზრება თითქოსდა ივ. ჯავახიშვილს ისტორიის თეორიული საკითხები ნაკლებად აინტერესებდა და ის უმთავრესად იყო შესანიშნავი ემპირიკოსი, ფაქტოლოგი, ისტორიკოსი, რომელსაც „საქართველოს ისტორიის სინთეზი არ მოუხდენია“. მკვეთრად შეიცვალა ვითარება XX საუკუნის მიწურულს, ასეთი სახეცვლილება, ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა და აშკარად გამოკვეთილი პოლიტიკური სარჩული გააჩნდა. საბჭოთა კავშირი დაიშალა. ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის მონოპოლია დასრულდა. ახლა ივ. ჯავახიშვილის თეორიულ ძიებებს გაცილებით უფრო მეტი ყურადღება ეთმობა. ეს მისასალმებელი უნდა იყოს და წინ გადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს. ამ მიმართულებით გასაკეთებელი ჯერ კიდევ ბევრია.

ივანე ჯავახიშვილის ისტორიის
ფილოსოფიური ძიებების შესავალი
თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში

მკითხველის ყურადღებას მივაპყრობთ ერთ საკითხს. როგორ აფასებდა ქართული ისტორიოგრაფია ივანე ჯავახიშვილის ისტორიის თეორიულ, ისტორიის ფილოსოფიურ ძიებებს. თემა არის აქტუალური და საინტერესო ადნიშნული პრობლემა ისტორიულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ჯერ არ ყოფილა შესწავლილი და ამიტომ მიზანშეწონილად ვცანით მასზე ორიოდ სიტყვის თქმა. ვერ ვიტყვით, რომ ამ მიმართულებით ქართულ ისტორიოგრაფიაში თითქოს არაფერი იყოს გაკეთებული. ეს უმადურობა იქნებოდა. ამ მხრივ ქართულ ისტორიოგრაფიას ჩატარებული აქვს გარკვეული სამუშაო, რომელსაც გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. ამ შემკვიდრების შეუფასებლობა ანდაც აპოლგეტიკური მიდგომა არ ივარგებდა. ამ თემით უნდა დავიწყოთ აკად. ივ. ჯავახიშვილის ისტორიის ფილოსოფიური შეხედულებების შესწავლა. წინამდებარე ნაშრომს ამ პრობლემის სრულყოფილი წარმოჩენის პრეტენზია არ გააჩნია და მხოლოდ მის ერთ ფრაგმენტს წარმოადგენს. ნიშანსვეტად, ცხადია, ავიღებთ 90-იანი წლების დასაწყისს, როდესაც დაიშალა საბჭოთა კავშირი. დასრულდა ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის მონოპოლიის ხანა. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ აღიდგინა სუვერენობა. ახლა მას შეეძლო თავისუფალი არჩევანი გაეკეთებინა. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

მოდით, მოკლედ გადავავლოთ თვალი წინა ისტორიას. აკად. ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობით, ისტორიულ კონცეფციით დაინტერესების პირველმა სიმპტომებმა თავი იჩინა მე-20 საუკუ-

ნის 20-30-იან წლებში. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს 1936 წლის 23 მარტიდან - 2 აპრილამდე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში გამართული დისკუსიები, რომლის კრიტიკული ისრები უმთავრესად მიმართული იყო აკად. ივ. ჯავახიშვილის ისტორიული კონცეფციის, მსოფლმხედველობის, წინააღმდეგ. [1] მათ არსებითად სწორედ დასვეს საკითხი, მაგრამ მარქსისტული მეთოდოლოგიიდან გამომდინარე, ვერ შეძლეს მისი მეცნიერული გადაწყვეტა. ყველაფერი თავდაყირა იქნა დაყენებული. ეს იმით გამოიწვევა, რომ აკად. ივ. ჯავახიშვილის ისტორიული კონცეფციის ძლიერი მხარეები, მის სისუსტედ იქნა გამოცხადებული. ფაქტობრივად ეს იყო დიდი ივანე ჯავახიშვილისათვის წაყენებული პოლიტიკური ბრალდება, რომელსაც არავითარი მეცნიერული საფუძველი არ გააჩნდა. ეს იყო ერთი ეტაპი.

ამის შემდეგ ამ თემისადმი ინტერესები მინულდა და ახალი გამოცოცხლება იწყება 50-იანი წლების შუა ხანებიდან ი. სტალინის გარდაცვალების შემდეგ. კომუნისტური იდეოლოგიის ძალისხმევით აკად. ივ. ჯავახიშვილს შეექმნა იმიჯი, რომ ის იყო დიდი ერუდიტი, ბრწყინვალე ფაქტოლოგი, ემპირიკოსი, ზოლო მეთოდოლოგიის, ისტორიის ფილოსოფიის საკითხები მას თითქოსდა ნაკლებად აინტერესებდა და ძირითადად კრიტიკული მეთოდით შემოიფარგლებოდა. საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში უმთავრესად ასეთი მიდგომა დომინირებდა. ივანე ჯავახიშვილის თეორიული, ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი, უფრო პერიფერიულ თემად რჩებოდა, თუმცა ზოგიერთი მკვლევარი შეეხო ივანე ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის საკითხს, მაგრამ ეს მცდელობა მარქსისტული ისტორიოგრაფიის თეორიულ ჩარჩოებს არ ცილდებოდა. განსხვავებული აზრი იღვენებოდა. არჩევანი არ არსებობდა. დღევანდელი გადასახედიდან ამ შრომების მკაცრად განსჯა ადვილი გზით სიარული იქნებოდა და სუპერკრიტიკუ-

ლად მიგვაჩნია. „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა დანაშაული“. ვფიქრობთ, ეს უფრო ადეკვატური უნდა იყოს. იმ მძიმე პოლიტიკურ ვითარებაში, რაც ამ მიმართულებით შეძლო გაგკეთებინა საბჭოთა პერიოდის ქართულმა ისტორიოგრაფიამ, ალბათ, ურიგო არ უნდა ჩანდეს.

* * *

მკვეთრ ფერისცვალებას ადგილი აქვს 90-იანი წლების დასაწყისში. ასეთი სახეცვლილება, ცხადია, ცარიელ ნიადაგზე არ მომხდარა და უპირატესად პოლიტიკური კატაკლიზმების ლოგიკურ შედეგად გვევლინება. ფაქტობრივად, სწორედ, აქედან იწყება არნიშნული პრობლემებით დაინტერესების მეორე პერიოდი, რომელიც დღესაც გრძელდება. აკად. ივ. ჯავახიშვილის თეორიული ძიებების შესწავლა თვისებრივად განსხვავებულ ხასიათს იძენს და ცილდება ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის თეორიულ ჩარჩოებს. იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე ეს სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი იყო. უახლეს ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ თემატიკით დაინტერესებამ უფრო ლაღად გაშალა ფრთები და ინტენსიური გახდა. ეს ხელსაყრელი შანსი ქართულმა ისტორიოგრაფიამ ხელიდან არ გაუშვა და კარგად გამოიყენა. ეს კი მისასალმებელი უნდა იყოს.

თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში ივ. ჯავახიშვილის ისტორიის თეორიული, ისტორიის ფილოსოფიური ძიებებისადმი, ინტერესის გამოღვიძების ინიციატორად პროფ. ელუარდ კოდუას გვევლინება. ამ თვალსაზრისით საგულისხმო ჩანს მისი მონოგრაფია „ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი“. „გადავწყვიტე მეჩვენებინა, რომ ბ-ნი ივანე არ იყო ფაქტოგრაფი, რომ მისი ისტორიული შრომები, ფაქტების დადგენასა და აღწერასთან ერთად, მათ ახსნას, გაგე-

ბას და სისტემატიზაციას მოიცავს, რომ იგი არ ყოფილა ისეთ მკვლევარი, რომელსაც არ ჰქონოდა გაცნობიერებული ისტორიის ფილოსოფიური პრობლემატიკის მნიშვნელობა“ [2. 3]. ეს იყო თვისებრივად წინგადადგმული ნაბიჯი საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე.

პროფ. ელ. კოდუას წიგნის დადებითი მომენტებია: 1. მან წამოჭრა ფრიად საინტერესო და აქტუალური საკითხი. ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი. ამით მან ფაქტობრივად დაამსხვრია ის სტერეოტიპი, რომელიც ივ. ჯავახიშვილს, როგორც ისტორიკოსს შეექმნა კომუნისტური რეჟიმის ძალისხმევით. ხაზი გაუსვა, რომ ივანე ჯავახიშვილი სულაც არ იყო მხოლოდ კარგი ფაქტოლოგი და ემპირიკოსი და ისტორიის თეორიულ საკითხებს გულგრილად როდი ეკიდებოდა. ეს იყო ახალი მიდგომა. ამით მან სცადა გაეგრძელებინა ის ხაზი, რომელიც მონიშნულია პროფესორ სერგო ჯორბენაძის წიგნში „ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა“ [3]. 2. პროფ. ელ. კოდუას წიგნში არსებითად სწორედია გადმოცემული ამ სფეროში ივანე ჯავახიშვილის ნააზრევნი. ეს ამ მიმართულებით ივ. ჯავახიშვილის მიერ ჩატარებულ კოლოსალურ შრომაზე ადეკვატურ სურათს გვიქმნის. 3. სავსებით ვეთანხმებით პროფ. ელ. კოდუას, როდესაც ის ეკამათება პროფ. ლევან სანიკიძეს, რომ ივ. ჯავახიშვილი არ იყო მხოლოდ შესანიშნავი ფაქტოლოგი, დიდებული ემპირიკოსი ისტორიკოსი და ის დიდ დაინტერესებას იჩენდა ისტორიული მეცნიერების თეორიული საკითხებისადმი. [4] მისი წიგნი „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლ“ [5] ამის ერთ-ერთი ნათელი ილუსტრაცია უნდა იყოს. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა აგრეთვე მისი ფუნდამენტური ნაშრომი „ქართველი ერის ისტორია“. 4. უნდა დავეთანხმოთ, პროფ. ელ. კოდუას, რომ „ივანე ჯავახიშვილი არასოდეს არ

ყოფილა შეზღუდული ერთი რომელიმე მიმართულებით“. ამავე დროს უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ საკითხების სიღრმე – სიფართოვით გადმოცემა გარკვეულ უკმარობის გრძნობას გვიჩენს და, როგორც ჩანს, არა მარტო ჩვენ [6. 344-354].

სავსებით მართლზომიერია, რომ ივ. ჯავახიშვილმა ქართულ ისტორიოგრაფიაში თავისი საქმიანობა დაიწყო წყაროების კრიტიკული განხილვის მეთოდის დანერგვით. იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე ეს იყო სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი. ამით მან ფაქტობრივად ქართულ სინამდვილეში დანერგა ის მოწინავე მეთოდი, რომელსაც ევროპულ ისტორიულ მეცნიერებაში სამიწკველი ჩაუყარეს ნიბურმა და ლეოპოლდ ფონ რანკემ. ბუნებრივია, წამოიჭრება საკითხი პიპერკრიტიკული ხომ არ იყო ეს მეთოდი. სადღეისოდ ეს საკითხი ქართულ ისტორიოგრაფიაში საკმაოდ გამორკვეული ჩანს. „მართალია, ივ. ჯავახიშვილი შეიძლება ზოგი ქართველი ისტორიკოსის თხზულების მიმართ ზედმეტად კრიტიკულ დამოკიდებულებას იჩენს, მაგრამ იმ დროს ისტორიოგრაფიაში გაბატონებული, საისტორიო წყაროებისადმი აბსოლუტურად უკრიტიკო დამოკიდებულების პირობებში, საისტორიო თხზულების ასეთი მკაცრი კრიტიკული დამოკიდებულების დანერგვა, ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარების აუცილებელი და ფრიად მნიშვნელოვანი ეტაპი იყო“ [7. 13] - დასძენს აკად. მარიამ ლორთქიფანიძე. ამიტომ, პროფ. ედ. კოდუას მიერ ამ თემის რეანიმაცია გამართლებული არ ჩანს და ძალიან გავს ღია კარის მტვრევას [2. 10].

საინტერესოა, ივ. ჯავახიშვილის დამოკიდებულება ადამიანის პრობლემისადმი, რომელიც საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ ისტორიიქიმს იქეთ გააძევა და კლასობრივი ბრძოლის და სოციალ-ეკონომიკური ფორმაციების ჩრდილში მიუჩინა ადგილი. ამ საკითხის დასმა ქართული ისტორიოგრაფიის წინაშე ივანე ჯავახიშვილის

ერთ-ერთ დამსახურებას წარმოადგენს და მას ევროპული ისტორიოგრაფიის დონეზე ამაღლებს. აქ, ცხადია, მხედველობაში გვყავს ფრანგი ისტორიკოსი მარკ ბლოკი. ის თავის წიგნში „ისტორიის აპოლოგია“ წერდა. „ჭეშმარიტი ისტორიკოსი გავს ზღაპრულ კაციჭამიას და მან იცის, რომ იქ, სადაც ადამიანის სუნია, მას ელოდება თავისი ულუფა“ [8. 18].

სავსებით ვიზიარებთ პროფ. გ. ყორანაშვილის მოსაზრებას, რომ პროფ. ედ. კოდუა კრინტს არ ძრავს იმის თაობაზე, რომ ამ საკითხში მას ყავდა წინამორბედი და არსად არ ახსენებს პროფ. შალვა კაკულიას წიგნს „ადამიანის პრობლემა ივ. ჯავახიშვილის მეცნიერულ მემკვიდრეობაში“. ამით მას სურს ისეთი შთაბეჭდილება შექმნას, თითქოს ამ თემის წამოჭრის ინიციატორად ის გვევლინება, მაგრამ სინამდვილეში ეს ასე არაა [6. 348]. პროფ. ედ. კოდუა ასევე ღუბილით უვლის გვერდს პროფ. მამია ღუმბაძის და პროფ. პროკოფი რატიანის შრომებს, რომლებიც შეეხნენ ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის საკითხს. საერთოდ უნდა ითქვას, რომ პროფ. ედ. კოდუას წიგნს ლაიტმოტივად გასდევს წინამორბედებისადმი არაკორექტული დამოკიდებულება. ამგვარი არაკორექტული დამოკიდებულების ნიმუშად პროფ. გრ. ნათაძის ნაღვაწისადმი ედ. კოდუას დამოკიდებულება მიგვაჩნია. როგორც ჩანს, ეს მომენტი მხედველობიდან გამორჩა პროფ. გურამ ყორანაშვილს [6. 349]. წინამორბედებისადმი არაკორექტული დამოკიდებულება საკითხის ისტორიოგრაფიაზე ამომწურავ, სრულყოფილ, წარმოდგენას როდის გვიქმნის დ ედ. კოდუას წიგნის სერიოზულ მინუსად გვევლინება. ედ. კოდუა თავის წიგნში საერთოდ თავს არიდებს საკითხის ისტორიოგრაფიის განხილვას, რაც ამ თემაზე მისი მსჯელობის აქილევსის ქუსლად მიგვაჩნია. ამ პრობლემის წინ წამოწევა კარგი იქნებოდა და შინაარსობრივად გაამდიდრებს მის მონოგრაფიას.

ვფიქრობთ, დაზუსტებას მოითხოვს წიგნის სატიტულო ფურცელზე ედ. კოდუას მიერ გაკეთებული განცხადება თითქოს მისი ნაშრომი წარმოადგენს ივ. ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური შეხედულებების გამუქების პირველ ცდას ქართულ ისტორიოგრაფიაში. რეალობა ცოტა სხვაგვარია. ივ. ჯავახიშვილის მეთოდოლოგიური ძიებებს პირველად ყურადღება მიაპყრო არა პროფ. ედ. კოდუამ, არამედ პროფ. გრიგოლ ნათაძემ. ის 1931 წელს გამოცემულ თავისი წიგნში „საზოგადოებრივ ცოდნეობის მეთოდოლოგიის და მეთოდიკის საკითხები“ [9] წინ წამოწევს ამ თემას და შემდეგისდაგვარად განიხილავს მას. უნდა ითქვას, რომ ამ სფეროში ივ. ჯავახიშვილის ნაღვაწისადმი გრ. ნათაძის დამოკიდებულება მეტად თავისებურია. ამგვარი მიდგომა, ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა და მისი გასაღები პროფ. გრ. ნათაძის მსოფლმხედველობაში ძევს. გრ. ნათაძე ისტორიის სოციოლოგიური გაშუქების მომხრედ გვევლინება და დიდ ივანე ჯავახიშვილის ნაღვაწს უმთავრესად ეკონომიკური მატერიალიზმის პოზიციებიდან განიხილავს. გრ. ნათაძე ცდილობდა ეკონომიკური მატერიალიზმიდან მარქსიზმისაკენ ევოლუციას. აღნიშნულ თემაზე ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებების ამგვარი ინტერპრეტაცია ცალმხრივია და მიუღებლად მიგვაჩნია [10. 123-126]. შესაძლოა, პროფ. ედ. კოდუას არ მოეწონა პროფ. გრ. ნათაძის მსჯელობა, რაც, უდაოდ, შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს, მაგრამ ეს არ ამართლებს მის მოქმედებას და გრ. ნათაძის ნააზრევისადმი გვერდის ავლა, წაყრუება, სრული უგულვებელყოფა, მართებული არ იქნებოდა. ამ საკითხში ედ. კოდუას წინამორბედად, სწორედ, გრ. ნათაძე გვევლინება. ამიტომ ის ვალდებული იყო განეხილა და შეეფასებინა გრ. ნათაძის შეხედულებები. ეს შინაარსობრივად გაამდიდრებდა მის წიგნს, ხოლო ავტორი

მომგებიან ქულებს ჩაიწერდა. ხელსაყრელი შანსი ხელიდან იქნა გაშვებული. ეს ედ. კოდუას წიგნის კიდევ ერთი ნაკლია.

ვფიქრობთ, სერიოზული კორექტივების შეტანას მოითხოვს პროფ. ედ. კოდუას მოსაზრება თითქოს ისტორიის თეორიული საკითხებით დაინტერესების საქმეში „გიგო ნათაძის გვერდით, გარკვეული წვლილი ჰქონდა ივანე ჯავახიშვილსაც“ [2. 6–7]. ალბათ, აქ ყოველგვარი კომენტარი ზედმეტია. საკითხის ასეთი დასმა მიუღებლად მიგვაჩნია და ფაქტობრივად ყველაფერს თავდაყირა აყენებს. ასეთი მსჯელობა ნებისთ თუ უნებლიეთ განაპირობებს ამ სფეროში გრ. ნათაძის წვლილის უსაშველოდ გაზვიადებას და შესაბამისად, სრულიად დაუმსახურებლად, აკნინებს ივ. ჯავახიშვილის ღვაწლს. ასეთი მიდგომა ამავე დროს ალოგიკურია. ივ. ჯავახიშვილის წიგნი „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლად“. პირველად გამოვიდა 1916 წელს, ხოლო გრ. ნათაძის წიგნი „საზოგადოებათმცოდნეობის მეთოდოლოგიის და მეთოდიკის საკითხები“ კი გამოიცა 1931 წელს. პროფ. ედ. კოდუა აშკარად წინააღმდეგობაში ექცევა. ბუნებრივია, წამოიჭრება საკითხი თუ ასეთი დიდი იყო გრ. ნათაძის წვლილი ისტორიული მეცნიერების ამ დარგში, რატომ არაა მითითებული გრ. ნათაძის წიგნი გამოყენებულ ლიტერატურაში და სათანადოდ არაა გარჩეული ედ. კოდუას წიგნში. ის ვალდებული იყო ასე მოქცეულიყო. სადაა აქ ლოგიკა?

ამ სფეროში გრ. ნათაძის დამსახურება იმაში მდგომარეობს, რომ დიდი ივანე ჯავახიშვილის კვალდაკვალ ის დაინტერესდა ისტორიის თეორიული პრობლემებით და შეძლებისდაგვარად სცადა თავისი წვლილი შეეტანა ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ თემატიკის გაშუქების საქმეში, თუმცა აქვე დავსძენთ, რომ ივ. ჯავახიშვილისაგან განსხვავებით გრ. ნათაძე სულ სხვა გზით წავიდა, რაზედ პროფ. ედ. კოდუა კრინტს არ ძრავს [10. 123–126].

ჩვენი ღრმა რწმენით, ედ. კოდუას წიგნი აღნიშნულ საკითხზე გრ. ნათაძის მსჯელობის შემდეგ, არ წარმოადგენს სერიოზულ წინადადებულ ნაბიჯს. თუ გრ. ნათაძეს ივ. ჯავახიშვილის თეორიულ ნააზრევთან მიმართებაში გააჩნია საკუთარი პოზიცია, თუნდაც მიუღებელი, ედ. კოდუაზე ამას ვერ ვიტყვით. საფიქრებელი იყო, რომ ივ. ჯავახიშვილის თეორიული შეხედულებების გადმოცემის შემდეგ ედ. კოდუა შეეცდებოდა გამოეკვეთა თუ როგორი იყო მისი დამოკიდებულება ივ. ჯავახიშვილის ნააზრევისადმი. ასე ლოგიკური იქნებოდა. ხაზი უნდა გაესვა თუ რაში მდგომარეობდა ივ. ჯავახიშვილის თეორიული შეხედულებების ძლიერი მხარე და აეხსნა ამის მიზეზები და მიეთითებინა, თუ რა იყო, მისი თვალსაზრისით, ივ. ჯავახიშვილის კონცეფციის სუსტი მხარე და რით იყო ის გამოწვეული. პროფ. ედ. კოდუას მკაფიოდ უნდა გამოეკვეთა თავისი პოზიცია ივ. ჯავახიშვილის კონცეფციასთან მიმართებაში, მაგრამ იგი რატომღაც გაურბის ამის გაკეთებას. სავარაუდებელია, რომ მას უბრალოდ არ გააჩნია აღნიშნულ პრობლემებზე საკუთარი პოზიცია.

ჩვენ სავსებით გიზიარებთ პროფ. გ. ყორანაშვილის მოსაზრებას: 1. ედ. კოდუას წიგნში სუსტად არის გაშუქებული ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის საკითხი. საკმარისია აღინიშნოს, რომ ამ საინტერესო თემას, სულ რაღაც ხუთი გვერდი აქვს დათმობილი, რაც, ცხადია, ძალიან ცოტაა. 2. განხილული უნდა ყოფილიყო ისტორიზმის საკითხი ივ. ჯავახიშვილის ნააზრევში. 3. ივ. ჯავახიშვილის მეთოდი არ ამოიწურებოდა მხოლოდ ისტორიულ-შედარებითი და ისტორიულ-ფილოლოგიური მეთოდით. იგი წარმატებით იყენებდა სხვა მეთოდებსაც [6. 348-349].

დასკვნის არქონა პროფ. ედ. კოდუას წიგნის აქილევსის ქუსლია. ფაქტობრივად ღიად რჩება საკითხი, თუ რა შედეგებს მიაღწია ედ. კოდუამ ივ. ჯავახიშვილის თეორიული შეხედულებების

ბების შესწავლის დროს. სხვათა შორის, ანალოგიურ ვითარებასთან გვაქვს საქმე პროფ. ედ. კოდუას სხვა წიგნებში.

ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ პროფ. გურამ ყორანაშვილის დასკვნა, ედუარდ კოდუას წიგნზე ლიბერალურად მიგვაჩნია და ჩვენ სრულიად განსხვავებული მოსაზრება გაგვაჩნია. ჩვენი ღრმა რწმენით, პროფ. ედ. კოდუას წიგნი „ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი“ ძლიერი ისტორიკოსის შესახებ დაწერილი სუსტი ნაშრომის ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშად უნდა მივიჩნიოთ. მას ნაკლი გაცილებით მეტი აქვს, ვიდრე ღირსებები. პროფ. ედ. კოდუას ცდას, შეეცნო ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული ხარვეზი ძნელი იქნებოდა წარმატებული ვუწოდოთ.

ივანე ჯავახიშვილი * * *

აკად. ივანე ჯავახიშვილის თეორიულ ნააზრევს, ბუნებრივია, დიდი ყურადღება ეთმობა პროფ. გურამ ყორანაშვილის წიგნში „ივანე ჯავახიშვილი“, თუმცა აქვე უნდა დავძინოთ, რომ პროფ. ედ. კოდუასაგან განსხვავებით, გ. ყორანაშვილის მიზანს არ წარმოადგენს აღნიშნული პრობლემის საგანგებოდ, სპეციალურად, შესწავლა. ის ღვაწლმოსილი მეცნიერის ცხოვრებას და მოღვაწეობას იკვლევს და მრავალ საკითხს საინტერესოდ წარმოაჩენს. ეს, ცხადია, მისასალმებელი უნდა იყოს და ძალიან კარგია, თუმცა ახლებურად წაკითხვის პრეტენზია ამბიციურად გვეჩვენება. ეს წიგნის შინაარსში უნდა იყოს ჩადებული და არა სატიტულო ფურცელზე იქნას გამოტანილი.

პროფ. გ. ყორანაშვილის მონოგრაფიის მეორე ნაწილზე სულ მთლიანად ივ. ჯავახიშვილის თეორიულ და მეთოდოლოგიურ ნააზრევს შეეხება. აქ ავტორი წამოჭრის ფრიად საინტერესო და აქტუალურ საკითხებს: ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის და

მეთოდოლოგიის საკითხებისათვის, ისტორიულ შედარებითი მეთოდი, რეტროსპექტული მეთოდი, ობიექტივიზმი ივ. ჯავახიშვილის შემოქმედებაში, ინდივიდუალიზაციის საკითხი [6. 151-216]. რა თქმა უნდა, ეს ძალიან კარგია, მისასაღმებელია და პროფ. გ. ყორანაშვილის მონოგრაფიის დადებით მხარეს წარმოადგენს. აქ ეს საკითხი გაცილებით უფრო ფართო სპექტრითაა წარმოდგენილი, ვიდრე პროფ. ედ. კოდუას წიგნში. ჩვენი აზრით, ურიგო არ იქნებოდა გაცილებით მეტი ყურადღება დათმობოდა ივ. ჯავახიშვილის დამოკიდებულებას ისტორიის ეპისტემოლოგიის (შემეცნების) პრობლემებისადმი. როგორია ისტორიის შემეცნების შესაძლებლობა და ის შემეცნებითი, ეპისტემოლოგიური, ინსტრუმენტალიები, რომელიც ადამიანის ტვინშია მოთავსებული და როგორ შეიძლება მათი რეალიზება, გამოყენება. იყო თუ არა რანკეს და პოზიტივისტების მსგავსად ივ. ჯავახიშვილი პანლოგიზმის მიმდევარი, რომელიც აღიარებს წარსულის აღქმის უპრობლემობას? და თუ არ იყო, მაშინ რა პოზიცია ეკავა მას ამ საკითხში. ამ თემების გარკვევას პრინციპული მნიშვნელობა აქვს. მათი განხილვა ნაშრომს შინაარსობრივად გაამდიდრებდა და ძალიან კარგი იქნებოდა. უნდა ვიფიქროთ, რომ ალბათ, მასალის სიმცირის გამო შეიკავა ავტორმა თავი ამ პრობლემის უფრო დეტალური განხილვისაგან. როგორ უყურებდა დიდი ივანე ჯავახიშვილი ისტორიის მეცნიერულ სტატუსს. ეს საინტერესოა. ბევრი მკვლევარი ისტორიის მეცნიერულ სტატუსს უარყოფითად ეკიდებოდა და არ ცნობდა ისტორიის ადგილს მეცნიერებათა სისტემაში. შეიძლება ითქვას, რომ ასეთი სკეფსის უცხო იყო დიდი ქართველი ისტორიკოსისათვის. ივ. ჯავახიშვილის მეცნიერული მემკვიდრეობა, მისი მრავალრიცხოვანი გამოკვლევები, ისტორიული მეცნიერებისადმი უსაზღვრო პატივისცემის და სიყვარულის ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუშია და თავისებურ ისტორიის აპოლოგიად გვევლინება.

მისასაღმებელია, რომ ავტორი ცდილობს მოძებნოს ივ. ჯავახიშვილის ადგილი ისტორიული აზროვნების ისტორიაში. თემა არის ფრიად საინტერესო და აქტუალური. უნდა ითქვას, რომ ამ საკითხზე ქართულ ისტორიოგრაფიაში არასოდეს არ ყოფილა ერთსულოვნება და გამოთქმულია დიამეტრალურად განსხვავებული თვალსაზრისი. ერთნი ამტკიცებენ, რომ ივ. ჯავახიშვილი მიეკუთვნებოდა რანკეს სკოლას. მეორენი მასში ნეოკანტიანელების მიმდევრებს ხედავდნენ და ხაზს უსვამდნენ მის „რიკერტიანელობას“. მესამენი უფრო იმ აზრისაკენ იხრებიან, რომ ის პოზიტივისტურ ისტორიოგრაფიას მიეკუთვნებოდა. სავსებით ვეთანხმებით პროფ. ედ. კოდუას, რომ „სინამდვილეში ივ. ჯავახიშვილის არასოდეს არ ყოფილა შეზღუდული ერთი რომელიმე მიმართულებით“ [2. 68]. მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ის არ სარგებლობდა ევროპული ისტორიოგრაფიის უახლესი მიღწევებით, მოწინავე მეთოდებით. რა თქმა უნდა, ივ. ჯავახიშვილმა აიღო ყველაფერი დადებითი, რაც მისი თვალსაზრისით ამ სკოლებს გააჩნდათ და სცადა მისი დანერგვა ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ისტორიული წყაროებისადმი მკაცრი მეცნიერული მეთოდის მომარჯვება ამის ერთ-ერთი ნათელი ილუსტრაცია უნდა იყოს. უსათუოდ მისასაღმებელია, რომ ამ ნოვაციებისადმი ივ. ჯავახიშვილის დამოკიდებულება არ გამოირჩეოდა მიმბაძველობით და შემოქმედებით ხასიათს ატარებდა. ივ. ჯავახიშვილი თავის შემოქმედებაში დიდ ყურადღებას უთმობდა არა მხოლოდ პოლიტიკური ისტორიის გადმოცემას, არამედ სამართლის ისტორიას, კულტურას, სოციალ-ეკონომიკურ ისტორიას, ზნე-ჩვეულებებს, ადამიან-წესებს, მუსიკას, მევენახეობას. ფასდაუდებელი წვლილი მიუძღვის საქართველოში დამხმარე ისტორიული დისციპლინების ჩამოყალიბების და განვითარების საქმეში. სავსებით კანონზომიერია, რომ ქართული ისტორიოგრაფიის ამაღლება იმდროინდელი ევროპული და რუსული

ისტორიოგრაფიის დონეზე, სწორედ, დიდი ივანე ჯავახიშვილის სახელს უკავშირდება.

პროფ. გურამ ყორანაშვილის მოსაზრებები ივ. ჯავახიშვილის ადგილზე ევროპულ ისტორიულ აზროვნებაში საინტერესოა. ამ თემის წინ წამოწევა მისასალმებელი უნდა იყოს და მისი მსჯელობის დადებით მხარედ გვევლინება, მაგრამ აქ გამოთქმული შეხედულებების შემდგომი დახვეწა, სრულყოფა, ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ უნდა იყოს. საჭიროა, კიდევ უფრო მეტი სიაშკარავე, გამჭვირვალობა. ცხადია, მათ შეხედულებებს შორის არსებობს პრინციპული ხასიათის განსხვავება, პირველ რიგში, ეს ეხება მათ პოლიტიკურ მრწამსს, მაგრამ შეხების წერტილები გაცილებით უფრო არსებითი და მნიშვნელოვანია.

რანკემ და პოზიტივისტებმა რაც გააკეთეს მსოფლიო ისტორიისათვის, უზარმაზარი ფაქტობრივი მასალის შეგროვებისა და წყაროების კრიტიკული მეთოდის დანერგვის თვალსაზრისით, იგივე გააკეთა დიდმა ივანე ჯავახიშვილმა საქართველოს ისტორიისათვის. ის ფაქტი, რომ ივ. ჯავახიშვილი იმარჯვებდა კვლევის ობიექტურ მეთოდს, ცხადია, შემთხვევითი არ იყო და რანკეს და პოზიტივისტების გავლენის ლოგიკური შედეგია.

რანკე იმ მარადიულ იდეებს შორის, რომელიც საფუძვლად უდევს ისტორიულ პროცესს გამოყოფს სამ ფაქტორს: რელიგიას, ეკლესიას და სახელმწიფოს. განა ასე არ იქცევა დიდი ივანე ჯავახიშვილი?

ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ ივ. ჯავახიშვილი არ იყო რანკეს ბრმა მიმდევარი და არასოდეს არ შემოიფარგლებოდა მხოლოდ პოლიტიკური ისტორიის თხრობით [11]. როგორც ცნობილია, ის დიდ ყურადღებას უთმობდა საზოგადოებრივი ცხოვრების მრავალ სხვა სფეროს.

ამგვარი მიდგომა, ცხადია, ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და ის, პირველ ყოვლისა, გერმანიაში ივ. ჯავახიშვილის მივლინების კეთილისმყოფელი გავლენის შედეგად მიგვაჩნია. აქ ყურადღებას გავამახვილებთ ორ გარემოებაზე: 1. ჩვენი ფრთხილი ვარაუდით, საკითხისადმი ამგვარ მიდგომაში იმ დისკუსიის ანარეკლი მოჩანს, რომელსაც ადგილი ჰქონდა გერმანულ ისტორიოგრაფიაში მე-19 საუკუნის 90-იან წლებში. მისი თავკაცი გერმანელი ისტორიკოსი კარლ ლამპრეხტი იყო. მან თავის მთავარ ნაშრომში „გერმანელი ხალხის ისტორია“ სცადა განეხილათ გერმანული კულტურულ-ისტორიული სინთეზი, სადაც პოლიტიკური ისტორიის თხრობასთან ერთად დიდი ყურადღება ეთმობოდა საზოგადოების განვითარების მრავალ სხვა უბანს: ეკონომიკა, სოციალური ყოფა, კულტურა, სულიერება. ეს იმდროინდელი ისტორიოგრაფიის ფონზე სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი იყო [12]. 2. კ. ლამპრეხტის გავლენა ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებების ფორმირებაზე გამორიცხულად არ მიგვაჩნია. ხომ არ იყო ივ. ჯავახიშვილის „ქართველი ერის ისტორია“ კ. ლამპრეხტის „გერმანელი ხალხის ისტორიის“ ანალოგია? ამ კუთხით საკითხის შესწავლა, ვფიქრობთ, საინტერესო უნდა იყოს და მიზანშეწონილი იქნებოდა. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ გერმანიაში მივლინების დროს ივანე ჯავახიშვილი კარგად გაეცნო ამ დისკუსიას და შეეცადა გარკვეულიყო მასში. ის, რაც ევროპულ ისტორიოგრაფიაში სხვადასხვა სკოლებმა გააკეთეს, ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ მძიმე ჭაპანის გაწევა ერთ ადამიანს არგუნა ბედმა. მისი სიდიადე, სწორედ, ამაში მდგომარეობდა. რას იზამ. ასეთია პატარა ქვეყნის დიდი შვილის ხვედრი.

ჩვენ ძალიან ფრთხილად, მაგრამ მაინც უფრო იმ აზრისაკენ ვიხრებით, რომ დიდი ივანე ჯავახიშვილის სახით საქმე გვაქვს რანკეს მიმდევართან, პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთ

კორიფესთან, რომელმაც ევროპულ დონეზე აამაღლა ქართული ისტორიოგრაფია. მისი შრომები სავსებით აკმაყოფილებდა იმ პერიოდის ევროპული ისტორიოგრაფიის მკაცრ მოთხოვნებს.

პროფ. გურამ ყორანაშვილის წიგნში განხილულია აკად. ივ. ჯავახიშვილის ნააზრევში სოციოლოგიის საკითხები. ვფიქრობთ, გ. ყორანაშვილის წიგნში ეს თემა შედარებით ფართოდ და საინტერესოდაა განხილული, ვიდრე პროფ. ედ. კოდუას მონოგრაფიაში „ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი“. სავსებით კეთანხმებით პროფ. გ. ყორანაშვილს, რომ ივ. ჯავახიშვილის მეთოდი არ ამოიწურებოდა დიდი მეცნიერის და მამულიშვილის მიერ ანკეტების შედგენით ქართული სოფლებისა და სტუდენტების შესახებ, როგორც ამას ხაზს უსვამს პროფ. ედ. კოდუა.

პროფ. გ. ყორანაშვილი ჩერდება შემდეგ თემებზე: გეოგრაფიული ფაქტორის მნიშვნელობა, ისტორიული დემოგრაფიის საკითხები, რასის ფაქტორი, ეკონომიკური ფაქტორი, სახელმწიფოს წარმოშობა, სოციალური ფსიქოლოგიის საკითხი ივანე ჯავახიშვილის საისტორიო შემოქმედებაში. შესაძლოა, ამ თემებზე ავტორის ყველა მსჯელობა მთლად დამაჯერებელი როდი იყოს, მაგრამ ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის ამ აქტუალური საკითხების წინ წამოწევა მისასალმებელია და ღირებული უნდა ჩანდეს.

ამრიგად, პროფ. გურამ ყორანაშვილის მონოგრაფიას ივანე ჯავახიშვილზე თავისი წვლილი შეაქვს დიდი ქართველი მეცნიერის თეორიული ნააზრევის, მსოფლმხედველობის, შესწავლის საქმეში, რაც ამ სფეროში თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის მიღწევების ფონზე სერიოზულ წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს და გააჩნია თავისი პლუსები და მინუსები.

საკითხის ასეთი დასმა ივ. ჯავახიშვილი ევროპული ისტორიოგრაფიის კონტექსტში არახალია და მან პირველად ჯერ კიდევ 30-იანი წლების შუა ხანებში იმ ავადსახსენებელი დისკუსიის დროს გაიჟღერა. ამ საკითხისადმი მკვეთრად გამოკვეთილი ნეგატიური დამოკიდებულება კონიუნქტურულ ხასიათს ატარებდა და იმ დროის პოლიტიკური და იდეოლოგიური ყოფის გამოძახილს წარმოადგენდა. ივ. ჯავახიშვილის თეორიული ნაღვაწისადმი ამგვარი მიდგომა ძლიერ პოლიტიზირებული და იდეოლოგიზირებული იყო და ფაქტობრივად პოლიტიკურ ბრალდებად გვეკვლინებოდა. ივ. ჯავახიშვილის გამოცხადებას რანკეანელად, პოზიტივისტად და „რიკერტიანელად“ ერთი მიზანი გააჩნდა - გაეშავებინა დიდი მეცნიერი და მისთვის ბურჟუაზიული ისტორიკოსის მანტია მოესხა. ეს იმ დროისათვის დიდი ცოდვა იყო და მეტად საშიშ ბრალდებას წარმოადგენდა. „ფარა შებრუნდა და კოჭლი ცხვარი თავში მოექცა“. „დრო იყო კოჭლი და ღირსება ნაკლად იყო გადაქცეული“. ცნობილი რუსი მწერლის, მიხეილ ბულგაკოვის თქმით „შეურაცხყოფა არის საუკეთესო ჯილდო კარგად შესრულებული სამსახურისათვის“.

დღეს აშკარად შეიცვალა პოლიტიკური ვითარება. თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში მოხდა ამ პრობლემის რეანიმაცია და მისი შესწავლა თვითობრივად ახალ კიდევ უფრო მაღალ საფეხურზე იქნა აყვანილი. მან მკვეთრად გამოკვეთილი მეცნიერული ხასიათი მიიღო და აშკარად ცილდებოდა ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის თეორიულ ჩარჩოებს. იკვეთება საკითხისადმი მრავალვარიანტული მიდგომის პირველი სიმპტომები. ეს საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს.

ვფიქრობთ, ორი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს იმის თაობაზე, რომ დიდი ივანე ჯავახიშვილი კარგად იქნებოდა გაცნობილი მის თანადროულ ევროპულ ისტორიოგრაფიაში მიმდინარე პროცესებს, სიახლეებს, ნოვაციებს, ყოვლად წარმოდუენელია, იმ რანგის ისტორიკოსს, როგორიც ივ. ჯავახიშვილი იყო, არ ცოდნოდა რა ხდებოდა მის თანადროულ ისტორიულ მეცნიერებაში. ივ. ჯავახიშვილის შემოქმედება იზოლირებული არ გახლდათ და მჭიდრო კავშირში იყო იმ ეპოქის ისტორიული აზროვნების განვითარების ძირითად ტენდენციებთან.

ამ თვალსაზრისით საგულისხმო ჩანს პროფ. ნათელა ვაჩნაძის ნაშრომი „ივანე ჯავახიშვილი მისი დროის ევროპული საისტორიო აზროვნების კონტექსტში“ [13]. ავტორი გამოთქვამს საინტერესო მოსაზრებას, რომ ივ. ჯავახიშვილი იცნობდა ფრანგი ისტორიკოსების შარლ ლანგლუას და შარლ სენიობოსის წიგნს „ისტორიული მეცნიერების შესავალი“ და მასზე დადებითი აზრის იყო. ისტორიკოსების დამოკიდებულება ამ წიგნისადმი ერთგვაროვანი არასოდეს ყოფილა და სერიოზული აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს. პოზიტივისტების მომხრეები ამ წიგნისადმი კეთილგანწყობილი ჩანან, ხოლო მოწინააღმდეგეები პირიქით, მასზე მეტად დაბალი აზრის არიან. როგორც ერთი რეცენზენტი აღნიშნავდა „ეს იყო პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის ბიბლია“ [14. 17]. ცნობილმა ინგლისელმა სწავლულმა რობინ ჯორჯ კოლინგვუდმა ამ წიგნს პირდაპირ სასტიკი განაჩენი გამოუტანა და მასში „მეცნიერული აზროვნებამდელი პროდუქტი“ დაინახა. როგორც ჩანს, ივ. ჯავახიშვილი ამ წიგნის მომხრეების რიგებს უნდა მივაკუთვნოთ. ასეთი თვალსაზრისი საკამათო შეიძლება იყოს, მაგრამ მას აქვს მოქალაქეობის უფლება და იმდროინდელ ისტორიოგრაფიაში საკმაოდ მრავალი მომხრეები ყავდა.

ძალიან ძნელი წარმოსადგენი იქნებოდა, რომ ივ. ჯავახიშვილი გაცნობილი არ ყოფილიყო შარლ სენიობოსის და შარლ ლანგლუას წიგნს. ეს კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს, თუ რაოდენ კარგად იყო ჩახედული ივ. ჯავახიშვილი მის თანადროულ ევროპულ ისტორიოგრაფიაში მიმდინარე პროცესებში. ამან მისცა მას საშუალება ქართული ისტორიოგრაფია მიეახლოებინა ევროპული ისტორიული აზროვნებისათვის. მისი მოღვაწეობის მნიშვნელობა, სწორედ, ამაში მდგომარეობდა.

* * *

ამრიგად, პირველ ყოველისა უნდა ითქვას, რომ უახლესმა ქართულმა ისტორიოგრაფიამ სცადა გაექარწყლებინა კომუნიტური იდეოლოგიის ძალისხმევით ჩამოყალიბებული მარქსისტული სტერეოტიპი თითქოსდა ივანე ჯავახიშვილი იყო შესანიშნავი ემპირიკოსი, ფაქტოლოგი ისტორიკოსი, რომელსაც ისტორიის თეორიული საკითხები ნაკლებად აინტერესებდა. ამგვარი შეხედულება საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე სერიოზულ წინადადებულ ნაბიჯს წარმოადგენდა. წინსვლა, პროგრესი აშკარაა და ეს ცხადია, ძალიან კარგია. უსათუოდ, მრავლისმეტყველი უნდა იყოს, რომ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში თავისი პირველი ლექციის თემად მან აირჩია არა საქართველოს ემპირიული ისტორიიდან, არამედ ისტორიის ფილოსოფიის რთულ პრობლემას შეეჭიდა. „ადამიანის პიროვნება და მისი მნიშვნელობა ძველ ქართულ საისტორიო და საფილოსოფოსო მწერლობაში“. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ დიდი ივანე ჯავახიშვილი საკმაოდ მაღალი აზრის ჩანდა ისტორიის ფილოსოფიაზე და ისტორიის მეთოდოლოგიაზე და მიზანშეწონილად მიაჩნდა საისტორიო დარგებისათვის ამ საგნების უცილობლად სწავლება [15. 42]. ივ. ჯავახიშვილს ძალიან კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული ამ

დარგების შესწავლის მნიშვნელობა ისტორიკოსის პროფესიული ფორმირების საქმეში. მისთვის მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაში. საკმაოდ ფართო გეგმები ჰქონდა მას წმინდა მეცნიერული თვალსაზრისით და, როგორც ჩანს, ამ დარგში საკმაოდ სერიოზული ჩანაფიქრი გააჩნდა. სამწუხაროდ უნდა ითქვას, რომ მან ამ განზრახვის ბოლომდე განხორციელება ვერ მოასწრო. „ივ. ჯავახიშვილს, როგორც ჩანს, ჩაფიქრებული ჰქონდა „ისტორიის მეთოდოლოგიის და ფილოსოფიის“ დაწერა, რისთვისაც საგანგებო განკუთვნილ ყდაში აგროვებდა ამ საკითხებთან დაკავშირებულ მასალას. დაწერილი დარჩა მხოლოდ „ზოგადი შესავალი“ და შედარებითი მეთოდის შესახებ“ [16. 13]. მიუხედავად ხარვეზებისა, სირთულეებისა, სიძნელეების შეიძლება ითქვას, რომ ყინული ნელ-ნელა დაიძრა. ეს, ცხადია, მისასაღმებელი უნდა იყოს. ეს მხოლოდ პირველი ნაბიჯებია. გასაკეთებელი კიდევ ბევრია. ამ მიმართულებით კვლევის გაგრძელება და გაღრმავება მიზანშეწონილი იქნებოდა.

ლიტერატურა:

1. დისკუსია საისტორიო ფრონტზე მდგომარეობის შესახებ – საქართველოს უახლოესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 471. აღწერა 19 საქმე 4 და 5, ივ. ჯავახიშვილი ტირანიის სამსჯავროს წინაშე. გამოსაცემად მოამზადეს, შესავალი წერილი და კომენტარები დაურთეს პროფ. მერაბ ვაჩნაძემ და პროფ. ვახტანგ გურულმა, თბ., 2004.
2. ედ. კოდუა, ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი, თბ., 1997.

3. ს. ჯორბენაძე, ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა, თბ., 1984.
4. ლ. სანიკიძე, ისტორიული ნაშრომი თუ ნაწარმი – „სახალხო განათლება“, 19 ივლისი, 1990.
5. ივ. ჯავახიშვილი, ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები, წინათ და ახლა – თხზულებები, VIII, თბ., 1977.
6. გ. ყორანაშვილი, ივანე ჯავახიშვილის (ახლებური წაკითხვის ცდა), თბ., 1999.
7. მ. ლორთქიფანიძე, რედაქციისაგან – თხზულებები, ტ. VIII, თბ., 1977.
8. М. Блок, Апология истории. М., 1986.
9. გრ. ნათაძე, ისტორიის მეთოდოლოგიის და მეთოდიკის საკითხები, თბ., 1931.
10. მ. კალანდაძე, დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში XX საუკუნის პირველ ნახევარში, თბ., 1999.
11. Н. Ростиславлева, От Шлоссера к Ранке. истина или мнимая прерывность исторического знания-диалог со временем – Алманах интеллектуальной истории, вып. 4. М., 2001.
12. Н. Ростиславлева, Рецензия творчество К. Лампрехта в Германии и в России – Альманах интеллектуальной истории, вып. 14. М., 2005.
13. ნ. ვაჩნაძე, ივანე ჯავახიშვილი მისი დროის ევროპული საისტორიო აზროვნების კონტექსტში – კრებული მიძღვნილი თამარ გამსახურდიას 70 წლისთავისადმი, თბ., 2007.

14. О. Ваинштайн, Очерки развития буржуазной философии и методологии истории в XIX-XX веках, Ленинград, 1979.
15. რ. მეტრეველი, ივანე ჯავახიშვილი და ქართული კულტურის ზოგიერთი საკითხები, თბ., 1975.
16. ივ. ჯავახიშვილის პირადი არქივის აღწერილობა, შეადგინეს ა. ბაქარძემ და ნ. ჯავახიშვილმა, თბ., 1976.

იყო ივ. ჯავახიშვილი რიკერტიანელი?

აკად. ივანე ჯავახიშვილის თეორიული შეხედულებებისადმი გულგრილი დამოკიდებულება, რომელიც იგრძნობოდა საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში დამაჯერებელი არ უნდა იყოს. ეს არის კიდევ ერთი მარქსისტული შტამპი, რომელიც დღეს უკვე მოძველებულია, ყავლი გაუვიდა და ისტორიოგრაფიის განვლილ ეტაპს წარმოადგენს. ასეთი მიდგომა აკნინებს ამ სფეროში აკად. ივანე ჯავახიშვილის ნაღვაწის მნიშვნელობას და ისტორიული მეცნიერების წინაშე მის დამსახურებაზე ამომწურავ, სრულყოფილ, წარმოდგენას როდი გვიქმნის.

უახლოეს ქართულ ისტორიოგრაფიაში მკვეთრად შეიცვალა ვითარება, რაც პოლიტიკური კატაკლიზმების ლოგიკური შედეგი იყო. საბჭოთა კავშირი დაიშალა. ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის დიქტატი, მონოპოლია, გასრულდა. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ შვეებით ამოისუნთქა. ახლა მას თავისუფლად შეეძლო საკუთარი არჩევანი გაეკეთებინა. თანდათან ჯეროვანი ყურადღება მიექცა აკად. ივანე ჯავახიშვილის თეორიული შეხედულებების უფრო სიღრმისეულად გააზრებას. წინა პლანზე წამოიწია მისმა ისტორიის ფილოსოფიურმა, ისტორიის მეთოდოლოგიურმა, სოციოლოგიურმა ძიებებმა. ასეთი ძვრები, რა თქმა უნდა, მისასაღმებელი იყო და საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის შემდეგ სერიოზულ წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს. აქ უწინარესად, ცხადია, ვგულისხმობთ პროფ. ედ. კოლუას [1] და პროფ. გ. ყორანაშვილის წიგნებს [2]. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ შრომების მეცნიერული ღირებულება სხვადასხვაგვარია.

ჩვენ გვაინტერესებს ივანე ჯავახიშვილის შეხედულებები ისტორიის ფილოსოფიის და ისტორიის მეთოდოლოგიის საკითხებზე. განსაკუთრებით გამოვყოფდით ორ თემას, რომლის შესწავლა საინტერესოდ და აქტუალურად მიგვაჩნია: 1. ივანე ჯავახიშვილის დამოკიდებულება ისტორიის ეპისტემოლოგიის, შემეცნების, საკითხებისადმი. 2. ივ. ჯავახიშვილის მიერ ევროპული ისტორიოგრაფიის მიღწევების შეფასება. ეს თემა კი არც ედ. კოდუას და არც გ. ყორანაშვილის წიგნში ჯეროვნად არ ყოფილა გაშუქებული.

როგორც, საარქივო მასალებიდან ჩანს, აკად. ივ. ჯავახიშვილს ჩაფიქრებული ჰქონია ამ თემაზე სპეციალური ნაშრომის დაწერა, განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ მან ამ ჩანაფიქრის განხორციელება ვერ მოასწრო და ამ ხასიათის ნაშრომი მას არ დაუწერია. ეს ქართული ისტორიოგრაფიის აუნაზღაურებელი დანაკლისია. „ივანე ჯავახიშვილს, როგორც ჩანს, ჩაფიქრებული ჰქონდა, „ისტორიის მეთოდოლოგიის და ფილოსოფიის“ დაწერა, რისთვისაც საგანგებოდ განკუთვნილ ყდაში აგროვებდა ამ საკითხებთან დაკავშირებულ მასალას. დაწერილი დარჩა მხოლოდ „ზოგადი შესავალი“ და „შედარებითი მეთოდის შესახებ“ [3. 14].

ამჯერად შევეცდებით ერთ კონკრეტულ საკითხს. ნეოკანტიანელების გავლენა აკად. ივანე ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის ფორმირებაზე. თემა არის საინტერესო და აქტუალური. ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ საკითხში ერთსულოვნება არასოდეს ყოფილა და გამოთქმულია ერთმანეთის საპირისპირო აზრები. წინამდებარე ნაშრომს ამ საკითხის გადაწყვეტის პრეტენზია არ გააჩნია და მხოლოდ მისი დასმით შემოვიფარგლებით.

ერთნი აკად. ივ. ჯავახიშვილს რიკერტიანელად მიიჩნევდნენ და მას ნეოკანტიანელებს მიაკუთვნებენ, მეორენი კი პირიქით დიამეტრულად საპირისპირო პოზიციაზე დგანან და კატეგორიულად უარყოფდნენ მათ შორის რაიმე კავშირის არსებობას. ამ შეხედულებას ანვითარებდა აკად. სიმონ ჯანაშია [4. 220].

ივ. ჯავახიშვილის რიკერტიანელად გამოცხადების იდეამ პირველად 30-იანი წლების შუა ხანებში, იმ ავადსახსენებელი დისკუსიის დროს, გაიჟღერა. მის მთავარ ტონის მიმცემად იურისტი პროფ. ილარიონ ტალახაძე მოგვევლინა. იგი ამბობდა „მე მოგახსენებთ, რომ მისი (ე. ი. ჯავახიშვილის – მ. კ.) მეთოდოლოგია არის იდეალისტური სუბიექტური ნეოკანტიანისტური მეთოდოლოგია“ [4. 265]. ანალოგიურ მოსაზრებას გამოთქვამს პროფ. გრ. ნათაძე: „პირველი თავი იწყება (ე. ი. „საზოგადოებათმცოდნეობის მეთოდოლოგიის და მეთოდის საკითხები“ – მ. კ.) რიკერტიანიზმის წინააღმდეგ. მერე მომყავს მაგალითები და მათ შორის, პროფესორი ჯავახიშვილი, როგორც რიკერტიანიზმის მაგალითი“ [5. 103. 4. 213].

ამ ორი მეცნიერის მიდგომას შორის პრინციპული განსხვავება არსებობს და ამის გვერდის ავლა, ვფიქრობთ, უმართებულო იქნებოდა. პროფ. ი. ტალახაძის გამოსვლა კონიუნქტურულ ხასიათს ატარებდა და ძლიერ პოლიტიზირებული და იდეოლოგიზირებული იყო. ნეოკანტიანელებთან ივ. ჯავახიშვილის სახელის დაკავშირება იყო პოლიტიკური ბრალდება, რომელიც მიზნად ისახავდა დიდი ქართველი მეცნიერის და მამულიშვილის ძირფესვიანად მოთხრას მიწასთან გასწორებას. მისთვის ბურჟუაზიული ისტორიკოსის იარაღის მიწერას, იმ დროისათვის ეს მეტად მძიმე პოლიტიკური ბრალდება იყო.

გრ. ნათაძის მეცნიერული პოლემიკა ჰქონდა ივანე ჯავახიშვილთან, მაგრამ, ეტყობა, ხელსაყრელი მომენტი ვერ შეარჩია, ჰქონდა კი მას დიდი არჩევანი? ესეც გასათვალისწინებელია. ოპ, ეს „კოჭლი ღროება“. გრ. ნათაძის მსჯელობა ბოლშევიკების წისქვილზე ასხამდა წყალს. წმინდა მეცნიერულად რამდენად სწორი იქნება ივ. ჯავახიშვილი მივიჩნიოთ ნეოკანტიანელთა მიმდევრად საკმაოდ ძნელი სათქმელია და სერიოზულ კვლევას საჭიროებს. მათ შორის შეხების წერტილების არსებობას არ გამოვრიცხავთ, მაგრამ, ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ ივ. ჯავახიშვილი რიკერტიანელი იყო? ამას გამორკვევა უნდა.

ამჯერად ყურადღებას მივაპყრობთ ორ საკითხს: იცნობდა თუ არა აკად. ივანე ჯავახიშვილი ნეოკანტიანელების მოძღვრებას და თუ იცნობდა რა გავლენა მოახდინა მან მისი მსოფლმხედველობის ფორმირების პროცესზე. ვფიქრობთ, ეს საინტერესოა. განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ ამ თემაზე მეტად მწირი ინფორმაცია გაგვაჩნია და იძულებული ვართ ჰიპოთეზის სფეროთი შემოვიფარგლოთ.

აკად. ივ. ჯავახიშვილი ევროპული ისტორიული აზროვნების კონტექსტში საინტერესო თემაა და ქართულ ისტორიოგრაფიაში შედარებით ნაკლებადაა შესწავლილი.

ეს საკითხი საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში უპირატესად უარყოფით კონტექსტში მოიაზრებოდა და მას ივ. ჯავახიშვილს ბრალდებად უყენებდნენ. ასეთი იყო პოლიტიკური დაკვეთა, კონიუქტურა. ეს იყო ერთ-ერთი მარქსისტული სტერეოტიპი, შტამპი. უნდა ითქვას, რომ ასეთი მიდგომა ყველაფერს თავდაყირა აყენებს, რაც იმით გამოიხატება, რომ, ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებების ძლიერი მხარე მის სისუსტედ იქნა გამოცხადებული. დღეს ამ თემას სულ სხვაგვარად უნდა მიუდგეთ. თუ ნეოკანტიანელებმა

მოახდინეს რაიმე გავლენა ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებების ფორმირებაზე ეს – ცხადია, ძალიან კარგია, მისასალმებელია და ქართულ ისტორიოგრაფიას ევროპულ დონეზე ამაღლებს.

ამ კუთხით ეს თემა არც ა. ტალახაძეს და არც გრ. ნათაძეს არ დაუსვამთ. აქ ისინი ალბათ, გულისხმობდნენ, რომ ივ. ჯავახიშვილი იცნობდა ნეოკანტიანელების შეხედულებებს. ეს სავსებით სწორი იყო ან ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებები, მათი აზრით, ყველაზე უფრო კარგად მიესადაგებოდა ნეოკანტიანელების კონცეფციას.

ორი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს იმის თაობაზე, რომ აკად. ივ. ჯავახიშვილი, უეჭველად, კურსში იქნებოდა იმ სიახლეებისა, რომელიც ისტორიულ მეცნიერებაში ხდებოდა. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ივ. ჯავახიშვილს უნდა ცოდნოდა ნეოკანტიანელების შეხედულებები. იმ რანგის ისტორიკოსს როგორიცაა ივ. ჯავახიშვილი ყოველად წარმოდგენელია არ ცოდნოდა ნეოკანტიანელთა შრომები. ძნელი საფიქრალია, რომ გერმანიაში სამეცნიერო მივლინების დროს ის არ გაეცნობოდა ნეოკანტიანელების შეხედულებებს. ამ დროს ნეოკანტიანელები პოპულარობის ზენიტში იყვნენ. მათი სახელი ყველას პირზე ეკერა. მას ინფორმაცია შეიძლება მიეღო თავისი მასწავლებლებისაგან, თუნდაც კარლ ლამპერტისაგან, რომელთანაც ნეოკანტიანელებს პოლემიკა ჰქონდათ გაჩაღებული. ასეც რომ არ ყოფილიყო, მას შეეძლო მათ შრომებს გასცნობოდა გერმანულად ანდა რუსულად. თუ იცნობდა ის ნეოკანტიანელების შრომებს, რა გავლენა მოახდინა მან აკად. ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებების ჩამოყალიბებაზე?

თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში ხაზგასმულია, რომ აკად. ივანე ჯავახიშვილი ფართოდ იყენებდა ინდივიდუალიზაციის მეთოდს [2. 191-207]. ეს, ცხადია, საინტერესოა. მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ივ. ჯავახიშვილი ნეოკანტიანელი იყო და მათ გავლენა

მოახდინეს დიდი ქართველი ისტორიკოსის მსოფლხედველობის ფორმირებაზე. ასეთი ანალოგი-მართლაც ჩნდება [2. 156.], მაგრამ ამ ეტაპზე ჯერჯერობით, მაინც სიფრთხილეს ვამჯობინებდით და თავს შევიკავებდით რაიმე პარალელებისაგან. ჩვენ არაფერს არ უარყოფთ, მაგრამ არაფერს არ ვამტკიცებთ. ეს არის საინტერესო სამუშაო ჰიპოთეზა, რომელიც დასაბუთებას საჭიროებს. ნეოკანტიანელები ისტორიაში უპირატესად ხელაღწევენ ინდივიდუალურს, განუმეორებელს, ერთჯერადს. აი რას წერდა გერმანელი ისტორიკოსი ედ. მაიერი თავის წიგნში „ისტორიის თეორიული და მეთოდოლოგიური საკითხები“, ისტორიული მეცნიერების საგანია „განუმეორებელი, ერთეული ფაქტების შესწავლა. ის რასაც აღნიშნავენ ტერმინით „ინდივიდუალური“ [6. 34]. ვფიქრობთ, საინტერესოა ამ კუთხით თუ უყურებდა ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნულ საკითხს. ეს თემა საგულდაგულო შესწავლას საჭიროებს.

ამრიგად, ჩვენი ფრთხილი ვარაუდით ივ. ჯავახიშვილი უნდა იცნობდეს ნეოკანტიანელების მოძღვრებას. რა გავლენა მოახდინეს მათ ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებების ფორმირებაზე ძნელი სათქმელია ნეოკანტიანელების და ივანე ჯავახიშვილის შეხედულებებს შორის შეხების წერტილების არსებობა გამორიცხული არ უნდა იყოს, მაგრამ ივ. ჯავახიშვილის გამოცხადება ნეოკანტიანელების მიმდევრად, როგორც ამას ხაზს უსვამს პროფ. გრ. ნათაძე, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს. იმისათვის, რომ ამ თემას უფრო მეტი შუქი მოვფინოთ აუცილებლად საჭიროა კარგად შევისწავლოთ ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებები ისტორიის ეპიტემოლოგიის, მეცნიერების, საკითხზე. მიუხედავად მწირი ინფორმაციისა ამ კუთხით საკითხის დანახვა პერსპექტიული უნდა იყოს. კვლევის ამ ეტაპზე, ჩვენი აზრით, მისაღები უნდა ჩანდეს აკად. სიმონ ჯანაშვიას შეხედულება, რომელიც კატეგორიულად

უარყოფს ივ. ჯავახიშვილის კავშირს ნეოკანტიანელებთან. „მე, რა თქმა უნდა, გაუგებრად მიმაჩნია, როდესაც პროფ. ივ. ჯავახიშვილს მიაკუთვნებენ რიკერტისა და ვილდენბანდის სკოლას. არავითარ მაგისტანა სკოლას ჯავახიშვილი არ ეკუთვნის. არავითარი მაგისტანა ფილოსოფიური კონცეფცია მას არ მოეპოვება [4. 220]. თუმცა ამგვარი კატეგორიული მსჯელობისაგან მაინც თავს შევიკავებდით და უფრო ფრთხილ ტონს ვამჯობინებდით. აქვე დავძენთ, რომ თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებობს განსხვავებული მოსაზრება, რომლის მომხრენი ამ საკითხში ს. ჯანაშიას სკეფსს არ იზიარებენ [2. 156]“.

ლიტერატურა:

1. ელ. კოდუა, ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიულ ფილოსოფიური ძიებანი, თბ., 1997.
2. გ. ყორანაშვილი, ივანე ჯავახიშვილი, თბ., 1999.
3. ივანე ჯავახიშვილის პირადი არქივის აღწერილობა, შეადგინეს ა. ბაქრაძემ და ნ. ჯავახიშვილმა, თბ., 1976.
4. ივანე ჯავახიშვილი ტირანიის სამსჯავროს წინაშე, გამოსაცემად მოამზადეს შესავალი წერილი და კომენტარები დაურთეს პროფ. მ. ვაჩნაძემ და პროფ. ვ. გურულმა, თბ., 2004.
5. „დისკუსია საისტორიო ფრონტზე მდგომარეობის შესახებ“ – საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 471, აღწერა 19. საქმე 4.
6. Э. Менер, Теоретические и методологические вопросы истории, М., 1904.

აღნიშნული პრობლემის შესწავლის შედეგად საინტერესო სურათი იკვეთება.

პირველ ყოვლისა, ბუნებრივია, წამოიჭრება საკითხი რა ღირებულება გააჩნია ქართულ ისტორიოგრაფიაში ისტორიის თეორიული საკითხების დამუშავებას. ამის გამოსარკვევად დიდი მნიშვნელობა აქვს სწორი კრიტერიუმის შემუშავებას. წინააღმდეგ შემთხვევაში აღნიშნული პრობლემის ადეკვატურ სურათს როდი მივიღებთ.

უწინარესად საჭიროა თავიდან ავიცილოთ ორი უკიდურესობა. არც ამ საკითხის შეუფასებლობა ივარგებდა და არც აპოლიგეტური მიდგომა იქნებოდა მართებული. არც ერთ გზას ტაძართან არ მივყავართ. ჭეშმარიტება სადღაც შუაში ძევს.

პირველ ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ ქართულმა ისტორიოგრაფიამ ზუსტად, სწორედ, შეაფასა საკუთარი შესაძლებლობები. აღნიშნული პრობლემისადმი მისი დამოკიდებულება რეალისტური და პრაგმატულია, რაც მის მთავარ ღირსებას წარმოადგენს. ის უმთავრესად ამ საკითხის პოპულარიზაციაზე აკეთებს აქცენტს. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ ისტორიის თეორიული საკითხების პოპულარიზაციის საქმეში თავისი მოკრძალებული წვლილი შეიტანა და ჩვენი აზრით, ეს იყო მთავარი, მნიშვნელოვანი. ვფიქრობთ, სწორედ, ამაში უნდა მდგომარეობდეს მის მეცნიერული დატვირთვა. ზედმეტი ამბიციები, პრეტენზიები, პრეტენზიული მიდგომა უადგილოა და გვაშორებს რეალობას. წინააღმდეგ შემთხვევაში ის მწირი ინფორმაცია არ გვექნებოდა, რაც ამ პრობლემაზე მშობლიურ ენაზე გაგვაჩნია. იქნებოდა სრული ვაკუუმი.

ამ შემკვიდრობისადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულება მიუღებელი უნდა იყოს და აბუქებს საქმის ვითარებას. ამ შრომების

განხილვა დღევანდელი გადასახედიდან არავითარ სიძნელეს არ წარმოადგენს, მაგრამ ასეთი მკაცრი პოზიცია გამართლებული არ უნდა ჩანდეს და ადვილი გზით სიარული იქნებოდა. ამ შემთხვევაში იმ პოსტულატიდან უნდა გამოვიდეთ თუ რა გააკეთეს მათ ახალი, არა თანამედროვე მოთხოვნებთან მიმართებაში, არამედ თავიანთ წინამორბედებთან შედარებით. ეს იქნებოდა სწორი მიდგომა.

რეალური არ იქნებოდა ამ მემკვიდრეობის განხილვას მკაცრი მეცნიერული კრიტერიუმით აღჭურვილი მიუდგეთ და მას საკითხის მეცნიერული კვლევის პრეტენზია წაუყენოთ. რა სიახლე შეიტანეს მათ აღნიშნული პრობლემის კვლევის საქმეში. საკითხის ასე დასმა – რა მოგვცეს ახალი დასავლეთ ევროპის ისტორიოგრაფიასთან შედარებით – საფუძველშივე მცდარია და მიუღებელია. ის კიდევ უფრო გვაშორებს ჭეშმარიტებას და სუპერკრიტიკულად მიგვაჩნია. მით უმეტეს, რომ ქართული ისტორიოგრაფია ასეთ მაღალ ამოცანებს არც არასოდეს არ ისახავდა მიზნად. მისი მისია გაცილებით უფრო მოკრძალებული იყო და ისტორიის თეორიული საკითხების პოპულარიზაციის და მეცნიერული კვლევის ელემენტების შერწყმას, შეხამებას, ცდილობდა. ამ კულტურტრეგერულ ფუნქციას შეიძლება ითქვას, რომ ქართულმა ისტორიოგრაფიამ ურიგოდ როდი გაართვა თავი, რაც მის წარმატებად მიგვაჩნია.

ცხადია, გულუბრყვილობა იქნებოდა ამ მემკვიდრეობის აპოლოგეტური შეფასება. მისი მიღწევების უსაშველოს განდიდება, რა თქმა უნდა, არ ღირს, ზედმეტია. დიდი ხნის განმავლობაში ქართველ ისტორიკოსებს ევროპის წიგნსაცავებსა და არქივებში დაცულ მასალაზე ხელი არ მიუწვდებოდათ, რაც აფერხებდა ისტორიის თეორიული საკითხების მეცნიერულ კვლევას, დამუშავებას. ამის გარეშე ნოვაციებსა და სიახლეებზე ლაპარაკი ძალზე ძნელია.

ქართულმა ისტორიოგრაფიამ აქცენტი ამ თემატიკის პოპულარიზაციაზე გააკეთა. ეს ამ რთული სიტუაციიდან ერთ-ერთი რეალური გამოსავალი ჩანდა. მიუხედავად პრობლემებისა, სიმბოლურობისა, სირთულეებისა, ხარვეზებისა, უნდა ითქვას, რომ ქართულმა ისტორიოგრაფიამ დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის, ისტორიის ფილოსოფიის, ისტორიის მეთოდოლოგიის საკითხების შესწავლის და პოპულარიზაციის საქმეში თავისი მოკრძალებული წვლილი მაინც დაიდო და მისი მნიშვნელობა, სწორედ ამაში მდგომარეობს. ამის წაყრუება, უგულებელყოფა მართებული არ უნდა ჩანდეს. გულგრილ დამოკიდებულებას ეს მემკვიდრეობა ნამდვილად არ იმსახურებს. უმაღურები არ უნდა ვიყოთ. ამ მემკვიდრეობის დაფასება ჩვენი მოქალაქეობრივი და მეცნიერული ვალია. ეს შრომები, ჩვენი აზრით, საკვებით აკმაყოფილებდა თავისი დროის ისტორიოგრაფიის მკაცრ მოთხოვნებს და გაჩნდა თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები.

საკითხის გულმოდგინე შესწავლის შედეგად იმ დასკვნამდე მივდივართ, რომ დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის საკითხებით დაინტერესების პირველმა თუ არა, ერთ-ერთმა პირველმა სიმპტომებმა, თავი იჩინეს XIX საუკუნის 60-იან წლებში. ეს სპორადული ცნობები, მართალია, ნამცეცხვს წარმოადგენს, მაგრამ, ვფიქრობთ, საინტერესოა. მისი წაყრუება, მიჩუმათება, სრული უგულებელყოფა მართებული არ უნდა ჩანდეს. მისი მნიშვნელობა, იმაში მდგომარეობს, რომ მან ქართულ სინამდვილეში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიო-

გრაფიის საკითხების პოპულარიზაციის უვერტიურად გაიჟღერა. მისი ფასეულობაც, სწორედ, ამით განისაზღვრება.

საქართველოში ისტორიის თეორიული საკითხების დამუშავებამ, ვფიქრობთ, საინტერესო ევოლუცია განიცადა და მას მკვეთრად გამოკვეთილი პოლიტიკური სარჩული ელო საფუძვლად (რა თქმა უნდა, ეს კარგი ცხოვრებით არ იყო განპირობებული). ეს იმით გამოიხატება, რომ თავდაპირველად ქართულ ისტორიოგრაფიას მეცნიერული გზა ჰქონდა არჩეული და უპირატესად ამ თემატიკის დამუშავების ღროს მოვლენებისადმი მრავალვარიანტულ მიდგომაზე იყო ორიენტირებული. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს აზრთა სხვადასხვაობა, რომელიც არსებობდა ივ. ჯავახიშვილის და გრ. ნათაძის შეხედულებებს შორის.

შემდგომში, უმთავრესად პოლიტიკური კატაკლიზმების გამო, მკვეთრი სახეცვლილება ხდება და ამ პრობლემატიკით დაინტერესება ერთი მარქსისტული ისტორიოგრაფიის თეორიულ ჩარჩოებში მოექცევა. ამგვარი მიდგომა სულაც არ წარმოადგენდა წინგადადგმულ ნაბიჯს, როგორც ამას ხაზს უსვამდა საბჭოთა ისტორიოგრაფია. ამ გზას ჩიხში მივყავართ. ეს არცაა გასაკვირი. ისტორიას არ ხელეწიფება უკანასკნელი ჭეშმარიტება. საბჭოთა ისტორიოგრაფიის კრიზისმა ლეტალური ანუ სასიკვდილო ხასიათი მიიღო. ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლიამ განაპირობა საბჭოთა ისტორიოგრაფიის თეორიულ-მეთოდოლოგიური არსენალის გაუფერულება, გაღარიბება. აი ასეთი მძიმე, თეორიული და მეთოდოლოგიური მემკვიდრეობა, ხვდა წილად თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიას.

უახლესი ქართული ისტორიოგრაფია ცდილობს ისტორიის თეორიის საკითხების დამუშავება გაწმინდოს მარქსიზმისაგან და ნორმალურ მეცნიერულ კალაპოტში დააბრუნოს. ეს პროცესი

მეტად მტკივნეულად მიმდინარეობს და მისი ერთმნიშვნელოვნად შეფასება საკმაოდ ჭირს. ერთ შემთხვევაში ის წარმოადგენს „ზრდის კრიზისს“, ხოლო მეორეში ლეტალურ ანუ სასიკვდილო ხასიათს ატარებს. პროგრესიც სადღაც აქ ვიწრო ბილიკზე მიიკვლევს გზას.

სავსებით კანონზომიერად მიგვაჩნია, რომ საქართველოში ისტორიის თეორიული საკითხებით დაინტერესების ყველაზე უფრო ნაყოფიერ ხანას 20-იან-30-იანი წლების პირველი ნახევარი წარმოადგენს. აღსანიშნავია, რომ ამ დაინტერესების მთავარ ინიციატორად ისტორიკოსები გვევლინებიან. აქ, პირველ ყოვლისა, რა თქმა უნდა, მხედველობაში გვაქვს აკად. ივანე ჯავახიშვილის და პროფ. გრიგოლ ნათაძის შრომები. დიდ ივანე ჯავახიშვილს გვერდში ამოუდგა პროფ. გრიგოლ ნათაძე, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ის სულ სხვა გზით მიდის. პროფ. გრ. ნათაძე ისტორიის სოციოლოგიური გაშუქების მომხრედ გვევლინება. ის ცდილობდა ეკონომიკური მატერიალიზმიდან მარქსიზმისაკენ ევოლუციას. განსაკუთრებით მისასალმებლად მიგვაჩნია ამ საკითხზე ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული აზრთა სხვადასხვაობა, რაც აღნიშნული პრობლემისადმი მრავალვარიანტული მიდგომის ლოგიკური შედეგია. აქ აისახა სავსებით რეალური ვითარება. მასში საბჭოთა კავშირში ჯერ კიდევ შემორჩენილი, ოდნავ მბჟუტავი, თავისუფალი აზროვნების უკანასკნელი ანარეკლი უნდა დავინახოთ.

ისტორიის თეორიული საკითხების დამუშავების ყველაზე უფრო რთული, მძიმე მონაკვეთი, რა თქმა უნდა, სტალინური ხანაა. ეს იყო ისტორიის და ფილოსოფიის წინააღმდეგ დაწყებული ტოტალური შეტევის ორგანული შემადგენელი ნაწილი. საუბრეველი ეყრება ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის დიქტატს, მონოპოლიას. მკვეთრ სახეცვლილებას ადგილი აქვს

30-იანი წლების შუა ხანებში, როდესაც მოხდა ისტორიული მეცნიერების სტალინიზაცია. ეს იმით გამოიხატებოდა, რომ ისტორიის თეორიული საკითხებს, ისტორიის ფილოსოფიას, ისტორიის მეთოდოლოგიას, ფაქტობრივად ჩამოერთვა მოქალაქეობის უფლება. ის ჩაანაცვლა სტალინური ტიპის ისტორიულმა მატერიალიზმმა, რომელიც ჭეშმარიტების უკანასკნელ ინსტანციად იქნა გამოცხადებული. ეს იყო მარქსიზმისადმი ორთოდოქსულ ბოლშევიკური, სტალინური, მიდგომა. ამის წინააღმდეგ ხმის ამოღების არანაირი საშუალება არ არსებობდა, ის გაბატონებული მარქსისტული იდეოლოგიის წინააღმდეგ გალაშქრებად აღიქმებოდა და სასტიკად ისჯებოდა, თვით ისტორიკოსის ფიზიკური განადგურების ჩათვლით. გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ამგვარმა უნიფიკაციამ, ცენტრალიზაციამ, განსაკუთრებით მძიმე კვალი დაამჩნია ისტორიის თეორიული საკითხების დამუშავებას. აქ რაიმე ლავირება პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო და არსებული მარქსისტული იდეოლოგიის წინააღმდეგ გამოსვლის ტოლფასი გახლდათ. ამერიიდან ფართო ასპარეზი შეექნათ დოგმატიკოსებს, ციტატომანიას, მოაზროვნე ისტორიკოსი არავის აღარ სჭირდებოდა. მეცნიერებაში ადვილი გზით სიარულის მოტრფიალეებს მწვანე შუქი მიეცა. დაიწყო მეცნიერების დანაგვიანება. კონდრატიევშინა, ლისევეკოვშინა, ამის ლოგიკური შედეგი იყო. ალბათ, არ შევცდებით თუ ვიტყვით, რომ მისი კვალი ჯერ კიდევ არაა ბოლომდე აღმოფხვრილი და მისი შორეული ექო დღესაც გაისმის. ეს არის ფრიალ საინტერესო თემა. მეცნიერის ბედი ტოტალიტარული რეჟიმის დროს. ჭეშმარიტად მოაზროვნე ისტორიკოსებისათვის ტოტალიტარული სისტემა ნამდვილ ჯოჯოხეთად იქცა. ეს არის მედლის ერთი მხარე. რა თქმა უნდა, მას აქვს მეორე მხარე. აქ, ცხადია, ვგულისხმობთ იმას, რომ დოგმატიკოსებისათვის, ადვილი გზით

სიარულის მოტრფიალეებისთვის, ტოტალიტარული სახელმწიფო პირდაპირ სასათბურე პირობებს ქმნიდა და სამოთხეს წარმოადგენდა. ამ კუთხით ეს საკითხი შეუსწავლელია და მისი განხილვა მიზანშეწონილი იქნებოდა.

ი. სტალინის გარდაცვალების შემდეგ, კვლავ იგრძნობა ამ თემატიკით დაინტერესების გამოცოცხლება. ამ პერიოდს მწერალმა ილია ერენბურგმა „დათბობის ხანა“ უწოდა, რომლისთვისაც ფრიად ნიშანდობლივია „იდეური დაბნეულობა“. ამ მონაკვეთის მნიშვნელობის გაზვიადება, ცხადია, არ ღირს, ზედმეტია. საქმე ეხებოდა ყველაზე უფრო ოდიოზური სტალინური დოგმებისა და სტერეოტიპების დაგმობას და მარქსისტული იდეოლოგიის თეორიულ ჩარჩოებს არ ცილდებოდა. ის, პირველ ყოვლისა, ითვალისწინებდა მარქსიზმის რეაბილიტაციას. სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ იყო ისტორიკოსთა მეტად მცირე ჯგუფი, რომელიც სულ სხვა გზით მიდიოდა და სრულიად განსხვავებულ ღირებულებებზე იყო ორიენტირებული. ისინი უპირატესად XX საუკუნის ევროპულ ისტორიოგრაფიაში მიმდინარე ნოვაციებზე ამახვილებდნენ ყურადღებას და აინტერესებდნენ ნეოკანტიანელთა ეპისტემოლოგიური ძიებანი და „ანალების“ სკოლა. „ახალი ისტორიული მეცნიერება“. ამგვარი მიდგომის ერთ-ერთი მთავარი ტონის მიმცემი ცნობილი რუსი მედიევისტი პროფ. არონ გურევიჩი იყო. ასეთი ზედვა პერსპექტიული ჩანდა და ღღეს გამარჯვება, სწორედ, ამ თვალსაზრისმა მოიპოვა, თუმცა მაშინ 60-80-იან წლებში ისინი პირდაპირ კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარეს და მიწასთან გაასწორეს. „დრო ყველაზე უფრო ნამუსიანი კრიტიკოსია“. ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ ჯგუფის ერთ-ერთ წარმომადგენელად და აღიარებულ ლიდერად პროფ. უშანგი სიღამონიძე მიგვაჩნია. ის უმთავრესად, მაინც ემპირული ისტორიით შემოიფარგლა და

თეორიულ საკითხებს ძალიან არ ჩაღრმავებია. იცოდა, რომ ამის უფლებას არავინ მისცემდა. ასეთი იყო რეალობა. აქ ის ტრადიციულ ჩარჩოებს არ სცილდება. მისი წიგნი „ისტორიული მეცნიერება და სამეცნიერო ინფორმაციის საკითხები“. ამის ნათელი ილუსტრაციაა.

როგორ შეიძლება შევავასოთ ამ მონაკვეთის მნიშვნელობა. პირდაპირ ვიტყვით, რომ ეს არაა ადვილი საქმე. საკითხი არის რთული და მრავალწახნაგოვანი და ერთმნიშვნელოვან შეფასებას ნაკლებად ექვემდებარება. აქ, უწინარესად დიდი სიფრთხილე და ტაქტია საჭირო. დღევანდელი გადასახედიდან, მარქსისტული სტერეოტიპებისა და შტამპების გამო, ამ შრომების კრიტიკა სულაც არ წარმოადგენს ძნელ საქმეს, მაგრამ, ეს ადვილი გზით სიარული იქნებოდა და აღნიშნული საკითხის ადეკვატურ სურათს როდი იძლევა. ეს მიდგომა კონუნქტურულ ხასიათს ატარებდა და მართებული არ ჩანს. ერთი უკიდურესობიდან მეორეში არ უნდა აღმოვჩნდეთ. წყალს ბავშვი არ გადავყოლოთ. აი რის თქმას ვაპირებთ. საკითხისადმი მიდგომა მეცნიერულია. ისინი ირჩევენ სერიოზულ თეორიულ პრობლემას, მაგრამ იძულებული არიან ანგარიში გაუწიონ გაბატონებული იდეოლოგიის დიქტატს და საკითხის მარქსისტული ინტერპრეტაციას გეთავაზობენ. მნიშვნელოვანწილად, სწორედ, ამით იყო განპირობებული, რომ ამ შრომებში ძირითადად დომინირებს კრიტიკულ-განმაქიქებელი პათოსი. პრაქტიკულად ეს იყო ევროპული ისტორიოგრაფიის კორიფეებისათვის წაყენებული პოლიტიკური ბრალდება. ისტორიოგრაფიული გამოკვლევები ძალზე პოლიტიზირებული და იდეოლოგიზირებული იყო. ეს კი, ცხადია, მიუღებელი გახლავთ. თუ ამ შრომებს მარქსისტულ გარესამოსს შემოვაცლით, მასში ჩადებული მეცნიერული ინფორმაცია ღირებულია. კონცეფტუალუ-

რად ეს შრომები მიუღებელია, მაგრამ აქ თავმოყრილი მდიდარი ფაქტობრივი მასალის, წყაროების, გამოყენება გამორიცხულად არ მიგვაჩნია. დღეს მას სულ სხვაგვარი ინტერპრეტაცია შეიძლება მიეცეს, „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა დანაშაული“. ვფიქრობთ, ეს უფრო რეალური უნდა იყოს.

მომდევნო მკვეთრი სახეცვლილება ხდება 90-იანი წლების დასაწყისში, როდესაც დაიშალა საბჭოთა კავშირი. დასრულდა ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის მონოპოლია. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ აღიღგინა სუვერენობა. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ახლა ქართულ ისტორიოგრაფიას შეეძლო საკუთარი არჩევანი გაეკეთებინა. ტოტალიტარული რეჟიმის შემდეგ ეს სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი იყო. თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის მთავარ მონაპოვრად, რა თქმა უნდა, თავისუფალი აზროვნების რეანიმაცია მიგვაჩნია. ისტორიული მოვლენებისადმი მრავალვარიანტული მიდგომის აღორძინება ამის ლოგიკური შედეგი უნდა იყოს, მაგრამ მიუხედავად ამისა თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული ვითარების ვარდისფერებში წარმოჩენა, რა თქმა უნდა, არ ღირს, ზედმეტია. აქ, ცხადია, პირველ ყოვლისა ვგულისხმობთ, თანამედროვე საქართველოში არსებულ უკიდურესად დუხჭირ ეკონომიკურ ყოფას, მატერიალურ გაჭირვებას, რომელიც აფერხებს მოპოვებული აზროვნების თავისუფლების რეალიზებას. საქართველოში დღეს სოციალური გენოციდი მძვინვარებს. თანამედროვე საქართველო სიფილისტიკის და პარანოიკის მიერ შექმნილი სახელმწიფოს ნანგრევების ქვეშ გმინავს. მეცნიერება ოაზისი როდია და ის თანამედროვე საქართველოს დუხჭირი ყოფის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს. მნიშვნელოვანწილად ამითაა გამოწვეული საზოგადოების ერთი ნაწილის ნოსტალგია კომუნისტური რეჟიმისადმი. ბოლშევიკური მენტალიტეტი ჯერ

კიდევ ძლიერია, ევროპულ ფასეულობებზე აპელირება ხშირად დეკლარაციულ ხასიათს ატარებს. საშუალო ფენის ჩამოყალიბების პროცესი ჭიანჭურდება. XVII საუკუნის ინგლისელი ისტორიკოსის ჯეიმზ ჰარინგტონის თქმით „როცა სახელმწიფოს საფუძვლები იცვლება, მმართველები კი ამის შესაბამისად სახელმწიფოს შენობის შეცვალას არ ცდილობენ, ხალხი უბედური ხდება“. „თუ სამშობლოსათვის ყველაფერი არაა გაკეთებული, მაშინ არაფერია გაკეთებული“ – დასძენდა ფრანგი რევოლუციონერი სენ-ჟუსტი.

ვერ ვიტყვით თითქოსდა თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ მიმართულებით არაფერი არ კეთდებოდეს. რა თქმა უნდა, რაღაცა კეთდება, მაგრამ, ცხადია, ეს ძალიან ცოტაა. საკეთებელი გაცილებით უფრო მეტია. რაოდენობრივი ცვლილებების თვისებრივში გადაზრდის პროცესი მეტად ნელი ტემპით მიმდინარეობს და საკმაოდ გაჭიანურდა.

ისტორიოგრაფიული ნაშრომი არ უნდა ატარებდეს აღწერით ხასიათს. მხოლოდ ისტორიკოსის შეხედულებების სწორად გადმოცემა საკმარისი არაა. ამგვარი ხედვა ისტორიკოსის შეხედულებების აპოლოგეტურ შეფასებას უყრის საძირკველს. ისტორიოგრაფიულ გამოკვლევას უნდა გააჩნდეს მძლავრი ანალიტიკური მუხტი. დამაჯერებლად გვიჩვენოს ისტორიკოსის კონცეფციის ძლიერი და სუსტი მხარეები და ახნას თუ რით იყო გამოწვეული ისტორიკოსის პოზიცია. მიუხედავად პრობლემებისა, სირთულეებისა, ხარვეზებისა შეიძლება ითქვას, რომ პოზიტიური ძვრები სახეზეა და ამის სრული უგულებელყოფა, წაყრუება, მიჩუმათება, უმადურობა იქნებოდა. როგორც ჩანს, ყინული თანდათან, ნელ-ნელა, დაიძრა. ქართული ისტორიოგრაფია ისწრაფვის სწორ გზაზე გავიდეს, ცდილობს ისტორიის თეორიული საკითხების განხილვა ნორმალურ მეცნიერულ კალაპოტში დააბრუნოს, ააღორძინოს და

შეძლებისდაგვარად განავითაროს ის კარგი ტრადიციები, რომელიც ამ სფეროში ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებობდა და რომლის მოთავე დიდი ივანე ჯავახიშვილი იყო. ჩვენი აზრით, სწორედ, ესაა მთავარი, მნიშვნელოვანი.

თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფია ცდილობს დააღწიოს თავი პოზიტივისტური და მარქსისტული ისტორიოგრაფიის თეორიულ და მეთოდოლოგიურ ჩარჩოებს. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია და მისასალმებელი უნდა იყოს. რა თქმა უნდა, ეს არ იქნება ადვილი საქმე, დიდ ძალიხმევას მოითხოვს და გარკვეული დრო ესაჭიროება. თანამედროვე ევროპული ისტორიოგრაფიაში მიმდინარეობს ისტორიის წერის საბაზისო აქსიომების განახლება. ეს ეხება ისტორიული კვლევის საგანს, ისტორიულ ფაქტს, ისტორიულ წყაროს, მეცნიერის ადგილს, ისტორიული გამოკვლევის ენას. ამ პროცესების მიღმა არ უნდა დარჩეს ქართული ისტორიოგრაფია, რომელიც ცდილობს გაამდიდროს თავისი მეთოდოლოგიური არსენალი. ამ თვალსაზრისით დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს ახალი ანთროპოლოგიური, კულტუროლოგიური და მიკროისტორიული დისკურსიის ათვისებას. თანამედროვე ქართულმა ისტორიოგრაფიამ ფეხი უნდა აუწყოს ევროპულ საისტორიო მეცნიერებაში მიმდინარე პროცესებს, სიახლეებს, ნოვაციებს, თორემ თუ კიდევ ჩამოვრჩით ეს, ალბათ, დამღუპველი იქნება ქართული ისტორიოგრაფიის შემდგომი წინსვლა-განვითარებისთვის.

დასასრულს შევეხებით საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის და ისტორიოგრაფიის შესწავლას. აღსანიშნავია, რომ ქართულ რეალობაში ამ თემით დაინტერესებამ საინტერესო ტრანსფორმაცია განიცადა და რამდენიმე საფეხური განვლო.

თავდაპირველად, XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, ეს დაინტერესება, ძირითადად ეპისტოლარული ჟანრის ჩარჩოებში თავსდება და წერილებში პოვებდა ასახვას. მას მხარი აუბა სიტყვაკაზმულმა ლიტერატურამ. გაიხსენეთ ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსი „ნაპოლეონი“.

არსებითად შეიცვალა სურათი XIX საუკუნის 60-იან წლებში, როდესაც ჩნდება ქართული პერიოდული პრესა, ჟურნალ-გაზეთები და საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის პოპულარიზაციამ ჟურნალისტური, პუბლიცისტური, ელფერი შეიძინა. 80-იან წლებში მას გვერდში ამოუდგა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია. ამ საკითხის პოპულარიზაციის არეალი შესამჩნევად გაფართოვდა. ამიერიდან ქართულ პერიოდულ პრესასთან ერთად გაჩნდა თარგმნილი ლიტერატურა, წიგნები და ბროშურები. იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე ეს, უდაოდ, სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი იყო. ეს თემა ქართულ ისტორიოგრაფიაში საკმაოდ დამუშავებულია და ამიტომ მასზე სიტყვას მეტს აღარ გავაგრძელებთ.

სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს რომ საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის საკითხებით დაინტერესების პირველმა, თუ არა ერთ-ერთმა პირველმა სიმპტომებმა თავი იჩინა, სწორედ, XIX საუკუნის შუა ხანებში. თავდაპირველად ის ეპისტოლარული ჟანრის ჩარჩოებს არ ცილდებოდა და უპირატესად პუბლიცისტურ, ჟურნალისტურ ხასიათს ატარებდა. ეს ინფორმაცია, ჩვენი აზრით, საინტერესოა და უწყურადღებოდ არ უნდა დავტოვოთ. ამ მსჯელობაში ჩადებული ანალიტიკური, შეფასებითი, მუხტი ისტორიოგრაფიულ დატვირთვას იძენს, რომელსაც გააჩნია თავისი ღირსებები და ნაკლი. მისი

მნიშვნელობა, ვფიქრობთ, სწორედ, ამაში უნდა მდგომარეობდეს. საფიქრებელია, რომ აღნიშნული თემატიკით დაინტერესების დროს XIX მეორე ნახევრის და XX საუკუნის დასაწყისის ქართული საზოგადოება უპირატესად პროგრესულ-ლიბერალურ ღირებულებებზე იყო ორიენტირებული, რაც კარგად შეესატყვისებოდა იმ დროის ისტორიული მეცნიერების განვითარების საერთო სულისკვეთებას, დონეს. მთავარი, სწორედ, ეს იყო. რადიკალიზმი უფრო პოლიტიკური მოვლენების და იმ პერიოდის ისტორიის შეფასების დროს შეინიშნებოდა.

საინტერესო მეტამორფოზი ხდება XX საუკუნის დასაწყისში, დამოუკიდებელ საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის პოპულარიზაციამ პრესის ფურცლებიდან და თარგმნილი ლიტერატურიდან სახელმძღვანელოებში გადაინაცვლა. ამ თვალსაზრისით საგულისხმო ჩანს 1918-1920 წლებში საქართველოში გამოსული ახალი ისტორიის პირველი ეროვნული სახელმძღვანელოები. ეს იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის წარმატებაა და ამის მიჩუმათება, მიჩქმალვა, წაყრუება, სრული იგნორირება, როგორც ამას კომუნისტური რეჟიმი ჩადიოდა, უმართებულოა. თანდათან, ნელ-ნელა, იკვეთება დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის პოპულარიზაციიდან მეცნიერულ შესწავლაზე გადასვლის წინაპირობები. მართლაც, ეს ასეც მოხდა, მაგრამ სულ სხვა ხასიათი მიიღო. ის ამ საქმის გაგრძელებად ძნელია მივიჩნიოთ. ეს სულ სხვა გზა იყო.

საქართველოს ისტორიის „პატარა ოქროს ხანა“ საკმაოდ ხანმოკლე აღმოჩნდა, ძირითადად, პოლიტიკური კატაკლიზმების გამო, ამ დაინტერესებამ კარდინალური ფერისცვალება განიცადა. საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის და ისტორიოგრაფიის შესწავლამ მეცნიერული ხასიათი

მიიღო, მაგრამ ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის ჩარჩოებში მოექცა. ეს, ცხადია, თავის კვალს ასვამდა აღნიშნული ეპოქის ისტორიის მეცნიერულ კვლევას და პოპულარიზაციას. განსხვავებული აზრი იდეენობდა, არჩევანი არ არსებობდა. „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა დანაშაული“. ისინი იღებდნენ სერიოზულ მეცნიერულ პრობლემას და იძულებული იყვნენ მისთვის მარქსისტული ინტერპრეტაცია მიეცათ. თუ ამ შრომებს მარქსისტულ გარემოს ჩამოვაშორებთ მასში ჩადებული მეცნიერული ინფორმაცია ღირებული რჩება და სწორედ ეს ფასეულობა უნდა გახდეს მეცნიერული ანალიზის საგანი. ამ შრომების მარქსისტული კონცეფცია, მიუღებელია, მაგრამ მასში თავმოყრილი მდიდარი მეცნიერული ინფორმაციის, უხვი წყაროების, გამოყენება გამორიცხულად არ მიგვაჩნია. დღეს მას სულ სხვა ინტერპრეტაცია შეიძლება მიეცეს.

საბჭოთა ეპოქამ, ცალკეულ წარმატებებთან ერთად, თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიას საკმაოდ მძიმე მემკვიდრეობა დაუტოვა. დაიწყო დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის და ისტორიოგრაფიის თემატიკის მარქსიზმისგან გაწმენდის პროცესი. ვერ ვიტყვით თითქოს ამ მიმართულებით უახლეს ქართულ ისტორიოგრაფიაში არაფერი არ კეთდება, მაგრამ გასაკეთებელი, ვფიქრობთ, გაცილებით უფრო მეტია. ამ მიმართულებით გადადგმულ პირველ სერიოზულ ნაბიჯად ახალი ისტორიის და ისტორიოგრაფიის სასკოლო სახელმძღვანელოები მიგვაჩნია. არის სხვა ცვლილებებიც. დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს არა მარტო ახალი ისტორიის საკითხების მეცნიერულ კვლევას, არამედ პოპულარიზაციას. ამ თვალსაზრისით ქართულ ისტორიოგრაფიას წინ დიდი და შრომატევადი სამუშაო ელის. მიუხედავად მკვეთრი რაოდენობრივი ცვლილებებისა უნდა ითქვას, რომ საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის, ის-

ტორიის ფილოსოფიის, ისტორიის მეთოდოლოგიის საკითხების პოპულარიზაცია ჯერ კიდევ მაინც მოიკოჭლებს. ამიტომ მიზან-შეწონილიად მიგვაჩნია იქნებოდა ამ მიმართულებით ქართველმა ისტორიკოსებმა ძალისხმევა გააორკეცონ.

ზოგიერთებმა ისტორიულ მეცნიერებას მეტად მკაცრი განაჩენი გამოუტანეს. ისინი ამტკიცებენ, რომ ისტორია არაა მეცნიერება და მას არავითარი ღირებულება არ გააჩნია. მათი ერთ-ერთი მთავარი ტონის მიმცემია გამოჩენილი ფრანგი პოეტი პოლ ვალერი. აი რას წერდა ის „ისტორია პოლიტიკის მსახურია. შოვინიზმის და ნაციონალიზმის წყაროა. ისტორიიდან არავითარი გაკვეთილების გამოტანა არ შეიძლება. ისტორია ყველაზე საშიში პროდუქტია, რომელიც გამოუმუშავებია ადამიანის ინტელექტის ქიმიას. აქვს თუ არა ისტორიას რაიმე სიაშკარავე რომელიც უფლებას მის-ცემს ხალხებს, უკარნახოს როგორ მოიქცნენ? არავითარი“. ასეთი პესიმისტური განწყობილება საკამათოა, მთლად დამაჯერებელი როდია და ამუქებს საქმის ვითარებას. მეცნიერებათა სისტე-მაში ისტორიის ადგილი არ მოიძებნა. ეს კი მიუღებელი უნდა იყოს. ისტორიისადმი ასეთი მკვეთრად გამოკვეთილი ნეგატიური დამოკიდებულება სუბიექტური და ტენდენციურია.

ისტორია მეცნიერებაა. ცხადია, ისტორიასა და მომიჯნავე მეცნიერებებს, სიტყვაკაზმულ ლიტერატურას, ფილოსოფიას, სოციო-ლოგიას, შორის არავითარი უფსკრული არ არსებობს და ჩინური კედელი როდია აღმართული. ისინი ურთიერთზემოქმედებენ და ამით ამდიდრებენ ერთმანეთს. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია, მაგრამ

მათ შორის არსებობს მიჯნა. ზღვარს არ უნდა გადავაბიჯოთ. მათი ძალიან დაახლოება, თითქმის გაიგივება, ალბათ, მაინც ღიდ სიფრთხილეს მოითხოვს. ისტორიას დამოუკიდებლობა, სუვერენობა, არ უნდა წავართვათ, მომიჯნავე დარგებში არ უნდა ჩაიკარგოს, გაითქვიფოს. ეს მიუღებელი იქნებოდა.

ისტორია კუმულატური მეცნიერებაა. მას შესწევს ცოდნის დაგროვების უნარი. რაოდენობრივი ცვლილებების თვისებრივში გადაზრდის პროცესი ამის ლოგიკური შედეგი უნდა იყოს. ისტორიული მეცნიერება წინ მიდის, ვითარდება, პროგრესირებს და ამის უარყოფა სწორი არ იქნებოდა. შეიძლება არ დავეთანხმოთ ფრანგ ისტორიკოსს, ექს-ენ პროვანსის უნივერსიტეტის პროფესორს, პოლ ვენს თითქოს ისტორიის მეთოდს ჰეროდოტეს და თუკიდიდეს შემდეგ არავითარი ცვლილება არ განუცდია.

ისტორია არაა ადვილი მეცნიერება. ისტორია არ წარმოადგენს წარსულში იოლ გასეირნებას. ისტორია სულაც არ გახლავთ ფაქტების უბრალო გროვა. ასეთი მიაბიჭური წარმოდგენა ისტორიაზე მეტად ზედაპირული ჩანს და მიუღებელია. ისტორია რთული მეცნიერებაა. „ერთი დღის სინთეზს, რამდენიმე წლის შრომა ჭირდება“.

ისტორია სუბიექტური მეცნიერებაა, მაგრამ ეს არ ნიშნავს ისტორიულ ფაქტებზე ძალმომრეობას, თვითნებობას, რასაც ფართოდ ნერგავდა საბჭოთა, მარქსისტული, ისტორიოგრაფია. მნიშვნელოვანწილად, სწორედ, ამით აიხსნება, რომ საბჭოთა, მარქსისტული, ისტორიოგრაფია ჩიხში აღმოჩნდა და კრიზისმა ლეტალური ანუ სასიკვდილო ხასიათი მიიღო. ისტორია ზუსტი მეცნიერებაა. ფაქტები წმინდათა წმინდაა. ინტერპრეტაცია თავისუფალია.

გერმანელი ისტორიკოსის ლეოპოლდ ფონ რანკეს და პოზიტივისტების შეხედულება ისტორიული მეცნიერების „ტოტალურ

ობიექტურობაზე“ დამაჯერებელი არ ჩანს და აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს. ისტორიულ მეცნიერებას ახასიათებს სუბიექტურობა, მაგრამ ამის დრამატიზირება, ცხადია, არ ღირს. ეს სულაც არ აკნინებს და არავითარ ჩრდილს არ აყენებს ისტორიის მეცნიერულ სტატუსს. ისტორიული მეცნიერების სპეციფიკა იმაში მდგომარეობს. რომ წარსულს, ისტორიას ე. ი. ობიექტს აღიქვამს ისტორიკოსი ე. ი. სუბიექტი. ამან გარკვეული სკეფსისი წარმოშვა, მაგრამ სასოწარკვეთას არ უნდა მივეცეთ. მდგომარეობა სულაც არ გახლავთ გამოუვალი. რანკეს ცდა ისტორიიდან გამოერიცხა საკუთარი მე წარუმატებელი აღმოჩნდა. ეს არცაა გასაკვირი. შეუძლებელია ისტორიული გამოკვლევებიდან გამოვადევოთ ადამიანური ფაქტორი. ისტორიკოსი არ შეიძლება გულგრილად აკვირდებოდეს მოვლენებს და დამალოს თავისი ემოციები, შეხედულებები, მრწამსი. ისტორიკოსი თავისი ეპოქის პირმშოა. ის ამ საზოგადოებაში ტრიალებს. ინგლისელი ისტორიკოსის, კემბრიჯის უნივერსიტეტის პროფესორის, ედვარდ კარის თქმით, „ისტორიის შესწავლამდე საჭიროა ჯერ თავად ისტორიკოსის შესწავლა... სანამ შეისწავლით ისტორიკოსის პიროვნებას, შეისწავლეთ მისი ისტორიული და სოციალური გარემო. ისტორიკოსი, გარდა იმისა, რომ პიროვნებაა, ამავე დროს ისტორიის და საზოგადოების პირმშოა“.

ისტორიკოსის მიერ წარსულის რეკონსტრუქცია სულაც არ წარმოადგენს ადვილ საქმეს და ისეთ უმტკივნეული ხასიათს როდი ატარებს, როგორც ამას ხაზს უსვამდნენ ლეოპოლდ ფონ რანკე და პოზიტივისტები. ისტორიკოსის მიერ წარსულის შემეცნება არის უაღრესად რთული და მძიმე, შრომატევადი პროცესი. წყაროები ისტორიკოსს მზამზარეულ ინფორმაციას არ აწვდიან. მათი დამუშავება და გაშიფვრა ისტორიკოსის დაუღალავი შრომის ლოგიკური შედეგია. ფრანგი ისტორიკოსი მარკ ბლოკი

დასძენს „ისტორიული გამოკვლევა იწყება არა მასალის შეგროვებით, არამედ პრობლემის დასმით და იმ კითხვარის შედგენით, რომელსაც ისტორიკოსი დაუსვამს წყაროებს“. ასეთი მიდგომა საკმაოდ საინტერესოა, მაგრამ გარკვეული კითხვები მაინც ჩნდება. ზომ არ აკნინებს მ. ბლოკი მასალის შეგროვების მნიშვნელობას? ზომ არ გაისმა ეს ემპირიული ისტორიისადმი მისი გულგრილი დამოკიდებულების ექოდ?

ისტორია რთული მეცნიერებაა. ისტორიული ფაქტი არის რთული, მრავალფეროვანი და მრავალწახნაგოვანი. ერთმნიშვნელოვნად მისი შეფასება, ცხადია, ძალიან ძნელია. რა თქმა უნდა, ეს სულაც არ ნიშნავს იმას თითქოს ისტორიკოსს არ ხელეწიფება წარსულის შემეცნება, ახსნა, განზოგადება და მხოლოდ მომხდარი, ფაქტების დაფიქსირებით უნდა შემოიფარგლოს. ვითარება რთულია, მაგრამ გამოუვალი როდია. პესიმიზმი უადგილოა. რა თქმა უნდა, ისტორიკოსს აინტერესებს მომხდარი ფაქტი, ის ცდილობს გაიაზროს წარსული, მაგრამ ისტორიკოსის აზრი არ წარმოადგენს უკანასკნელ ჭეშმარიტებას, მას არ გამოაქვს საბოლოო ვერდიქტი. ამის გაკეთება მას უბრალოდ არ ძალუძს. მაშინ რას აკეთებს ისტორიკოსი? ის გვთავაზობს წარსულის საკუთარ ვერსიას. განა ეს ცოტაა? ვფიქრობთ, არა. ისტორიულ მეცნიერებაში არსებული აზრთა სხვადასხვაობა, „კონცეპტუალური ანარქია“ ამის ლოგიკური შედეგი უნდა იყოს. ისტორიას არ ხელეწიფება ერთი ჭეშმარიტება. ამ გზას ჩიხში მივყავართ. საბჭოთა, მარქსისტული, ისტორიოგრაფია ამის კლასიკური ნიმუშია. ჩვენი აზრით, ისტორიულ მეცნიერებას ერთ-ერთი საინტერესო დიაგნოზი დაუსვა XX საუკუნის ცნობილმა ჰოლანდიელმა ისტორიკოსმა პიტერ ჰეილმა. მისი შეხედულებით, „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“. აქ

ძალიან კარგადაა დანახული ისტორიის შემეცნების პროცესი. სწორედაა განსაზღვრული ისტორიული ცოდნის მნიშვნელობა.

ისტორიას გააჩნია დიდი საზოგადოებრივი ფუნქცია. თანამედროვე ფრანგი ისტორიკოსის ჟაკ ლე გოფის თქმით „როდესაც საზოგადოება თვლემს ისტორიკოსი უნდა ფხიზლობდეს“.

ტოტალიტარულ სახელმწიფოში ისტორიკოსის საზოგადოებრივი ფუნქცია ფაქტობრივად ათროპირებულია და მას სახელმწიფო ითავსებს.

სარჩევი

ავტორისაგან.....	3
კარი პირველი	
ისტორიის თეორიული საკითხები	
თავი I	
მ ისტორია როგორც მეცნიერება.....	7
თავი II	
მ რა არის ისტორია?	17
თავი III	
მ ისტორიული აზროვნების განვითარების ძირითადი პერიოდები	45
თავი IV	
ისტორიული მეცნიერების ისტორია	68
თავი V†	
მ ისტორიის კვლევის მეთოდების ევოლუცია†.....	90
თავი VI	
მ ისტორია, ისტორიოგრაფია, ისტორიის ფილოსოფია, მეთოდოლოგია	1223
კარი მეორე	
ახალი ისტორიული მეცნიერების დაბადება	
თავი I	
მ გრანდიოზული გადატრიალება ისტორიულ მეცნიერებაში	1444
თავი II	
მ „ანალების“ სკოლა ისტორიულ ლიტერატურაში....†.....	1464
თავი III	
მ „კოპერნიკისეული გადატრიალება“ † ისტორიკოსის პროფესიაში	1188

კარი მესამე

ისტორიის თეორიული საკითხების
დამუშავება XX საუკუნის საქართველოში

თავი I

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის საკითხები
XX საუკუნის ქართულ ისტორიოგრაფიაში 232

თავი II

საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი
ისტორიის ისტორიოგრაფიის შესწავლა 265

თავი III

ისტორიის თეორიული პრობლემების დამუშავება
XX საუკუნის ქართულ ისტორიოგრაფიაში 284

თავი IV

ახალი წიგნი ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიაში..... 316

თავი V

ივანე ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის
შესწავლის ეტაპები 327

თავი VI

ივანე ჯავახიშვილის ისტორიის ფილოსოფიური
ძიებების შესწავლა თანამედროვე ქართულ
ისტორიოგრაფიაში 331

თავი VII

იყო ივ. ჯავახიშვილი რიკერტიანელი? 352

დასკვნა 359